

Jakub Drápal a kol.

Podmíněný trest odnětí svobody

převládající • nepopsaný • nepřiměřený

Wolters Kluwer

Podmíněný trest odnětí svobody:
převládající, nepopsaný, nepřiměřený

PRÁVNÍ MONOGRAFIE

Podmíněný trest odnětí svobody: převládající, nepopsaný, nepřiměřený

Jakub Drápal a kol.

Vzor citace:

DRÁPAL, J. a kol. *Podmíněný trest odnětí svobody: převládající, nepopsaný, nepřiměřený*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2024, 256 s.

Tato publikace vznikla v rámci grantového projektu financovaného Grantovou agenturou České republiky s názvem „Podmíněně odložené tresty odnětí svobody v postkomunistické Evropě: Terra incognita“, č. GA21-19485S, řešeného na Právnické fakultě Univerzity Karlovy.

Recenzovali:

prof. emeritus JUDr. Josef Žila, CSc.

Mgr. Bc. Ondřej Klabačka

Právní stav publikace je k 30. 6. 2024.

© JUDr. Jakub Drápal, M.Phil., Ph.D., Vanessa Adriana Cioffi, Mgr. Tomáš Vanča,
Mgr. Ondřej Kubů, 2024

ISBN 978-80-286-0018-1 (brož.)

ISBN 978-80-286-0019-8 (e-pub)

ISBN 978-80-286-0020-4 (mobi)

www.wolterkluwer.cz

OBSAH

O autorech	XI
Seznam použitých zkratk	XII
Předmluva	XIII
Autorská předmluva	XIV
Úvod: Podmíněný trest: Opomíjený, leč zásadní institut	XVII

1 Jak vznikl podmíněný trest a proč je tak často ukládaný (aneb nechtěli jsme ho, ale definuje náš systém)	1
1.1 Původní koncepce podmíněného trestu	1
1.2 Cesta k uzákonění podmíněného trestu a jeho aplikace během první republiky	3
1.3 Současná situace	10
1.4 Vývoj 1919–2021	12
1.4.1 Legislativní změny a jejich odůvodnění	12
1.4.2 Odraz v datech: Vývoj ukládaných trestů 1955–2017	16
1.4.3 Diskuze v odborné literatuře	18
1.5 Podmíněný trest jako způsob výkonu trestu odnětí svobody či samostatný druh trestu?	19
1.6 Postavení podmíněného trestu: Vznikl by (a je potřeba) dnes?	23
1.7 Shrnutí: Jak dál uvažovat?	26
2 Kdy je na místě podmíněný trest uložit (aneb na závažnost zapomeňte)	27
2.1 Kritéria pro podmíněné odložení výkonu trestu odnětí svobody	28
2.2 Historický vývoj zohlednění závažnosti trestné činnosti	33
2.2.1 První republika	33
2.2.2 Zákonná úprava 1950–2022	36
2.2.3 Judikatura a komentáře 1950–2024	37
2.3 Diskreční uvážení soudu: Může či musí?	42
2.4 Shrnutí	45
3 Osvědčit, nařídit či ponechat v platnosti: Rozhodnutí o výkonu podmíněného trestu (aneb z výjimky se stává pravidlo)	49
3.1 Zkušební doba: Vztah k výměře trestu odnětí svobody a povinnosti ukládané v jejím průběhu	50
3.2 Vývoj ustanovení o výkonu podmíněného trestu a rozhodovací praxe ...	52

3.3	Důvody pro (ne)ponechání podmíněného trestu v platnosti a jeho nevýjimečnost	55
3.3.1	Interpretace zákonných ustanovení	57
3.3.2	Vliv nově uloženého trestu	60
3.4	Empirické poznatky o rozhodování o výkonu	62
3.4.1	Studované vzorky	62
3.4.2	Frekvence vedení řádného života, nařízení výkonu a ponechání trestu v platnosti	64
3.4.3	Důvody pro nařízení výkonu a ponechání v platnosti	66
3.4.4	Osvědčení a jeho rychlost	70
3.4.5	Rychlost ponechání odsouzení v platnosti po konci zkušební doby	72
3.4.6	Rozhodnutí o ponechání v platnosti	76
3.5	Shrnutí a závěry pro praxi	77
4	Co si soudci myslí o podmíněném trestu	81
4.1	Metodologie	82
4.2	Podstata podmíněného trestu	84
4.2.1	Jedná se o trest odnětí svobody?	84
4.2.2	Jedná se v očích odsouzených vůbec o trest?	84
4.2.3	V čem spočívá podmíněný trest?	85
4.2.4	Podmíněný trest jako hrozba z pohledu soudce	86
4.2.5	Podmíněný trest s dohledem	87
4.3	Druh trestu: Kdy je uložen podmíněný trest?	88
4.3.1	Podmíněný trest jako trest univerzální	88
4.3.2	Co ovlivňuje, zda bude uložen podmíněný trest	89
4.3.3	Podmíněný či alternativní trest?	92
4.3.4	Zavedený postup v ukládání trestů	92
4.3.5	Kdy je vhodnější uložení jiného trestu než podmíněného trestu odnětí svobody?	93
4.3.6	Role trestního příkazu ve vztahu k podmíněnému trestu a problémy s tím spojené	96
4.4	Výměra trestu: Jak je podmíněný trest přísný?	98
4.4.1	Jaká je soudcovská úvaha, podle které určí výměru podmíněného trestu?	98
4.4.2	Nejmírnější trest při uložení, ale nejprísnejší při nařízení	102
4.5	(Ne)vedení řádného života	102
4.6	Možnost reformy podmíněného trestu	105
4.6.1	Náhrada podmíněného trestu alternativními tresty	105
4.6.2	Chybějící možnost ukládání obecně prospěšných prací vedle podmíněného trestu	106
4.6.3	Několikatýdenní nepodmíněné tresty	106
4.6.4	Zahraniční modely podmíněného trestu	107

4.6.5	Vlastní návrhy soudců na reformu	109
4.7	Shrnutí	109
5	Začarovaný kruh podmíněného trestu (aneb proč dnešní podmíněný trest nemůže fungovat)	111
5.1	Rozšiřování ukládání podmíněných trestů odnětí svobody	113
5.1.1	Nižší citelnost podmíněných trestů odnětí svobody	114
5.2	Delší podmíněné než nepodmíněné tresty odnětí svobody a ukládání trestů vedle sebe	115
5.2.1	Navyšování hranice pro podmíněné odsouzení a neochota ukládat krátké tresty odnětí svobody	119
5.2.2	Nepřiměřeně přísné tresty, pokud by byl nařízen výkon trestu odnětí svobody	121
5.3	Menší míra nařízení výkonu podmíněných trestů odnětí svobody	123
5.3.1	Nedostatečná citelnost (méně často nařízeného) podmíněného trestu odnětí svobody	124
5.3.2	Uvěznění pro novou bagatelní trestnou činnost	125
5.3.3	Vhodný způsob snížení vězeňské populace	126
5.4	Problémy začarovaného kruhu podmíněných trestů	127
5.4.1	Nepřiměřenost citelnosti trestu k závažnosti trestné činnosti při uložení a nařízení	127
5.4.2	Kumulace trestů: Příliš dlouhé vykonávané tresty odnětí svobody	128
5.5	Shrnutí: Jak opustit začarovaný kruh podmíněného trestu odnětí svobody?	129
6	Postavení podmíněného trestu v rámci systému trestů (aneb nevíme, kam jej zařadit)	133
6.1	Ekvivalence a citelnost trestů	135
6.2	Teoretická koncepce systému (hlavních) trestů	139
6.3	Zákonná koncepce systému hlavních trestů a její nedostatky	145
6.3.1	Možnost uložit alternativní tresty jako samostatné jen za přečiny	147
6.3.2	Hranice alternativních trestů a podmíněného trestu	151
6.3.3	Ukládání trestů pod dolní hranici trestní sazby	152
6.3.4	Nejasná hierarchie alternativních trestů	153
6.3.5	Problematika ekvivalence trestů z hlediska náhradního trestu odnětí svobody	154
6.4	Jak vytvořit funkční principiální systém trestů	160
6.4.1	Systém trestů a hmotněprávní pravidla	160
6.4.2	Podmíněné odsouzení, nikoliv podmíněný trest odnětí svobody	163
6.4.3	Ukládání trestů vedle sebe	164

6.4.4	Procesněprávní pravidla a realizace trestů	166
6.4.5	Úskok stranou: Podmíněné propuštění a podmíněné upuštění od dalších trestů	169
6.5	Shrnutí: Základní principy pro dobrý systém trestů	170

7 Efektivita podmíněného trestu (aneb neodrazuje pachatele od další trestné činnosti)

7.1	Jak lze měřit efektivitu Damoklova meče visícího nad odsouzenými	173
7.2	Data a kontext: Slovensko	175
7.3	Výsledky	176
7.4	Co z výsledků vyvodit?	178

8 Podmíněné odsouzení v novém hávu

8.1	Účel podmíněného odsouzení [aneb komu ho (ne)ukládat]	180
8.1.1	Zaplnění prostoru mezi trestem odnětím svobody a peněžitým trestem	180
8.1.2	Možnost uložení za různě závažné trestné činy různým skupinám pachatelů	181
8.1.3	Další šance pachateli	182
8.1.4	Reakce na rizika a potřeby pachatele	182
8.1.5	Možnost uložení nemajetným pachatelům, pachatelům se zdravotními problémy či bez stálého obydlí	183
8.1.6	Příspěvní k nápravě způsobené újmy a naplnění dalších restorativních účelů	184
8.1.7	Komu by tedy podmíněné odsouzení (ne)mělo být ukládáno?	184
8.2	Zásady podmíněného odsouzení (aneb jak o něm rozhodovat)	185
8.2.1	V případě selhání pachatel není uvržen do bezvýhodné situace	186
8.2.2	Jasně identifikovatelná citelnost	187
8.2.3	Zohlednění dopadů do života pachatele v průběhu zkušební doby	187
8.2.4	Jednoduché, ale ne zjednodušené, podmíněné odsouzení	188
8.2.5	Pravdivá a spravedlivá sankce	189
8.2.6	Rozhoduje jeden soud a tresty se spravedlivě kumulují	190
8.3	Možné problémy a jak jim předejít	192
8.3.1	Uvádění delšího trestu odnětí svobody, než který by byl uložený	193
8.3.2	Přílišné či nedostatečné zmírňování trestů při nařízení výkonu	194
8.3.3	(Ne)nařizování výkonu trestu odnětí svobody	195
8.3.4	Neukládání dostatečně citelných trestů, povinnosti a omezení jako součást podmíněného odsouzení	196
8.3.5	Nekonzistentně stanovené délky zkušební doby	197
8.3.6	Před zavedením otestovat	198

8.3.7	Proč nezavést částečně odložený trest odnětí svobody	198	
8.3.8	Širší problémy sankční politiky	200	
8.4	Kontury podmíněného odsouzení v novém hávu (aneb jak by to základně vypadalo)	200	
8.4.1	Základní principy podmíněného odsouzení	201	
8.5	Shrnutí (aneb je čas na reformu)	207	
Závěr: Co nám podmíněný trest říká o našem právním řádu, společnosti a nás samotných?			209
Summary			213
Přílohy			214
Příloha 1: Údaje o respondentech			214
Příloha 2: Osnova rozhovoru			215
Příloha 3: Příklad zadání viněty			217
Příloha 4: Příklady možných rozhodnutí o podmíněném odsouzení			217
Seznam použité literatury a zdrojů			220
Věcný rejstřík			230

O AUTORECH

Jakub Drápal působí jako odborný asistent na Právnické fakultě Univerzity Karlovy a vědecký pracovník v rámci Ústavu státu a práva Akademie věd ČR. Vystudoval práva v Praze a kriminologii v Cambridge. Během doktorátu realizoval výzkumné pobyty napříč Evropou a po jeho absolvování strávil dva roky na post-docu na Univerzitě v Leidenu. Zkoumá ukládání trestů a trestní politiku zejména v postkomunistické Evropě za použití kvantitativních, komparativních a doktrinárních metod. V roce 2023 mu Evropská kriminologická společnost udělila cenu pro nejlepšího mladého kriminologa. Je členem několika poradních orgánů Úřadu vlády a Ministerstva spravedlnosti a několik let pracoval na Ústavním soudu ČR jako asistent soudkyně. Pravidelně publikuje v zahraničních i českých časopisech a nakladatelstvích a jako lektor Justiční akademie přednáší o ukládání trestů.

Vanessa Adriana Cioffi se během svého studia na Právnické fakultě Univerzity Karlovy zaměřovala na trestní právo a kriminologii. Během studia tři roky působila jako výzkumnice a angažovala se ve spolku *Common Law Society*, se kterým organizovala vzdělávací akce zaměřené na trestní právo. V rámci Erasmus+ studovala na KU v Lovani. V současné době pracuje v advokátní kanceláři.

Ondřej Kubů působí jako soudce Krajského soudu v Českých Budějovicích, kde se vedle obecné prvostupňové agendy specializuje i na mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních a trestnou činnost mladistvých. Jako lektor Justiční akademie přednáší o ukládání trestů a řízení ve věcech dětí mladších 15 let. Je členem Etického soudu Soudcovské unie ČR a dlouhodobě spolupracuje s Mezinárodním vězeňským společenstvím a Institutem pro restorativní justici.

Tomáš Vanča je doktorandem na Katedře ekonomie a empirických právních studií Právnické fakulty Univerzity Karlovy, kde se ve svém výzkumu zaměřuje na trestní právo a trestní politiku. Jeho specializací je postavení obětí trestné činnosti v trestním řízení, které zkoumá nejen teoreticky, ale i empiricky. Práva obětí jsou také klíčovou součástí jeho práce advokátního koncipienta, kde propojuje teoretické poznatky s konkrétními případy.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK¹

NEPO

nepodmíněný trest odnětí svobody

OPP

obecně prospěšné práce

PO

podmíněný trest odnětí svobody

POTOS

podmíněný trest odnětí svobody

PT

peněžitý trest

TOS

trest odnětí svobody

tr. řád / trestní řád

zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

tr. zákoník / trestní zákoník

zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

ÚS

Ústavní soud

¹ Není-li dále uvedeno jinak, jsou všechny předpisy v textu citovány ve znění pozdějších předpisů.

PŘEDMLUVA

Kniha, kterou držíte v ruce, je mimořádná. Tím, o čem je, tím, jak je zpracována, tím, co popisuje či spíše odhaluje, tím, jaký užitek může přinést a vlastně už přinesla. Je třeba ji číst pozorně a trpělivě, ale není to vyčerpávající nuda. Právě naopak, je hutná, ale zároveň velmi čtivá. Stylem i obsahem. Pro laika i profesionála, pro soudce, advokáta, státního zástupce, akademika, kriminologa, penologa, legislativce i politika, prostě pro každého, kdo se zamýšlí nad reakcí společnosti na trestné činy a jejich pachatele a zjišťuje, že, z více důvodů, i zde není všechno v pořádku.

Podmíněné odsouzení je tu s námi více než 100 let, bylo přítomno ve všech etapách života naší společnosti a jejích zvratech, je nejčastěji ukládaným trestem, a přesto nejproblematictější. Na pozadí společenského vývoje autoři poctivě popisují legislativní ztvárnění podmíněného odsouzení a jeho opakovaně (ne)prováděné změny, názory doktríny, měnící se soudní praxi, aby dospěli k hořkému poznání o tom, že jakkoliv jde o institut v trestním právu zásadní, přesto je opomíjený. Aktéry trestní spravedlnosti oblíbený, ale též jimi samými velmi kritizovaný.

Autoři velmi poctivě a důsledně své argumenty podkládají mnoha daty, provedeným výzkumem mezi soudci, množstvím použitých pramenů. Jejich kritické závěry jsou velmi uvěřitelné až varovné. Tím ovšem kniha nekončí. Namísto obvyklého shrnutí přicházejí s velmi propracovanými myšlenkami na reformu podmíněného odsouzení, potažmo celého systému trestání, v naději, že (konečně) přispěje k vytvoření účinné trestní politiky a následné soudní praxe.

Kniha pokládá v závěru tak trochu osobní otázku, co nám říká podmíněný trest o našem právním řádu, společnosti a nás samotných. Následují odpovědi, které považuji za možná nejcennější, protože přesahují nejen zkoumaný institut či trestní právo, ale obsahují myšlenky nadčasové a univerzálně použitelné. Přinášejí poznatky a poučení o naší minulosti a naznačují, jak bychom vůbec měli v tvorbě práva a jeho následné aplikaci a interpretaci postupovat do budoucna.

V Brně, 22. září 2024

Josef Baxa

AUTORSKÁ PŘEDMLUVA

Podmíněný trest odnětí svobody vzbuzuje kontroverze. Média jsou plná zpráv o tom, kdo zase dostal „jenom“ podmínku, a tedy skončil bez trestu. Příkladem toho byl velmi medializovaný případ znásilnění „Aničky“, o kterém rozhodl Krajský soud v Brně v lednu 2024, na který tímto způsobem reagovali lidé ze všech částí společnosti. Policista Filip Marvan (Václav Neužil) v seriálu Svět pod hlavou tento pocit vyjadřuje slovy, že „nejhorší je, že ten hajzl z toho nakonec vyvázne s podmínkou“. Navazuje tím na film Kmotr, v jehož úvodu si italský imigrant stěžuje Donu Corleonovi, že pachatelům, kteří těžce ublížili jeho dceři, soudce uložil tříletý trest odnětí svobody, jehož výkon podmíněně odložil: „Ještě ten den byli volní!“, běduje. Podobná kritika podmíněného trestu² se objevuje i v kriminologické literatuře, která jej označuje za ten nejvíce problematický trest. I tak je ale nejčastěji ukládaným trestem. Proč tomu tak je? Jak o něm soudci rozhodují? A jaké problémy jsou s ním spojené? Očekával bych, že na tyto otázky budeme znát odpovědi – ale neznáme. Proto jsem se rozhodl se podmíněným trestem detailně zabývat.

Možnost věnovat se tři roky podmíněnému trestu odnětí svobody mně a mému týmu umožnila Grantová agentura ČR. Název řešeného projektu – „Podmíněně odložené tresty odnětí svobody v postkomunistické Evropě: Terra incognita“ – plně reflektoval moje úvodní tápání v problematice. Věděl jsem, že téma je zásadní a jaké oblasti bych měl zkoumat, ale netušil jsem, co mám očekávat. Zpětně – byť možná až lehce přehnaně – bych svoji práci připodobnil k dávným mořeplavcům. Vydávali se na několikaleté cesty, aniž věděli, co, kdy a kde naleznou. Ale poznání neznámého je pudilo se na moře vypravit.

První část zkoumání podmíněného trestu byla podobná úvodní části mořeplavby – pokoušel jsem se směřovat někam, ale netušil jsem přesně kam, byť určité teorie jsem měl. První půl rok jsem takřka výlučně četl vše, co bylo o podmíněných trestech odnětí svobody napsáno, a snažil jsem se pochopit odůvodnění současné právní úpravy. Průlom – spatření souše v dalekohledu – pro mne nastal, když jsem si uvědomil, že současná právní úprava nedává smysl a je v mnohých aspektech problematická právě proto, že ji nikdo detailně nepromyslel. Tuto hypotézu jsem si potvrdil, když jsem zkoumal vývoj podmíněného trestu odnětí svobody na území dnešního Česka. Uvědomil jsem si u toho silněji, jak naprosto zásadní vliv na vývoj státu i akademické diskuze měly události dvacátého století, a jak významná může být institucionální paměť, která se v padesátých letech dvacátého století v důsledku komunistické totality takřka kompletně vytratila.

Nepromyšlenost konceptu podmíněného trestu nás (některé části výzkumu jsem zpracovával sám, některé ve spolupráci, a proto střídavě používám jednotné

² Používám laicky zažitou zkratku; terminologii se detailně věnuji v závěru „Úvodu“.

a množné číslo) vedla k zaměření se na teorii i praxi rozhodování o něm. Jak může takový institut vůbec fungovat? Naši pozornost jsme proto věnovali dvěma nejpodstatnějším oblastem: Uložení podmíněného trestu odnětí svobody a rozhodování o jeho výkonu. U obou se ukázalo, že soudy (včetně toho Nejvyššího) si snaží najít cestu, která by podle nich mohla být rozumná a nevedla by k nespravedlivým a paradoxním rozhodnutím. Někdy proto rozhodují po svém, a to i ve více či méně jasném rozporu se zákonem. Takový přístup je srozumitelný z hlediska jednotlivce, který čelí systémovému problému. Jeho nevýhodou ale je, že z dlouhodobého hlediska může situaci spíše zhoršit, protože se principy stávají čím dál méně srozumitelnější. Jsme velmi vděční zejména třiceti soudkyním a soudcům, kteří byli ochotni s námi detailně mluvit o tom, jak vnímají podmíněný trest, jak o něm rozhodují a v čem spatřují jeho silné a slabé stránky. Bez této otevřenosti by některé problémy nebyly tak jasně popsány. Doufáme, že tato otevřenost by se mohla přesunout i do akademických diskuzí a judikatury. Ukazuje totiž, jak silně se může lišit *law-in-action* (to, jak se reálně rozhoduje) od *law-in-books* (toho, jak by se teoreticky mělo rozhodovat).

Dobře popsané problémy právní úpravy a doktríny pak mají sloužit jako podklad pro úvahy o zlepšení. V počátcích svého doktorského studia jsme několikrát zaniceně diskutovali s Pavlem Šámalem (tehdy předsedou Nejvyššího soudu), přičemž jednou zmínil, že když něco kritizují, tak bych měl navrhnout, jak by se to mělo dělat správně. Vzal jsem si to k srdci a ve svých výzkumech se o to snažím. Nedělám to proto, že bych si myslel, že není možné kritizovat praxi bez zmínění návrhů, jak by se to mělo dělat správně. Naopak by tento přístup měl být v právní vědě plně akceptovatelný. Příliš často ti, kteří správně identifikují problémy, navrhnou řešení, která jsou nedokonalá a nepromyšlená. Navrhnout správná řešení je často tak náročné, jako vhodně identifikovat problémy. Již po studentech práv chceme, aby se zamysleli nad úpravou *de lege ferenda* (jak by se zákony měly změnit), ale nechceme po nich, aby byla propracovaná a promyšlená. Mne k zamýšlení se nad možnostmi reformy vedou dva důvody. Prvním je, že úvahy nad lépe funkční úpravou mi umožňují detailněji promyslet základní principy fungování systému a v návaznosti na to i lépe identifikovat současné problémy. Druhým pak je, že detailně promyšlené teorie a návrhy jsou pro praxi neocenitelné, a proto i když jejich vymyšlení je náročné a komplikované, tak jsou pro dobře fungující trestní systém nezbytné.

V mém výzkumu tak následovala dlouhá fáze zvažování a vymyšlení, co by bylo třeba změnit. Neočekávaně mne toto uvažování zavedlo o úroveň výše na obecnou rovinu trestání, kde jsem si uvědomil, že máme nevhodně (opět nepromyšleně) nastavenou systematiku trestů. Teprve po obecnějším formulování, jak by systematika trestů měla vypadat, jsme navrhli novou, detailnější, podobu podmíněného odsouzení. Uvědomění si a popsání potřeby širší reformy je jak osvobozující – věci najednou začínají do sebe zapadat – tak lehce deprimující: Čím komplexnější jsou nezbytné reformy, tím méně pravděpodobnými se stávají i proto, že „tak jsme to přece nikdy nedělali“ a „co když nový systém bude mít nějaké mouchy“. Mým přáním je, aby tato kniha osvětlila současný stav a ukázala možnou cestu. A třeba,

až si na toto světlo oči zvyknou, tak se trestní politika tímto směrem vydá. Nebo jiní popíší problémy našeho návrhu a zformulují odlišné přístupy, které nás nenapadly.

Napříč knihou pak propojuji trestněprávní a kriminologické úvahy. Právníci můžou mít dojem, že je kniha příliš o datech, společenským vědcům se pak může zdát, že kniha příliš řeší právní nuance. Je-li tomu tak, pak to znamená, že jsem našel vhodnou rovnováhu. Zkoumání systému trestní spravedlnosti se totiž nemůže oprostít ani od popisu reality, ani od právních a teoretických úvah o tom, jak by systém měl fungovat nebo proč fungovat nemůže. V šedesátých letech to ukázal např. Oto Novotný ve své excelentní knize *O trestu a vězeňství*. Neukotvenost knihy, kterou čtete, v trestním právu či kriminologii tak neberu jako její slabinu, ale naopak ji považuji za výhodu.

Jsem vděčný spoluautorům jednotlivých kapitol za perfektní spolupráci. Vanessa Adriana Cioffi strávila celý projekt přípravou na rozhovory se soudci, jejich realizací, přepsáním, analyzováním a zobecněním. Tomáš Vanča shromažďoval a pročítal stovky rozhodnutí a jejich odůvodnění, aby zaznamenal skutečnosti, které jsou v nich zmíněné. Obojí umožnilo první detailní vhled do toho, jak soudci rozhodují a co si myslí o podmíněném trestu odnětí svobody. S Ondřejem Kubů jsem dlouhodobě diskutoval jednotlivé kapitoly, ke kterým mi dával zpětnou vazbu z pohledu praxe trestního soudce, což vedlo k tomu, že jsme společně napsali kapitolu o tom, jak by měla nová úprava podmíněného odsouzení vypadat v praxi. Bez spolupráce s právními praktiky by návrhy bylo těžké připravit tak, aby nebyly jen promyšlené po teoretické stránce, ale aby byly i jednoduše realizovatelné.

Za komentáře a připomínky k jednotlivým částem jsem pak vděčný mnohým dalším, které uvádím v abecedním pořadí (a omlouvám se těm, na které jsem omylem zapomněl): Jozefu Čentěšovi, Janě Drápalové, Liboru Duškovi, Friederu Dünklovi, Janě Hulmákové, Věře Kalvodové, Ondřeji Klabačkovi (za detailní projití a okomentování celé knihy), Krzysztofowi Krajewskému, Martinu Lýskovi, Anně Mazurové, Josefu Montagovi, Paulu Nieuwbeerovi, Josému Pina-Sánchezovi, Mojce Mihejl Plesničar, Františku Púrymu, Julianu Robertsovi, Jiřímu Říhovi, Petru Schneedörflerovi, Filipu Ščerbovi, Haně Šimánové, Michalu Šoltěsovi, Janu Šottovi, Jiřímu Šoušovi, Hilde Wermink, Janu Wintrovi, Pavlu Zemanovi, Aleně Žibřidové, Josefu Žilovi a účastníkům různých školení Justiční akademie, workshopů a konferencí. Za poskytnutí dat děkuji pracovníkům Ministerstva spravedlnosti ČR a Rejstříku trestů. Nakladatelství Wolters Kluwer a redaktorce Kateřině Morávkové jsem vděčný jak za výbornou spolupráci při přípravě knihy, tak za možnost využít články, které prvotně diskutovaly jednotlivé otázky a tvoří základ pro většinu kapitol v této knize.³ Za nádhernou obálku jsem vděčný Miroslavu Kašparovi.

Za celoživotní podporu a za podporu během psaní této knihy jsem pak nejvíce vděčný své ženě Janě a svým rodičům. Víc než lze vyjádřit slovy.

V Leidenu, 11. července 2024

Jakub Drápal

³ Konkrétně se jedná o články, které vyšly v časopisech *Státní zastupitelství a Trestní právo* (Drápal, 2021a, 2022c, 2022a, 2023b; Drápal, Kubů, 2023).

ÚVOD: PODMÍNĚNÝ TREST: OPOMÍJENÝ, LEČ ZÁSADNÍ INSTITUT

Podmíněný trest odnětí svobody je v anglosaské kriminologické literatuře opakovaně označován za nejvíce problematický a nejvíce kontroverzní trest (Bagaric, 1999; Freiberg, 2019; Irwin-Rogers, Roberts, 2019). Přesto je v kontinentální Evropě jeden z nejčastěji ukládaných trestů, každý rok jich je uloženo přibližně milión. V postkomunistických zemích je pak tím nejčastěji ukládaným, který v některých zemích – např. v Česku, Srbsku, Chorvatsku, Slovensku či Polsku – dokonce dominuje celému trestnímu systému, jelikož je ukládán více než polovině pachatelů (Aebi et al., 2021, s. 217; Krajewski, 2007). Právě velmi časté užití podmíněných trestů odnětí svobody je zmiňováno jako základní skutečnost rozdělující trestní systémy „západní“ a „východní“ Evropy (Krajewski, 2014).

Přes evidentní význam tohoto institutu mu v odborné literatuře byla věnována zanedbatelná pozornost. O takto významných institutech vědci běžně píší monografie, často z komparativních pohledů. Poslední monografie o podmíněném trestu v angličtině však vyšla v roce 1971 (Ancel, 1971). O moc slavnější to není ani s odbornými články: Za posledních padesát let napříč světem v anglickém jazyce vyšlo přibližně sto článků, které detailněji řeší některé aspekty podmíněného trestu. Na jejich základě si můžeme učinit určitou představu o jeho vývoji a použití zejména v Anglii a Walesu, v Austrálii a v Kanadě, ale o jeho užití v jiných zemích víme velmi málo. Překvapivý nezájem odborné komunity naznačuje i to, že na největší kriminologické konferenci v Evropě (*Eurocrim*) se podmíněným trestům v letech 2013–2022 alespoň vzdáleně věnoval průměrně jeden příspěvek z více než tisíce (a část z nich byly mé). Nezájem o podmíněné tresty – resp. jejich nepochopení – pak korunuje skutečnost, že v největší encyklopedii kriminologie a trestní justice o 5 600 stranách je u hesla „*Suspended sentence*“ („Podmíněný trest“) pouze odkaz na heslo „*Probation and Community Sanctions*“ („Probace a alternativní tresty“) (Bruinsma, Weisburd, 2014, s. 5117), které se však nijak nevěnuje podmíněným trestům.

Česká debata o podmíněném trestu odnětí svobody je též sporadická. Nejproduktivnější byla na přelomu 19. a 20. století, kdy se diskutovalo o zavedení podmíněného trestu odnětí svobody, a kdy o něm vyšlo několik kratších knih (Kallab, 1904; Zucker, 1891) a komentářů (Milota, 1919; Takáč, Svitok, 1946). Poté se diskuze takřka odmlčela. Tu a tam se objevovaly jednotlivé kratší články, přičemž jedinou výjimkou detailněji pojednávající o podmíněném trestu byla kniha Bohumila Repíka (1978). Po roce 1989 se podmíněným trestem odnětí svobody v rámci širších celků zabývalo několik knih, které mu věnovaly několik stránek (v lepším případě nižších desítek stránek), ale nikdo se mu nevěnoval podrobně.

Tato kniha se snaží zaplnit tuto zásadní mezeru v poznání. Důvod je zřejmý. Není přijatelné, aby náš sankční systém určoval institut, u kterého nemáme detailně promyšlené a prodiskutované, jaké cíle by měl naplňovat (proč bychom ho vůbec měli mít), a aniž bychom věděli, zda těmto cílům odpovídají zákonná ustanovení a zda podle nich rozhoduje praxe. Možné problémy s podmíněným trestem pak naznačuje i silně kritický přístup k „podmínce“ ze strany novinářů a aktivistů (resp. aktivistických právníků). Minimálně část jejich kritiky není na místě, protože vyplývá z nepochopení tohoto institutu a systému trestů. Toto nepochopení je však způsobeno i tím, že o podmíněném trestu víme velmi málo, a že je o něm velmi málo napsáno.

Pro pochopení toho, v jaké situaci se nacházíme, otvírá knihu detailním vylíčením vývoje právní úpravy, judikatury, doktríny podmíněného trestu a jeho využití v praxi. Právě pochopení toho, jak a proč jsme se dostali do současné situace, nám umožní identifikovat problémy, jejich zdroje a neopakovat chyby. V první kapitole tak popisují prvotní diskuze o možnosti zavedení podmíněného trestu na konci 19. století, důvody jeho zavedení v roce 1919 a jeho neočekávaně vysoké využití praxí, kterou se neúspěšně snažil omezovat prvorepublikový Nejvyšší soud i návrhy trestních zákoníků. Následně rozebírám zásadní změny přijaté zejména v padesátých (a dokončené v šedesátých) letech, které svědčí o nesystémovosti a neschopnosti komplexně promyslet sankční systém a dopady přijímaných změn. Jejich vliv na současnost pak ukazuje, jak dlouhotrvající dopady měla tato neblahá éra. Takto nekoncepčně upravený institut pak začal být velmi často využíván po roce 1989, když sloužil jako (jediná možná) úniková šance pro soudce, jak pachatele neuvěznit, pokud soudce nemohl či nechtěl uložit peněžitý trest, který nebyl v mnoha ohledech praktický.

Ustanovení týkající se podmíněného trestu odnětí svobody se v průběhu 20. století upravovala, přičemž se jak zaváděly některé nové principy, tak se právní úprava vracela k těm prvorepublikovým (či minimálně se znění zákona upravovalo dle prvorepublikové úpravy). Nikdy však nedošlo ke komplexní reformě a systematického promyšlení institutu podmíněného trestu jako celku od začátku. Pokud by k tomu došlo, ukázalo by se např., že zatímco prvorepubliková úprava byla nastavena na výjimečné podmíněné odkládání výkonu velmi krátkých trestů odnětí svobody, tak současná praxe velmi často podmíněně odkládá dlouhé tresty odnětí svobody. Principy vhodné pro prvorepublikovou úpravu způsobují v dnešní situaci různé problémy, mezi které patří kumulace trestů či problematické zohlednění závažnosti trestné činnosti.

Abychom podmíněnému trestu odnětí svobody porozuměli, potřebujeme pochopit, jaké myšlenkové proudy vedly k jeho vzniku, jak vypadal právní řád v době jeho vzniku, a jak a proč se od té doby vyvinul. Například uvědomíme-li si, že podmíněný trest vznikl v době, kdy neexistovaly alternativní tresty typu obecně prospěšných prací či domácího vězení s elektronickým monitoringem, a podmíněný trest měl nahrazovat velmi krátké nepodmíněné tresty, aby nebylo nutné pachatele uvěznit, pak nás to nutně vede k zamyšlení se, proč bychom dnes měli podmíněný

trest používat tak často, když již máme jiné druhy trestů k dispozici. Podobně pokud porozumíme účelům trestů sledovaných prvorepublikovými ustanoveními, pak dostáváme návod na interpretaci dnešních ustanovení, která jsou okopírované z prvorepublikové úpravy. Když pak zjistíme, jak se tato ustanovení vyvíjela v období komunismu, tak jsme schopni rozklíčovat, proč interpretace současných ustanovení je náročná a proč způsobuje problémy. Popis minulosti nám vysvětlí, kde jsme a jakým problémům čelíme.

Tuto problematickou situaci dokumentuji ve druhé, třetí a čtvrté kapitole knihy. Ve druhé kapitole nejdříve rozebírám, co lze zohlednit při rozhodování o podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody, zejména pak zda při tom lze (resp. je na místě) zohlednit závažnost trestné činnosti. Právě pochopení vývoje ustanovení vztahujících se k podmíněnému trestu odnětí svobody umožňuje pochopit, proč je tato otázka v praxi nejasná. Prvorepubliková úprava byla jednoznačná: Závažnost zohlednit nelze. Komunistická úprava byla také relativně jasná: Závažnost zohlednit lze (byť nejasným způsobem), když obecně odkazovala na účel trestu. Nový trestní zákoník však účel trestu neobsahuje a vrátil se k prvorepublikovému znění zákona i jeho systematice. Judikatura Nejvyššího soudu a komentářová literatura se však změně nepřizpůsobily a následují linii předchozího trestního zákona. Takový přístup sice z praktického hlediska dává určitý smysl, ale je jak v rozporu se zákonem, tak vnáší nejistotu do diskuzí o tom, co by mělo hrát roli při rozhodování o podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody. Další problémy pak způsobuje proměna právní kultury za posledních 100 let, přičemž ale používáme stejná slova: Zatímco slovo „může“ bylo v prvorepublikové právní kultuře považováno za poskytnutí široké možnosti soudci (některými interpretováno až tak, že soudce může rozhodnout, jak chce), dnes se toto slovo vykládá spíše jako „musí“, aby soudce nemohl rozhodnout dle své libovůle. Zdánlivě jednoduchá otázka týkající se interpretace jednoho ustanovení (jednoho slova) se stává velmi problematickou právě proto, že není jasné, z jaké koncepce se vychází.

Naším původním cílem bylo dále analyzovat soudní rozhodnutí, kterými byly uloženy podmíněné tresty odnětí svobody, a to z hlediska důvodů, které soudy zmiňují. Navzdory naší výrazné snaze a shromáždění těchto rozhodnutí se nám to nepodařilo. Hlavním důvodem bylo, že odůvodnění trestů soudy bylo nejasné: Soudy často explicitně neuváděly důvody, proč odkládají výkon podmíněného trestu odnětí svobody, ale jen zmiňovaly faktory, které vzaly v potaz při ukládání trestů. Pokud soud v rozhodnutí zmíní, že zohlednil, že obviněný způsobil „vysokou škodu“, nevíme, zda toto ovlivnilo druh trestu, podmíněné odložení nebo výměru trestu. Pokud bychom analyzovali pouze případy, kdy soud explicitně řekne, proč trest odnětí svobody odkládá nebo v čem spatřuje očekávání vedení řádného života, pak by výsledkem bylo, že soudy takřka nic nevysvětlují – čímž bychom situaci podhodnotili. Pokud bychom naopak řekli, že jakýkoliv faktor, který soud zmínil, ovlivňuje, zda bude uložen podmíněný trest odnětí svobody, pak bychom výrazně nadsazovali (a nejspíše dezinterpretovali) faktory, které soudy zohledňují. Pravděpodobně z tohoto není cesty ven. Dokud se nezlepší kvalita odůvodňování trestů (Drápal, 2023),

pak pravděpodobně nebudeme moci z rozsudků odpovědět na otázku, proč soudy podmíněně odkládají tresty odnětí svobody.

Ve třetí kapitole se věnujeme otázce, která je po rozhodnutí o uložení podmíněného trestu odnětí svobody druhou nejpodstatnější: rozhodnutí o výkonu trestu. Dokumentujeme vysokou četnost ponechání podmíněného trestu odnětí svobody v platnosti, byť jej zákon považuje za výjimečné. Ukazujeme také, jaké důvody vedou soudy k nařízení výkonu trestu či k ponechání odsouzení v platnosti. Představujeme i „úspěšnost podmíněných trestů odnětí svobody“, tedy četnost, s jakou pachatelé páchají trestnou činnost v průběhu zkušební doby, kdy v průběhu zkušební doby ji pachatelé páchají a jaké jsou s tím spojené problémy. Jedním z nich je, že pokud soud prodlouží zkušební dobu až po konci té původní (což se děje často), tak tato „nastavená“ zkušební doba běží od konce původní zkušební doby, tedy zpětně. To je ale zjevně problematické: Hodnotí se jednání obviněného v období, kdy nevěděl, že se jeho jednání bude hodnotit.

Ve čtvrté kapitole pak představujeme výsledky hloubkových rozhovorů se třiceti soudkyněmi a soudci, se kterými diskutujeme všechny otázky vztahující se k podmíněnému trestu odnětí svobody. Ti nám tak říkají, jak o podmíněných trestech rozhodují nebo jak vnímají jejich teoretické ukotvení. Dostáváme se k otázkám, zda je jejich rozhodování v souladu s teoriemi, které zastávají, a bavíme se i o možných změnách podmíněného trestu odnětí svobody. Z rozhovorů vyplývá snaha soudů ukládat tresty spravedlivě, ale zároveň neschopnost to tak plně dělat, která v mnohém prameni z problematické úpravy podmíněného trestu odnětí svobody. Rozhovory pak naznačují, že praxe je roztržštěná a že různí soudci – i na stejném soudu – posuzují stejné otázky odlišně.

Po první kapitole, která diskutovala historický vývoj podmíněného trestu, a kapitolách 2 až 4, které diskutují současný přístup zákonodárce, soudů i soudců, se zbývající část knihy v kapitole 5 až 8 věnuje systémovým problémům podmíněného trestu a možnostem jeho reformy. Pátá kapitola komplexně diskutuje, proč podmíněný trest odnětí svobody v současné podobě nemůže fungovat. Je tomu právě proto, že nevychází z ucelené koncepce. Základním problémem je, že umožňujeme podmíněné odložení dlouhých trestů odnětí svobody, proto tak uložená „podmínka“ bývá vnímána jako málo citelná. V důsledku toho soud uloží delší podmíněný trest namísto kratšího nepodmíněného trestu odnětí svobody. Pokud ale pachatel nevede řádný život, tak musí vykonat delší trest, než jaký by vykonal, pokud by byl rovnou uvězněný. Při nařízení výkonu podmíněného trestu pak soud nemůže zohlednit ani tuto skutečnost, ani citelnost různých zostrhujících opatření zasahujících do života pachatele v průběhu zkušební doby. Byť tak podmíněný trest může být nejmírnějším trestem při uložení, tak se z něj stává nejpřísnější trest při nařízení. V důsledku toho soudci mohou být méně ochotni nařizovat výkon podmíněně odloženého trestu odnětí svobody a uvěznění mohou oddalovat, což ale může vést až k nakonec velmi dlouhým vykonávaným trestům odnětí svobody, které jsou způsobené výkonem několika trestů po sobě (Drápal, 2020c). Tyto mechanismy se navzájem podporují a ve svém důsledku vedou k vytvoření začarovaného kruhu podmíněných trestů odnětí

svobody. Hlavním problémem, ke kterému tato situace vede, je nepřiměřenost citelnosti trestu vůči závažnosti trestné činnosti: Při uložení trestu je příliš nízká, při nařízení příliš vysoká. Dobré řešení neexistuje a jeho neexistence přímo pramení z podstaty podmíněného trestu.

Právě nejasná citelnost podmíněného trestu vede k jeho zařazování paradoxně jak mezi ty nejpřísnější, tak mezi ty nejmírnější druhy trestů. S cílem zařadit podmíněný trest do systému trestů v šesté kapitole rozebírám principy, dle kterých by se tresty různých druhů a výměr měly porovnávat na základě jejich citelnosti. Kritizují zejména rozdělení na přečiny a zločiny, které např. nutí soudy ukládat podmíněné tresty odnětí svobody za zločiny – protože jsou jedinou možností, jak pachatele neuvěznit – ale neumožňuje za zločiny uložit např. trest domácího vězení, byť trestní zákoník v důvodové zprávě uvádí, že domácí vězení má být ukládáno za závažnější trestné činy, než za které je uložený podmíněný trest. Proto navrhuji jiný přístup, a to zavést možnost ukládat alternativní tresty na základě toho, jak dlouhý nepodmíněný trest odnětí svobody by byl potenciálně uložený a opustit rozdělení na přečiny a zločiny.

Potřebu reformy pak dokládám i v sedmé kapitole, ale z jiného pohledu, kdy v první kapitole dokládám, že hlavní důvod, proč byl podmíněný trest odnětí svobody přijatý, bylo pachatele odradit od páchání další trestné činnosti, čemuž byla přizpůsobená podoba podmíněného trestu. V sedmé kapitole pak toto testuji, tedy sleduji reakci odsouzených na odstranění Damoklova meče na konci zkušební doby podmíněného trestu. Konec zkušební doby jejich jednání neovlivňuje, odsouzení nepáchají méně trestné činnosti před koncem zkušební doby nebo více trestné činnosti po konci zkušební doby. Tyto výsledky naznačují, že základní účel, proč byl zavedený podmíněný trest odnětí svobody, není naplněný. I proto je na místě začít zvažovat reformu podmíněného trestu, který by nebyl založen primárně na principu odrazení od páchání další trestné činnosti.

Systém trestů navržený v šesté kapitole by umožnil zavedení podmíněného odsouzení, které by nebylo podmíněným trestem odnětí svobody, a které by bez problémů zapadalo do systému trestů. Jeho možnou podobu detailně rozebíráme v osmé kapitole. Konkrétně by takové podmíněné odsouzení spočívalo v tom, že by byla stanovena pouze zkušební doba, přičemž výměra trestu odnětí svobody by byla pouze naznačena prostřednictvím vyřčení toho, jaký nepodmíněný trest odnětí svobody by byl případně uložený. Běžnou součástí podmíněného trestu by byla různá omezení či povinnosti, která by citelně zasahovala pachatele v průběhu zkušební doby, ale jejich citelnost by byla zohledněna právě při případném nařízení výkonu (potenciální nepodmíněný trest odnětí svobody vyřčený při uložení podmíněného odsouzení by byl zkrácen o citelnost těchto opatření). Pro ilustraci uskutečnitelnosti takového řešení diskutujeme jak možné problémy spojené s takovýmto návrhem, tak detailně představujeme jednotlivé aspekty takového řešení.

Namísto shrnutí hlavních zjištění věnuji konec knihy možnostem zobecnění některých závěrů na český právní řád a diskuze o něm. Konkrétně se věnuji nepravním vlivům, interpretaci zákonů, koncepcím a reformám. Ohledně nepravních vlivů

poukazují na často podceňovaný vliv společenských změn na právní řád, dále také na to, že reformy přijaté v padesátých letech dvacátého století stále ovlivňují současnost, a že u nás obecně přetrvává přisnost komunistických právních úprav. Ohledně interpretace a tvorby zákonných ustanovení poukazují na to, že se častěji snažíme posouvat význam právních ustanovení namísto jejich změn; opouštíme principy, na základě kterých ustanovení stojí, ale nejsme ohledně toho upřímní. Nebo tvrdíme, že aplikace určitého institutu má být výjimečná, byť víme, že v praxi je pravidlem. Nakonec pak představují úvahy o koncepcích a reformách sankční politiky. Konkrétně zdůrazňují, že často neuvažujeme o tom, jak by koncepce, které volíme, měly ovlivnit podobu právních ustanovení, a že často neuvažujeme o trestním systému jako o celku, ale zaměřujeme se na jednotlivosti, které ale nejde jednotlivě vyřešit bez změny celkového nastavení. Byť zdůrazňují, že rychlá řešení jsou špatná, tak druhým dechem dodávám, že bychom se neměli bát komplexních reforem. Ty jistě budou mít své nedostatky, které je třeba diskutovat a vyřešit, ale pokud tyto nedostatky nebudou naprosto zásadní, tak by nás neměly vést k zamítnutí promyšlených změn jako celku. Na samotný závěr pak apeluji na to, abychom přistoupili k promyšleným reformám, dokud k tomu máme příležitost.

Kniha tak pokrývá naše základní neznalosti o podmíněném trestu odnětí svobody. Představuje (i) proč jsme se dostali tam, kde jsme, (ii) jakým problémům v současné době čelíme, (iii) proč je tato situace neudržitelná a (iv) jak se z ní můžeme dostat. V některých ohledech tak však činí nedokonale: Historické důvody můžeme pouze dovozovat (až hádat), použitá data i metody mají své nedostatky.⁴ Jsem však i tak přesvědčený, že tato kniha nabízí ucelený náhled na problematiku podmíněného trestu.

Je vhodné přiznat i to, co tato kniha nenabízí. Zejména nerozebírá otázku dohledu probačního úředníka a práci s pachatelem trestné činnosti. Tím důvodem je, že se jedná o výrazně odlišnou otázku: Netýká se primárně ukládání trestů a rozhodování o nich. Je tedy třeba k ní přistupovat odlišným způsobem než k ukládání trestů. Dohled také není specifikum podmíněného trestu: Dnes jej lze uložit i vedle domácího vězení či obecně prospěšných prací (v případě zavdání příčiny k přeměně trestu). Detailní rozbor dohledu, jehož nezbytnou součástí je diskuze práce s pachatelem, se tak z mého pohledu nehodí do knihy zaměřené na podmíněný trest. Detailní rozbor této problematiky by byl také lehce nadbytečný, jelikož otázku dohledu detailně rozebírali pracovníci Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, na jejichž práci rád odkazuji čtenáře, které zajímá toto téma (např. Tomášek et al., 2019).

Před tím, než se pustíte do čtení samotné knihy, dovoluji dvě terminologické poznámky. Napříč knihou používáme pro termín „trest odnětí svobody, jehož výkon byl podmíněně odložený“ zejména výrazy „podmíněný trest“, „podmínka“, „podmíněný trest odnětí svobody“, „podmíněně odložený trest odnětí svobody“,

⁴ V některých aspektech bylo pravděpodobně možné metodologicky postupovat o něco lépe – metodologické aspekty vědy nejsou na českých právnických fakultách vyučovány, takže se učíme za pochodu a konzultujeme zejména se sociology a ekonomy, ale ne vždy je naše metodologie bez jakékoliv chyby.

„podmíněně odložený výkon trestu odnětí svobody“, „PO“ či „POTOS“, méně často pak „podmíněné odsouzení“, přičemž tyto výrazy považujeme za sobě rovnocenné. Tyto názvy byly opakovaně rozebírané a kritizované (Repík, 1978, s. 71; Zucker, 1891, s. 20–21), nepřesnost dnes nejčastěji používaných termínů „podmíněný trest“ či „podmíněné odsouzení“ však z mého pohledu není natolik podstatná, aby si zasloužila detailní diskuzi. Napříč textem se snažíme používat termín „podmíněné odsouzení“ primárně tam, kde to je historicky odůvodněné (např. při diskuzi prvorepublikové úpravy) či v částech, kde diskutujeme nejasnost systematického zařazení, kde by pojem „podmíněný trest“ mohl být zavádějící. Pojem „podmíněné odsouzení“ používáme méně i proto, že jej používáme zejména v poslední kapitole, kde navrhuje, jak by mohlo vypadat „podmíněné odsouzení“, které by nebylo „podmíněným trestem“ (nejednalo by se o trest odnětí svobody). Nepodmíněný trest odnětí svobody pak označujeme i jako „nepodmíněný trest“, „NEPO“, v poslední kapitole pak používáme jen pojem „trest odnětí svobody“ oproti navrhovanému „podmíněnému odsouzení“.

Zadruhé, v médiích, ale i mezi právními praktiky, se často objevuje slovo „podmínečný“ namísto slova „podmíněný“. Má to své historické důvody, protože zejména před 1. světovou válkou, ale i v období první republiky, byl používán i výraz „podmínečný“. Dělo se tak překvapivě např. i v nařízení vlády č. 598/1919 Sb., jímž se provádí zákon o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění, případně někdy tento termín používal i prvorepublikový Nejvyšší soud. Přesto však napříč knihou používáme jednotně termín „podmíněný“, a to i při diskuzi prvorepublikové úpravy.

1 JAK VZNIKL PODMÍNĚNÝ TREST A PROČ JE TAK ČASTO UKLÁDANÝ (ANEB NECHTĚLI JSME HO, ALE DEFINUJE NÁŠ SYSTÉM)

Možnost podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody v roce 2019 oslavila 100 let existence v českém právním řádu. Jak se za tu dobu vyvinula a proměnila? V úvodu kapitoly nejdříve představuji původní koncepci podmíněného trestu, která byla vymyšlena v Evropě koncem 19. století a která se odrazila v československé úpravě z roku 1919. Ukazují, jak se za první republiky o podmíněném trestu uvažovalo a jak často byl v praxi používán – již v prvním roce své existence se podmíněný trest stal nejpoužívanějším trestem. Poté tuto situaci porovnávám se současností, diskutuji, co se změnilo a co naopak nikoliv, a rozebírám, proč k určitým změnám došlo či naopak nedošlo. Ukazují, že by se za uplynulé století výrazně rozšířily možnosti podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody, tak tyto změny nenásledovala úvaha, zda by se neměly proměnit i principy, na jejichž základě je výkon trestu odnětí svobody podmíněně odkládán či na jejichž základě je o něm rozhodováno. Zarážející je zejména neexistence diskuze o těchto otázkách v odborné literatuře.

1.1 Původní koncepce podmíněného trestu

K jakému účelu má sloužit podmíněný trest a s jakým cílem byl zaveden? Tato otázka je klíčová nejen pro interpretaci zákonů, ale i pokud uvažujeme o postavení podmíněného trestu v systému sankcí a o tom, zda bychom neměli opětovně promyslet koncepci tohoto trestu v dnešním kontextu. V druhé půlce 19. století, poté, co přešlo nadšení z reformačního potenciálu uvěznění (Ansel, 1971, s. 11; O'Brian, 1995), se začínají hledat způsoby, jak ukládat tresty, a přitom zamezit recidivě; vězení dle tehdejších kritiků totiž odsouzené spíše svádějí k další trestné činnosti a vytrhávají je ze společnosti, než aby je napravovaly. Začíná se zdůrazňovat ochrana společnosti na úkor přiměřenosti trestu (Pifferi, 2016, s. 19) Nabízí se dvě cesty. Francouzsko-belgická, spočívající v uložení trestu odnětí svobody a podmíněném odložení jeho výkonu, a anglosaská založená na celkovém odložení výroku o trestu (tzv. probace). Probace se rodí dříve a inspiruje kontinentální evropské státy k přijetí koncepce podmíněného trestu (Kallab, 1904, s. 6). Samotnou probaci však kontinentální evropské státy nepřijímají zejména z důvodu doktrinního

nesouhlasu s tím, že by se mohl odkládat výrok o vině a o trestu (Ancel, 1971, s. 23, 31; Kallab, 1904, s. 7).¹

V původní francouzsko-belgické koncepci, která pochází od francouzského politika a právníka René Bérengera, šlo čistě o naplnění vybraných konsekvencionalistických (relativních) účelů trestů, konkrétně o zamezení recidivy hrozbou trestu a o odložení kriminogenního (způsobujícího recidivu) působení vězení (Ancel, 1971, s. 16–17). Převýchova pachatele – na rozdíl od anglosaské koncepce *probace* – nebyla součástí původní koncepce podmíněného trestu. Tato francouzsko-belgická koncepce v rámci kontinentální Evropy převážila a byla přijata v letech 1889–1911 alespoň 12 státy kontinentální Evropy (Ancel, 1971, s. 38–39). Teprve výrazně později se začíná též v rámci kontinentální Evropy prosazovat i *probace* (Ancel, 1971, s. 38), byť její vybrané prvky (např. dohled či uložení přiměřených povinností a omezení) pronikají do koncepce podmíněného trestu i dříve, např. částečně i do české úpravy z roku 1919 (Repík, 1978, s. 54).

Motivace zákonodárce, proč umožnit podmíněné odložení výkonu trestu odnětí svobody, však nebyla vždy jen pozitivní – motivovaná důvěrou v efektivitu nového institutu, zejména v odrazení hrozbou trestu – ale i negativní, tedy nedůvěrou v tehdejší tresty, konkrétně tresty odnětí svobody a pokuty. Některé státy, které uzákonily možnost podmíněného odložení výkonu trestu odnětí svobody, tak učinily nikoliv čistě proto, že věřily v efektivitu tohoto institutu, ale proto, že hledaly alternativu k uvěznění, která se jim nedostávala. Právě „snaha vyhnout se krátkým trestům odnětí svobody byla jistě jedním ze základních důvodů pro přijetí podmíněného trestu odnětí svobody“ (Ancel, 1971, s. 11). Zároveň neexistovala dobrá možnost, jak se uvěznění vyhnout. Hlavní alternativou byly pokuty (peněžitě tresty), které nebyly přiměřené majetku pachatele, v důsledku čehož byly vnímané společností jako nespravedlivé (Kallab, 1904). Nespokojenost s peněžitým trestem a vězením tak byla větší než případné obavy z podmíněného trestu. I pokud by podmíněně odložený trest mohl být vnímán jako nespravedlivý, tak by dle Kallaba mohl být vnímán jako méně nespravedlivý než pokuta nepřiměřená majetku pachatele a efektivnější než uvěznění.

Francouzsko-belgická koncepce byla vystavěna na několika základních stavebních kamenech. Hrozba trestu měla vést pachatele k nepáchání dalších trestných činů. Trestní právníci se domnívali, že tento mechanismus bude fungovat, protože výkon trestu odnětí svobody měl být podmíněně odkládán pouze osobám, které „podlehly jen následkem okamžité slabosti, a nikoliv následkem trvalého mravního defektu“; recidivisté byli z tohoto okruhu vyloučeni (Kallab, 1904, s. 20). Možnost podmíněného odložení výkonu trestu odnětí svobody se měla podobně vztahovat jen na pachatele málo závažných trestných činů. Závažnost trestného činu dále neměla hrát žádnou roli při rozhodování o tom, zda výkon trestu podmíněně odložit či nikoliv, toto rozhodnutí mělo být činěno čistě na základě posouzení osoby pachatele

¹ Tento nesouhlas odrážel širší nesoulad mezi americkou a evropskou diskuzí o trestním právu na konci 19. století (Pifferi, 2016).

(Ancel, 1971, s. 26–27). Ve svém důsledku tak podmíněný trest měl být výjimečný (Kallab, 1904, s. 22; Milota, 1919, s. 12).

Tresty odnětí svobody, které měly být ve francouzsko-belgické koncepci podmíněně odložené, měly být velmi krátké (Dünkel, 2019; Kallab, 1904, s. 10), přičemž byly odkládány všechny jejich vedlejší efekty i všechny tresty uložené vedle nich (např. pokuta), aby byla odsouzenému nabídnuta další šance ve všech ohledech.² V souladu se snahou ochránit společnost – ale nikoliv napravit pachatele – mohlo k nařízení výkonu trestu dojít pouze a jenom z důvodu spáchání dalšího trestného činu, nikoliv kvůli jinému špatnému jednání (Ancel, 1971, s. 36). Za spáchání dalšího trestného činu pak měl následovat přísný trest. Pachatele v podmínce tak měla odrazovat dvojitá hrozba: Podmíněně odložený trest, jehož výměra mu byla známa, a očekávaný nový přísnější trest. Toto mimo jiné vyplývalo i přímo z názvu francouzského zákona o podmíněném trestu odnětí svobody, který zněl „Zákon o postupném zpříšňování trestů recidivistům a o zmírnění trestů prvopachatelům“ (Ancel, 1971, s. 11). Původní koncepce podmíněného trestu tak zjevně naplňuje čistě konsekvenencialistické uvažování o účelu trestu, přičemž ho omezuje pouze na hrozbu trestem.

1.2 Cesta k uzákonění podmíněného trestu a jeho aplikace během první republiky

Přesuňme se do začátku roku 1919 do tehdejšího Československa. Soudy ukládaly takřka výlučně jen tresty odnětí svobody a peněžité tresty, přičemž naprostá většina trestů odnětí svobody byla velmi krátká. Za zločiny soudy prakticky jen pachatele uvězňovaly:³ V roce 1919 bylo pachatelům starším 14 let uloženo 17 219 trestů odnětí svobody (žaláře), z čehož 14 977 (87 %) bylo uloženo ve výměře do šesti měsíců (Státní úřad statistický, 1925, s. 17). Za přečiny a přestupky (méně závažná jednání) soudy ukládaly jako hlavní tresty prakticky jen trest vězení a peněžité trest: V roce 1919 bylo uloženo 81 075 trestů vězení a 34 924 peněžitých trestů, přičemž 64 605 trestů vězení (79,7 %) bylo ve výměře do jednoho týdne a dalších 11 342 (14 %) bylo ve výměře od jednoho týdne do jednoho měsíce (Státní úřad statistický, 1925, s. 21, 29).

V tomto kontextu je uzákoněna možnost podmíněně odkládat výkon trestu odnětí svobody i peněžitého trestu, která je v parlamentní debatě označena za „nejkrásnější vymoženost moderní kriminalistiky“.⁴ Nejedná se o překvapivý vývoj. Tento institut byl nejen detailněji odborně rozebrán dvěma českými profesory trestního

² Povinnost nahradit škodu samozřejmě podmíněně odložena nebyla.

³ Trestů smrti bylo v roce 1919 uloženo 13.

⁴ Stenoprotokol z 84. schůze Národního shromáždění československého z pátku 17. 10. 1919. Dostupný z: <https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/084schuz/s084011.htm>. Rozlišení mezi kriminologií a kriminalistikou nebylo v té době vnímané jako dnes (Drápal, 2019b).

práva v delších statích, které jej odborně podpořily (Kallab, 1904; Zucker, 1891), ale již v roce 1889 – ve stejný rok, kdy byla možnost podmíněně odložit trest poprvé uzákoněna v kontinentální Evropě – byla ministrem Schönbornem předložena výboru poslanecké sněmovny Říšské rady předlitavské části Rakouska-Uherska osnova zákona o podmíněném odsouzení. Tuto osnovu v lehce omezené podobě převzala i vládní předloha osnovy trestního zákoníku v roce 1891 (Kallab, 1904, s. 9), nicméně ta nevyústila v nový trestní kodex. Přesto však tyto návrhy a odborné debaty připravily půdu pro přijetí předmětného zákona v roce 1919.

Zákon o podmíněném odsouzení (a o podmíněném propuštění) z roku 1919 obecně respektoval pravidla francouzsko-belgické koncepce, která byla jako nejvhodnější vnímána i sjezdem českých právníků v roce 1904 (Milota, 1919, s. 9). Zajímavé je, že osnova vládního zákona tuto teoretickou koncepci odrážela více než finální verze zákona, která byla přijata zákonodárcem, jelikož možnost podmíněně odložit trest označovala za výjimečnou, která musela být odůvodněna velice závažnými důvody. Verze přijatá poslanci tyto výrazy neobsahovala, přičemž oproti vládnímu návrhu rozšiřovala možnost podmíněně odkládat výkon trestu i na některé skupiny recidivistů, které byly vládním návrhem vyloučeny. Zákonem tak bylo umožněno podmíněně odkládat tresty odnětí svobody do 1 roku nebo peněžité tresty pachatelům, vyjma těch, kteří v posledních pěti letech byli odsouzeni za zločin na dobu delší tří měsíců nebo byli odsouzeni za čin spáchaný z pohnutky nízké a nečestné. Pachatel musel během zkušební doby vést řádný život – byť toto primárně znamenalo nepáchat další trestnou činnost – a bylo mu možné uložit ochranný dozor.⁵ Z dnešního pohledu je zajímavé, že trestním příkazem nebylo možné podmíněně odložit výkon trestu, což bylo odůvodňováno nutností osobně poznat obžalovaného.⁶

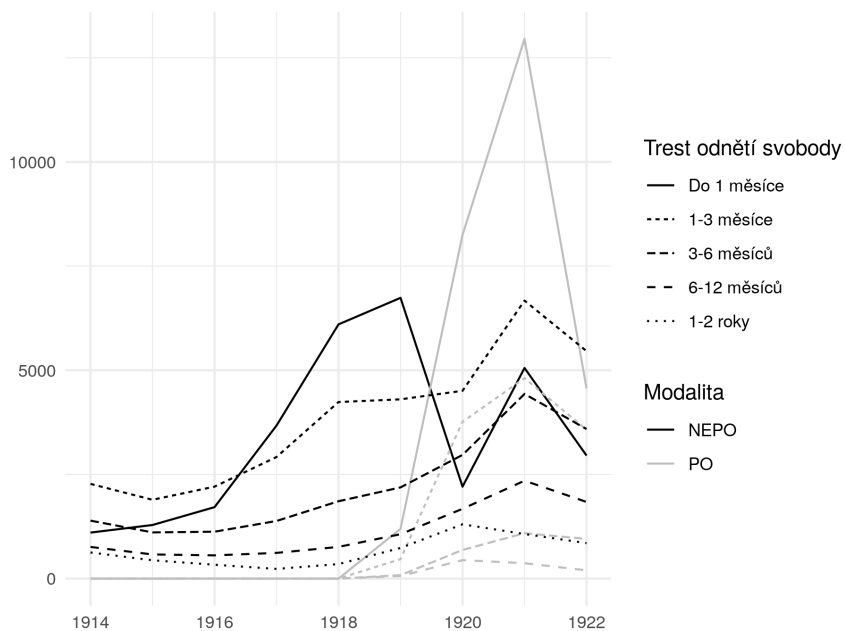
Dopady tohoto zákona na sankční politiku byly enormní, jak naznačují Grafy č. 1, č. 2 a č. 3 dokumentující frekvenci uložených trestů v letech 1914–1922.⁷ Podmíněný trest se stal do roka od svého přijetí dominantním trestem, přičemž nahradil zejména velmi krátké tresty odnětí svobody (do 1 měsíce u zločinů a do 1 týdne u přečinů a přestupků). Ty byly výrazně častěji podmíněně odkládány, než nebyly. U delších trestů však v letech 1919–1922 stále převažovala nepodmíněná modalita trestu odnětí svobody a se stoupající výměrou trestu odnětí svobody pravděpodobnost podmíněného odložení dále klesala. Peněžité tresty začaly být podmíněně odkládány přibližně v polovině případů podobně rychle jako tresty odnětí svobody, tedy ihned, jak to bylo možné.

⁵ Viz zákon č. 562/1919 Sb., o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění, a vládní návrh tohoto zákona, tisk č. 1688. Dostupný z: https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1688_01.htm.

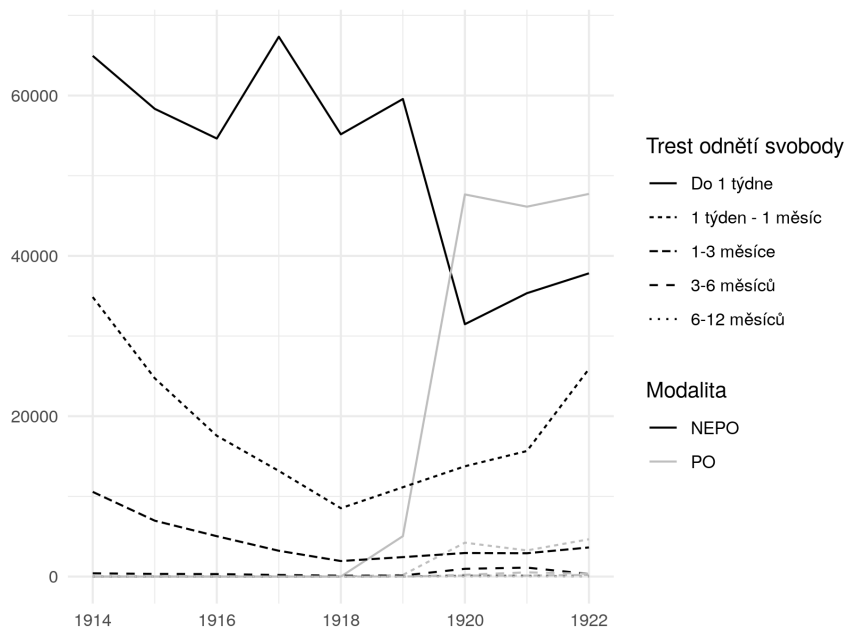
⁶ Ustanovení § 2 nařízení vlády č. 598/1919 Sb., kterým se provádí zákon o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění.

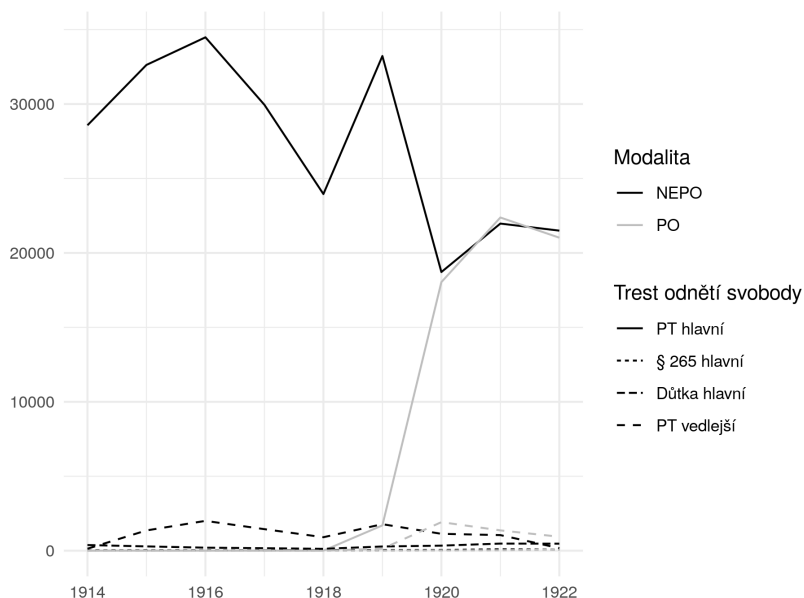
⁷ Údaje vychází z oficiálních statistik (Státní úřad statistický, 1925).

Graf č. 1: Tresty žaláře 1914–1922 (za zločiny)

Graf č. 2: Tresty vězení 1914–1922 (za přečiny a přestupky)

Graf č. 3: Vybrané další tresty za přečiny a přestupky 1914–1922

Pozn.: PT hlavní = Peněžitý trest uložený jako hlavní trest; § 265 hlavní = zda byl použit § 265 tr. řádu, který se zabýval podobnou situací jako § 43 a § 44 tr. zákoníku dnes; Důtka hlavní = Hlavní trestem byla důtka; PT vedlejší = Peněžitý trest uložen jako vedlejší trest.

Původní koncepce, dle které podmíněné odložení výkonu trestu mělo být výjimečné, se zjevně nenaplnila. Teoretici se domnívali, že podmíněný trest „zůstane vždy opatřením výjimečným“ (Kallab, 1904, s. 22) a že by se ho „mělo ... užívat jen v případech nejzávažnějších“, jak se domníval prof. Jiří Pražák (Vaněk, 1890, s. 66), resp. se podmíněné odložení mělo omezit jen na „případy zvláštních ohledů hodné“ (Zucker, 1891, s. 16). Tento přístup byl reflektován v původním vládním návrhu a do určité míry jej převzala i judikatura Nejvyššího soudu. Ve 20. letech tak Nejvyšší soud opakovaně judikoval, že „[p]odmíněné odsouzení nutno obmezití toliko na případy výjimečné, odůvodněné velmi závažnými a podstatnými důvody“, či že „odklad trestu jest vždy jen výjimkou“.⁹ Mělo se jednat o nahodilé, okolnostmi přivoděné „chvilkové vybočení“¹⁰, které nekořenilo v povaze nebo v názorech pachatelů.¹¹

⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 14. 6. 1923, Kr I 191/22, č. 1233 (jednotlivé svazky Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech trestních jsou dostupné z: <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/4888>; dále citovaná judikatura prvorepublikového a protektorátního Nejvyššího soudu je číslována dle těchto publikací); stejně např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 9. 1. 1922, Kr I 19/21, č. 683, ze dne 10. 6. 1926, Zm II 43/26, č. 2412 či ze dne 13. 8. 1927, Zn I 154/27, č. 2864.

⁹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 17. 2. 1920, Kr II 19/20, č. 136.

¹⁰ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 12. 9. 1929, Zm I 739/28, č. 3578 a ze dne 11. 9. 1930, Zm I 92/30, č. 3955.

¹¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 10. 5. 1929, Zm I 658/28, č. 3476.

Tento judikaturní přístup je relativně překvapivý. Výjimečnost byla totiž ze zákona explicitně zákonodárcem vyňata a praxe podmíněného odkládání výkonu trestu odnětí svobody naprosto zjevně svědčila o jeho běžné, a nikoliv výjimečné povaze. Přesto se však Nejvyšší soud – i deset let od přijetí zákona – snažil vytvořit dojem, že podmíněné odložení výkonu trestu odnětí svobody má být rezervováno jen pro výjimečné případy. Pozorujeme tak, že již velmi brzy po uzákonění podmíněného trestu se dostávaly do konfliktu teorie, zákon, praxe nižších obecných soudů a judikatura Nejvyššího soudu.

Zavedení žádného jiného trestu nemělo tak silný a okamžitý vliv na ukládání trestů jako umožnění uložení podmíněného trestu. Proč byl nástup podmíněných trestů tak razantní? Zásadní roli pravděpodobně hrály čtyři faktory:

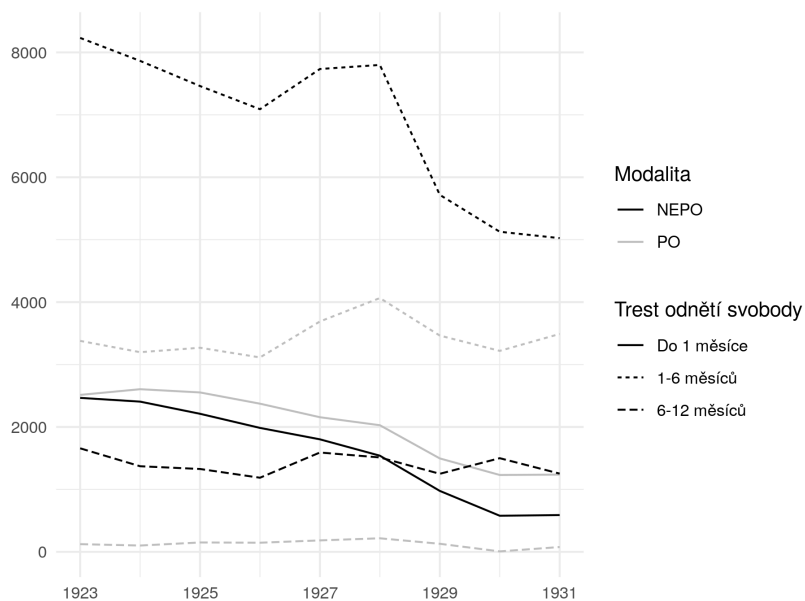
- i. Přesvědčení odborné veřejnosti o škodlivosti uvěznění (diskutováno výše).
- ii. Vysoká frekvence extrémně krátkých trestů odnětí svobody: Z Grafů č. 1 a č. 2 je vidět naprostá převaha trestů odnětí svobody do 1 týdne, resp. do 1 měsíce.
- iii. Neexistence alternativních trestů: Volba byla de facto mezi uvězněním a pokutou, přičemž pokuta byla kritizovaná i proto, že často nebyla přizpůsobená majetkovým poměrům pachatele, viz (Kallab, 1904, s. 18).
- iv. Stoupající kriminalita po konci první světové války (Solnař, 1931, s. 114).

Zejména kvůli posledním dvěma důvodům bylo časté použití podmíněných trestů spíše potřebné (až nezbytné) než chtěné z principiálního hlediska. Podmíněné tresty tak pravděpodobně začaly být používány ve výrazně vyšší míře, než pokud by byly zavedeny v situaci, kdy by existovaly jiné alternativy k uvěznění, pokud by uvěznění nebylo vnímáno tak negativně, pokud by ukládané tresty odnětí svobody byly delší či pokud by kriminalita klesala.

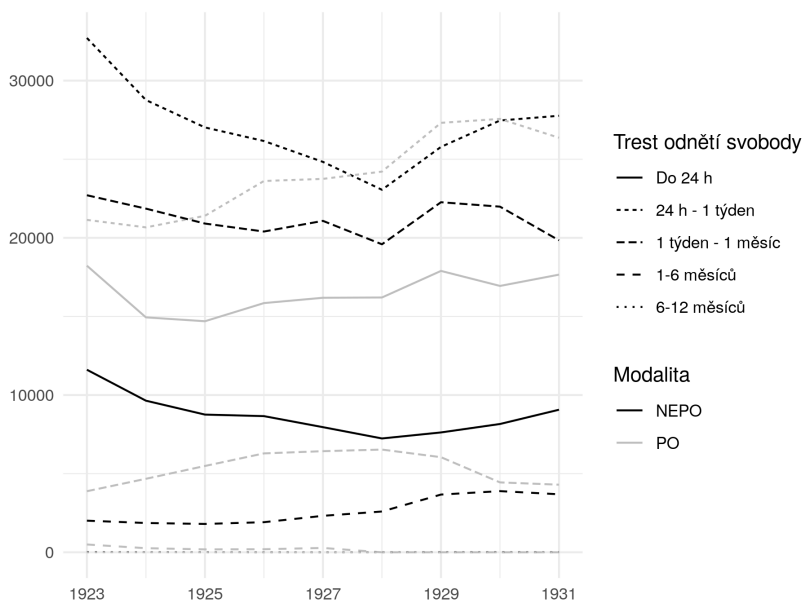
Trendy užití podmíněných trestů se výrazně nezměnily v letech 1923–1931, jak dokládají Grafy č. 4 a č. 5.¹² Podíl podmíněných trestů odnětí svobody oproti nepodmíněným za zločiny se lehce zvýšil, stejně jako se lehce zvýšil podíl podmíněných trestů odnětí svobody za přečiny oproti těm nepodmíněným. Tedy radikální změna v sankční praxi, ke které došlo po uzákonění možnosti podmíněného trestu, nebyla krátkodobá, ale přetrvávala, dokonce se lehce prohloubila. Dominantně tedy byly ukládány velmi krátké tresty odnětí svobody a ty delší obecně nebyly podmíněně odkládány, což data za roky 1923–1931 dokládají lépe než ta za předcházející období z důvodu odlišného vykazování dat ve statistických ročenkách. Z Grafu č. 5 je zřejmé, že významná část podmíněných trestů odnětí svobody byla uložena ve výměře do 24 hodin, dominantní pak byly tresty ve výměře do jednoho týdne.

¹² Údaje opět vychází z oficiálních statistik (Státní úřad statistický, 1931)

Graf č. 4: Tresty žaláře 1923–1931 (za zločiny)

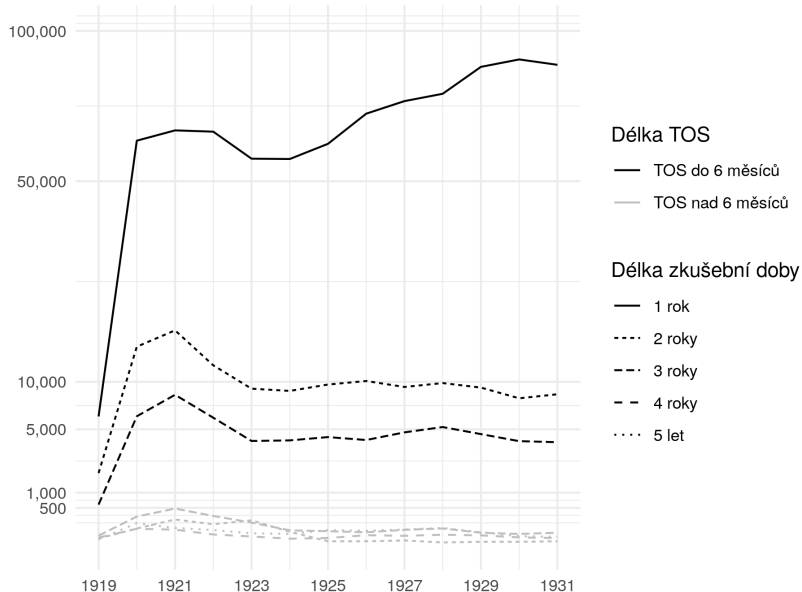

Graf č. 5: Tresty vězení 1923–1931 (za přečiny a přestupky)

Délky zkušebních dob podmíněných trestů odnětí svobody odrážely krátké výměry podmíněně odložených trestů odnětí svobody. Jak vyplývá z Grafu č. 6, velká většina trestů odnětí svobody byla odkládána na 1 rok, v menším počtu případů pak i na 2 či 3 roky. Jen sporadické ukládání trestů odnětí svobody nad 6 měsíců je důvodem, proč takřka neexistují případy, ve kterých byla zkušební doba stanovena na 4 či 5 let.

Graf č. 6: Délka zkušební doby v závislosti na délce trestu odnětí svobody (1919–1931)¹³

Situaci podmíněných trestů v období první republiky můžeme tedy nejlépe popsat tak, že podmíněně odložení výkonu trestu odnětí svobody i peněžitého trestu je sice využíváno velmi široce, v případě trestů odnětí svobody ale primárně tehdy, pokud byl uložen trest odnětí svobody do jednoho měsíce.¹⁴ Delší tresty odnětí svobody byly podmíněně odkládány méně často či výjimečně. Tresty odnětí svobody ukládané za přečiny a přestupky ve výměře 1 týden až 1 měsíc jsou podmíněně odkládány v menší čtvrtině případů a ty delší jednoho měsíce nejsou podmíněně odkládány takřka nikdy. Podobně i za zločiny jsou odkládány ty kratší tresty odnětí svobody – podmíněně odložení trestu delšího šesti měsíců je spíše výjimečné a tresty ve výměře mezi 1 a 6 měsíci jsou častěji uloženy jako nepodmíněně než podmíněně.

¹³ Zdrojem jsou opět oficiální statistiky (Státní úřad statistický, 1925, 1931, 1937).

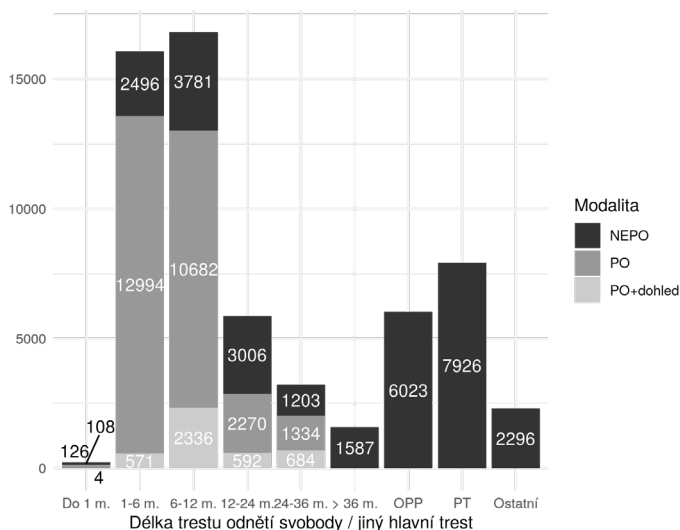
¹⁴ Tedy v případech, ve kterých by v současné době byl jen těžko uložen nepodmíněný trest. Podmíněně zastavení trestního stíhání či uložení peněžitého trestu, trestu obecně prospěšných prací či jiných trestů by dnes bylo výrazně pravděpodobnější.

1.3 Současná situace

Přesuňme se z let 1919–1931 do roku 2019. Situace je naprosto odlišná, jak dokládá Graf č. 7. Krátké tresty do jednoho měsíce, které za první republiky dominovaly, téměř nejsou ukládány. Většina podmíněných trestů je delší šesti měsíců, tedy v kategorii, která za první republiky byla takřka nevyužívaná. Míra podmíněně odložených trestů odnětí svobody je sice nižší u delších trestů odnětí svobody oproti těm kratším, ale i v kategorii trestů nad 24 a do 36 měsíců převažuje podmíněná modalita nad tou nepodmíněnou. Podmíněný trest je tedy tím hlavním, základním trestem. Užívá se častěji než všechny ostatní tresty dohromady.

Toto bylo umožněno výrazným rozšířením podmínek, za kterých lze podmíněně odložit tresty odnětí svobody. Toto dokumentuje Tabulka č. 1, která porovnává základní aspekty právních úprav v letech 1919 a 2021, přičemž vývoj mezi těmito léty je diskutován na následujících stranách. Zásadním rozdílem je, že v současnosti je možné podmíněně odložit výkon výrazně delších trestů (nikoliv jen do 1 roku, ale i do 3 let), přičemž to je dovoleno u všech trestných činů i u všech pachatelů a je možné tak učinit i trestním příkazem. Soudce tak může uložit trest odnětí svobody a podmíněně odložit jeho výkon takřka u všech pachatelů. Přesto se však výrazně neproměnily principy, na jejichž základě se má rozhodovat o podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody. Předpoklad vedení řádného života je stále dominantním faktorem, který má určit, kdy se trest odnětí svobody podmíněně odloží či ne (srov. kapitola 2). Podstatnou změnou je, že vedlejší tresty se dnes neodkládají.

Graf č. 7: Trest odnětí svobody v roce 2019¹⁵

¹⁵ Zdroje: Hlavní tresty uložené dospělým pachatelům rozsudky, které byly rozhodnuty v roce 2019, včetně souhrnných a společných trestů; jednalo se celkem o 60 003 uložených trestů. Počítáno ze

Pozn.: NEPO = Nepodmíněný trest odnětí svobody; PO = Podmíněný trest odnětí svobody; PO+dohled = Podmíněný trest odnětí svobody s dohledem; OPP = Obecně prospěšné práce; PT = Peněžitý trest

Tabulka č. 1: Zákonná úprava podmíněného trestu v letech 1919 a 2021

	1919	2021
Pozitivní vymezení okruhu pachatelů	Trest odnětí svobody (TOS) do 1 roku či peněžitý trest	Trest odnětí svobody do 3 let
Negativní vymezení okruhu pachatelů	(i) Předchozí odsouzení pro zločin a TOS > 3m nebo (ii) odsouzení v posledních 5 letech za čin spáchaný z pohnutky nízké a nečestné	---
Procedurální limitace	Nemožnost uložit trestním příkazem, soud 1. stupně může rozhodnout o PO i ve veřejném zasedání po vynesení rozsudku	Trestním příkazem TOS do 1 roku
Rozhodující faktor	Očekávání vedení řádného ¹⁶ života	Očekávání vedení řádného života
Zkušební doba	1–3 let u TOS < 6m, 2–5 let u TOS > 6m	1–5 let
Důvody nařízení (= co obnášelo nevedení řádného života)	Spáchání dalšího trestného činu, nezřízené pití a hráčství, zahálčivý či nemravný život, odmítání nahrazení škody	Nevedení řádného života a nevyhovění podmínkám (bez výslovného stanovení omezení či povinností pouze nepáchání trestné činnosti ¹⁷)
Možnost ponechání v platnosti	Pokud další TOS za zločin je PO; pokud odsouzen za přečin/přestupek, soud určí, zda se má trest vykonat	Vždy (nad rámec původního stanovení dohled, prodloužena zkušební doba či stanovena omezení a povinnosti)
Vedlejší tresty + právní následky trestného činu	Odloženy vedlejší tresty i právní následky vyjma náhrady škody	Neodkládají se

statistických listů trestních soudů za roky 2019 a 2020. Údaje v této kapitole vztahující se k roku 2019 jsou založeny na stejném vzorku.

¹⁶ V tehdejší terminologii oficiálně „pořádného“.

¹⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 15. 8. 2017, sp. zn. I. ÚS 1202/17 (N 151/86 SbNU 527), bod 21; všechna rozhodnutí Ústavního soudu jsou dostupná na: <https://nalus.usoud.cz>; pro účely transparentnosti uvádím, že na přípravě tohoto nálezu jsem se podílel jako asistent soudkyně zpravodajky.

1.4 Vývoj 1919–2021

V současné době máme výrazně širší možnosti ukládání podmíněných trestů, což praxe využívá, v důsledku čehož podmíněný trest nabyl dominantního postavení v sankčním systému. Zároveň však principy, na základě kterých se má rozhodovat o podmíněných trestech, jsou v mnohém podobné těm z roku 1919. Toto nás nutně přivádí k otázce, zda je současná situace důsledkem určité koncepce, či zda je důsledkem nepromyšlených změn. Reflektuje např. dnešní úprava skutečnost, že oproti roku 1919 je dnes k dispozici mnoho druhů hlavních trestů (tedy trestů, které lze uložit samostatně)? A jaký vliv na interpretaci principů ovládajících rozhodnutí o podmíněném trestu mělo rozšíření možností ukládat delší podmíněné tresty nebo různé alternativní tresty? Nebo byly změny přijímány bez detailního promyšlení? Na tyto otázky hledám odpovědi v další části této kapitoly, ve které se zabírám vývojem legislativy, praxe a odborné diskuze v letech 1919–2021.

1.4.1 Legislativní změny a jejich odůvodnění

Podmínky pro ukládání podmíněného trestu se od roku 1919 neustále rozšiřovaly, a to ve všech ohledech. První rozšíření spočívalo v poslanecké změně vládního návrhu zákona z roku 1919, kterou bylo vypuštěno zejména ustanovení o výjimečnosti takové možnosti. Toto vypuštění ale bylo teoretiky i zákonodárcem považováno za chybu, což dokumentuje skutečnost, že v průběhu první republiky se tuto výjimečnost snažily znovu nastolit návrhy trestních zákoníků. Osnova z roku 1921 počítala s tím, že aby šlo podmíněně odložit trest odnětí svobody, tak by se mělo jednat o „výjimečně neblahé odbočení od celkového chování“ (Mirička, 1922, s. 65), a profesorská osnova z roku 1926 počítala s tím, že čin měl být „rázu výjimečného“ (Komise pro reformu československého trestního zákona, 1926a). Tyto myšlenky byly podloženy tím, že bylo vnímáno, že v praxi vznikl problém se „šablonovitý[m] užívání[m]“ podmíněného trestu (Mirička, 1922, s. 65), a že by podmínka „neměla ... být považována jako snadné vyvážnutí bez trestu“ (Komise pro reformu československého trestního zákona, 1926b, s. 71).

Od tohoto trendu se odlišovala úřednická osnova trestního zákona z roku 1937, která počítala s tím, že by soud musel podmíněně odložit výkon trestu, „lze-li mít z podstatných důvodů za to, že se viník příště zdrží trestných činů i bez výkonu trestů“ (Národní shromáždění, 1937, s. 27–28). Zároveň však tato osnova silně omezovala možnost podmíněně odložit tresty na svobodě, protože nepřipouštěla podmíněné odložení trestu žaláře, který bylo možné uložit ve výměře šesti měsíců až dvacet let. Ve svém důsledku tedy opět výrazně omezovala možnost uložení podmíněného trestu.

Výjimečnost legislativně zakotvil – určitým způsobem – až trestní zákon z roku 1950, který předpokládal, že během zkušební doby měl pachatel dokázat, že šlo

„jen o ojedinělé vybočení z mezí jinak řádného života“.¹⁸ Trestní zákon z roku 1950 taktéž zakotvil obecný princip, že podmíněný trest je vyloučeno uložit v případech, kde by se to přičilo „důležitému obecnému zájmu“.¹⁹ O přijetí podobného principu se přitom snažily všechny osnovy trestních zákoníků. Osnova z roku 1921 neumožňovala podmíněné odložení výkonu trestu, mělo-li to odporovat veřejnému zájmu, profesorská osnova z roku 1926 zdůrazňovala, že k podmíněnému odložení nemá dojít, přičilo-li se to „důležitému zájmu veřejnému“, stejně jako osnova z roku 1937 (Komise pro reformu československého trestního zákona, 1926a, s. 28; Miříčka, 1922, s. 65; Národní shromáždění, 1937, s. 28).

Trestní zákon z roku 1950 tak v oblasti podmíněného trestu přijal dva principy, které měly výrazněji omezit možnost podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody, a to v mnohém v souladu s prvorepublikovými teoretickými koncepcemi (nad jejich rámec pak zrušil možnost podmíněně odložit peněžitý trest). Zároveň však možnost podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody také rozšířil, když zrušil omezení podmíněně odkládat výkon trestů vybraným skupinám recidivistů, a pozměnil, když stanovil, že vedlejší tresty se podmíněně nedokládají automaticky, ale že záleží na rozhodnutí soudu.

Obrat o 180 stupňů přinesla novela trestního zákona z roku 1956. Ta totiž (i) rozšířila možnost podmíněného odložení trestu i na tresty odnětí svobody do 2 let, (ii) zrušila ustanovení neumožňující podmíněné odložení trestu tam, kde by se to přičilo obecnému zájmu, (iii) zrušila ustanovení ohledně ojedinělého vybočení z mezí jinak řádného života a (iv) zrušila zákaz podmíněně odkládat tresty uložené za vybrané trestné činy²⁰. Tato změna byla lakonicky odůvodněna tím, že úprava z roku 1950 neumožňovala „rozvíjení výchovné funkce trestního soudnictví“.²¹ Zároveň však nerozebírala mechanismy této výchovy či ukotvení této nové koncepce podmíněného trestu.²² K přeměně prvorepublikového podmíněného odsouzení na podmíněný trest nového typu pak přispělo i přijetí trestního zákona z roku 1961, který již soudu ani neposkytoval možnost podmíněně odložit výkon vedlejších trestů.

K dalšímu zásadnímu rozšíření možností podmíněného odložení výkonu trestu odnětí svobody dochází až v letech 1997–2009. Společně se (znovu)zavedením dohledu novelou z roku 1997 dochází i k umožnění podmíněně odložit výkon trestů

¹⁸ Důvodová zpráva, K § 17 až 28.

¹⁹ Ustanovení § 24 odst. 1 písm. a).

²⁰ Toto omezení znalo již prvorepublikové zákonodárství (např. § 35 zák. č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky či § 9 zák. č. 129/1921 Sb., o trestních pracovních oddílech, částečném vyloučení podmíněného odsouzení a obmezeném odkladu a přerušení trestu při trestných činech pro válečnou lichvu a podloudný vývoz). Trestní zákon z roku 1950 však toto omezení výrazněji rozšířil na 27 trestných činů.

²¹ Důvodová zpráva, Úvod.

²² Zmiňována jsou např. „ustanovení zakazující vyslovit podmíněně odsouzení u některých trestných činů, i když ... by bylo jeho vyslovení plně na místě“, aniž by toto bylo konkretizováno, či zmínka o přihlídnutí zejména k účelu trestu spočívající v generální prevenci, aniž by se vypořádala se změnou koncepcí trestu; viz důvodová zpráva.

odnětí svobody ve výměře mezi dvěma a třemi lety, pokud je zároveň uložen dohled. Navýšení bylo v důvodové zprávě odůvodněno tak, že zkušební doba v důsledku intenzivního dohledu bude „podstatně náročnější“, a proto možnost podmíněně odkládat i výkon delších trestů odnětí svobody nepředstavuje snížení trestní represe. V roce 2001 je pak uzákoněna možnost výjimečně ponechat podmíněný trest odnětí svobody v platnosti, i pokud odsouzený zavinil příčinu k nařízení výkonu trestu, což bylo do té doby umožněno jen mladistvému, který nedovrší dvacátý rok v době, kdy zavinil příčinu k výkonu trestu.²³ Trestní zákoník z roku 2009 pak umožnil podmíněně odkládat tresty ve výměře mezi dvěma a třemi lety i bez uložení dohledu, s odůvodněním, že někdy byl dohled ukládán jen formálně, aby bylo možné podmíněně odložit trest uložený ve výměře mezi dvěma a třemi lety.²⁴

Prodloužení délky trestu odnětí svobody, kterou lze podmíněně odložit za určité podmínky, a následné zrušení této podmínky je dalším příkladem nepromyšlených změn podmíněného trestu. Nikdo se totiž nezamyslel, jaké dopady bude mít možnost podmíněně odkládat o rok delší tresty odnětí svobody. Učiní se tedy principiální rozhodnutí, které je po určité době zrušeno, ale nejsou rozebrány dopady nové podoby podmíněného trestu. Problém tohoto přístupu naznačuje i návrh novely trestního zákoníku z roku 2024, která navrhuje navrácení stavu z před rokem 2009 – opět bez detailního odůvodnění s odkazem na nízkou citelnost podmíněného trestu odnětí svobody bez dohledu.²⁵

Mezi roky 1919 a 2009 jsme tak svědky pozvolného – až plíživého – rozšiřování podmínek podmíněného odložení trestu odnětí svobody. Generace trestních právníků, která zažila přijetí podmíněného trestu odnětí svobody v roce 1919, se tyto podmínky snažila – neúspěšně – omezit. Poslední omezení přinesl trestní zákon z roku 1950. Následující generace, která již vyrůstala v systému, kterému dominovalo ukládání podmíněného trestu, a která byla ideově odstrižená od prvorepublikových debat (Drápal, 2019b), neměla příležitost uvědomit si důvody vedoucí dřívější teoretiky ke snahám omezení jeho užití, nepovažovala podmíněný trest za výjimku a nebránila se rozšíření možností podmíněně odkládat tresty odnětí svobody. Nezamýšlela se přitom nad tím, co toto znamenalo pro povahu podmíněného trestu. Zatímco za první republiky byl podmíněný trest minimálně teoreticky stále brán jako varianta trestu odnětí svobody, na přelomu padesátých a šedesátých let je sice podmíněný trest formálně trestem odnětí svobody²⁶, ale materiálně se z něj stává

²³ Nejednalo se však o novou koncepci, již v meziválečném období byla soudu dána možnost usoudit, zda má být odložený trest vykonán, pokud se pachatel ve zkušební době dopustil další trestné činnosti (viz kapitola 2).

²⁴ Důvodová zpráva, K § 79 až 81.

²⁵ Návrh novely trestního zákoníku, trestního řádu a dalších zákonů, PID KORND3QJZZZ3, Důvodová zpráva, k bodu 28. Dostupné z: <https://odok.cz/portal/veklep/material/KORND3QJZZZ3/>.

²⁶ Resp. mezi druhy trestu je uváděno pouze odnětí svobody [§ 18 odst. 1 písm. b) trestního zákona z roku 1950, § 27 písm. a) trestního zákona z roku 1961]; z logiky věci je tedy podmíněné odsouzení bráno jako modifikace výkonu trestu odnětí svobody, což je potvrzováno např. tím, že v trestním zákoně z roku 1961 je systémově zařazeno do oddílu společně s podmíněným propuštěním či upuštěním od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti.

nový druh trestu.²⁷ Nová generace trestních právníků pak přichází po Sametové revoluci a postupně dále rozšiřuje možnost podmíněně odkládat výkon trestu odnětí svobody. Ani změny jimi přijaté však nevypovídají o koncepčním uvažování o postavení podmíněného trestu. Nejdříve se rozšíří možnost podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody za současného uložení dohledu i na delší tresty, přičemž následně se zruší nutnost uložení dohledu, protože je ukládán jen formálně. Původní myšlenka z roku 1997 se přitom vytrácí. „Salámovou metodou“ tak zákonodárce změnil podmíněný trest tak, že neodpovídá ani původní koncepci, ale ani žádné jiné principiální (komplexně promyšlené) koncepci.²⁸

Před položením otázky, proč se tak dělo, je třeba odpovědět na to, zda se náhodou nepouštěl francouzsko-belgický koncept podmíněného trestu ve prospěch anglosaské koncepce probace. Zejména porevoluční vývoj v Česku, kdy vznikla Probační a mediační služba a byla uzákoněna možnost podmíněně odložit výkon trestu za současného dohledu, by tuto hypotézu podporoval. Skutečnosti, že u podmíněného trestu uloženého bez dohledu se dbá takřka výlučně na nepáchání další trestné činnosti (či případně na nahrazení škody), že se detailně nezjišťují poměry pachatelů a že se s pachateli odsouzenými k tomuto trestu nijak nepracuje, však tuto hypotézu nepodporují. Maximálně tak vzniká situace, kdy koexistuje sankce podobná anglosaské probaci a francouzsko-belgický typ podmíněného trestu, byť současná anglosaská koncepce probace se výrazně liší od českého pojetí podmíněného trestu s dohledem (Dohety, 2016). Ať na tuto otázku máme jakýkoliv doktrinární názor, z Grafu č. 7 je zřejmé, že podmíněné tresty s dohledem jsou ve výrazné menšině oproti podmíněným trestům bez něj. Probace tedy maximálně hraje druhé housle.

Proč docházelo k takovému rozšiřování podmínek pro ukládání podmíněného trestu? Mojí hypotézou je, že možnost podmíněně odkládat čím dál více trestů bylo nejjednodušší cestou, (i) jak snížit vězeňskou populaci (či ji nenechat příliš narůst) a (ii) jak se vyrovnat s nárůstem kriminality při omezených zdrojích trestního systému. Toto řešení bylo populární pro všechny. Z hlediska právních praktiků se jednalo o procesně nejjednodušší cestu, jak uzavřít projednávanou věc (nejsou nuceni opatřovat jakékoliv podklady pro jeho uložení a můžou ho uložit trestním příkazem), a to i proto, že podmíněný trest je odsouzenými často vítán, protože nejsou uvězněni. Odborná veřejnost mohla být přesvědčena, že dává pachatelům další šanci, a že podmíněný trest může posloužit jako nástroj převýchovy.

Podmíněný trest se podle této hypotézy nestal populární pro svoji podstatu, ale (i) z důvodu svoji jednoduchosti, (ii) problematičnosti ostatních trestů, resp. jejich

²⁷ Nepochopení podstaty podmíněného trestu dobovou literaturou se ukazuje např. i v zásadní práci Oty Novotného *O trestu a vězeňství*, kde kritizuje skutečnost, že „[p]odmíněné odsouzení se stává nepodmíněným upuštěním od odsouzení s tím, že při spáchání nového trestného činu bude pachatel potrestán dvojnásobně“ (Novotný, 1969a, s. 230), přičemž pomíjí, že přesně toto bylo původním smyslem podmíněného trestu (viz výklad k původnímu francouzsko-belgickému pojetí).

²⁸ Podobně lze vnímat i možnost uložit kvazi domácí vězení jako součást podmíněného trestu (§ 82 odst. 2 tr. zákoníku) zakotvenou novelou zákona č. 220/2021 Sb.

neexistencí, a (iii) nutností vypořádat se s velkým množstvím případů (iv) doprovazené určitým reformním apelem podmíněného trestu na nápravu pachatele. Tento apel byl podpořen i verbálním zdůrazňováním prvků, které byly blízké spíše anglosaskému systému probace (termín řádný život, možnost ukládat přiměřená omezení a povinnosti apod.), aniž by tyto prvky však byly reálně vzaté vážně a široce uskutečňované. Prvky posunující francouzsko-belgický systém podmíněného trestu k anglosaské koncepci probace totiž běžně zůstávaly jen na papíře a v praxi nebyly naplňované. Za řádný život se tak bralo jen nepáchání další trestné činnosti a povinnosti či omezení se takřka neukládaly (Fábry, 1983; Jestřáb, 1960).

1.4.2 Odraz v datech: Vývoj ukládaných trestů 1955–2017

Postupné ustupování od krátkých trestů odnětí svobody a podmíněné odkládání stále delších trestů odnětí svobody mezi roky 1955–2017 dokumentuje Graf č. 8. Tresty odnětí svobody s výměrou do jednoho měsíce se prakticky přestaly ukládat v druhé polovině padesátých let, a to jak podmíněné, tak nepodmíněné. Oproti tomu vzrostla popularita trestů mezi jedním měsícem a rokem, které dominují trestní politice do současnosti. Toto bylo pravděpodobně důsledkem novelizace z roku 1956, pravděpodobně protože bylo umožněno podmíněně odkládat delší tresty odnětí svobody. S každým zavedením možnosti podmíněně odkládat delší tresty – ať již do dvou let v roce 1956 či do tří let v roce 2009 (resp. v roce 1997 za současného uložení dohledu) – se soudy této možnosti velmi rychle chopily a do několika let začaly být podmíněné tresty v příslušné kategorii velmi časté.

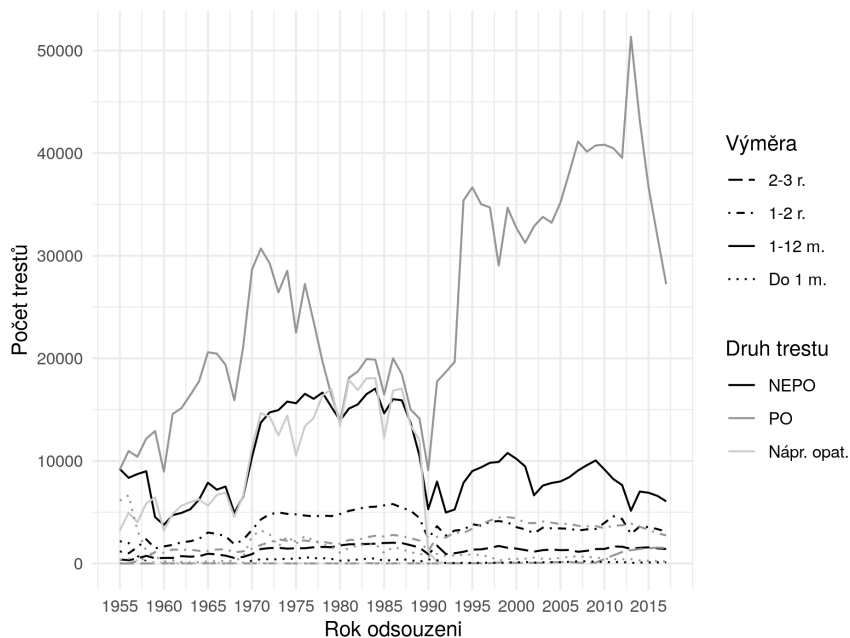
K silnému nárůstu užití podmíněných trestů odnětí svobody pak dochází po roce 1990, pravděpodobně z několika důvodů. Registrovaná kriminalita výrazně narůstá (Marešová, Scheinost, 1994), je zrušen trest nápravného opatření (který spočíval v povinnosti vykonávat práci za podmínek stanovených soudem, přičemž se z pracovní odměny odvádělo 10 až 25 % státu²⁹) a trest obecně prospěšných prací lze ukládat až od roku 1996. Soudy se tak po roce 1990 ocitají v situaci, která je velmi podobná té těsně po první světové válce. Musí si vybrat primárně mezi uvězněním a peněžitým trestem, a přitom musí rozhodovat velké množství případů velmi rychle, aniž by mohly užívat trestní příkaz mezi červencem 1990 a prosincem 1993. Neexistují alternativní tresty ani probační služba a situace v soudnictví je komplikovaná. Podmíněný trest odnětí svobody v takové situaci nepřekvapivě získává naprosto dominantní roli (Solnař, Vanduchová, 2009, s. 103), jelikož se jeví jako výhra pro státního zástupce i obviněného. To je ve svém důsledku i výhra pro soudce, jelikož pokud se oba vzdali práva na odvolání, tak samosoudce nemusel vyhotovit odůvodnění rozsudku.³⁰ Určitou roli pak mohlo hrát i uvolnění politického tlaku na

²⁹ Ustanovení § 43 až 45 zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění do 30. 6. 1990.

³⁰ Ustanovení § 314d odst. 2 tr. řádu; od 1. 1. 1992 pak samosoudce musel odůvodnit rozsudek vždy, pokud uložil nepodmíněný trest odnětí svobody, čímž dále motivoval soudce k častému ukládání podmíněných trestů.

ukládání méně podmíněných (a více nepodmíněných) trestů odnětí svobody, který byl opakovaně vyjadřován např. v sedmdesátých letech (Němec, 1971), jehož výsledek – přísnější sankční politika v období normalizace – je z Grafu č. 8 zřejmý.

Graf č. 8: Tresty odnětí svobody a nápravná opatření uložená v letech 1955–2017³¹

Velmi časté ukládání podmíněných trestů odnětí svobody pak nebylo sice samo o sobě často kritizováno, ale zejména po roce 2010 jak praktici, tak teoretici vyjadřovali nespokojenost se skladbou ukládaných trestů, přičemž zejména opakovaně kritizovali, že se ukládá málo peněžitých trestů. Tato skutečnost je nepřekvapivá, protože ochota ukládat peněžité tresty je logicky nižší, pokud se ukládá mnoho podmíněných trestů odnětí svobody. Aby tuto situaci změnila a aby snížily vězeňskou populaci, tak se Nejvyšší státní zastupitelství a Nejvyšší soud v roce 2016 rozhodly, že neformálně praktiky přesvědčí ke změně přístupu k ukládání trestů. Nejdříve Nejvyšší státní zástupce Pavel Zeman instruoval státní zástupce, aby navrhovali více peněžitých trestů a trvali na jejich ukládání, a poté Nejvyšší státní zastupitelství

³¹ Údaje vychází z analýzy kompletního anonymizovaného datasetu Rejstříku trestů vyexportovaného na jaře 2018; vzhledem k jejich původu je třeba zejména data bližší k počátku sledovaného období považovat za o něco méně spolehlivá, např. kvůli nezahnutí starších pachatelů, kteří byli vyřazeni z databáze 80 (resp. později 100) let od svého narození, či z důvodu dalších potenciálních problémů s tímto datasetem. Přesto však použitá data dle mého názoru poskytují dostatečně spolehlivý přehled o obecných trendech. Data obsahují i odsouzení dle zákona o přestupcích z roku 1969, jelikož umožňoval odejmut svobodu, tedy nejpřísnější postih, který má stát k dispozici.

a Nejvyšší soud uspořádaly školení pro soudce a státní zástupce, kde byla zdůrazňována potřeba více ukládat peněžité tresty.

Tyto snahy vedly k výraznému navýšení peněžitých trestů. Nové peněžité tresty nenahradily nepodmíněné tresty odnětí svobody, jak bylo původně zamýšleno, ale podmíněné tresty odnětí svobody bez dohledu [pro detailnější vyličení srov. Drápal (2021c, s. 48–85) a Ščerba a Vicherek (2022)]. Byť to nebylo přímo zamýšleno, tak se o významnou část snížila míra uložení podmíněných trestů odnětí svobody. Pravděpodobně se jednalo o krok dobrým směrem. Obecnějším důvodem pro tuto změnu totiž bylo uvědomění si, že skladba trestů v České republice je problematická. A to, jak byla situace vyřešena – nahrazení podmíněných trestů odnětí svobody peněžitými tresty –, bylo pravděpodobně nejvhodnější řešení. V České republice je totiž nepodmíněných trestů ukládáno relativně málo (ve srovnání s jinými státy) – a jsou ukládány spíše na delší dobu (Nejvyšší státní zastupitelství, 2019).

1.4.3 Diskuze v odborné literatuře

Období do komunistického puče v roce 1948 je charakterizováno vyšším zájmem odborné literatury a judikatury o podmíněný výkon trestu odnětí svobody. Vyjma předprvoválečných děl výše zmíněných, které teoreticky rozebírají důvody vzniku podmíněného odkladu a jeho výhody a nevýhody, vznikly zejména dva komentáře k zákonu o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění (Milota, 1919; Takáč, Svitok, 1946). Nejvyšší soud se dále za první republiky detailně ve své judikatuře věnuje výkladu tohoto zákona, resp. jeho části o podmíněném trestu (viz např. výše zmíněná judikatura k výjimečnosti podmíněného odložení výkonu trestu odnětí svobody nebo judikatura v podkapitole 2.2.1). Principy, dle kterých se mají soudy řídit, jsou tedy (více či méně jasně) vykládané.

Po roce 1948 je tento vývoj násilně přerušen, přičemž na něj bylo navazováno jen výjimečně. Byť se např. v šedesátých letech opět začíná diskutovat otázka podmíněného trestu odnětí svobody (zejména jeho frekvence), takřka nikdy se ne-rozebírá jeho účel nebo důvod, proč byl do trestního systému zaveden a jaké by mělo být jeho postavení v systému sankcí. V tehdejší literatuře, která se zaměřovala na podmíněný trest (Jestřáb, 1960; Moural, Mach, 1964; Schubert, 1959a; Štěpán, 1965; Tolar, 1954), je existence a nastavení podmíněného trestu v mnohém brána jako samozřejmost, aniž by se uvažovalo nad jeho koncepcí či nad principy určujícími rozhodování o něm, které by takové koncepci nejlépe odpovídaly. Tato situace se výrazně nemění ani v sedmdesátých a osmdesátých letech (Fábry, 1983; Matoušková, 1980; Novotný, 1969b), jedinou výjimkou je rozsáhlá, podrobná a inspirativní práce Bohumila Repíka (1978, 1980). Ta se detailně zabývá vývojem podmíněného trestu v socialistických i kapitalistických zemích, byť je poplatná době vzniku jak ideově, tak např. i tím, že takřka necituje zdroje uváděných tvrzení, takže není jasné, odkud některá tvrzení pramení (a nakolik jsou tedy podložena).

I dnes se odborná literatura podmíněným trestem příliš nezabývá vyjma určité diskuze ohledně postavení podmíněného trestu (viz následující podkapitola). Současná komentářová literatura (Augustinová, 2015; Púry, 2023b; Ščerba, 2020a) se výhodami a nevýhodami podmíněného trestu či jeho koncepcí a účelu taktéž nevěnuje, což je do určité míry pochopitelné vzhledem právě k povaze komentářové literatury. Zároveň však tento nedostatek ale vede i k problému současných komentářů, který spočívá v opakování názorů judikatury Nejvyššího soudu zejména z období před rokem 1989, která se však týkala jiné právní úpravy, vycházela z jiných koncepcí účelu trestu a nezabývala se koncepcí podmíněného trestu, jeho postavením v systému sankcí či nepříznivými důsledky, které mohou vznikat v každodenní praxi. Obdobně opomenutí prvorepublikové literatury, judikatury či teorie podmíněného trestu odnětí svobody vede k tomu, že není zpochybněna např. podivná předlistopadová judikatura Nejvyššího soudu diktující zohlednit generální prevenci při rozhodování o podmíněném odložení výkonu trestu. Tuto otázku detailněji rozebírám v podkapitole 2.2.3.

1.5 Podmíněný trest jako způsob výkonu trestu odnětí svobody či samostatný druh trestu?

Před detailními diskuzemi o podobě podmíněného trestu je vhodné zamyslet se nad jeho koncepcí. Z hlediska postavení podmíněného trestu v systému trestů nacházíme dva odlišné přístupy: Buďto je podmíněný trest považován za způsob výkonu trestu odnětí svobody (a tedy se jedná o druh trestu odnětí svobody) nebo je považován za samostatný druh trestu. Trestní zákoník z roku 2009 výslovně jmenuje podmíněný trest odnětí svobody jako jeden ze typů trestu odnětí svobody (§ 52 odst. 2 tr. zákoníku), což podporuje svou systematikou. Podmíněné odsouzení není v trestním zákoníku diskutováno v oddíle nazvaném „Ukládání a výkon jednotlivých trestů“, kde jsou diskutované jednotlivé druhy trestů, ale v následujícím oddíle, přičemž po něm následuje oddíl zabývající se podmíněným propuštěním. Tím trestní zákoník naznačuje, že podmíněné odsouzení je svojí povahou blíže výkonu trestu odnětí svobody, než samostatnému druhu trestu (k tomu více v podkapitole 2.1), čímž navazuje na prvorepublikovou koncepci.³²

Má-li však být podmíněný trest trestem odnětí svobody, jehož pouhý výkon je podmíněně odložen, pak podle toho praxe rozhodně nepostupuje. Trest odnětí svobody (a tedy i podmíněný trest odnětí svobody) by dle současné teoretické koncepce měl být přípustný jen v případech, „které představují typově nejzávažnější porušení práva“ u pachatelů, u kterých selhávají tresty, které nejsou spojeny s odnětím svobody (Púry, 2023a, „K odst. 1“). Podobně tuto koncepci vyjádřila i důvodová

³² Na rozdíl např. od slovenského trestního zákona, který podmíněný trest diskutuje právě v oddíle Ukládání a výkon jednotlivých trestů (§ 49 až 52 zák. č. 300/2005 Z. z., trestný zákon).

zpráva k trestnímu zákoníku, dle které by trest odnětí svobody (obecně, nikoliv jen ten nepodmíněný) měl být chápán jako „*ultima ratio*“ a před uložením trestu odnětí svobody by soud měl zvažovat uložení jiných sankcí, protože trest odnětí svobody je tím nejpřísnějším trestem, který má být uložen jen tehdy, pokud mírnějšími druhy trestů nelze naplnit účel trestů.³³

To však zjevně není naplňováno. Nelze věřit tomu, že 52,6 % pachatelů odsouzených v roce 2019 bylo nutné uložit trest odnětí svobody, ale vzhledem k osobě pachatelů a očekávání, že budou vést řádný život, byly výkony trestů podmíněně odloženy. Nenaplňování koncepce trestu odnětí svobody jako nejpřísnější sankce naznačuje i výzkum zkoumající tendence více ukládat peněžité tresty, dle kterého peněžité tresty v letech 2016–2017 nahradily právě podmíněné tresty odnětí svobody (Drápal, 2021c, s. 48–85). Peněžité tresty mají přitom být na žebříčku trestů seřazených podle své citelnosti na opačném konci než trest odnětí svobody (von Hirsch, 2017, s. 91), takže rozhodně nemají být reakcí na nejzávažnější porušení práva.³⁴

Teoretický koncept podmíněného trestu jako způsobu výkonu trestu odnětí svobody je dále vysoce problematický. Vyžaduje totiž, aby soudce nejdříve došel k závěru, že je třeba uložit trest odnětí svobody, stanovil jeho výměru a teprve následně rozhodnul o tom, že jeho výkon podmíněně odloží. Již výchozí premisa tohoto přístupu je pokřivená. Na jednu stranu se vyžaduje od soudce, aby došel k závěru, že trest odnětí svobody má ukládat jen tehdy, když mírnějšími druhy trestů nelze naplnit účel trestů – a má být použit jako sankce poslední možnosti – a přitom zákon říká, že v následném kroku lze dojít k tomu, že ve skutečnosti není nutné nařídit jeho výkon, ale lze tento výkon podmíněně odložit. Pachateli je zároveň nezbytné odebrat svobodu – a zároveň to nezbytné není. Tento penologický paradox byl opakovaně kritizován zahraničními kriminology (Freiberg, 2019, s. 81; Gemmill, 1997, s. 337; Roberts, 2004, s. 106).

Nejedná se jen o suchou teorii. Pojetí podmíněného trestu jako způsobu výkonu trestu odnětí svobody pak vede k problémům v praxi, pokud jeden soudce rozhoduje jak o uložení trestu odnětí svobody, tak o jeho modalitě. Nic mu totiž nebrání, aby zvolené modalitě přizpůsoboval délku trestu, tedy aby ukládal delší podmíněné tresty namísto kratších nepodmíněných [tento jev je v zahraničí nazýván *sentence inflation* (Bottoms, 1979, s. 438–439; Freiberg, 2019, s. 94), detailně rozebráno v podkapitole 5.2, kde též ukazují, že k tomuto jevu dochází i v Česku]. To by se však nemělo dít, protože by mělo docházet k rozhodování ve dvou krocích: Trestní zákoník mluví o odložení trestu poté, co byla stanovena jeho výměra (§ 81 odst. 1), tedy by se nejdříve mělo rozhodnout o uložení trestu odnětí svobody a jeho výměře a až poté o modalitě. Toto de facto reflektuje i komentář, když uvádí, že soud „uloží trest

³³ Důvodová zpráva k trestnímu zákoníku, části K § 38 a K § 52.

³⁴ Kalvodová (2002, s. 249) navrhuje koncipovat podmíněné odsouzení jako samostatný druh trestu, který by měl být dokonce nejmírnějším ze všech trestů, tedy i mírnějším než peněžítý trest. Tento názor však v pozdějších publikacích autorky není výslovně zmíněn (Kaldová, 2016, s. 173–178.); Ščerba pak rozebírá komplikace při zařazení podmíněného trestu do žebříčku alternativních trestů dle závažnosti (2014, s. 36–37).

odnětí svobody, ale jeho výkon odloží“ (Púry, 2023b, „K odst. 1“).³⁵ Jak ukazujeme v podkapitolách 4.4.1 a 5.2, toto je teorie, kterou se praxe neřídí. Nepostupování ve dvou krocích a ukládání delších podmíněných, než nepodmíněných trestů odnětí svobody pak má neblahé dopady na další rozhodování soudů. Nejen, že taková praxe zhoršuje kumulaci trestů (Drápal, 2020c), ale pravděpodobně zvyšuje neochotu soudců nařizovat výkon trestu odnětí svobody v případě další (zejména bagatelní) trestné činnosti (viz podkapitola 5.3). Zákonodárce tomu může plně zabránit pouze zavedením dvoufázového rozhodování dvěma osobami (jedna rozhodne o výměře a druhá o modalitě), což by ale vyžadovalo prodloužení trestního procesu a zavedení kompletně nového institutu (např. po francouzském vzoru soudce rozhodujícího o výkonu trestu, tzv. JAP), aniž je zřejmé, že by takové řešení bylo vhodné.

Správné rozhodování o podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody jako o modalitě trestu odnětí svobody by pak vyžadovalo podrobnější informace o pachateli, a tedy o potřebě a vhodnosti podmíněného odložení výkonu. Pokud však v roce 2019 70,1 % podmíněných trestů bylo uloženo trestním příkazem (zjednodušeně dopisem, aniž by soudce pachatele viděl), jen těžko lze hájit pozici, že soudy mají k dispozici dostatečné poznatky o osobě pachatele a že mohou kvalifikovaně rozhodnout o tom, že je na místě trest odnětí svobody podmíněně odložit.

Na problematičnost současné zákonné koncepce, kdy je podmíněný trest považován za modalitu trestu odnětí svobody, přičemž je umožněno podmíněně odkládat dlouhé tresty odnětí svobody, ukazují i názory veřejnosti ohledně citelnosti různých trestů. Podmíněné tresty odnětí svobody nejsou vnímané jako ekvivalentní těm nepodmíněným ani veřejností, právními praktiky ani vězni. Ze zahraničních výzkumů plyne, že podmíněný trest odnětí svobody ve výměře 3 let byl respondenty vnímán jako přibližně přiměřený nepodmíněnému trestu odnětí svobody ve výměře 3–6 měsíců (Sebba, 1978; Sebba, Nathan, 1984), resp. podmíněný trest odnětí svobody ve výměře 1 roku byl vnímán jako ekvivalent 1–2 měsíců nepodmíněného trestu odnětí svobody (Pina-Sánchez et al., 2019). Žádná skupina tedy neakceptuje, že by se nejdříve mělo rozhodnout o uložení trestu odnětí svobody a jeho výměře a až následně o jeho modalitě.

Je tedy nejspíše načase opustit současnou teoretickou koncepci podmíněného trestu, která je problematická nejen z teoretického hlediska a kvůli nepochopení (či nesouhlasu) veřejnosti, ale i z hlediska výrazné náročnosti, pokud by měla být skutečně naplňována.³⁶ Tento problém pravděpodobně existoval již v době uzákonění podmíněného odsouzení, ale v situaci, kdy byly podmíněně odkládány výkony velmi krátkých trestů odnětí svobody, tento problém nemusel být vnímán jako tak

³⁵ Naznačuje to i Kalvodová, když zmiňuje, že je pachatel uznán vinným, je mu uložen trest odnětí svobody v určité délce, přičemž následně se mu odkládá výkon trestu, pokud dále nepáchá trestnou činnost (Kalvodová, 2002, s. 50); podobně i Ščerba uvádí, že rozhodnutí o podmíněném odkladu následuje až poté, co soud uložil trest odnětí svobody v určité výměře (2020a, s. 938). I tento přístup je ale v mnohém problematický, srov. kapitola 5.1.1.

³⁶ Pro detailnější rozbor výhod a nevýhod podmíněných trestů viz např. (Bagaric, 1999; Bartels, 2010; Freiberg, 2019).

palčivý. Teprve s rozšířením možností podmíněně odkládat výkon trestů odnětí svobody a s jejich využití praxí tento problém narostl.

Česká praxe, lišící se od teorie a zákona, se tak pravděpodobně blíží slovinskému modelu podmíněných trestů, v jehož rámci je podmíněný trest ukládán v situaci, kdy okolnosti nenasvědčují tomu, že je třeba uložit trest odnětí svobody³⁷, tedy že nebyla překročena tzv. *custody threshold* (hranice, po jejímž překročení musí pachatel být uvězněn, srov. Hutton, 2019; Padfield, 2011; Roberts, Harris, 2017). Nedochozí tedy nejdříve k rozhodnutí o uložení trestu odnětí svobody a teprve následně k rozhodnutí o odložení jeho výkonu; rozhodování není dvoufázové, ale je činěno naráz. Náznakem takového pojetí podmíněných trestů i zákonem či teorií je občasné zdůrazňování pojetí nepodmíněného trestu odnětí svobody jako „*ultima ratio*“ trestním zákoníkem (§ 55 odst. 2) nebo českou literaturou (Kalvodová, 2016, s. 70).³⁸ Podobně i označení podmíněného trestu odnětí svobody (alespoň teoreticky) jako zvláštního druhu trestu je v české odborné literatuře častější (Ščerba, 2014, s. 226–227; Solnař, Vanduchová, 2009, s. 104), což naznačuje třeba i to, že podmíněný trest je zmiňován jako trest ukládaný „namísto trestu odnětí svobody“ (Kalvodová, 2002, s. 119), přestože podmíněný trest je trestem odnětí svobody. Stejným směrem – považováním podmíněného a nepodmíněného trestu za různé druhy trestů – se vydal i Nejvyšší soud, když zmínil, že „přísnější je každý nepodmíněný trest odnětí svobody oproti trestu odnětí svobody, jehož výkon je podmíněně odložen“, čímž plně naboural koncepci dvoufázového ukládání podmíněného trestu (toto rozhodnutí kriticky rozebírám v podkapitole 6.1).³⁹ Přístup trestního zákoníku a přístup praxe, doprovázený částí teorie, je tedy odlišný.⁴⁰

Pokud by však trestní zákoník opustil svou koncepci a řekl by, že podmíněný trest odnětí svobody je samostatným trestem, který lze uložit i pokud nebyla překročena hranice, kdy je nutné uložit trest odnětí svobody, problémy by to nevyřešilo. Základním problémem takové koncepce by bylo, že by soudce neměl žádné vodítko, jak stanovit výměru podmíněného trestu. Pokud se totiž nerozhodne dvoufázově (nejdříve soudce stanoví, že je třeba uložit trest odnětí svobody a určí jeho výměru, a teprve následně rozhodne o jeho modalitě), jak by měl soudce určit výměru trestu? Jak by např. řekl, kolik měsíců podmíněného trestu je ekvivalentní pětíměsíčnímu nepodmíněnému trestu odnětí svobody? A pokud bychom ukládali

³⁷ Jedná se o tzv. napomínající (výstrahové) sankce, § 57 an. slovinského trestního zákona z 20. 5. 2008, zveřejněno ve sbírce č. 55/08., ve znění k 3. 6. 2017. Vycházel jsem přitom z anglického překladu trestního zákona dostupného na: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

³⁸ Byť odborná literatura tak činí někdy nejasně, resp. zdůrazněním jak trestu odnětí svobody, tak i nepodmíněného trestu odnětí svobody jako posledního prostředku (Kalvodová, 2002, s. 248). Výrazně pak rozlišuje nepodmíněný a podmíněný trest judikatura, která je názoru, že rozlišení je jen formální, ale materiálně dle Nejvyššího soudu „jde o dva druhy trestu“ (usnesení Nejvyššího soudu ze dne 18. 10. 2006, sp. zn. 7 Tdo 1252/2006).

³⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. 10. 2007, sp. zn. 5 Tdo 974/2007.

⁴⁰ Rozdílný přístup teorie a trestního zákoníku k tomu, zda se jedná o jeden druh trestu s odlišným způsobem výkonu či zda je podmíněný trest samostatným druhem trestu reflektoval i Nejvyšší soud (usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. 12. 2020, sp. zn. 5 Tdo 797/2019, bod 62).

podmíněný trest za málo závažnou trestnou činnost, nebylo by problematické, že bychom pachatele uvěznili, pokud by spáchal další málo závažný trestný čin či přešupek (tedy by nevedl řádný život)? Problém by byl i teoretický: Na jednu stranu bychom tvrdili, že není na místě ukládat trest odnětí svobody, ale ve skutečnosti jej ukládáme, a dokonce tento trest i tak nazýváme.

Koncepce podmíněného trestu odnětí svobody jako samostatného druhu trestu tedy problémy spojené s podmíněnými tresty neřeší, pouze „legalizuje“ jejich nadužívání. Dále vnáší teoretický zmatek do systému sankcí⁴¹ a nadužívání podmíněného trestu nelegitimizuje. Stálo by za to tedy kompletně nově promyslet (a nejspíše reformovat) podmíněný trest odnětí svobody.

1.6 Postavení podmíněného trestu: Vznikl by (a je potřeba) dnes?

Vzhledem ke kritice problémů spojených s podmíněným trestem odnětí svobody a jeho současným užitím se můžeme zamyslet, zda by podmíněný trest odnětí svobody v současné podobě vůbec vznikl, pokud by nebyl „zdeděn“ z minulosti. Odhlédneme od historického vývoje a našeho zvyknutí si na něj a posuďme, zda by dnes racionální zákonodárce uzákonil možnost podmíněně odkládat výkon trestu odnětí svobody v podobě, která je dnes platná. Dnešní situace je totiž odlišná ve **všech** ohledech, které vedly k uzákonění možnosti podmíněně odkládat výkon trestu odnětí svobody na přelomu 19. a 20. století:

- Z hlediska motivace se odborná veřejnost na uvěznění nedívá jako na jev, který vede k výrazně vyšší recidivě než jiná řešení (Kallab, 1904, s. 14–15). Současné poznání spíše naznačuje, že z hlediska recidivy není významného rozdílu mezi jednotlivými druhy trestů (Loeffler, Nagin, 2022; Villettaz et al., 2015).
- V současné době existuje velké množství jiných druhů trestů či odklonů, které soud může uložit, na rozdíl od počátku první republiky, kdy musel volit mezi uvězněním a pokutou. Škála možností sahá od podmíněného zastavení trestního stíhání přes podmíněně upuštění od potrestání s dohledem, peněžité tresty přiměřené k majetku pachatele a obecně prospěšné práce po domácí vězení (s elektronickým monitorovacím systémem). Jednou z mála možností, která chybí, je samostatná možnost uložení dohledu, tedy probace v anglosaském stylu. Podmíněný trest proto není potřeba, aby nahradil nevyhovující tresty odnětí svobody, na rozdíl od doby jeho zavedení.
- Sankční politika se proměnila. Velmi krátké tresty odnětí svobody (do 1 měsíce) nejsou ukládány (Graf č. 7). Tyto tresty přitom byly těmi, které dominovaly sankční politice první republiky, a které vyžadovaly přijetí řešení, které spočívalo právě v podmíněném odložení trestů odnětí svobody. Neobstojí ani argument,

⁴¹ Možné řešení nabízím v kapitole 6.

že se umožňuje nabídnout druhou šanci prvopachatelům. Podmíněné tresty odnětí svobody jsou totiž ve většině případů ukládané recidivistům – jedno předchozí odsouzení mělo 20,1 % pachatelů, kterým byl uložen podmíněný trest, dvě a více předchozích odsouzení mělo 37,8 % pachatelů.

- Nakonec kriminalita i počet projednávaných případů měly v letech 2009–2021 klesající trend (Scheinost, 2020, s. 13, 34 a 2022, s. 4) a justice se nenacházela v krizi, ze které by musela uniknout jednoduchým ukládáním velkého množství podmíněných trestů (na rozdíl od období následujících roky 1918 a 1989).

Čtyři důvody, které vedly k zavedení možnosti podmíněně odložit trest odnětí svobody (či k tomu přispěly), dnes již nejsou relevantní. Je proto otázkou, zda bychom dnes nehledali jinou úpravu, která by pomohla k řešení problémů, se kterými se sankční systém potýká. Proto se minimálně musíme zamyslet nad postavením, které podmíněný trest odnětí svobody má, a zda odpovídá potřebám dnešního právního řádu a současného společenského nastavení.

Výchozím bodem takových úvah má být zvážení, zda jsou podmíněné tresty schopné něčeho, čeho jiné tresty či odklony schopné nejsou. Proberme tedy – stručně – hlavní účely trestů a posuďme, zda podmíněné tresty v něčem jdou dále, než jiné tresty (na toto detailně navazujeme v podkapitole 8.1):

- i. **Přiměřenost trestu:** Podmíněný trest vyjadřuje vztah mezi závažností jednání a trestem skrze uložení trestu odnětí svobody v konkrétní výměře. Dlouhodobě je však kritizována skutečnost, že právě podmíněně odložený výkon trestu odnětí svobody výrazně narušuje tento vztah (Bartels, 2010; Irwin-Rogers, Roberts, 2019). Žije-li pachatel řádným životem, pak jej podmíněný trest omezuje často jen minimálně (srov. podkapitola 5.1.1).⁴²
- ii. **Náprava pachatele:** Samotný podmíněný trest odnětí svobody nijak nevede k nápravě pachatele, dává mu pouze další šanci. Stejný mechanismus však najdeme u všech ostatních trestů nespojených s odnětím svobody. Jednou z možností, jak docílit lepšího nápravného efektu, je proto ukládat přiměřená omezení či povinnosti reagující na potřeby a rizika pachatele. Pokud jsou však k podmíněnému trestu připojeny tyto povinnosti či omezení, či dokonce dohled, což pachatele omezuje v životě, vyvstává problém z hlediska přiměřenosti: Je přiměřené pachateli po dobu několika let výrazně omezovat život a po spáchání další trestné činnosti mu trest nařídit a nezohlednit přitom, že jsme mu několik let zásadně omezovali život (Irwin-Rogers, Roberts, 2019)? Oproti tomu, pokud by stejné omezení a povinnosti byly uloženy u novějších podobných institutů – podmíněného zastavení či podmíněného upuštění od uložení trestu –, tak by mohly být zohledněny při následném uložení trestu.

⁴² V diskuzích při přípravě této kapitoly soudci opakovaně vyjádřili i názor, že délka zkušební doby, která obviněného např. omezuje při hledání zaměstnání, určuje závažnost trestného činu. Pokud tomu tak je, podobného efektu by bylo možné dosáhnout i např. podmíněným zastavením či podmíněným upuštěním od uložení trestu. Byť by toto vyžadovalo teoretické či drobné zákonné upravení těchto institutů, aby mohly sloužit jako univerzitní pohružky (Kalvodová, 2016, s. 54). Otázka univerzálního varování a toho, který institut by jej měl představovat, je pak širší (Ščerba, 2014, s. 229).

- iii. **Odrazení pachatele od recidivy:** Tento účel trestu je jedním z nejčastěji diskutovaných v souvislosti s podmíněným trestem, který je připodobňován k Damoklovu meči (Dignan, 1984; Osborough, 1982). Tato efektivita – hrozba personalizovaným trestem – však nikdy nebyla empiricky ověřena a předběžné výsledky založené na analýze slovenských dat (viz kapitola 7) naznačují, že odstranění Damoklova meče nezmění jednání pachatelů. Není tak jasné, zda je podmíněný trest efektivnější než obecná hrozba uložením trestu zkombinovaná s hrozbou trestu, který by byl uložen, např. poté, co bylo podmíněně zastaveno trestní stíhání, či co bylo podmíněně upuštěno od uložení trestu.
- iv. **Inkapacitace:** Podmíněný trest nijak nezabraňuje pachateli v páchání další trestné činnosti. V tomto se však podmíněný trest zásadně neliší od peněžitého trestu či trestu obecně prospěšných prací; pouze domácí vězení z alternativních trestů v tomto ohledu může zabránit další trestné činnosti.
- v. **Generální prevence:** Pozitivní generální prevence spočívající v posílení dobrovolného dodržování práva společností prostřednictvím uložení podmíněného trestu obecně nebude potenciální pachatele (pravděpodobně) příliš ovlivňovat, zejména, pokud je významná část podmíněných trestů uložena dopisem (trestním příkazem) a širší veřejnost se o odsouzení nedozví. Ta negativní (hrozba trestem na širokou veřejnost) naopak může být oslabena častým ukládáním podmíněných trestů odnětí svobody. Pachatelé si mohou myslet, že ať spáchají takřka jakýkoliv méně závažný trestný čin, bude jim pravděpodobně uložena podmínka, která má jen minimální dopady na jejich životy.
- vi. **Náprava porušených vztahů:** Podmíněný trest může být používán k zajištění náhrady nápravy, resp. k jejímu vynucení. Stejného výsledku však lze dosáhnout i za využití podmíněného upuštění od uložení trestu či podmíněného zastavení. U podmíněného trestu však v případě nenahrazení škody soudce bude následně stát před zásadní otázkou. Bude ochoten nařídít výkon, i relativně dlouhého, trestu odnětí svobody, jen kvůli tomu, že pachatel nebyl ochoten zaplatit škodu např. v řádu tisíc korun?

Z tohoto přehledu vyplývá, že podmíněné tresty nejsou unikátní, resp. že pravděpodobně nedosahují něčeho, čeho by ostatní tresty nemohly dosáhnout.⁴³ Podmíněné zastavení či podmíněné odložení uložení trestu (uložené s či bez dohledu) by po určitých úpravách mohly převzít roli podmíněných trestů tam, kde je třeba pachatele čistě varovat nebo na něj po určitou dobu dohlížet a přimět jej k naplnění vybraných povinností či omezení.⁴⁴ Pachatelům lehce až středně závažné kriminality by tak mohly být ve větším měřítku ukládány tresty obecně prospěšných prací či peněžitě tresty. Zajímavé je, že trest obecně prospěšných prací (a do určité míry

⁴³ Nedomnívám se, že to samé by bylo možné říct takto silně o ostatních druzích trestů, byť každý druh trestu je něčím specifický. Peněžitý trest, trest obecně prospěšných prací a domácí vězení omezují určitou část svobod, které jiné tresty v takové podobě omezit nemohou.

⁴⁴ Tím, že byl uložen trest odnětí svobody (být' byl jeho výkon podmíněně odložený), může být v tomto ohledu lehce efektivnější než např. podmíněné upuštění od potrestání.

i peněžitý trest) je totiž svojí koncepcí podmíněným odsouzením, přičemž odstranění hrozby lze odpracovat (resp. zaplatit).⁴⁵ Byly by tak vhodnější pro lehce až středně závažnou trestnou činnost než podmíněný trest. Domácí vězení, intenzivní probace a případně kratší nepodmíněné tresty odnětí svobody by mohly reagovat na případy, kdy je podmíněný trest skutečně ukládán jako ekvivalent kratšího či středně dlouhého nepodmíněného trestu odnětí svobody. Podmíněný trest odnětí svobody ve své současné koncepci bychom tedy pravděpodobně nepřijali. To opět ukazuje na to, jak problematický tento trest je, pokud je nejčastěji ukládaným trestem.

1.7 Shrnutí: Jak dál uvažovat?

Tato kapitola slouží jako výchozí bod pro další uvažování o podmíněném trestu odnětí svobody. Kombinací rozboru teorie, historických i současných dokumentů a analýzou dat ukazují, že koncepce a užití podmíněného trestu v době jeho přijetí byly výrazně odlišné od současného užití, které postrádá koncepci. Je proto třeba začít diskutovat o postavení podmíněného trestu a o možných řešeních problémů spojených s jeho současným užitím. Jakékoliv řešení by přitom zásadně proměnilo český trestní systém. Podmíněný trest je trestem, který dominuje české sankční politice, a který se minimálně v posledních třiceti letech stal trestem, který se soudci naučili používat jako výchozí sankci. Případnou změnu by tak bylo třeba detailněji promyslet. Jedním z důvodů by bylo i to, že by bylo pravděpodobně těžké přesvědčit právní praktiky, aby zásadně změnili svůj přístup při ukládání trestů, když jsou dlouhodobě zajištěni v určitých kolejích.

Možných řešení je mnoho. V této knize (kapitola 8) rozebíráme zejména možnost zavedení podmíněného odsouzení, které by nebylo podmíněným trestem odnětí svobody. Byla by stanovena zkušební doba a byl by určen potenciální trest odnětí svobody, ale ten by nebyl stanoven finálně. V závislosti na citelnosti dalších trestů a opatření zasahujících do života pachatele v průběhu zkušební doby by byl potenciální trest odnětí svobody zkrácen při nařízení výkonu. Proč preferujeme tuto variantu před dalšími možnými řešeními – např. před zavedením částečně odloženého podmíněného trestu např. po vzoru Nizozemí, Rakouska či Izraele, před zrušením podmíněného trestu a zavedením možnosti samostatně uložit dohled či před zavedením podmíněného trestu po vzoru Kanady, který by byl výrazně bližší domácímu vězení – vysvětlujeme v kapitole 8. Zde tuto možnost pouze zmiňujeme, protože s ní v dalších částech knihy postupně pracujeme.

⁴⁵ Viz § 65 odst. 2 tr. zákoníku, dle kterého lze přeměnit trest obecně prospěšných prací v trest odnětí svobody v případě nevedení řádného života. V případě peněžitého trestu tuto možnost trestní zákoník výslovně nepředpokládá, byť by bylo možné ji dovodit, např. pokud by pachatel peněžitý trest neuhradil a v důsledku další trestné činnosti došlo k uložení (delšího) nepodmíněného trestu odnětí svobody, protože by vymáhání peněžitého trestu mohlo být zmařeno (srov. § 69 odst. 2 tr. zákoníku).

2 KDY JE NA MÍSTĚ PODMÍNĚNÝ TREST ULOŽIT (ANEB NA ZÁVAŽNOST ZAPOMEŇTE)

Kdy má soud podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody? Trestní zákoník se v § 81 odst. 1 na jednu stranu tváří jednoznačně, když na piedestal staví působení na pachatele, aby vedl řádný život: „Soud **může** podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody nepřevyšujícího tři léta, jestliže vzhledem k osobě a poměrům pachatele, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a k okolnostem případu má důvodně za to, **že k působení na pachatele, aby vedl řádný život, není třeba jeho výkonu** [*zvýrazněno autorem – pozn. aut.*]“

Ve skutečnosti je toto ustanovení ale velmi nejasné, a to zejména ve dvou vytučněných bodech: Slovech „může“ a „aby vedl řádný život“. První velkou otázkou je, zda má být hlavním (či jediným) kritériem pro rozhodnutí o podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody očekávání vedení řádného života, nebo zda lze zohlednit např. i závažnost trestného činu, která se nevztahuje k očekávání vedení řádného života pachatelem⁴⁶. Druhou velkou otázkou je, zda slovo „může“ znamená, že soud může uložit nepodmíněný trest odnětí svobody, i pokud jsou u pachatele splněny podmínky pro podmíněné odložení výkonu trestu. Skutečnost, že nevíme, jak na tyto otázky přesně odpovědět, je způsobena tím, že současný trestní zákoník sice používá terminologii a koncepci podmíněného odsouzení z první republiky, ale přitom nereflktuje, (i) že pojetí právního státu má dnes odlišné dopady na interpretaci zákonů než před sto lety, a (ii) že dnes můžeme podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody u výrazně více pachatelů než v období první republiky (bližší rozebráno v kapitole 1).

V této kapitole hledám odpověď na otázku, zda podle současné právní úpravy soudy mohou zohledňovat závažnost trestného činu při rozhodování o podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody. Nejdříve krátce diskutuji jazykovou, systematickou a teleologickou metodu interpretace příslušných ustanovení, přičemž ukazují, že z jazykového hlediska nelze z § 81 odst. 1 tr. zákoníku dovést jiný závěr, než že při rozhodování o podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody nelze toto rozhodnutí založit na závažnosti trestné činnosti, která nemá vztah k vedení řádného života pachatelem. Systematický a teleologický výklad pak naznačují, že při rozhodování o podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody nelze použít obecné zásady pro ukládání trestů obsažené v trestním zákoníku, snažíme-li

⁴⁶ Dále i jen „závažnost“.

se o upřímnou interpretaci právních ustanovení. Tento závěr podporuje následné představení historického vývoje ustanovení týkajících se podmíněného odsouzení, v rámci kterého dokládám, že (i) prvorepublikové znění zákona neumožňovalo zohlednění závažnosti trestné činnosti, a (ii) byť trestní zákony z roku 1950 a 1961 takové zohlednění umožnily, trestní zákoník z roku 2009 se – minimálně z jazykového a systematického hlediska – vrátil k prvorepublikové koncepci. Využívání judikatury a závěrů vztahujících se k trestnímu zákonu z roku 1961 při interpretaci ustanovení trestního zákoníku z roku 2009 vztahující se k podmíněnému trestu, které je dnes běžné v komentářové literatuře i v judikatuře, je proto nevhodné. Poté rozebírám význam slova „může“ v § 81 odst. 1 tr. zákoníku z hlediska proměny právního státu a uvažování o diskreci poskytnuté soudům, kdy v souladu s judikaturou Ústavního soudu docházím k závěru, že slovo „může“ je na místě vykládat spíše jako „musí“.

Tato kapitola vzbuzovala největší emoce, když ji četli akademici, soudci i laici. Někteří akademici a soudci bezvýhradně souhlasili, někteří naopak nesouhlasili takřka s ničím. Laikům někdy přišla jako velmi nudná – ale přitom bez ní nelze z mého pohledu pochopit třeba to, proč se za závažnou trestnou činnost ukládají často podmíněné tresty. Tato kapitola není jednoduchá. Doporučoval bych tedy si ji přečíst v klidu a – zejména v případě trestních praktiků – oprostít se od toho, jak na podmíněný trest dlouhodobě nahlíží. Podívat se jen na právo a použít běžné metody výkladu práva, jaké člověk používá při výkladu jiných právních ustanoveních, stát se nezávislým pozorovatelem. A nechat se argumenty dovést k závěru, přičemž člověk neví, kam ho tato cesta dovede. Tak jsem postupoval já a svoji cestu zde předkládám. Pokud Vás ale nepřesvědčí, velmi rád si vyslechnu argumenty pro jinou interpretaci; na všechny argumenty vznesené do zaslání knihy nakladatelství se pokouším v této kapitole reagovat.

2.1 Kritéria pro podmíněné odložení výkonu trestu odnětí svobody

Trestní zákoník v § 81 odst. 1 stanoví hlavní kritérium pro rozhodnutí o umožnění podmíněného odložení výkonu trestu odnětí svobody, kterým je očekávání vedení řádného života. Pro učinění závěru o této otázce má soud zohlednit dvě skupiny kritérií: (i) osobu a poměry pachatele, zejména jeho dosavadní život a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a (ii) okolnosti případu. Ze znění ustanovení jasně vyplývá, že soud má zohlednit obě tyto skupiny okolností pouze s cílem odpovědět na otázku, zda lze mít důvodně za to, že k působení na pachatele, aby vedl řádný život, není třeba výkonu trestu odnětí svobody. Tato kritéria – **osoba a poměry pachatele a okolnosti případu** – tedy **nemají být zohledněny komplexně** při rozhodování o podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody, **ale pouze natolik, nakolik umožňují zjistit, zda lze od pachatele důvodně očekávat vedení řádného života.**

Jakkoliv se akademici či praktici mohou domnívat, že by se závažnost trestného činu teoreticky měla zohlednit při rozhodování o podmíněném odsouzení, jsem silně přesvědčen, že tento závěr **nelze** založit na § 81 odst. 1 tr. zákoníku, jelikož taková interpretace by zjevně šla nad rámec jazykového výkladu tohoto ustanovení.

Jinými slovy toto ustanovení nelze za použití jazykového výkladu interpretovat tak, že zákonodárce umožňuje zohlednit při zvažování podmíněného odkladu výkonu trestu odnětí svobody okolnosti, které neovlivňují očekávání vedení řádného života pachatelem. Závažnost trestného činu tak lze zohlednit jen pokud ovlivňuje očekávání vedení řádného života. Toto se však vztahuje pouze na modalitu trestu – zda je výkon trestu odnětí svobody podmíněně odložen či ne. Výměra trestu odnětí svobody bude samozřejmě reflektovat závažnost trestného činu. Oddíl pojednávající o podmíněném odsouzení k trestu odnětí svobody se však nijak nevěnuje výměře trestu, předpokládá, že výměra byla stanovena a rozhoduje se jen o odkladu výkonu trestu a parametrech tohoto odkladu, zejména zkušební době. Nelze tedy vyvodit z toho, že závažnost se promítá do výměry trestu, že se má promítnout i do rozhodování o modalitě trestu (pro význam rozlišování těchto dvou kroků viz podkapitola 1.5).

Ustanovení § 81 odst. 1 tr. zákoníku však není jediným ustavením trestního zákoníku, které předvídá, jaká kritéria lze zohlednit při ukládání trestů. Část doktríny i některá judikatura dochází k závěru, že obecné zásady pro ukládání trestů obsažené v části první hlavy V dílu 2 oddílu 1 trestního zákoníku (§ 39 až 45) se vztahují na všechna rozhodnutí o uložení trestu, tedy i na rozhodnutí o podmíněných trestech (srov. podkapitola 2.2.3). V důsledku toho soudy mohou zohlednit závažnost trestné činnosti a další kritéria při rozhodování o podmíněném trestu.⁴⁷

Taková interpretace má však několik nedostatků. Systematický výklad totiž naznačuje, že podmíněné odsouzení zastává jinou pozici než ukládání jednotlivých druhů trestů. Prvním dokladem jsou okolnosti, ke kterým se má přihlížet při ukládání jednotlivých druhů trestů. U takřka každého druhu trestu zákonodárce uvádí, že jej lze uložit, pokud „vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného“ trestného činu (a poměrům pachatele) uložení jiného trestu není třeba. Konkrétně tak činí u trestů domácího vězení, obecně prospěšných prací, peněžitého trestu, propadnutí věci, zákazových trestů a vyhoštění.⁴⁸ U podmíněného odsouzení tak však zákon nečiní.

⁴⁷ Šlo by jít i o krok dále a vyvozovat to z hlavy V dílu 1, zejména § 38 odst. 1 tr. zákoníku. Tato ustanovení jsou však natolik obecná a jejich primárním smyslem je zamezit přílišné represí (srov. § 37 odst. 2 a § 38 odst. 2 tr. zákoníku), že taková interpretace by spíše naznačovala, že přání je otcem myšlenky. Aplikace zásad v dílu 1 Hlavy V totiž nejde jednoduše vztáhnout na celou Hlavu V, resp. by toto šlo minimálně proti judikatuře Ústavního soudu o podmíněném propuštění diskutovanou v následujících odstavcích. To však neznamená, že nelze aplikovat obsah obecných ustanovení pro ukládání trestních sankcí (§ 37 tr. zákoníku), jelikož ty pouze vyplývají z Listiny základních práv a svobod (čl. 39) a Evropské Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (čl. 3).

⁴⁸ Srov. § 60 odst. 1, § 62 odst. 1, § 67 odst. 2 písm. b), § 72, § 73, § 74a odst. 2, § 75 odst. 2, § 80 odst. 1 tr. zákoníku. Takto výslovně to není stanoveno u trestu propadnutí majetku (§ 66), u kterého však (i) není stanoven účel sledovaný tímto ustanovením (v případě podmíněného trestu očekávání vedení řádného života) a pouze je řečeno, že tento trest lze uložit vzhledem k okolnostem spácha-

Podmíněné odložení výkonu trestu odnětí svobody není vázáno na povahu a závažnost spáchaného trestného činu, ale pouze na očekávání vedení řádného života. I pokud by někdo zastával názor, že obecné zásady stanovené v oddíle 1 se vztahují na rozhodování ve všech následujících oddílech stejného dílu, systematický výklad naznačuje, že u podmíněného odsouzení se má postupovat při zohledňování povahy a závažnosti spáchaného trestného činu jinak než u ostatních druhů trestů.

Ze systematického hlediska se lze dále zaměřit na strukturu trestního zákoníku, protože obecné zásady pro ukládání trestů stanovené v oddílu 1 se rozhodně nevztahují na celý díl 2: Například nemají se vztahovat na oddíl 7 zabývající se podmíněným propuštěním.⁴⁹ Mají se tedy zásady z oddílu 1 aplikovat i při rozhodování podle oddílu 6 upravujícího podmíněné odsouzení? Odpověď na tuto otázku poskytne pouze doktrinální úsudek o povaze podmíněného odložení výkonu trestu odnětí svobody. Není totiž jasné, zda rozhodování o podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody je rozhodováním (i) o uložení trestu a zda je podobné např. rozhodování o uložení obecně prospěšných prací nebo (ii) o výkonu trestu a zda je tedy podobné např. podmíněnému propuštění. Struktura trestního zákoníku spíše napovídá, že podmíněné odsouzení není považováno za rozhodování o ukládání trestů, jinak by bylo zařazeno do oddílu 5, který je nazvaný „Ukládání a výkon jednotlivých trestů“. Trestní zákoník tedy – z mého pohledu – spíše naznačuje, že oddíl 5 upravuje ukládání a výkon jednotlivých trestů a oddíly 6 a 7 řeší specifické otázky úpravy výkonu některých trestů.⁵⁰

Opačný argument by mohl být založen na § 52 tr. zákoníku, který zmiňuje, že trestem odnětí svobody se rozumí i podmíněné tresty. Toto ustanovení však nedsděljuje nic nad rámec toho, že trest odnětí svobody je (slovy důvodové zprávy) chápán jako jeden druh trestu, a že nepodmíněný a podmíněný trest odnětí svobody nejsou odlišné druhy trestů. Toto vyřčení však neznamená, že obecná pravidla by se měla vztahovat na rozhodování o podmíněném odkládání trestů odnětí svobody. Naopak, tato jednota trestu odnětí svobody může podporovat opačný názor. Pokud by totiž

ného trestného činu, což otevírá výrazně širší možnosti pro interpretaci, a (ii) zákonodárce uložení tohoto trestu podmiňuje obecnou velmi vysokou závažností trestné činnosti.

⁴⁹ Srov. názor Ústavního soudu: „K okolnostem vztahujícím se k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu je třeba přihlídnout při stanovení druhu a výměry původně uloženého trestu (§ 39 tr. zákoníku). Nelze je opětovně zvažovat při rozhodování o podmíněném propuštění z výkonu trestu – došlo by tím k nepřipustnému porušení zákazu dvojího přičítání“ [náleží Ústavního soudu ze dne 12. 5. 2011, sp. zn. III. ÚS 1735/10 (N 90/61 SbNU 405), bod 27]. Ke kritice tohoto nálezu viz např. Novák (2022).

⁵⁰ Na druhou stranu lze namítnout, že pokud dle § 52 odst. 2 tr. zákoníku se pod trestem odnětí svobody rozumí i podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody, pak to může naznačovat opačný závěr, tedy že ukládání podmíněného trestu je rozhodování o uložení trestu, a nikoliv o jeho výkonu. Pokud by tomu tak však bylo, proč zákonodárce nepostupoval jako na Slovensku, kde je rozhodnutí o podmíněném odkladu trestu odnětí svobody součástí dílu nazvaného „Ukládání a výkon jednotlivých trestů“? Příhodnější argumentace mi tedy přijde, že § 52 odst. 2 tr. zákoníku je spíše vysvětlujícím, terminologickým, ustanovením, což i naznačuje jeho znění, že „[t]restem odnětí svobody se rozumí“, ale že nemá zásadního dopadu na to, zda se principy v Oddíle 1 mají vztahovat na rozhodování o podmíněném trestu.

trestní zákoník stanovil, že podmíněný trest odnětí svobody je samostatným druhem trestu, pak by se na něj logicky musela vztahovat všechna pravidla pro ukládání trestů: Jak by jinak soud stanovil výměru podmíněného trestu? Pokud tak zákonodárce neučinil, může to naopak sloužit jako náznak, že tomu tak nechtěl – že výměra se stanoví dle obecných pravidel, ale o výkonu se rozhodne dle jiných, vždy se však jedná o trestu odnětí svobody. Nebo to nemusí znamenat ani jedno – dovozování úmyslu zákonodárce je zde takřka nemožné a je otázkou, zda vůbec konkrétní úmysl měl. Ustanovení § 52 tr. zákoníku však nemůže být použit jako argument pro vztahení pravidel obsažených v § 39 tr. zákoníku na rozhodování o podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody.

Pojetí podmíněného odsouzení jako specifického institutu upravujícího výkon trestu odnětí svobody je pak v souladu s původní koncepcí podmíněného odložení výkonu trestu odnětí svobody. Podmíněné odsouzení bylo zavedeno společně s podmíněným propuštěním speciálním zákonem z roku 1919 a nebylo vnímáno jako speciální druh trestu. Soud tak mohl např. uložit trest odnětí svobody ve specifické výměře, odročit jednání a teprve v následujícím líčení rozhodnout o tom, zda se výkon již uloženého trestu odnětí svobody podmíněně odloží či nikoliv; podobně při uložení trestu odnětí svobody odvolacím soudem o modalitě trestu odnětí svobody rozhodoval až následně prvoinstanční soud⁵¹. Tato historická úprava je podstatná, protože trestní zákoník z roku 2009 se z jazykového hlediska vrací právě k prvorepublikové úpravě (srov. podkapitola 2.2.2). I proto nelze jen tak říct, že rozhodování o podmíněném odkladu výkonu trestu odnětí svobody je otázkou uložení trestu – a ne otázkou výkonu trestu.

Systematická metoda výkladu nám tedy naznačuje, že obecné zásady pro ukládání trestů (jejichž součástí je umožnění zohlednění závažnosti trestné činnosti) by spíše neměly být zohledněny při rozhodování o podmíněném odsouzení. Pokud je někdo přesvědčen, že systematický výklad umožňuje aplikovat zásady obsažené v oddílu 1 na rozhodování o oddílu 5 trestního zákoníku, pak tak může činit pouze na základě přesvědčení, že podmíněné odsouzení je samostatným druhem trestu. Takový závěr však není v souladu ani s původní koncepcí podmíněného odsouzení, ani se současnou strukturou trestního zákoníku.

Teleologický výklad nám nepomůže kvůli podobnému rozporu mezi původní koncepcí a možným odlišným vnímáním podmíněného odsouzení některými akademiky či právními praktiky. Původní koncepce podmíněného trestu byla založena na vnímání podmíněného odložení výkonu trestu jako součásti vykonávacího řízení, které spočívalo v omezení ukládání trestů odnětí svobody pachatelům, u kterých je šance, že hrozba trestu je odradí od dalšího páčání trestné činnosti, přičemž budou uchráněni od kriminogenních vlivů uvěznění. V takovém případě není opodstatněné zohledňovat okolnosti případu (a tedy i závažnost trestné činnosti), nemají-li tyto okolnosti přímý vztah k očekávání vedení řádného života pachatelem. Pokud by se

⁵¹ Srov. § 7 odst. 2 zák. č. 562/1919 Sb., o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění, a komentářovou literaturu (Milota, 1919, p. 44).

podmíněné odsouzení považovalo za samostatný druh trestu, pak by soud při rozhodování o něm měl klást důraz na přiměřenost závažnosti skutku a citelnosti trestu, a nikoliv primárně na odrazení pachatele hrozbou trestu a zákon by měl umožnit zohlednění závažnosti trestné činnosti při rozhodování o podmíněném odsouzení.⁵² Kterou cestou se vydat?

V okamžiku, kdy zákonodárce cíleně nestanovil účel trestu a kdy existuje několik účelů trestů, které při tomto rozhodování mohou jít proti sobě, pak argumentace účelem trestu bude vždy jen účelová. Lze totiž použít různých účelů trestů k dosažení cíle, kterého člověk zrovna chce, a nelze určit kritérium, na základě kterého by se mělo rozhodnout, který má být primární. Tento přístup by mohl být opačný, pokud by soudy dlouhodobě zdůrazňovaly a vyžadovaly velmi specifickou hierarchii účelů trestů, která by zdůrazňovala, že nelze uložit mírnější tresty než ty přiměřené. Soudy se však stanovení účelu trestu spíše vyhýbají, a pokud tak činí, tak judikatura Ústavního soudu spíše zdůrazňuje teorii tzv. *limiting retributivism*, která říká, že sice nesmí být uložen přísnější trest, než jaký je přiměřený závažnosti trestné činnosti, ale výslovně dovoluje uložení mírnějšího trestu, než jaký je přiměřený závažnosti trestné činnosti.⁵³ Ústavní soud navíc rozlišuje účel ukládání trestu a účel výkonu trestu⁵⁴, což opět zdůrazňuje potřebu rozhodnout, zda je rozhodování o podmíněném trestu otázkou ukládání nebo výkonu trestu. Argumentace účelem trestu s cílem zohlednit závažnost trestné činnosti tak nejen jde proti judikatuře Ústavního soudu a je v rozporu s původní koncepcí, ale navíc by tato interpretace vedla pouze k silnému zhoršení situace pro pachatele, čemuž se trestní právo snaží spíše vyhybat.

Shrnu-li závěr z této části, běžné výkladové metody⁵⁵ nám umožňují zohlednit závažnost při ukládání trestu odnětí svobody (vyjma vlivu na úvahu o míře pravděpodobnosti vedení řádného života) pouze tehdy, pokud budeme tvrdit, že podmíněné odsouzení je samostatným druhem trestu a že při jeho ukládání je na místě brát v potaz požadavek proporcionality. Takový názor však není v souladu ani se strukturou trestního zákoníku, ani s původní koncepcí podmíněného odsouzení. Minimální závěr tedy je, že nelze jednoduše říct, že by se závažnost měla zohlednit při rozhodování o podmíněném odkladu výkonu trestu odnětí svobody.

⁵² Poslední variantou by bylo, že podmíněný trest je trest svého druhu („*sui generis*“), což je však samo o sobě nic neříkající. Je-li totiž svého druhu, pak nevíme, které principy na něj máme vztáhnout a které ne, protože nevíme, v čem se odlišuje od ostatních druhů trestů – a nakolik bychom s ním měli zacházet odlišně.

⁵³ Srov. např. náleží Ústavního soudu ze dne 10. 12. 2019, sp. zn. II. ÚS 1624/19 (N 209/97 SbNU 249), bod 19, a jemu předcházející judikatura.

⁵⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 15. 5. 2018, sp. zn. II. ÚS 279/18 (N 92/89 SbNU 371), body 11 a 12; pro účely transparentnosti uvádím, že na přípravě tohoto nálezu jsem se podílel jako asistent soudkyně zpravodajky.

⁵⁵ Nerozebíral jsem metody logického a komparativního výkladu, které jsou totiž v konkrétním případě nepoužitelné: V daném ustanovení nejsou žádné formální logické vztahy, které by šlo detailněji rozebírat, a v různých zemích existují různé úpravy motivované různými účely, přičemž nelze jednoduše říci, která zahraniční úprava by nám měla pomoci vyložit současnou českou právní úpravu.

2.2 Historický vývoj zohlednění závažnosti trestné činnosti

Metodu historického výkladu jsem doposud cíleně nezmínil, jelikož jí věnuji speciální podkapitulu. V ní postupně rozeberu jednotlivé přístupy k zohledňování závažnosti trestné činnosti při rozhodování o podmíněném odsouzení v zákonech i judikatuře. Odděleně představím (i) úpravu a judikaturu z období první republiky, kdy bylo na území dnešní České republiky poprvé umožněno podmíněně odkládat výkon trestu odnětí svobody, (ii) trestní zákoníky z roku 1950, 1961 a 2009 a (iii) přístup judikatury a komentářové literatury v posledních desetiletích.

2.2.1 První republika

Prvorepubliková úprava byla vybudována na myšlence, že odsouzenému je třeba nabídnout novou šanci, čemuž se všechny ostatní aspekty podřizovaly. O podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody mohl soud rozhodnout ve veřejném líčení až po šetření týkajícím se pachatele⁵⁶, vedlejší tresty a jiná opatření byla také odložena⁵⁷ a o záznamu o podmíněném odsouzení v rejstříku mohl být zpraven pouze soud či úřad, pokud se jednalo o zaměstnání ve veřejné správě. S cílem nabídnout pachateli novou šanci zákon zmiňoval, že soud může podmíněně odložit výkon trestu, má-li za to, že „odsouzený povede řádný život a že tudíž výkonu trestu není zapotřebí“⁵⁸.

Možnost zohlednit pouze řádný život při rozhodování o podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody vycházela z francouzsko-belgické koncepce podmíněného trestu odnětí svobody. Ta byla založena na tom, že soud má zohlednit právě pouze očekávání vedení řádného života a jiné aspekty nemají být nijak brány v potaz (Ancel, 1971, s. 26–27). Tato zásada byla zdůrazněna prvorepublikovým zákonodárcem. Zatímco původní vládní návrh (a důvodová zpráva) k němu připouštěla širší možnost zohlednění okolností nad rámec vedení řádného života⁵⁹, zákonné znění doplněné právním výborem Národního shromáždění republiky československé upřesnilo, že potřebu výkonu trestu je třeba posuzovat z hlediska očekávání vedení řádného života. Podle soudobé komentářové literatury toto jasně vyjadřovalo, že při rozhodování o podmíněném odložení výkonu trestu se nemá hledět na požadavek generální prevence (Milota, 1919, s. 14).

⁵⁶ Ustanovení § 7 odst. 2 zák. č. 562/1919 Sb., o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění.

⁵⁷ Ustanovení § 5 odst. 1 zák. č. 562/1919 Sb., o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění.

⁵⁸ Ustanovení § 1 odst. 1 zák. č. 562/1919 Sb., o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění.

⁵⁹ V § 1 odst. 1 vládní návrh uváděl pouze zmínku o tom, že „výkonu není zapotřebí“, ale neuváděl, podle čeho se toto má posuzovat, srov. vládní návrh tohoto zákona, tisk č. 1688. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1688_01.htm.

Toto řešení nebylo vlídně přijato odbornou veřejností. V návrzích reformy trestního práva hmotného bylo opakovaně uváděno, že by podmíněné odsouzení mělo být vyloučeno v určitých případech, které by mohly spadat pod pojetí generální prevence či jiné zohlednění závažnosti trestné činnosti. Osnova z roku 1921 tak neumožňovala podmíněné odložení výkonu trestu, pokud by to odporovalo veřejnému zájmu, profesorská osnova z roku 1926 by odložení neumožnila, přičilo-li by se to „důležitému zájmu veřejnému“, podobně jako osnova z roku 1937 (Komise pro reformu československého trestního zákona, 1926a, s. 28; Miříčka, 1922, s. 65; Národní shromáždění, 1937, s. 28). Zákon však zněl jednoznačně a pokud speciální zákon výslovně nestanovil požadavek veřejného zájmu (což však činil výjimečně)⁶⁰, podle Nejvyššího soudu nebylo možné vyloučit možnost podmíněného odložení trestu odnětí svobody.⁶¹

Kromě vyloučení možnosti zohledňovat veřejný zájem Nejvyšší soud opakovaně zdůrazňoval nutnost orientace na pachatele při rozhodování o podmíněném odsouzení. Uváděl tak např., že „podmínky povolení podmíněného odsouzení plynou jen z ryze osobních vlastností odsouzeného“⁶² či že „jest především přihlížeti k osobnosti a k osobním poměrům viníka, jakož i k povaze činu a ke způsobu jeho provedení, pokud z těchto okolností lze usouditi na ony subjektivní momenty“.⁶³ Povaha trestného činu a způsob jeho provedení je podstatná proto, že z ní lze dovodit „mravní defekty obžalovaného, jež by bylo nutno napravití výkonem trestu“.⁶⁴ Pokud má být při rozhodování o podmíněném odložení výkonu trestu zohledňována povaha souzeného skutku (a soud ji např. cituje samostatně bez ostatních okolností)⁶⁵, je na místě ji interpretovat právě tak, že k ní lze přihlížet pouze pokud poukazuje na subjektivní charakteristiky pachatele. Právě tyto názory Nejvyššího soudu nejlépe vystihují francouzsko-belgickou koncepci podmíněného odsouzení.

Ne vždy však Nejvyšší soud tyto závěry respektoval v konkrétních případech, které rozhodoval. Respektive v některých případech argumentace soudu napovídala, že soud přistupoval k extenzivnímu výkladu toho, kdy povaha souzeného skutku vypovídá o osobnosti pachatele a jeho vlastnostech a předvídá vedení řádného života pachatelem. Tento styl uvažování lze rozpoznat např. pokud řidič-posunovač porušil své povinnosti „způsobem nanejvýše nedbalým“, byť měl „úřad svůj co nejsvědomitěji vykonávati“⁶⁶ v důsledku čehož Nejvyšší soud neumožnil podmíněné odložit výkon trestu. Podobně byla dovozována bezohlednost pachatele vůči bezpečnosti lidského života a značná mravní otrlost z toho, jak nebezpečně jiný pacha-

⁶⁰ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 5. 3. 1941, Zm I 154/41, č. 6624 (jednotlivé svazky Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech trestních. Dostupné z: <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/4888>; dále citovaná judikatura prvorepublikového a protektorátního Nejvyššího soudu je číslována dle těchto publikací).

⁶¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 17. 2. 1920, Kr II 19/20, č. 136.

⁶² Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 20. 6. 1929, Zm I 386/29, č. 3531.

⁶³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 9. 10. 1929, Zm I 60/29, č. 3616.

⁶⁴ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 13. 8. 1927, Zm II 94/27, č. 2866.

⁶⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 21. 6. 1929, Zm I 108/29, č. 3534.

⁶⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 9. 1. 1922, Kr I 19/21, č. 683.

tel jel i v zatačce, kde neměl volný rozhled.⁶⁷ V tomto případě se však lze jen těžko ubránit přesvědčení, že větší roli, než dovozovaná mravní otrlost měla smrt jedné osoby a těžké zranění druhé, ke kterému došlo v důsledku jednání tohoto pachatele. Jiným podobným příkladem je dlouhodobé zneužívání mladistvých podřízených osob, které dle Nejvyššího soudu „svědčí o povaze tak kleslé a nespolehlivé, že se nelze nadíti polepšení stěžovatele bez výkonu trestu“.⁶⁸ Za speciální – vzhledem k problémům, kterým čelila první republika – je pak třeba považovat posuzování podmíněného odsouzení v případě politicky angažovaných osob, jejichž příběhy také naznačují, že závažnost činu byla zásadnější než osobnost pachatele.⁶⁹

Jak tedy přihlídnout k povaze a závažnosti skutku, ale pouze tak, aby tato povaha vypovídala o očekávání vedení řádného života pachatelem? Odpověď na tuto otázku spočívá v tom, že je nutné se zaměřit na budoucí očekávatelné jednání pachatele: Je pravděpodobné, že by kupříkladu zmíněný posunovač spáchal další trestný čin, pokud by byl podmíněně odsouzen? Jakkoliv je smrt v důsledku srážky autem tragická, lze očekávat vedení řádného života i od bezohledného řidiče, pokud např. nebude moci řídit (resp. lze od něj očekávat, že by neřídil bez řidičského oprávnění)? A u osoby, která by nevládla mocí nad mladistvými, bylo by očekávatelné, že bude vést řádný život, pokud nebude disponovat nadřazenou rolí? Tyto úvahy jsou zásadní pro rozlišení mezi obecným zohledňováním závažnosti trestné činnosti a zohledňováním závažnosti trestné činnosti za účelem zodpovězení otázky, zda lze očekávat, že pachatel povede dále řádný život. Bohužel však nejsou v rozhodnutích Nejvyššího soudu rozebírány. Závažnost trestné činnosti neomezující se na predikci vedení řádného života se tak pravděpodobně vkrádala do rozhodování o podmíněném odložení trestu odnětí svobody již za první republiky, byť nikoliv výslovně a v rozporu s oficiálně zastávanou doktrínou (a to i oficiálně vyjádřenými názory v předmětných rozhodnutích).

Pokud by prvorepublikový Nejvyšší soud chtěl metodicky zohledňovat závažnost trestné činnosti, pak by měl nad rámec zjištění, že se pachatel dopustil závažného trestného činu – který může svědčit o jeho bezohlednosti, pokleslé povaze či mravní otrlosti – na základě těchto skutečností dovodit, že nelze očekávat, že by pachatel vedl řádný život, pokud by nebyl uvězněn. Podobně jako prvorepublikový Nejvyšší soud stanovil, že při rozhodování o podmíněném odsouzení nestačí sama naděje, že se obžalovaný polepší, ale že je nutné očekávání polepšení založit na konkrétních důvodech⁷⁰, nemělo by ani stačit rozpoznat bezohledný přístup v souzeném případě. Takový bezohledný přístup by totiž měl svědčit o tom, že pachatel nepovede řádný život a za tímto účelem by měl být (ideálně) doprovázen dalšími důkazy. Příkladem takového postupu by mohlo být rozhodnutí, dle kterého nelze podmíněně odložit výkon trestu, když pachatel opakovaně v krátkých intervalech

⁶⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 5. 3. 1924, Kr II 333/23, č. 1532.

⁶⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 5. 10. 1926, Zm I 518/26, č. 2497.

⁶⁹ Viz např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 3. 4. 1930, Zm I 802/29, č. 3830; ze dne 13. 6. 1929, Zm II 104/29, č. 3523; ze dne 17. 9. 1931, Zm II 373/30, č. 4263 či ze dne 24. 6. 1931, Zm I 396/31, č. 4218.

⁷⁰ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 25. 1. 1933, Zm IV 518/32, č. 4603.

páchal trestnou činnost proti životu a zdraví, což svědčilo o jeho nedostatku šetrnosti k bezpečnosti života, zdraví a těla lidského.⁷¹ Takové jednání nebylo odůvodněno postavením či okolnostmi, bylo opakované a mohlo být opakované v jakémkoliv prostředí. Podobně by šlo uvažovat v případě násilného či majetkového trestného činu, který by naznačoval, že pachatel neměl jakoukoliv úctu k právům ostatních, činu nelitoval, škodu nenapravit a další okolnosti nasvědčují, že by neměl problém dále páchat trestnou činnost.

2.2.2 Zákonná úprava 1950–2022

Trestní zákon z roku 1950 vnesl do rozhodování o podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody element, o jehož zavedení se pokoušely všechny předchozí návrhy trestních zákoníků. Jednalo se o nutnost splnit podmínku, že se podmíněně odsouzení nepřičí důležitému obecnému zájmu.⁷² Tato podmínka se mohla jednoduše vztahovat právě k zohlednění závažnosti trestné činnosti (nepřiměřený trest by byl v rozporu s obecným zájmem) či generální prevence (nebylo by v důležitém obecném zájmu nepůsobit na veřejnost příliš mírným trestem). Přestože by toto ustanovení mohlo být kritizováno jako příliš obecné – a jistě bylo zejména v padesátých letech zneužíváno (hlavním účelem trestu bylo „zneškodnit nepřátele pracujícího lidu“⁷³) – nabízelo možnost, jak zohlednit jiné účely trestů než odrazení pachatele trestem.

Tento přístup výrazně pozměnila novela z roku 1956, která odstranila podmínku přičení se důležitému obecnému zájmu, a namísto toho začala odkazovat na naplnění účelu trestu: Podmíněně odložený měl být trest odnětí svobody, jestliže účelu trestu bude dosaženo i bez jeho výkonu.⁷⁴ Tato změna výslovně mířila na naplnění různých účelů trestů, tedy nejen nabídnutí nové šance a odrazení pachatele. Důvodová zpráva zdůrazňovala, že účelu trestu má být dosaženo „zejména i s hlediska generální prevence“.⁷⁵ Pro představu, účel trestu byl i po novele z roku 1956 definován následovně: „a) zneškodnit nepřátele pracujícího lidu, b) zabránit pachateli v dalším páčání trestných činů a vychovávat ho k tomu, aby dodržoval pravidla socialistického soužití, c) působit výchovně na ostatní členy společnosti“⁷⁶. Tato změna tak představuje další posun – novela se výslovně přiznává k potřebě rozhodovat o podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody na základě jiných účelů trestů než odrazení pachatele. Neříká ale, který účel má být preferován.

Trestní zákon z roku 1961 formulaci ustanovení týkajících se podmíněného odsouzení převzal, přičemž za účel trestu považoval „chránit společnost před pachateli

⁷¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 2. 10. 1926, Zm II 211/26, č. 2495.

⁷² Ustanovení § 24 odst. 1 písm. a) ve znění účinném do 31. 12. 1956.

⁷³ Ustanovení § 17 odst. 1 písm. a).

⁷⁴ Ustanovení § 24 odst. 1 písm. a) ve znění účinném od 1. 1. 1957.

⁷⁵ Důvodová zpráva k zákonu č. 63/1956, K čl. III.

⁷⁶ Ustanovení § 17 odst. 1.

trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život pracujícího člověka, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti“⁷⁷. O čtyři roky později zákonodárce doplnil ustanovení o podmíněném odsouzení v tom smyslu, že k tomu, aby měl důvodně za to, že účelu trestu bude dosaženo, soud má zohlednit nejen osobu pachatele a její dosavadní život a prostředí, ve kterém žije a pracuje, ale má za tímto účelem zohlednit i okolnosti případu.⁷⁸ K tomuto doplnění zákonodárce přistoupil proto, že chtěl zdůraznit nutnost přihlížet nejen k osobě pachatele, ale „i ke všem okolnostem, které ve smyslu § 3 odst. 4 spoluurčují stupeň nebezpečnosti činu pro společnost“.⁷⁹ **Tímto zákonodárce dal jasně najevo, že zohledňovat závažnost trestné činnosti je plně legitimní – a to i pokud závažnost nemá žádný vztah s očekáváním, zda by pachatel vedl řádný život i bez výkonu trestu odnětí svobody.**

K další podstatné změně týkající se kritérií, která stanovují, zda se má podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody či nikoliv, přistoupil až trestní zákoník z roku 2009. Z hlediska jazykového (viz diskuze výše) jasně stanovil, že se má přihlídnout k osobě a poměrům pachatele a k okolnostem případu, ale pouze za účelem, aby se posoudilo, zda lze mít důvodně za to, „že k působení na pachatele, aby vedl řádný život, není třeba jeho výkonu“ (§ 81 odst. 1). Vidíme tak návrat k prvorepublikové koncepci – nejsou zmiňovány jiné účely trestů (např. generální prevence), zdůrazňováno je pouze očekávání vedení řádného života. Přestože toto vyplývá z jazykového čtení a z porovnání historických úprav, je překvapující, že důvodová zpráva zmiňuje přesný opak, když uvádí, že úprava byla převzata z trestního zákona z roku 1961, resp. byla jen přehledněji uspořádána.⁸⁰ Je tak otázkou, nakolik si tvůrci trestního zákoníku byli vědomi této změny, ale výsledek je jasný – nová úprava již nezdůrazňuje všechny účely trestů, ale zmiňuje pouze jeden. Možné vysvětlení je takové, že **jelikož tvůrci trestního zákoníku při jeho psaní úmyslně vynechali definici účelu trestu, tak museli upravit ustanovení, která na něj odkazovala. V případě podmíněného odsouzení se pravděpodobně při nahrazení inspirovali prvorepublikovou úpravou, ale zřejmě nedomysleli dopady přiznání se k této úpravě.**

2.2.3 Judikatura a komentáře 1950–2024

Judikatura k trestním zákonům z roku 1950 a 1961 nepřekvapivě zdůrazňuje potřebu zohledňovat jiné účely trestů než pouhé odrazení pachatelů hrozbou trestu. Zdůrazňovány jsou tak potřeby zabránit odsouzenému v páchání další trestné činnosti

⁷⁷ Ustanovení § 23 odst. 1.

⁷⁸ Ustanovení § 58 odst. 1 písm. a).

⁷⁹ Důvodová zpráva k z. č. 56/1965, K § 58 odst. 1. § 3 odst. 4 zněl následovně: „Stupeň nebezpečnosti činu pro společnost je určován zejména významem chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsobem provedení činu a jeho následky, okolnostmi, za kterých byl čin spáchán, osobou pachatele, mírou jeho zavinění a jeho pohnutkou.“

⁸⁰ Důvodová zpráva k trestnímu zákoníku, K § 79 až 81.

(inkapacitace)⁸¹, vychovávat jej k tomu, aby vedl řádný život (individuální prevence)⁸², působit na ostatní členy společnosti (generální prevence)⁸³ a aby trest vystihoval stupeň společenské nebezpečnosti (proporcionalita)⁸⁴. Zároveň však soudy zmiňovaly, že zejména požadavek naplnění generální prevence by neměl zamezit podmíněnému odložení výkonu trestu odnětí svobody.⁸⁵ Překvapivě však mezi účely, proč je dostatečné uložit podmíněný trest odnětí svobody, běžně nebyla uváděna hrozba trestem.⁸⁶

Zajímavá je pak judikatura vztahující se k trestnímu zákoníku z roku 2009, která je však bohužel vzácná kvůli nejasně definovanému dovolacímu důvodu, v důsledku které Nejvyšší soud rozhoduje o principech ukládání trestů v řízení o dovolání jen výjimečně.⁸⁷ Přístup k podmíněnému trestu je tak shrnutý zejména ve čtyřech judikátech, které v zásadě opakují judikaturu vztahující se k trestnímu zákonu z roku 1961, aniž by reflektovaly novou úpravu trestního zákoníku.⁸⁸ V roce 2013 tak Nejvyšší soud propojuje zákonem vymezené hledisko „okolnosti případu“ v § 81 odst. 1 tr. zákoníku s přiměřeností trestu: Podmíněný odklad přichází v úvahu za předpokladu,

⁸¹ Rozsudek Nejvyššího soudu ČSR ze dne 21. 2. 1978, sp. zn. 7 Tz 2/77 (publikovaný pod č. 52/1978 Sb. rozh. tr.); rozsudek Nejvyššího soudu SSR ze dne 9. 8. 1972, sp. zn. 2 Tz 73/72 (publikovaný pod č. 19/1973 Sb. rozh. tr.); rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 25. 6. 1970, sp. zn. 2 Tz 8/70 (publikované pod č. 56/1970 Sb. rozh. tr.).

⁸² Rozsudek Krajského soudu v Plzni ze dne 1. 12. 2008, sp. zn. 8 To 409/2008; rozsudek Nejvyššího soudu ČSR ze dne 21. 2. 1978, sp. zn. 7 Tz 2/77 (publikovaný pod č. 52/1978 Sb. rozh. tr.); rozsudek Nejvyššího soudu SSR ze dne 9. 8. 1972, sp. zn. 2 Tz 73/72 (publikovaný pod č. 19/1973 Sb. rozh. tr.); rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 25. 6. 1970, sp. zn. 2 Tz 8/70 (publikované pod č. 56/1970 Sb. rozh. tr.); rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 4. 10. 1966, sp. zn. 3 Tz 75/66. (publikované pod č. 1/1967 Sb. rozh. tr.); rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 26. 10. 1964, sp. zn. 3 Tz 41/64 (publikované pod č. 41/1964 Sb. rozh. tr.).

⁸³ Rozsudek Krajského soudu v Plzni ze dne 1. 12. 2008, sp. zn. 8 To 409/2008; rozsudek Nejvyššího soudu ČSR ze dne 21. 2. 1978, sp. zn. 7 Tz 2/77 (publikovaný pod č. 52/1978 Sb. rozh. tr.); rozsudek Nejvyššího soudu SSR ze dne 9. 8. 1972, sp. zn. 2 Tz 73/72 (publikovaný pod č. 19/1973 Sb. rozh. tr.); rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 25. 6. 1970, sp. zn. 2 Tz 8/70 (publikované pod č. 56/1970 Sb. rozh. tr.); rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 26. 10. 1964, sp. zn. 3 Tz 41/64 (publikované pod č. 41/1964 Sb. rozh. tr.).

⁸⁴ Rozsudek Krajského soudu v Praze ze dne 26. 6. 2002, sp. zn. 4 To 49/02; rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 5. 2001, sp. zn. 7 Tz 91/2001 (publikovaný pod č. 6/2001 Sb. NSS); rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 3. 2001, sp. zn. 7 Tz 39/2001 (publikovaný pod č. 4/2001 Sb. NSS); rozsudek Nejvyššího soudu SSR ze dne 9. 8. 1972, sp. zn. 2 Tz 73/72 (publikovaný pod č. 19/1973 Sb. rozh. tr.); rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 26. 10. 1964, sp. zn. 3 Tz 41/64 (publikované pod č. 41/1964 Sb. rozh. tr.).

⁸⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 24. 8. 1960, sp. zn. 6 Tz 19/60 (publikované pod č. 1/1961 Sb. rozh. tr.).

⁸⁶ Byť bývala zmíněna, viz např. rozsudek Nejvyššího soudu SSR ze dne 9. 8. 1972, sp. zn. 2 Tz 73/72 (publikovaný pod č. 19/1973 Sb. rozh. tr.).

⁸⁷ Osobně se domnívám, že by Nejvyšší soud o principech ukládání trestů mohl rozhodovat. Důvody pro to uvádím jinde (Drápal, 2018b), je však potřeba zmínit, že můj názor je v menšině v trestněprávní komunitě.

⁸⁸ Takový přístup přitom není neobvyklý, chybějící reflexe nové zákonné úpravy ze strany soudů byla konstatována Ústavním soudem např. ve věci přezkumu voleb [nález Ústavního soudu ze dne 2. 4. 2019, sp. zn. I. ÚS 4178/18 (N 52/93 SbNU 203)].

že to odůvodňují okolnosti případu.⁸⁹ Okolnosti případu tak nejsou vztaženy pouze k očekávání vedení řádného života, ale k rozhodnutí o podmíněném odkladu samotném – a implicitně je jim přiznáváno jejich poměrování z hlediska přiměřenosti trestu. V roce 2016 Nejvyšší soud na toto navázal a podobný názor potvrdil.⁹⁰

O rok později se úvahy Nejvyššího soudu ubíraly jiným směrem. Ve svém rozhodnutí nejdříve zdůraznil slovo „může“ v § 81 odst. 1, ke kterému uvedl, že na podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody „není právní nárok, nýbrž závisí zcela na uvážení a rozhodnutí soudu“. Následně uvedl následující pasáž, kterou cituji v plné podobě, aby ji bylo možné detailně rozebrat:

„základním předpokladem podmíněného odkladu výkonu trestu odnětí svobody (...) podle § 81 odst. 1 tr. zákoníku je odůvodněný závěr soudu, že k působení na pachatele, aby vedl řádný život, není třeba výkonu trestu odnětí svobody. Takové rozhodnutí soudu se *musí* opírat o odpovědné zhodnocení nejen okolností uvedených v § 81 odst. 1 tr. zákoníku, ale také o zhodnocení všech ostatních hledisek rozhodných pro stanovení druhu trestu a jeho výměry podle § 39 tr. zákoníku. Hlediska uvedená v § 81 odst. 1 tr. zákoníku jsou sice neopominutelná, soud je musí hodnotit přednostně, ale nejsou výlučná a bez zhodnocení dalších kritérií by nemohl učinit závěr, že v daném případě není třeba k tomu, aby pachatel vedl řádný život, působit na něj bezprostředním výkonem trestu odnětí svobody“.⁹¹

Co v této pasáži Nejvyšší soud říká? V první citované větě Nejvyšší soud nejdříve – správně jazykově – interpretuje § 81 odst. 1 tr. zákoníku tak, že všechny v ní zmíněné faktory se mají vztahovat k závěru soudu, zda pachatel povede řádný život i bez výkonu trestu odnětí svobody. V druhé větě Nejvyšší soud zdánlivě obrací, když zmiňuje, že je na místě vycházet nejen z hledisek obsažených v § 81 odst. 1 tr. zákoníku, ale i z ostatních hledisek uvedených v § 39 tr. zákoníku. Tím na první pohled otevírá bránu pro zohlednění všech hledisek pro uložení trestu při rozhodování o podmíněném odsouzení. Tento zdánlivý obrat je podpořen i první částí třetí věty: Hlediska obsažená v § 81 odst. 1 tr. zákoníku mají být hodnocena přednostně, ale nejsou výlučná. Pak však přichází nevysvětlitelný obrat: Celý odstavec a celá myšlenka končí zdůrazněním, že všechna kritéria mají vést k učinění závěru, „že v daném případě není třeba k tomu, aby pachatel vedl řádný život, působit na něj bezprostředním výkonem trestu odnětí svobody“. Vzato doslova, Nejvyšší soud tvrdí, že sice lze zohlednit i další hlediska obsažená v § 39 tr. zákoníku, která nejsou zmíněná v § 81 odst. 1 tr. zákoníku, ale všechna musí vést k zodpovězení otázky, zda by pachatel vedl řádný život. Z jazykového hlediska by tedy citované rozhodnutí Nejvyššího soudu nepodporovalo myšlenku, že lze zohlednit závažnost trestné činnosti jinak než ve vztahu k očekávání vedení řádného života pachatele. Je však otázkou, zda toto Nejvyšší soud skutečně chtěl říct, protože se tím minimálně odklonil od předchozí praxe, a pravděpodobně i od smyslu, který chtěl komunikovat.

⁸⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 19. 6. 2013, sp. zn. 8 Tdo 524/2013.

⁹⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. 8. 2016, sp. zn. 6 Tdo 1072/2016.

⁹¹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 8. 2017, sp. zn. 8 Tdo 766/2017, bod 16 a 17.

Citovaná část rozhodnutí vychází – takřka slovo od slova – z komentáře vypracovaného Pavlem Šámalem a kolektivem z roku 2012 (citované pasáže se nachází i ve vydání z roku 2023), a je proto o to podstatnější. Je však zajímavé, že samotný komentář je sám se sebou ve vnitřním sporu. Zatímco – jak jsem ukázal výše – dochází k závěru, že nejrůznější hlediska mají být zohledněna s cílem učinit závěr, zda pachatel povede řádný život bez výkonu trestu odnětí svobody, komentář ke stejnému ustanovení uvádí, že rozhodnutí o podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody má soud řešit i z hlediska generální prevence.⁹² Výslovně přitom uvádí, že generální prevence má být posuzována na základě okolností vztahujících se ke spáchanému trestnému činu a že toto hodnocení „nelze pominout“.⁹³ Tyto okolnosti „představují takové skutečnosti, které se nevztahují k osobě pachatele, k možnostem jeho nápravy a k osobním poměrům, nýbrž které charakterizují spáchaný trestný čin, jeho povahu a závažnost a jeho vliv na ostatní členy společnosti“.⁹⁴ Závažnost trestného činu nevztahující se k očekávání vedení řádného života pachatelem by tedy podle Šámala komentáře zároveň měla i neměla hrát roli při rozhodování o podmíněném odsouzení.

Pravděpodobným zdrojem této disonance je skutečnost, že komentář z roku 2012 k trestnímu zákoníku v mnohém přejal text komentáře k trestnímu zákonu z roku 2004, kdy obdobný text neodkazoval ke splnění požadavku očekávání vedení řádného života, ale ke splnění účelu trestu (Púry, 2004). **Při aktualizaci textu se pravděpodobně pouze aktualizovaly terminologické změny bez komplexní reflexe podobně jako v trestním zákoníku.** Nejvyšší soud pak slovo od slova převzal názor komentáře (přičemž nenaznačil, že se jedná o přímou citaci), aniž by se nad ním kriticky zamyslel. Tento příklad ilustruje problém s přejímáním názorů u komentářů při rekodifikaci i mezi komentářovou literaturou a judikaturou.

Problém přejímání závěrů vztahených ke staré právní úpravě bez dostatečné reflexe té nové je problematický u všech českých komentářů. Šámalův komentář z roku 2023 tak cituje rozhodnutí týkající se generální prevence, která byla učiněna za předchozí právní úpravy, která toto umožňovala (Púry, 2023b),⁹⁵ podobně jako ostatní komentáře. Ščerba (2020a) zmiňuje, že se rozhodnutí o podmíněném odsouzení musí řešit i z hlediska generální prevence,⁹⁶ podobně jako Augustinová (2015)⁹⁷

⁹² Ustanovení § 81, K odst. 1, II., 1.

⁹³ Ustanovení § 81, K odst. 1, II., 2.

⁹⁴ Ustanovení § 81, K odst. 1, II., 3.

⁹⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 12. 6. 1957, sp. zn. 1 Tz 103/57 (publikované pod č. 70/1967 Sb. rozh. tr.); rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 24. 8. 1960, sp. zn. 6 Tz 19/60 (publikované pod č. 1/1961 Sb. rozh. tr.); Zhodnocení praxe soudů z hlediska plnění usnesení pléna Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 1. 4. 1965, sp. zn. Pls 1/1965 (publikované pod č. II/1967 Sb. rozh. tr.).

⁹⁶ Odkazuje přitom na rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 12. 6. 1957, sp. zn. 1 Tz 103/57 (publikované pod č. 70/1967 Sb. rozh. tr.)

⁹⁷ Odkazuje přitom na rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 12. 6. 1957, sp. zn. 1 Tz 103/57 (publikované pod č. 70/1967 Sb. rozh. tr.) a rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 24. 8. 1960, sp. zn. 6 Tz 19/60 (publikované pod č. 1/1961 Sb. rozh. tr.).

i Jelínek (2020)⁹⁸. Domnívám se proto, že je na místě komentářovou literaturu, založenou na judikatuře odkazující na právní úpravu odlišnou od té současné, při řešení otázky zohlednění závažnosti při rozhodování o podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody opomenout. Není to proto, že bych s jejími závěry nesouhlasil nebo se je snažil „vyšachovat“ ze hry. Pokud ale komentář nereflakuje změny v trestním zákoníku oproti trestnímu zákonu, nediskutuje různé koncepce podmíněného odsouzení reflektované v historickém vývoji v České republice spojené s různými trestními zákoníky, a (či spíše proto) předkládá nekonzistentní závěry, pak je cílené nezohlednění názorů komentářů jediným správním řešením.

Trend zohlednění všech okolností potvrdil Nejvyšší soud pak i v dalších rozhodnutích. V roce 2023, když nijak nezdůraznil roli očekávání vedení řádného života v případě, kdy byl uložený třicetíměsíční trest odnětí svobody, jehož výkon byl podmíněně odložený. Nejvyšší soud sám došel k závěru, že „není reálné, že by obviněný mohl trestný čin opakovat“⁹⁹ – tedy že od pachatele lze očekávat vedení řádného života – ale přitom vyřkl, že přiměřeným trestem by byl nepodmíněný trest odnětí svobody, který by měl být uložený odvolacím soudem, pokud by státní zástupce podal odvolání v neprospěch obviněného. Tím¹⁰⁰ Nejvyšší soud říká, že očekávání vedení řádného života nepovažuje za rozhodující, čímž (mlčky) pokračuje ve zdůrazňování judikatury vztahující se k trestnímu zákonu z roku 1961 a dále přispívá k nejasnostem ohledně toho, co by mělo hrát jakou roli při ukládání podmíněného trestu.¹⁰¹

K podobnému závěru Nejvyšší soud došel i v nejsledovanější kauze roku 2024 tzv. „Aničky“. Zásadní otázkou této kauzy nebyla výměra trestu, ale jeho modalita (podmíněné odložení výkonu trestu). Přesto se však této otázce Nejvyšší soud nevěnuje a směřuje otázku závažnosti trestné činnosti a podmíněného odložení výkonu trestu. Propojení obecných kritérií ukládání trestů a kritérií pro podmíněné odložení částečně Nejvyšší soud zmiňuje¹⁰², ale explicitně se mu nevěnuje.

⁹⁸ Odkazuje přitom na Zhodnocení praxe soudů z hlediska plnění usnesení pléna Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 1. 4. 1965, sp. zn. Pls 1/1965 (publikované pod č. II/1967 Sb. rozh. tr.).

⁹⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 11. 10. 2023, sp. zn. 7 Tz 87/2023.

¹⁰⁰ A dalšími zmínkami např. ohledně poměru přitěžujících a polehčujících okolností (bod 22) nebo rozdělováním dvou předpokladů podmíněného odložení trestu odnětí svobody na „osobu a poměry pachatele“ a „okolností případů“, aniž by tyto skutečnosti vztahoval výlučně či zejména k očekávání vedení řádného života (body 18–21).

¹⁰¹ V tomto kontextu je pak nepochopitelná „douška“ obsažená v závěru tohoto rozhodnutí, dle které by „[u]dílění nějakých „judikatorských pokynů“ Nejvyšším soudem nižším soudům nad rámec uvedených zákonných mantinelů a formulování jakési „trestní politiky“ pro vybrané případy představovalo zásah do nezávislosti soudů garantované v čl. 81, čl. 82 odst. 1 Ústavy.“ Naopak udílení takovýchto „judikatorských pokynů“ Nejvyšším soudem je úkolem tohoto soudu dle zákona o soudech a soudcích (dle kterého Nejvyšší soud „zaujímá stanoviska k rozhodovací činnosti soudů ve věcech určitého druhu ... v zájmu jednotného rozhodování soudů“, § 14 odst. 3) a odborná literatura opakovaně dochází k závěru, že takový přístup nijak neomezuje nezávislost soudu (viz názory diskutované v Drápal, 2020d); mimo jiné je tento přístup extenzivně využíván např. v severských zemích (Finsko či Norsko), jejichž soudnictví nejeví známky omezené (či žádné) nezávislosti.

¹⁰² Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 10. 7. 2024, sp. zn. 8 Tz 18/2024, body 19 a 24.

I v nejvíce rozebírané kauze roku 2024 se tak Nejvyšší soud rozhodl neřešit otázku podmíněného trestu, byť obecně je klíčová a v kauze klíčová byla.

Při dokončování této knihy jsem se setkal s názorem, že tato judikatura Nejvyššího soudu problematická není, jelikož nedošlo k výrazné proměně institutu podmíněného trestu odnětí svobody mezi trestním zákonem z roku 1961 a trestním zákoníkem z roku 2009. Tento názor podle mne nereflktuje změny jak v dikci předmětných ustanovení týkajících se podmíněného odložení výkonu trestu odnětí svobody, tak změnu v účelech trestů a ve způsobu, jak se na ně odkazuje, což vysvětlují výše v podkapitole 2.2.2. Pokud se však v této otázce mýlím – a zde musí čtenář sám posoudit přesvědčivost mnou předložených argumentů – pak judikatura Nejvyššího soudu samozřejmě problematická není, podobně jako neplatí má kritika komentářové literatury.

Pokud někdo shledá mé argumenty nepřesvědčivými a bude-li chtít obhajovat podmíněný trest jako samostatný druh trestu, pak musí stanovit principy pro jeho ukládání. Zejména bude muset vysvětlit, jak by měly soudy stanovovat výměru podmíněného trestu, jelikož důvodem pro samostatnost podmíněného trestu je i to, že jeden měsíc podmíněného trestu je méně citelný než jeden měsíc nepodmíněného trestu (srov. podkapitola 1.5 a 5.2). A jak bude řešena situace, že bude-li nařízen výkon podmíněného trestu, pak tento trest odnětí svobody bude delší, než pokud by byl původně uložen jako nepodmíněný? Další podstatnou otázkou bude jakou roli má hrát vedení řádného života v porovnání s dalšími okolnostmi, zejména závažností trestné činnosti. Nedokáže-li se kritik uspokojivě vypořádat s těmito otázkami, pak považování podmíněného trestu za samostatný trest nebude přesvědčivé.

2.3 Diskreční uvážení soudu: Může či musí?

Poslední způsob, který by soudu umožnil zohlednit závažnosti při rozhodování o podmíněném trestu odnětí svobody, by byl argument, že § 81 odst. 1 tr. zákoníku dává soudu možnost podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody, ale není to nutně jeho povinnost. Soud „může“ a nikoliv „musí“. Je tedy otázkou, zda i při naplnění všech kritérií vyžadovaných zákonem soud nemůže rozhodnout – např. i na základě zhodnocení závažnosti trestné činnosti – že trest odnětí svobody podmíněně neodloží. Jelikož toto slovo „může“ má kořeny v prvorepublikové úpravě, začínám jejím krátkým rozborem.

V průběhu první republiky bylo spíše přijímáno, že slovo „může“ znamenalo, že soud měl diskreci (možnost úvahy) při rozhodování o tom, zda podmíněně odloží výkon trestu odnětí svobody (Takáč, Svitok, 1946, s. 17). Tedy i pokud byly splněny podmínky předvídané zákonem vztahující se k vedení řádného života, tak soud nemusel podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody. Takový přístup poskytoval soudům výraznou míru diskrece, která umožňovala až libovůli.¹⁰³ Pokud totiž zákon

¹⁰³ Byť je otázkou, jak širokou libovůli zákon skutečně poskytoval. Poslanec Bouček, zpravodaj prvo-republikového zákona o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění, při schvalování zákona

nestanovil alespoň obecně podmínky, při jejichž naplnění by soud neměl podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody, i pokud by šlo očekávat vedení řádného života od pachatele, soud by mohl takové rozhodnutí učinit na základě jakéhokoliv důvodu. Například domníval-li by se soud, že za určitou trestnou činnost – např. znásilnění či korupci – by bylo v rozporu s veřejnými mravy ukládat podmíněné tresty odnětí svobody, mohl by tak efektivně zabránit ukládání podmíněných trestů odnětí svobody za určitou trestnou činnost, což by však bylo v rozporu s tím, že takto zákonodárce neuvažoval.

Jelikož tato otázka samotná nebyla od období první republiky detailně řešena (byť zákonodárce postupně přistoupil ke změně ustanovení tak, že soud „podmíněně odloží“, a následně opět uzákonil možnost podmíněně odložit¹⁰⁴), vhodný výklad může naznačit interpretace velmi podobného institutu s jazykově obdobnou úpravou, a to u podmíněného propuštění. Ústavní soud v posledních čtyřech letech opakovaně judikoval, že soud je povinen podmíněně propustit odsouzeného, splní-li všechny zákonné podmínky.¹⁰⁵ Byť tedy trestní zákoník v § 88 odst. 1 uvádí, že „soud může odsouzeného podmíněně propustit na svobodu“ (tedy stejně jako v § 81 odst. 1 tr. zákoníku: „soud může podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody“), ústavně-konformní výklad ve spojení se systematickým výkladem naznačuje, že jsou-li splněny podmínky uvedené v § 81 odst. 1 tr. zákoníku, pak má soud povinnost podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody. Tento požadavek dle citované judikatury Ústavního soudu bez dalšího vychází z požadavku právního státu. Proto neobstojí argumentace zmíněná Nejvyšším soudem, že na podmíněné odsouzení není právní nárok a že toto rozhodnutí „závisí zcela na uvážení a rozhodnutí soudu“, přičemž se odkazuje na slovo „může“ v § 81 odst. 1 tr. zákoníku.¹⁰⁶ Dnešní výklad slova „může“ se od toho prvorepublikového liší ve změně uvažování o povaze právního státu. Za-

uvedl: „Tu není možno, aby soudce počínal si příliš libovolně. On musí sobě položití prostě otázku: jsou dány takové předpoklady, že mohu mysliti, že obžalovaný povede řádný život a nemusí trest vykonat? Jestliže tuto otázku bude si moci zodpověděti kladně, pak mu dána také direktiva, že **nesmí** [zvýrazněno autorem – pozn. aut.] obžalovaného, přesto, že jej odsoudil, dáti do kriminálu“ (Stenoprotokol 84. schůze ze 17. 10. 1919, diskuze k tisku č. 1714. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/084schuz/s084011.htm>).

¹⁰⁴ Učinila tak novela z roku 1965, která tak činila s cílem umožnit přihlédnout ke všem okolnostem, které „spoluurčují stupeň nebezpečnosti činu pro společnost“ (Důvodová zpráva k zákonu č. 56/1965 Sb., K § 58 odst. 1).

¹⁰⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 28. 11. 2018, sp. zn. II. ÚS 482/18 (N 195/91 SbNU 411), bod 12 (pro účely transparentnosti uvádím, že autor kapitoly se na přípravě tohoto nálezu podílel jako asistent ústavní soudkyně); dále náleze ze dne 18. 6. 2019, sp. zn. II. ÚS 810/18 (N 116/94 SbNU 384), bod 16; náleze ze dne 29. 1. 2021, sp. zn. II. ÚS 1945/20, bod 14; náleze ze dne 13. 7. 2021, sp. zn. IV. ÚS 575/21, bod 15; náleze ze dne 31. 8. 2021, sp. zn. III. ÚS 1711/21, bod 15; náleze ze dne 14. 9. 2021, sp. zn. III. ÚS 1873/21, bod 18; náleze ze dne 26. 4. 2021, sp. zn. IV. ÚS 1804/21, bod 16; náleze ze dne 19. 7. 2022, sp. zn. I. ÚS 989/22, bod 15. Zároveň je však dobré poukázat na to, že v praxi se v judikatuře Ústavního soudu (a v dřívější judikatuře) mohou nacházet minimalistické a maximalistické přístupy, kdy minimalistický přístup s tímto závěrem nesouhlasí (Novák, 2022). Tento minimalistický přístup se blíží názoru Nejvyššího soudu k podmíněnému odsouzení vyjádřeného např. v usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 8. 2017, sp. zn. 8 Tdo 766/2017.

¹⁰⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 8. 2017, sp. zn. 8 Tdo 766/2017.

tímco v průběhu první republiky nebylo jako problematické vnímané ustanovení, které dávalo soudu velmi širokou diskreci bez jakýchkoliv vodítek či omezení, tak podobný přístup při ukládání trestů je zejména od sedmdesátých let dvacátého století čím dál častěji kritizován (Drápal, 2018b, 2020d). Jedním z důvodů nepřijatelnosti takto široké diskrece může být i nízká úroveň odůvodnění trestů, která byla empiricky doložena i v České republice (Tomšů, Drápal, 2019), či významné rozdíly mezi českými soudy a soudci při ukládání trestů (Drápal, 2020b; Drápal, Šoltés, 2021). Zejména při nízké úrovni odůvodnění totiž nelze argumentovat, že soudci jsou vykazatelni z použití takto široké diskrece. Namísto soudců se z nich v takových případech stávají až mocnáři. Mocnář může – ale nemusí – rozhodovat na základě principů či se zodpovídat za své rozhodnutí a racionálně ho obhajovat. Oproti tomu soud v současném pojetí právního státu musí rozhodovat na základě pravidel a principů, své rozhodnutí musí odůvodnit, obhájit a zodpovídat si za něj. V takovém případě však platí, že „může“ (i) buďto znamená „musí“, (ii) nebo musí existovat předem stanovené principy, kdy soud nemusí.

Inspirací pro tento závěr může být i judikatura Nejvyššího správního soudu, která došla k závěru, že někdy „může“ znamená „musí“, a pokud to neznamená, tak je nutné rozhodovat podle jasnějších principů. Ve vztahu k prominutí daňového nedoplatku či povolení splátek daně Nejvyšší správní soud dovodil, že „[v]ýznam slova „může“ prominout je (...) nutno vnímat tak, že nastanou-li zákonem předvídané podmínky pro prominutí ..., správce daně prominout musí, v žádném případě není na libovůli správního orgánu, zda k prominutí přikročí, nebo nikoliv.“¹⁰⁷ Judikatura Nejvyššího správního soudu k takové interpretaci však nedošla vždy – např. vůči jiné právní úpravě Nejvyšší správní soud stanovil, že:

„Výrazy „může“, „je oprávněn“ a „lze“ znamenají, že následek dále popsany v zákoně nenastává nevyhnutelně vždy, když je splněna hypotéza právní normy, ale jen tehdy, jestliže to správní orgán uzná za vhodné či potřebné; správnímu orgánu se zde dává na uvážení, zda zákonem dovolený (nikoliv přikázaný) následek nastane. Tak tomu je i v právě posuzovaném případě, kdy zákon v žádném z ustanovení týkajících se prominutí nestanoví podmínky, při jejichž splnění by se indikátor „může“ změnil na „je povinen“ resp. „musí“.“¹⁰⁸

V druhém citovaném případě Nejvyšší správní soud dovodil, že je na místě brát v potaz obecné principy stanovené zákonem (zejména daňovým právem) a ústavním pořádkem nad rámec těch zmíněných v předmětném ustanovení. Judikatura Nejvyššího správního soudu může být proto inspirativní v tom, že říká, že v některých případech „může“ znamená „musí“, přičemž záleží na širším kontextu, jak

¹⁰⁷ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 24. 5. 2006, č. j. 1 Afs 85/2005-45; podobně rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 22. 4. 2011, č. j. 2 Afs 88/2010-70, č. 2347/2011 Sb. NSS, s. 7 či rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 19. 12. 2017, č. j. 8 Afs 181/2017-31, body 20–21. Naopak ale v některých případech bylo dovozeno, že „může“ znamená „může“, protože prominutí je pozůstatek královského pardonu (rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 21. 7. 2009, č. j. 8 Afs 85/2007-54).

¹⁰⁸ Usnesení Nejvyššího správního soudu ze dne 26. 1. 2021, č. j. 1 Afs 236/2019-83, bod 36.

mají být jednotlivá ustanovení vykládána, ale pokud „může“ znamená „může“, pak musí být stanovené jasné principy, dle kterých se má rozhodovat.

Debata, zda soud musí či může podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody se v tomto pojetí stává debatou o podstatě podmíněného odsouzení. Je podmíněně odložený trest odnětí svobody samostatným druhem trestu, který nemá příliš souvislost s trestem odnětí svobody (společný by jim byl pouze název), v důsledku čehož se na rozhodování o něm mají vztahovat všechna obecná ustanovení o ukládání trestů? Nebo je podmíněně odložený trest odnětí svobody pouze modalitou trestu odnětí svobody, která upravuje výkon trestu odnětí svobody, v důsledku čehož není opodstatněné zohlednit obecné zásady pro ukládání trestů? První názor je zastáván praxí – velmi častým ukládáním podmíněných trestů odnětí svobody i považováním sebekratšího nepodmíněného trestu za přísnější než sebedelší podmíněný trest ze strany Nejvyššího soudu¹⁰⁹ a částí teorie (Kalvodová, 2002, s. 249). Oproti tomu druhý názor vyplývá ze znění a systematiky trestního zákoníku, která se odkazuje na prvorepublikovou úpravu.

Jádrem problému interpretace daného ustanovení tak pravděpodobně je jiné nazírání na podstatu a účel podmíněného trestu odnětí svobody. Tyto odlišné názory byly pravděpodobně způsobené nepromyšleným rozšiřováním aplikace podmíněného odsouzení a nezohledněním těchto problémů praxí, teorií a judikaturou, v důsledku čehož došlo k faktickému vytvoření nového druhu trestu – podmíněného odsouzení, které není považováno za trest odnětí svobody (srov. podkapitola 1.5).

2.4 Shrnutí

Zdánlivě jednoduchá otázka – zda lze zohlednit závažnost při rozhodování o podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody – je ve skutečnosti velmi komplikovaná. Důvodem je přijetí určité koncepce podmíněného trestu v počátcích první republiky, která jasně sledovala jeden účel trestu – odrazení pachatele a poskytnutí druhé šance – a která byla založena na nezohledňování závažnosti trestné činnosti. Nekoncepční trestní zákonodárství padesátých let [srov. např. Gřivna (2009)], učinilo z jasně ohraničené koncepce institut, který nemohl vést k principiálnímu ukládání trestů [k tomuto přístupu viz Drápal (2020d)]. Trestní zákoník z roku 2009 se pak po jazykové stránce vrátil k prvorepublikové úpravě, aniž by však tento návrat doprovodil argumentací v důvodové zprávě, ve které naopak zmiňoval, že se situace nezměnila. Situace se stala značně nejasnou.

Je proto pochopitelné (zejména pro právního realistu¹¹⁰ a zejména v oblasti se širokou diskrecí jakou je ukládání trestů), že komentářová literatura i judikatura se

¹⁰⁹ Například usnesení Nejvyššího soudu ze dne 18. 10. 2006, sp. zn. 7 Tdo 1252/2006 či usnesení ze dne 17. 10. 2007, sp. zn. 5 Tdo 974/2007 a v nich citovaná judikatura.

¹¹⁰ Právní realismus je směr silně zdůrazňující pragmatismus, který zdůrazňoval vliv soudců, nikoliv zákonů, na rozhodnutí.

přidržel výkladu možnosti zohlednění závažnosti trestné činnosti, který odpovídal předchozí právní úpravě. To, že takový postup je pochopitelný, však neznamená, že je správný, jelikož jej lze jen velmi těžko opřít o jakoukoliv výkladovou metodu v dnešním pojetí právního státu. Umožnění zohlednění závažnosti (i) nelze dovodit z ustanovení trestního zákoníku týkajících se podmíněného odsouzení a (ii) lze jej dovodit z obecných ustanovení trestního zákoníku pouze, pokud opomineme zohlednit strukturu trestního zákoníku a původní koncepci podmíněného odsouzení. Následně takový přístup vyžaduje přijetí nepromyšlené a nikým detailně nedefinované koncepce podmíněného odsouzení jako samostatného trestu, která nám umožní zohlednit závažnost trestné činnosti z jediného důvodu: Protože chceme a protože v chaotickém nastavení podmíněného trestu nám to přijde jako spravedlivé řešení. Komentářová literatura i judikatura by tedy měly poukazovat na nedostatky právní úpravy a tuto nejistotu komunikovat ostatním. Pokud tak nečiní, tedy pokud disonance právní úpravy, praxe a teorie není veřejně diskutována, nepromyšlená koncepce způsobuje závažnější problémy v praxi, teorii i veřejném diskurzu a nemožňuje diskutovat o možných reformách [srov. Drápal (2020c) či kapitola 6].

S případným vyjádřením nevhodnosti úpravy a nejistoty ohledně toho, jak rozhodovat, se mohou provizorně spokojit teoretici, ale zejména praktici stojí před nepříliš lákavou volbou. Mají rozhodovat podle zákona – a to tak, že podle mnohých výsledný trest nebude pravděpodobně spravedlivý – nebo mají přijmout takovou interpretaci současných ustanovení, která není upřímná, ale povede z jejich pohledu ke spravedlivějším výsledkům? Vyřešit tuto otázku je nad rámec této kapitoly, jedná se totiž o obecnou otázku, jak rozhodovat, když jsou pravidla nevhodně nastavená či nespravedlivá. Měl-li bych však poskytnout určité – a to velmi pragmatické a nikoliv doktrinální – doporučení, pak nejjednodušší je přijmout takové rozhodnutí, které by znamenalo, že by se tato otázka ani nemusela řešit. Nejpalčivějším problémem bude rozhodování o závažných – zejména násilných – trestných činech a tříletých trestech odnětí svobody za ně uložených. V takovém případě by možným pragmatickým řešením mohlo být uložení trestu odnětí svobody ve výměře tři let a jednoho dne namísto uložení tříletého nepodmíněného trestu a argumentace, že lze zohlednit závažnost trestné činnosti, a proto se výkon trestu podmíněně neodloží. Tím dá soud symbolicky najevo, že současná úprava je nevhodná a nemusí přistupovat k nevhodné interpretaci ustanovení o podmíněném odsouzení. Je ale třeba si být vědom i možných negativních dopadů takového rozhodnutí.¹¹¹

V případech kratších trestů odnětí svobody – např. s výměrou okolo dvou let – by však toto řešení bylo nevhodné, protože by vedlo ke zbytečnému zpřísnění trestu. V takových případech je dle mého názoru vhodnější přistoupit k nezohledňování

¹¹¹ Takto symbolicky by se mělo postupovat zejména pokud by to pro pachatele nemělo jiné negativní dopady (v okamžiku, kdy hranicí pro určité pravidlo by byly tři roky trestu odnětí svobody). Doba pro zahlazení odsouzení by se neměla změnit (srov. § 105 odst. 1 tr. zákoníku) podobně jako podmínky pro podmíněné propuštění (srov. § 88 tr. zákoníku). Naopak by toto mohlo mít vliv na stanovení stupně zabezpečení ve věznicích s ostrahou [srov. § 6a odst. 4 písm. b) vyhl. č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody].

závažnosti při rozhodování o podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody (a jasně to v odůvodnění uvést) a zohlednit závažnost jen tehdy, pokud by jinak výsledek vedl ke zjevně nespravedlivým řešením. Takové řešení by bylo ve prospěch a nikoliv v neprospěch pachatele. Zároveň by se soudy neměly obávat zohledňovat okolnosti případu (včetně těch určujících závažnost), které vypovídají o očekávání vedení řádného života. Takové zohledňování však musí být transparentní a přesvědčivé (k detailnějšímu rozboru viz diskuze k prvorepublikové úpravě).

Z širšího pohledu je pak třeba přemýšlet nad tím, jak bychom mohli reformovat podmíněný trest odnětí svobody. Případná reforma by měla umožňovat zohlednění závažnosti trestné činnosti, aniž by takové zohlednění bylo nesystematické (bylo založené na jasnějších principech) a nebylo v neprospěch odsouzeného¹¹². Takové řešení navrhuje v kapitole 8. Jednalo by se o skutečně podmíněné odsouzení, které by nebylo trestem odnětí svobody. Stanovila by se pouze zkušební doba, jejíž součástí by byly různé povinnosti a omezení. V případě nevedení řádného života by byl ukládán trest, který by byl vykonán, zpravidla by byl ukládán nepodmíněný trest odnětí svobody, jehož délka by byla indikována již při stanovení zkušební doby, ale která by se při uložení trestu zkrátila podle toho, nakolik povinnosti a omezení zasahovaly do života odsouzeného. Očekávání vedení řádného života by při rozhodování o uložení podmíněného odsouzení mělo hrát menší roli než dnes, podobně jako by mělo být možné zohlednit závažnost trestné činnosti při rozhodování, zda uložit podmíněný či nepodmíněný trest. Takové řešení by zamezilo tomu, aby existoval propastný rozdíl mezi tříletým uvězněním a tříletým podmíněným trestem odnětí svobody, který neumožňuje ukládání přiměřených trestů.

¹¹² Například skrze uložení povinnosti zdržovat se v obydlí dle § 82 odst. 2 tr. zákoníku, jehož dopad na život odsouzeného ale nejde zohlednit, viz podkapitola 5.2.1.

3 OSVĚDČIT, NAŘÍDIT ČI PONECHAT V PLATNOSTI: ROZHODNUTÍ O VÝKONU PODMÍNĚNÉHO TRESTU (ANEB Z VÝJIMKY SE STÁVÁ PRAVIDLO)

S TOMÁŠEM VANČOU¹¹³

Vědecké zkoumání trestání a otázek s ním spojených se často omezuje na otázku uložení trestů, přičemž výkonu trestů je věnována výrazně menší pozornost. Takový přístup je pochopitelný, protože

- i. ukládání trestů je intelektuálně zajímavější, jelikož lze detailně rozvíjet teorie trestání, zjišťovat, jak jednotlivé faktory ovlivňují výběr druhu a výměry trestu a diskutovat o tom, jaký vliv by měly mít, kdežto výkon trestů je v tomto ohledu spíše technickou otázkou,
- ii. ukládání trestů lze jednodušeji studovat, protože data o uložených trestech jsou shromažďována výrazně častěji než ta o výkonu trestů,
- iii. kriminologům i doktrinárním trestním právníkům je blíže otázka ukládání trestů jakožto otázka hmotněprávní, kdežto otázka výkonu je výrazně bližší procesualistům a navíc vyžaduje detailnější porozumění trestnímu procesu,
- iv. praktici se angažují více v otázce rozhodnutí o vině a uložení trestu než ve výkonávacím řízení.

Zároveň však v odborné komunitě panuje povědomí, že otázky spojené s výkonem trestů jsou podstatné a že nevhodná právní úprava výkonů trestů může přispívat k vysoké vězeňské populaci. Zahraniční literatura zabývající se trestáním (*sentencing*) tak rozlišuje *front door sentencing* – ukládání trestů – a *back door sentencing* – rozhodování o výkonech trestů (Padfield, 2005). Primárně se však zahraniční kriminologové a právníci věnují ukládání trestů, pouze s výjimkou podmíněného propuštění, které též detailněji zkoumají, byť v posledních letech lze vidět lehce vzrůstající zájem o ostatní otázky výkonu trestů (Boone, Maguire, 2018). Česká literatura se pak snaží cíleně zahrnout do jednoho celku jak ukládání, tak výkon trestů (Gřivna, Mulák,

¹¹³ Podíl autorů: Jakub Drápal se podílel na sestavení sledovaných proměnných, analyzoval data a napsal kapitolu, Tomáš Vanča se podílel na sestavení sledovaných proměnných, provedl obsahovou analýzu a komentoval znění kapitoly.

2023; Gřivna, Šimánová, 2021), ale obsahově je výrazně větší pozornost opět věnována ukládání trestů. Toto naznačuje, že byť je výkon trestů obecně považován za důležité téma, tak se mu věnuje malá pozornost, a je proto potřeba se mu věnovat více.

Rozhodování o výkonu trestu je u podmíněně odloženého výkonu trestu odnětí svobody podstatnější než u jiných trestů. Toto reflektuje i název samého trestu, dle kterého se podmíněně odkládá výkon trestu (§ 81 tr. zákoníku). Rozhodování o výkonu je tedy podstatou daného trestu. Ostatní tresty se začínají vykonávat zpravidla od uložení (resp. právní moci) a jsou-li vykonány, nemusí se o nich nijak rozhodovat. Podmíněný trest je v tomto odlišný, protože uložením nezačíná běžet výkon trestu, ale zkušební doba, a o výkonu trestu se rozhodnout musí (být se tak někdy činí fikcí).

Podstatou podmíněného trestu je sledování chování odsouzeného během zkušební doby (být často jen prostřednictvím sledování, zda nepáchá trestnou činnost) a následné rozhodnutí o případném výkonu trestu. Nelze se proto zabývat podmíněným trestem odnětí svobody a vynechat otázky vztahující se k jeho výkonu. V českém polistopadovém kontextu je pak tato problematika o to podstatnější, protože se tomuto tématu dosud nikdo detailně nevěnoval, a to ani z empirické, ani z doktrinnální stránky, a to byť je podmíněný trest odnětí svobody tím nejčastěji ukládaným trestem (více viz podkapitola 1.3).

V této kapitole se zamýšlíme nad výkonem trestů z odlišných perspektiv. Jelikož je zásadní, v jak stanovené zkušební době se posuzuje výkon trestu, tak se v úvodu krátce zabýváme tím, jak je zkušební doba podmíněného odsouzení v Česku vůbec stanovována. Následně představujeme vývoj ustanovení upravujících výkon podmíněného trestu v Česku a diskutujeme teoreticko-doktrinnální úvahy ohledně toho, jak by se o výkonu podmíněného trestu mělo rozhodovat a které faktory by jakým způsobem měly ovlivnit rozhodování soudu o výkonu trestu. V hlavní části kapitoly pak rozebíráme rozhodování o jednotlivých otázkách výkonu podmíněného trestu v praxi, což činíme na základě analýzy rozhodnutí o 600 odsouzených. V závěru kapitoly pak shrnujeme výsledky, konfrontujeme teorii a praxi a poukazujeme na nedostatky současného systému a na jejich možná řešení.

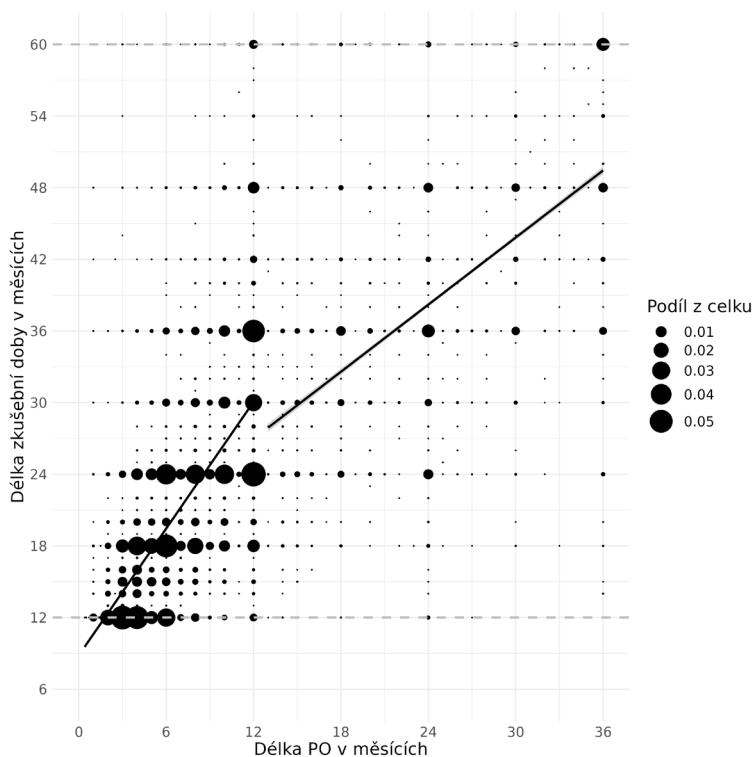
3.1 Zkušební doba: Vztah k výměře trestu odnětí svobody a povinnosti ukládané v jejím průběhu

Pro pochopení rozhodování o výkonu podmíněného trestu odnětí svobody je třeba začít diskuzí o zkušební době podmíněného trestu odnětí svobody a o tom, jak je stanovována. Právě chování pachatelů v jejím průběhu je zásadní pro rozhodnutí o výkonu podmíněného trestu. V současné době trestní zákoník umožňuje podmíněně odložit až tříletý trest odnětí svobody se zkušební dobou (hovorově „na“) jeden až pět let. V praxi jsou pak nejčastěji ukládané krátké zkušební doby. Téměř polovina zkušebních dob podmíněných trestů (45,4 %, s i bez dohledu) uložených v letech

2015 a 2016 byla uložena ve výměře do 18 měsíců a takřka tři čtvrtiny (72 %) zkušebních dob byly uloženy ve výměře do 24 měsíců.

Z hlediska vztahu mezi výměrou trestu odnětí svobody a zkušební doby můžeme z Grafu č. 9 vyčíst, že pravděpodobně existují dva přístupy ke stanovování délky zkušební doby v závislosti na výměře trestu odnětí svobody. U kratších trestů odnětí svobody je zkušební doba proporcčně delší než u trestů odnětí svobody ve výměře nad 1 rok. U trestů odnětí svobody do 12 měsíců je tak zkušební doba v průměru stanovena tak, že každý měsíc trestu odnětí svobody je vynásoben 1,5x a je k němu přičteno 10 měsíců [tedy např. u trestu odnětí svobody ve výměře 5 měsíců by zkušební doba byla přibližně 18 měsíců ($5 \cdot 1,5 + 10$)]. U trestů odnětí svobody delších než 12 měsíců pak každý měsíc trestu odnětí svobody znamená přibližně měsíc zkušební doby navíc, k čemuž se pak připočte dalších 12 měsíců. Zdůrazňujeme, že se jedná o průměrné hodnoty, soudní praxe se v jednotlivých případech výrazně liší. Byť to do konce roku 2021 nebylo zákonem stanoveno¹¹⁴, jen naprosto výjimečně byla stanovena zkušební doba v kratší výměře, než byla výměra trestu odnětí svobody.

Graf č. 9: Vztah délky podmíněného trestu odnětí svobody a zkušební doby

¹¹⁴ Od roku 2022 nesmí být uložena kratší zkušební doba než je výměra trestu odnětí svobody (§ 82 odst. 1 tr. zákoníku).

Pozn.: Vzorek podmíněných trestů (s i bez dohledu) uložených v letech 2015 a 2016 souhrnnými a společnými tresty dospělým pachatelům ve výměrách umožněných trestním zákoníkem (zdrojem byly statistické listy trestní – soudů fyzických osob za roky 2015–2022, N = 85 939). Šedé horizontální přerušované čáry naznačují zákonné limity zkušební doby, černé čáry naznačují trendy lineární regrese odděleně pro tresty odnětí svobody do 12 měsíců a nad 12 měsíců (závislou proměnnou byla délka zkušební doby, nezávislou proměnnou je délka trestu odnětí svobody).

V průběhu zkušební doby má podmíněně odsouzený povinnost vést řádný život a vyhovět uloženým podmínkám (§ 83 odst. 1 tr. zákoníku). Řádným životem se dle Ústavního soudu myslí naplnění minimálního limitu, projevujícího se v „respektování právních předpisů“, zejména „nepácháním trestných činů či (...) opakovaných přestupků“, a to zejména „v souvislosti s činností, pro kterou byl stěžovatel již odsouzen k podmíněnému trestu odnětí svobody.“¹¹⁵ Soudy pak mohou pachatelům uložit nejrůznější povinnosti a omezení, které budou stanovovat vyšší standard, ale musí tak učinit výslovně.

Zejména tak soudy mohou stanovit (i) dohled – formálně se jedná o odlišnou modalitu trestu odnětí svobody, materiálně se však jedná o podmíněný trest s uloženým dohledem – a (ii) přiměřené omezení a povinnosti pomáhající pachateli vést řádný život a povinnost nahradit škodu. Od roku 2022 pak soudy mohou stanovit i (iii) kvazi domácí vězení trvající až jeden rok a (iv) pachatelům ve věku blízkém věku mladistvým i vybraná opatření. Pokud si vezmeme stejný vzorek jako v případě zkušebních dob, pak 88,6 % pachatelům byl uložený podmíněný trest bez dohledu (a tedy v 11,4 % s dohledem), přičemž alespoň určitá povinnost či omezení bylo uloženo vedle podmíněného trestu v 13,6 % a vedle podmíněného trestu s dohledem v 35,2 %.

3.2 Vývoj ustanovení o výkonu podmíněného trestu a rozhodovací praxe

O výkonu podmíněného trestu odnětí svobody soud musí rozhodnout, byť může nastat fikce rozhodnutí uplynutím určité doby (dle současné úpravy nastane rok od uplynutí zkušební doby¹¹⁶). Možnosti poskytnuté soudům v případě nevedení řádného života pachatelem se proměňovaly v průběhu posledního století. Prvorepubliková úprava překvapivě poskytovala soudům výrazně více volnosti v porovnání

¹¹⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 15. 8. 2017, sp. zn. I. ÚS 1202/17 (N 151/86 SbNU 527), body 19–21. Pro účely transparentnosti uvádíme, že jeden z autorů se jako asistent soudkyně zpravodajky podílel na přípravě nálezu.

¹¹⁶ Výjimkou je, pokud soud neučinil rozhodnutí do jednoho roku proto, že pachatel na tom měl vinu (např. spáchal trestný čin o kterém se vede trestní řízení, ale do jeho pravomocného ukončení soud nemůže rozhodnout o tom, zda pachatel vedl či nevedl řádný život v průběhu zkušební doby), srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 2. 2001, sp. zn. 4 Tz 4/2001 (Rt 26/2002).

se současnou úpravou. Zákon o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění stanovoval tři základní důvody pro nařízení výkonu trestu odnětí svobody.¹¹⁷ První dva se vztahovaly k jiným aspektům než k páčání trestné činnosti, konkrétně (i) oddávání se nezřízenému pití, hráčství, zahálčivému nebo nemravnému životu a (ii) vážnému porušování uložených omezení nebo bezdůvodnému nenahrazení škody, přičemž obě byly interpretovány relativně restriktivně (Takáč, Svitok, 1946, s. 72–73).

Třetí důvod se vztahoval k páčání trestné činnosti a k trestům za to uložené. Soud měl povinnost nařídit výkon trestu odnětí svobody pouze tehdy, pokud byl podmíněně odsouzený nově odsouzen za zločin spáchaný v průběhu zkušební doby k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Ve všech ostatních případech, tedy pokud byl podmíněně odsouzený buďto odsouzen za zločin opět k podmíněnému trestu odnětí svobody, případně pokud byl odsouzen za přečin nebo pro přestupek, soud měl posoudit podle povahy činu i podle ostatních okolností, má-li být výkon podmíněného trestu nařízen. Argumentace byla taková, že nařízení výkonu pro nepatrný přestupek by bylo nespravedlivé a nesystematické z hlediska dalšího uloženého trestu.¹¹⁸ V určitých variacích se podobná úprava objevovala i v návrzích kodifikace trestního práva v období první republiky.

Jak tuto diskreci využívaly soudy v praxi? Jsme – bohužel – schopni získat jen údaje o nařízení výkonu podmíněného trestu, tedy nikoliv i o rozhodnutích, kdy soud výkon trestu nenařídil. Zároveň jsou dostupné jen údaje jak o podmíněném trestu odnětí svobody, tak o podmíněném peněžitém trestu, nikoliv zvlášť o každém z nich. Sledované bylo pětileté období následující po roku odsouzení a statistiky jsou dostupné pro pachatele odsouzené mezi lety 1919 a 1925. V těchto letech došlo v průměru k nařízení výkonu z důvodu spáchaní dalšího trestného činu v 5,6 % případů, z důvodu oddávání se nezřízenému pití, hráčství, zahálčivému nebo nemravnému případu v 0,5 % případů a z důvodu porušení stanovených omezení či nenahrazení škody v 0,6 % případů (Státní úřad statistický, 1928, s. 248, 1932, s. 393).¹¹⁹ Jak často došlo k spáchaní dalšího trestného činu, ale nedošlo k nařízení výkonu trestu, sledováno bohužel nebylo.

Trestní zákon z roku 1950 úpravu velmi zjednodušil zpřísněním, když neumožnil ponechání podmíněného trestu v platnosti u všech pachatelů vyjma mladistvých.¹²⁰ Jednoduše stanovil, že pokud podmíněně odsouzený ve zkušební době vedl řádný

¹¹⁷ Zákon o podmíněném odsouzení a o podmíněném propuštění č. 562/1919 Sb., § 6. Čtvrtý důvod (§ 6, bod 1) spočívající v dodatečném objevu, že odklad neměl být povolen, se vztahuje k otázce uložení trestu, a proto jej nediskutuji jako důvod výkonu trestu.

¹¹⁸ Vládní návrh zákona č. 562/1919 Sb., tisk č. 1688. Dostupný z: https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1688_01.htm. V judikatuře Nejvyššího soudu nebyla tato otázka dále rozpracovaná, podobně jako v komentářích (Takáč, Svitok, 1946, s. 66–83).

¹¹⁹ Jedná se o všechny pachatele odsouzené občanskými soudy (vojenské soudy byly vynechané); výpočty byly realizované jedním z autorů.

¹²⁰ To však bylo umožněno pouze pokud mladistvý nedovršil dvaceti let v době zavdání příčiny k výkonu trestu, srov. § 61 odst. 2 zák. č. 86/1950 Sb., trestní zákon a násl. § 82 odst. 2 zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákon.

život pracujícího člověka a vyhověl uloženým podmínkám, pak soud vysloví, že se osvědčil; jinak rozhodne o vykonání trestu.¹²¹ Důvodová zpráva k trestnímu zákonu k této změně mlčí. Tato úprava byla zachována i po novele z roku 1956 i v novém trestním zákoně z roku 1961, přičemž důvodová zpráva k trestnímu zákonu ani nezmiňovala, že by mohla existovat možnost nenařídít výkon trestu odnětí svobody v případě nevedení řádného života u dospělých. Trestní zákon z roku 1950 tedy přistoupil k zásadní změně ohledně výkonu trestu, přičemž v žádných materiálech není zjevné, zda se nad touto změnou někdo zamyslel; poté byly úpravy opět přejímány bez detailnějšího promyšlení.

Jak se s tím praxe vypořádávala? Vše naznačuje tomu, že si – z různých důvodů – vytvořila své vlastní postupy. Počátkem osmdesátých let odborná literatura zmiňuje, že „[p]očet rozhodnutí, že podmíněně odsouzený se osvědčil, by byl patrně výrazně vyšší, kdyby se důsledně sledovalo jeho chování ve zkušební době“ (Matoušková, 1980, s. 269). Nedůsledné sledování bylo pravděpodobně způsobeno přílišnou časovou náročností takového sledování a neurčitostí pojmu „řádný život pracujícího člověka“, která dávala soudu širokou možnost, zda výkon trestu nařídít či ne (Repik, 1978, s. 57). Soudy se tak pravděpodobně snažily omezovat četnost nařízení výkonu trestu odnětí svobody, ať již z důvodu pocitu (ne)spravedlnosti či ulehčení si práce.

Minimálně po roce 1989 pak alespoň část praxe šla i výrazně dále: Výkon trestu nenařídila i když bylo zřejmé, že podmíněně odsouzený řádný život nevedl, konkrétně když spáchal trestný čin v průběhu zkušební doby, ba dokonce i pokud byl nařízený výkon jiného nepodmíněného trestu odnětí svobody, jehož délku považovaly za celkově dostatečnou (Lata, 2008). Cílem tohoto přístupu bylo zabránit příliš tvrdým trestům. Tento přístup se nelišil od některých evropských zemí, které neumožňují ponechání podmíněného trestu v platnosti, a aby výsledek nebyl příliš přísný, tak některá porušení ignorují (Blay et al., 2018).

Velkou novelou z roku 2001 pak byla opětovně zavedena možnost podmíněný trest výjimečně ponechat v platnosti pro dospělé pachatele, a to i když odsouzený zavinil příčinu k nařízení výkonu trestu. Soud měl v takovém případě na výběr ze tří možností: Stanovit dohled, prodloužit zkušební dobu či stanovit přiměřená omezení nebo povinnosti. Důvodová zpráva k tomu uváděla, že důvodem zavedení je, že někdy „příčina není natolik závažná, aby při určitém zprísnění podmíněného odsouzení nemohlo být rozhodnuto o ponechání podmíněného odsouzení v platnosti“¹²² a odborná literatura zdůrazňovala výjimečnost takového postupu (Ščerba, 2002). Tyto možnosti přejal trestní zákoník, který v roce 2021 přidal další dvě možnosti, jak rozhodnout v případě nenařízení výkonu trestu, přičemž zejména umožnil uložení kvazi domácího vězení.¹²³ Současná úprava je tak do určité míry restriktivnější

¹²¹ Ustanovení § 27 zák. č. 86/1950 Sb., trestní zákon.

¹²² Sněmovní tisk 785/0, Část druhá, Čl. IV, K bodu 16 (§ 60 odst. 1).

¹²³ To bylo učiněno pravděpodobně v souvislosti s umožněním takového uložení vedle podmíněného odsouzení, aby soudy měly tyto možnosti ve všech fázích rozhodnutí. Návrh pocházel z pozměňovacího návrhu Heleny Válkové a Zdeňka Ondráčka, který v této části nebyl odůvodněný, srov. na: <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=138263>.

než ta původní, prvorepubliková – zatímco prvorepubliková úprava nemluví o výjimečnosti takového postupu, česká toto velmi zdůrazňuje. Byť je tedy současná úprava z hlediska počtu možností mírnější v porovnání s tou komunistickou, z hlediska podmínek je restriktivnější než úprava původní.

Ohledně soudní praxe rozhodování o výkonech podmíněných trestů, v současné době bohužel neexistuje spolehlivý zdroj informací o výkonech trestů. Primárním zdrojem informací by mohl být Výkaz o pohybu trestní agendy u okresních soudů¹²⁴, který obsahuje tři proměnné týkající se výkonu podmíněných trestů: (i) osvědčení ze zákona, (ii) pravomocnou přeměnu v nepodmíněný trest odnětí svobody (nařízení výkonu) a (iii) platnost podmíněného odsouzení dle § 83 odst. 1 tr. zákoníku. Bohužel však není jasné, co znamená poslední proměnná. Zákonodárce totiž (do určité míry nevhodně) umístil tři druhy rozhodnutí do stejného odstavce – osvědčení se, nařízení výkonu i ponechání odsouzení v platnosti. Víme-li, že nařízení výkonu je sledováno v jiné proměnné, pak rozebíraná proměnná by měla znamenat buďto (i) pouze osvědčení se, (ii) pouze ponechání odsouzení v platnosti nebo (iii) alespoň jedno z předchozích.¹²⁵

Podle sumáře výkazu o pohybu trestní agendy u okresních soudů za rok 2021 bylo osvědčeno ze zákona 3 065 podmíněných odsouzení, k pravomocné přeměně v NEPO došlo v 1 175 případech a platnost podmíněného odsouzení dle § 83 odst. 1 tr. zákoníku byla zaznamenána u 2 187 případů. Víme tedy, že v 18,3 % došlo k nařízení výkonu trestu odnětí svobody¹²⁶, ale nevíme, jak často došlo k osvědčení ze zákona a jak často k ponechání odsouzení v platnosti. Nejsme tedy schopni např. posoudit, jak často podmíněně odsouzení nevedou řádný život a zda ponechání v platnosti je věcí výjimečnou či nikoliv.

3.3 Důvody pro (ne)ponechání podmíněného trestu v platnosti a jeho nevýjimečnost

Možnost ponechat podmíněné odsouzení v platnosti se stala součástí podmíněného trestu relativně brzy. Zatímco v původní koncepci bylo nařízení výkonu považováno za automatické, v některých zemích se tato automatizovanost vztahovala jen na

¹²⁴ V(MS)-101. Dostupný z: <https://cslav.justice.cz/InfoData/vykazy-soudu-a-statnich-zastupitelstvi.html>.

¹²⁵ Na jednu stranu může název proměnné „Platnost podmíněného odsouzení dle § 83/1“ evokovat, že se týká pouze rozhodnutí, kterými došlo k ponechání odsouzení v platnosti. Na druhou stranu, pokud by tomu tak bylo, výkazy o pohybu trestní agendy by neobsahovaly údaje o rozhodnutí soudu o osvědčení se, protože výkaz jasně uvádí osvědčení ze zákona v názvu proměnné „osvědčení ze zákona“; ta proto logicky nezahrnuje případy, kdy osvědčení došlo rozhodnutím soudu. Rozřešení tohoto problému nám nenabízí ani interní dokumentace k těmto výkazům, která k dotčené proměnné pouze dodává, že se nejedná jen o rozhodnutí dle § 83 odst. 1, ale i dle § 86 odst. 1 a případně i dle trestního zákona z roku 1961.

¹²⁶ Toto číslo zároveň ale plně nekoresponduje s výsledky této kapitoly, v rámci které identifikujeme nižší míru nařízení výkonu.

spáchání určitých typů trestné činnosti či dokonce soud měl vždy možnost nenařídít výkon trestu (Ancel, 1971, s. 36, 50–51). Podobně i v československé úpravě bylo možné již od roku 1919 v mnoha případech nenařídít výkon podmíněného trestu. Tato diskrece, která není nahlížena jako výjimečná, je pak častá napříč Evropou (Beyens, Persson, 2018).

Ponechání podmíněného trestu v platnosti pak bylo považováno za standardní možnost v dokumentech Rady Evropy po desetiletí. Již v roce 1970 Rada Evropy předpokládala, že i při spáchání nového trestného činu by nutně nemusel následovat výkon podmíněného trestu.¹²⁷ To pak potvrdila v roce 1992 výslovně pro podmíněné tresty v Doporučení ohledně konzistentního rozhodování o trestech¹²⁸ a obecně pro všechny alternativní tresty v Evropských pravidlech alternativních trestů a opatření.¹²⁹ Možnost ponechání podmíněného odsouzení v platnosti pak byla zopakovaná v jejich nejnovější verzi v roce 2017, která stanoví, (i) že menší porušení by nemusela být formálně řešena prostřednictvím procedury následující po nevedení řádného života, ale méně formálními způsoby (bod 64), (ii) že by soud měl mít možnost nejen nařídít výkon (angl. *revoke*), ale i pozměnit (angl. *modify*) výkon trestu (bod 67) a (iii) i nařízení výkonu trestu by nutně nemuselo vést k uvěznění (bod 68).¹³⁰ **V žádném z doporučení pak není zmíněno, že by ponechání podmíněného trestu v platnosti mělo být jen výjimečnou možností.**

Z hlediska důvodů, proč by mělo – či naopak nemělo – dojít k nařízení výkonu trestu, lze vyjít např. z komparativního výzkumu napříč Evropou, který zkoumal důvody, proč by se k němu (ne)mělo přistoupit (Blay et al., 2018, s. 52–54).

Důvody pro nařízení výkonu trestu spočívaly zejména v následujících aspektech, které po teoretické stránce lehce dopracovávám:

- **Důvěryhodnost sankce:** Pokud nebude nařizován výkon trestů při porušení podmínek, podmíněný trest nebude brán jako skutečný trest (resp. ještě méně, než jak je brán nyní). V očích veřejnosti si pachatel může dělat co chce, ale spravedlivá reakce nepřijde. Pokud nebudou výkony trestů nařizované, resp. nebude-li komunikované proč, pak důvěru mohou ztratit zejména oběti trestných činů (Roberts, Roach, 2005).
- **Odrazení:** Pokud pachatelé uvidí, že i v případě nevedení řádného života či porušení podmínek nedojde k nařízení výkonu trestu, budou mít menší důvod dodržovat stanovená pravidla. Toto může vést nejen k vyšší kriminalitě, ale i k horší spolupráci zejména v rámci dohledu (proč by měl podmíněně odsouzený spolupracovat s probačním úředníkem, když nespolu práce nemá důsledky?).

¹²⁷ Usnesení (70) 1 Rady Evropy o praktické organizaci výkonu trestu a péče o podmíněně odsouzené či podmíněně propuštěné, bod 6 (c).

¹²⁸ Doporučení R (92) 17 Rady Evropy o konzistentním rozhodování o ukládání trestů, bod 8.

¹²⁹ Doporučení R (92) 16 Rady Evropy o Evropských pravidlech alternativních trestů a opatření, body 76–86.

¹³⁰ Doporučení CM/Rec (2017) 3 Rady Evropy o Evropských pravidlech alternativních trestů a opatření.

- **Ochrana společnosti:** Podmíněný trest nemá dobré možnosti, jak zabránit pachateli v pokračování v páchání trestné činnosti; nereaguje-li se na další páchání trestné činnosti, rezignuje se na jakýkoliv účel tohoto trestu.
- **Efektivní fungování institucí:** Soudy nemohou neomezeně odkládat své rozhodnutí. Mají-li rozhodovat efektivně, musí přistoupit v určitém okamžiku k nařízení výkonu trestu.

Na druhou stranu důvody pro nenařízení výkonu trestu jsou také početné:

- **Vyhnutí se uvěznění:** Je-li možné vyhnout se nepříznivým dopadům uvěznění, aniž by to bylo z jiných hledisek nespravedlivé, je na místě s nařízením výkonu trestu počkat z důvodu očekávaných nižších šancí rehabilitace pachatele ve výkonu trestu odnětí svobody.
- **Nepřiměřená reakce:** Pokud existují možnosti, jak reagovat na jednání pachatele, které nespočívají v jeho uvěznění, bylo by nespravedlivé pachatele uvěznit, protože by nebylo postupováno v souladu s principem subsidiarity přísnější sankce.
- **Podpora rehabilitace či desistence (opuštění kriminální kariéry):** Opakované nabízení dalších možností, aby se opětovně zamyslel nad svým životem.

Zmíněné důvody pro a proti nařízení výkonu trestu naznačují, že existují různé přístupy, které jdou proti sobě. **Z podstaty věci nejde zároveň umožňovat reagovat na nevedení řádného života flexibilně a zároveň zdůrazňovat, že nevedení řádného života bude mít závažné následky** (*Sentencing Advisory Council*, 2006, s. 103). Vyvažování těchto přístupů je pak komplikované (Roberts, 2004). I proto se nejspíše v Evropě vytvořily dva základní přístupy, které zdůrazňují buďto důvody pro či proti. V rámci jednoho přístupu se zdůrazňují rehabilitativní prvky a určitá míra porušování podmínek se předpokládá – a nejsou z ní vyvozovány zásadní důsledky – nebo je zdůrazňována (ne)přiměřenost nařízení trestu vůči porušeným podmínkám. Druhý přístup zdůrazňuje odrazení, předcházení riziku a formální, nikoliv primárně materiální, dodržování podmínek; i druhý přístup však omezeně dává další šance (Maguire, Boone, 2018).

Jaký přístup zastává Česká republika? Na tuto otázku nám odpoví následující částí této kapitoly.

3.3.1 Interpretace zákonných ustanovení

Současná právní úprava je relativně jednoduchá, byť lehce nejasná. Je-li naplněna hypotéza – odsouzený zaviní příčinu k nařízení výkonu trestu, která spočívá v nevedení řádného života či nevyhovění uloženým podmínkám – soud ponechá podmíněný trest v platnosti, pokud (i) se bude jednat o výjimečný případ a (ii) odpovídá to okolnostem případu a osobě odsouzeného. Zatímco otázka nevedení řádného života byla upřesněna v judikatuře Ústavního soudu (viz podkapitola 1.3), důvody pro ponechání v platnosti nebyly diskutované detailněji ani komentářovou literaturou

s výjimkou Ščerby (2022), který zmiňuje, že k ponechání v platnosti má docházet, pokud pachatel poruší vedení řádného života jen méně závažným způsobem; v případě spáchání nového trestného činu by dle něj takovýto postup měl být mimořádně výjimečný. Je proto na místě praxi soudů detailněji prozkoumat.

Pro vhodnou interpretaci konkrétních ustanovení je potřeba zohlednit zejména to, jakého účelu mají dosahovat. V případě výkonu podmíněného trestu je na místě vycházet z důvodové zprávy zmiňující „nikoli natolik závažnou příčinu“ nevedení řádného života, aby bylo nezbytné výkon trestu nařídít a spojit ji s požadavkem očekávání vedení řádného života. K ponechání podmíněného trestu v platnosti by tedy mělo docházet tehdy, pokud se podmíněně odsouzený dopustil jednání, která naznačují, že od něj lze očekávat vedení řádného života nadále i přestože v průběhu zkušební doby řádný život nevedl. Slovy Nejvyššího soudu by tak šlo postupovat, pokud by se jednalo o poklesek pachatele „který lze považovat spíše za projev nahodilosti, a kdy v důsledku toho může u něj podmíněný trest odnětí svobody stále ještě plnit svůj účel“.¹³¹

Ponechání podmíněného trestu odnětí svobody v platnosti by bylo na místě založit zejména na následujících okolnostech¹³²:

- **Závažnost trestné činnosti:** Primárně by se jednalo o případy, kdy byla spáchána málo závažná trestná činnost, která by nesvědčila o tom, že podmíněně odsouzený dále nepovede řádný život.¹³³ Toto kritérium by zpravidla mělo být naplněno společně s dalšími kritérii (zejména určitou dobou uplynulou od odsouzení). Dalším představitelným důvodem pro ponechání v platnosti by byl pozitivní trend z hlediska páchané závažnosti – nový trestný čin by byl významně méně závažný než spáchaný trestný čin. To by totiž mohlo nasvědčovat, že se pachatel pokouší opustit kriminální kariéru.
- **Povaha trestné činnosti**¹³⁴: Páchání podobného trestného činu může naznačovat, že pachatel má tendence k páchání trestné činnosti; oproti tomu trestné činy různé povahy mohou naznačovat, že v životě pachatele neexistují konkrétní důvody, na které by bylo třeba reagovat, ale že se mohlo jednat do určité míry o náhodu. Zároveň ale opakované páchání různých trestných činů může naznačovat obecné pohrdání právními předpisy a despektem k ostatním a svému okolí. Tyto trendy je třeba v případech jednotlivých pachatelů rozklíčovat.
- **Doba od odsouzení:** Předpokládáme, že čím delší dobu pachatel vydržel nepáchat trestnou činnost, o to větší je u něj pravděpodobnost, že bude i dále nepáchat trestnou činnost. Ponechání podmíněného trestu v platnosti by se tak mělo realizovat spíše u pachatelů, kteří spáchali nový trestný čin až delší dobu po

¹³¹ Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 5. 2. 2004, sp. zn. Tpjn 300/2003 (R 22/2004).

¹³² Při jejich formulaci bereme požadavek výjimečnosti jako pomocný, nikoliv řídicí princip, čímž odražíme praxi (srov. podkapitola 3.4.2).

¹³³ Ve striktně proporčním přístupu k ukládání trestů by závažnost měla hrát hlavní roli (Wasik, 1994).

¹³⁴ Zmiňována jako nejčastější důvod pro nařízení výkonu podmíněného trestu soudci v Tasmánii (Bartels, 2009) – toto téma překvapivě nebylo po světě takřka zkoumáno a Tasmánie je v tomto výjimkou.

odsouzení. Bylo by možné uvažovat o minimální době, po kterou by pachatelé měli vydržet nespáchat trestnou činnost, např. 1 rok. Určitou výjimkou by pak mohlo být, pokud by ke spáchání nového trestného činu došlo ve velmi krátké době od odsouzení (např. několik dní), přičemž nový trestný čin by společně s původním trestným činem mohl být považován za jeden skutek (*crime spree*; skutkem nemyslím jeho trestněprávní definici), např. pokud dané jednání bylo zčásti způsobeno externím faktorem.¹³⁵ V případě, že by se taková jednání blížila pokračování (§ 116 tr. zákoníku) a za všechny společně by býval uložen podmíněný trest, pak by bylo na místě ponechat podmíněný trest v platnosti.

- **Osoba pachatele:** Pokud pachatel činí prokazatelné snahy o změnu svého chování, např. v případě pachatele drogových trestných činů, který se léčí, ale přesto spadl do problémů, by opět přicházelo v úvahu ponechat podmíněný trest v platnosti, pokud by bylo na místě očekávat, že se pachatel bude snažit dále o změnu svého chování a je naděje na zlepšení celkového přístupu.
- **Výjimečné externí důvody:** Podobně jako může hrát při uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody roli např. skutečnost, že pachatel je rodičem dítěte¹³⁶, tak by bylo možné uvažovat podobně i v případě ponechání podmíněného trestu v platnosti, pokud by se pachatel stal rodičem.
- **Nevyhovění uloženým podmínkám:** Bylo by na místě inspirovat se prvorepublikovou úpravou, že by se mělo jednat o vážné porušení stanovených podmínek či bezdůvodné nenahrazení škody. Mělo by se tedy zkoumat nejen to, zda odsouzený např. měl schopnost a možnost nahradit škodu,¹³⁷ ale i zda za nenaplněním podmínek nebyly podstatné důvody. Pokud by takové důvody existovaly, bylo by na místě ponechat podmíněné odsouzení v platnosti.

Rozhodnutí o výkonu trestu však neovlivňují jen hmotněprávní důvody, soudy za podstatné pro posouzení očekávání vedení řádného života zohledňují i **jednání podmíněně odsouzeného v návaznosti na porušení povinnosti vést řádný život či porušení konkrétní povinnosti**. Tyto jevy byly výstižně popsány v komparativním zkoumání nařízení výkonu trestů v Evropě. Pokud se pachatel snaží spolupracovat s orgány činnými v trestním řízení, přijímá zodpovědnost za své jednání, projevil lítost a omluvil se a trestem se zaobírá, tak je pravděpodobnější, že mu bude dána druhá šance. Naopak pokud svůj prohřešek minimalizuje, nemá dostatek sebedůvěry na svoje jednání či dokonce se projevuje agresivně či násilně, pak je pravděpodobnější, že k nařízení dojde (Beyens, Persson, 2018). Rozhodnutí o nařízení trestu je tak komplexní: Soud se zaměřuje nejen na jednání pachatele a jeho poměry, ale i na jeho reakci na toto jednání.

¹³⁵ Ale nikoliv např. u skupiny cizinců, kteří cíleně přijedou do České republiky páchat trestnou činnost.

¹³⁶ Srov. náleží Ústavního soudu ze dne 14. 4. 2020, sp. zn. IV. ÚS 950/19 (N 70/99 SbNU 362), body 54–56.

¹³⁷ Jak např. předvídá v usnesení Krajský soud v Českých Budějovicích ze dne 24. 8. 2006, sp. zn. 3 To 668/2006.

3.3.2 Vliv nově uloženého trestu

Výše zmiňujeme hmotněprávní i procesněprávní úvahy, kdy soudy na základě různých faktorů vztahujících se k chování pachatele mohou dojít k závěru, že mají nařídít výkon trestu či trest ponechat v platnosti. Do těchto principiálních úvah však „hází vidle“ vliv druhu trestu uloženého za nový trestný čin. Soudce rozhodující o nařízení výkonu podmíněného trestu odnětí svobody z důvodu recidivy pachatele je totiž výrazně ovlivněný trestem uloženým za recidivu – a zároveň svým rozhodnutím může zásadně ovlivnit kvalitu trestu uloženého za recidivu. Byť pravděpodobně druh trestu uloženého za recidivu zásadně ovlivňuje rozhodnutí soudu o jeho výkonu – zmiňovala jej jak prvorepubliková právní úprava, tak se objevuje v zahraničních úpravách – není rozebrán v českých komentářích ani judikatuře [byť implicitně jej diskutuje např. Lata (2008)].

Pro ilustraci tohoto problému si představme, že pachatel odsouzený k podmíněnému trestu odnětí svobody ve výměře 1 roku soudcem Alešem v průběhu zkušební doby zrecidivoval a byl další (novou) soudkyní Martou shledán vinným za tento nový trestný čin. Při ukládání trestu se Marta rozhoduje mezi tím, zda pachatele odsoudí k nepodmíněnému trestu odnětí svobody nebo k podmíněnému trestu odnětí svobody s dohledem. Jako zodpovědná soudkyně zvažuje, co se s pachatelem stane, když uloží jeden či druhý trest.

Uloží-li nepodmíněný trest odnětí svobody, je pravděpodobné, že Aleš nařídí výkon podmíněného trestu odnětí svobody, zejména pokud bude nepodmíněný trest odnětí svobody delší několika měsíců. Nedávalo by příliš smysl, aby pachatel byl ve vězení za trestnou činnost spáchanou během zkušební doby, a přitom by mu běžela zkušební doba podmíněného odsouzení. Když se ale Marta podívá na tu předchozí a na stávající trestnou činnost pachatele, tak vzhledem k její nižší závažnosti jí přijde, že by pachatel neměl jít do vězení na příliš dlouho – jeden rok uvěznění za obě trestné činnosti by jí přišel přiměřený. Nařídí-li Aleš výkon podmíněného trestu, tak pachatel stráví ve vězení již jeden rok. Kolik má tedy Marta uložit? Na jednu stranu by chtěla uložit co nejméně, protože jakýkoliv trest, který uloží, bude podle ní příliš dlouhý. Na druhou stranu si není jistá, jak by Aleš zareagoval, kdyby Marta uložila velmi krátký trest odnětí svobody, např. několik týdnů. Nebral by to jako známku toho, že by naopak neměl nařídít výkon podmíněného trestu a třeba prodloužit zkušební dobu? Rozhodne-li se Marta, že pachatele uvězní, tak v tomto případě – pokud se s Alešem neformálně nedohodnou – pravděpodobně uloží středně dlouhý nepodmíněný trest odnětí svobody (např. ve výměře přes půl roku), aby měla jistotu, že výkon podmíněného trestu bude nařízený a pachatel vykoná všechny tresty. Pachatel tedy bude trestán přísněji, než by Marta vnímala jako přiměřený.

Bude-li Marta zvažovat uložení podmíněného trestu odnětí svobody, nachází se ve výrazně problematičtější situaci. Neví totiž, jak Aleš zareaguje na shledání pachatele vinným a na uložení podmíněného trestu. Pokud by Aleš nařídil výkon podmíněného trestu jen proto, že se pachatel dopustil další trestné činnosti, pak se Marta ocitne ve velmi špatné situaci: Uloží totiž podmíněný trest odnětí svobody,

ale pachatel bude v průběhu zkušební doby na delší dobu ve vězení, a Marta nebude mít možnost, jak nařídit výkon podmíněného trestu odnětí svobody, který uložila. V takovém případě by se totiž pachatel po odsouzení Martou ve zkušební době nedopustil ničeho problematického – vedl by řádný život, a to jak na svobodě, tak ve vězení poté, co by Aleš nařídil výkon podmíněného trestu. Sice i ve vězení je možné hodnotit požadavek vedení řádného života,¹³⁸ ale není to to, co Marta měla původně v plánu při uložení podmíněného trestu odnětí svobody. Chtěla totiž dát pachateli ještě další šanci na vedení řádného života na svobodě.

Chce-li Marta rozhodnout co nejspravedlivěji, zavolá Alešovi a společně se domluví, jak rozhodnou. Toto je však problematické ve dvou ohledech. Tím prvním je, že takový postup zákon nezná a tedy neumožňuje (byť se v praxi dle sdělení soudců stává). Druhým problémem je, že to nemusí vyjít. Do hry totiž vstupuje pachatel a státní zastupitelství, kteří se mohou odvolat či podat stížnost. Odvolací (stížnostní) soud s domluveným postupem pak nemusí souhlasit (či se o něm vůbec dozvědět). Pokud Marta Alešovi nezavolá (a pokud nezná jeho rozhodovací praxi), tak je ponoukána k ukládání delších nepodmíněných trestů odnětí svobody, protože pouze u nich má jistotu, jak případ dopadne a že nebude mít problémy při rozhodování o výkonu trestu.

Pokud jsou pak jako nový druh trestu uložené obecně prospěšné práce či peněžitý trest, tak je pravděpodobné, že podmíněný trest odnětí svobody bude ponechán v platnosti. Nová soudkyně (Marta) dala pachateli ještě další šanci a původní soudce (Aleš) může uvažovat stylem „Ať se tedy ukáže. Když ty nové tresty nevykoná, tak už výkon trestu odnětí svobody nařídím, ale třeba ještě šanci využije“.

K ponechání podmíněného odsouzení v platnosti by v takovém případě Aleš mohla vést i úvaha, že pokud nařídí výkon trestu odnětí svobody, tak Marta bude muset nejspíše přeměnit trest obecně prospěšných prací i peněžitý trest. Tato úvaha ale není tak jednoduchá, jak na první pohled vypadá. Obecně prospěšné práce přeměnit nejspíše nepůjde, protože nastoupení do výkonu trestu odnětí svobody za trestný čin spáchaný před uložením tohoto trestu nelze považovat za zákonem předvídané jednání spočívající v „nevedení řádného života“, „vyhýbání se nástupu výkonu trestu“, „porušení sjednaných podmínek výkonu trestu bez závažného důvodu“ „jiné maření výkonu tohoto trestu“ či „zaviněné nevykonání trestu ve stanovené době“ (§ 65 odst. 3 tr. zákoníku). Obecným principem zde je, že pokud člověk jedná v souladu s rozhodnutím soudu, tak nemůže „mařit“, „porušovat“ či „zaviněné nevykonat“. Soud by tak nejspíše měl ponechat trest obecně prospěšných prací v platnosti podle § 65 odst. 4 tr. zákoníku a pachatel by je musel vykonat po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

U peněžitého trestu je argumentace komplikovanější. Přeměna peněžitého trestu na trest odnětí svobody není vázána na zaviněné nezaplacení (srov. § 69 odst. 2 tr. zákoníku). Je však otázkou, zda by k tomuto výkladu nedošla judikatura. Představme si, že by pachatel odsouzený k peněžitému trestu ztratil práci či byl dočasně z

¹³⁸ Srov. náleží Ústavního soudu ze dne 15. 8. 2017, sp. zn. I. ÚS 1202/17 (N 151/86 SbNU 527), bod 23.

zdravotních důvodů neschopný spláčet – velmi pravděpodobně by mu soud povolil odklad výkonu peněžitého trestu [§ 342 odst. 1 písm. a) tr. řádu]. Nástup do výkonu trestu odnětí svobody se od těchto situací zásadně neliší, takže by v principu peněžitý trest odnětí svobody nemusel (a možná ani neměl) být přeměněný na trest odnětí svobody, je-li nařízen výkon dříve uloženého podmíněného trestu odnětí svobody.

Toto naznačuje, že **jakýkoliv trest, který je uložený po podmíněném trestu odnětí svobody, způsobuje problémy buďto pro soudce, který uložil podmíněný trest odnětí svobody, nebo pro soudce, který uložil nový trest; jediná varianta, která nezpůsobuje problémy, je uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody jako druhého trestu a nařízení prvně uloženého podmíněného trestu odnětí svobody.** To je však řešení, které není ideální, protože navádí ke zbytečně přísným řešením. Tyto problémy s nařízením výkonů trestů jsou pak znásobené v současné situaci, ve které je podmíněný trest „výchozím trestem“ a alternativní tresty se často ukládají až následně. Kompletně chybějící diskuzi o druhu nově uloženého trestu a jeho vlivu na rozhodnutí o výkonu podmíněného trestu je tak třeba považovat za zásadní. Dokonce se lze i ptát, zda lze o výkonu podmíněných trestů řádně rozhodovat, pokud tato skutečnost nebude detailně diskutována a upřesněna.

3.4 Empirické poznatky o rozhodování o výkonu

S cílem dozvědět se co nejvíce o rozhodování o výkonu podmíněných trestů jsme analyzovali rozhodnutí českých soudů. Vzhledem k neexistenci takřka jakýchkoliv údajů o výkonu podmíněných trestů odnětí svobody byl náš základní cíl popsat, jak se o výkonech vůbec rozhoduje. Již např. pouze zjištění toho, jak často soudy dojdou k závěru, že pachatel nevedl během zkušební doby řádný život a z jakého důvodu, je zásadní pro úvahy o efektivitě podmíněného trestu odnětí svobody. Dvě hlavní výzkumné otázky, které jsme si kladli, se týkají toho, (i) jak se rozhoduje o výkonu podmíněných trestů odnětí svobody z hlediska výsledku a plynutí doby a (ii) jak se rozhoduje o ponechání podmíněného trestu v platnosti a z jakých důvodů.

3.4.1 Studované vzorky

Abychom mohli odpovědět na tyto dvě otázky, tak jsme analyzovali dva odlišné vzorky rozhodnutí. První byl reprezentativní vzorek dospělých pachatelů, kterým byl uložen podmíněný trest odnětí svobody (s i bez dohledu) s právní mocí v roce 2017 s délkou zkušební doby do 3 let, a to i souhrnným či společným trestem¹³⁹. Při vytváření tohoto vzorku jsme vycházeli ze statistických listů trestních – soudů fyzických osob

¹³⁹ U takových rozhodnutí by do začátku roku 2023 uplynula i maximálně prodloužená zkušební doba. Data byla získávána finálně k srpnu 2023, u naprosté většiny případů by tedy uplynul i rok, po kterém by nastávala fikce po rozhodnutí.

za roky 2017–2020, kterým byl uložen tento trest. Ze vzorku 32 438 odsouzených pachatelů jsme náhodným způsobem¹⁴⁰ vybrali 400 pachatelů, o které jsme soudy požádali. Z nich rozhodnutí o 37 pachatelích nebylo čtyřmi soudy poskytnuto,¹⁴¹ 17 rozhodnutí ukládajících podmíněný trest bylo zrušeno souhrnným trestem, a proto jsme je vynechali, a dalších 6 rozhodnutí jsme vynechali z různých dalších důvodů (úmrtí pachatele, dosud neukončené řízení apod.). Operujeme tedy s celkem 340 odsouzeními. Díky reprezentativnosti vzorku a vysokému počtu případů je rozhodování o těchto podmíněných trestech (přibližně) zobecnitelné na rozhodování o podmíněných trestech ukládaných v Česku, resp. alespoň na ty se zkušební dobou do 3 let.¹⁴²

Jelikož tento „obecný“ vzorek obnášel menší množství rozhodnutí o ponechání odsouzení v platnosti a jelikož nás zajímalo, jak soudy o ponechání v platnosti detailněji rozhodují, tak jsme získali další vzorek, který se zaměřil jen na rozhodnutí, kdy soud rozhodl o ponechání podmíněného trestu v platnosti. Vycházeli jsme přitom z datasetu Rejstříku trestů, kdy jsme vycházeli z rozhodnutí z roku 2014, v rámci kterých byli dospělí pachatelé odsouzeni k podmíněnému trestu odnětí svobody se zkušební dobou do 36 měsíců a zároveň v datasetu bylo uvedeno, že byla prodloužena zkušební doba. Z 4 505 záznamů jsme náhodně vybrali 200. Z nich nám nebylo pěti soudy poskytnuta rozhodnutí o 16 pachatelích, souhrnným trestem byly zrušeny 2 rozhodnutí ukládající podmíněný trest a v dalších 28 případech jsme neměli k dispozici usnesení o prodloužení. Vycházíme tak ze 154 odsouzení. Základní údaje ohledně uložených trestů a povinností uvádíme v Tabulce č. 2, délky zkušební doby u vzorku týkajícího se prodloužení jsou zobrazeny v Grafu č. 15.

Již tyto deskriptivní údaje jsou zajímavé a ukazují na využívání podmíněných trestů k určitým účelům. Například velká většina povinností ukládaných podmíněně odsouzeným spočívá v uhrazení škody či doplacení výživného, což ukazuje na využívání podmíněného odsouzení jako dosažení určité formy restorace. Zároveň to ale naznačuje, že **pokud soudy neuloží dohled, tak rezignují na reakci na rizika a potřeby odsouzeného.**

Tato odsouzení a rozhodnutí o původních odsouzeních i rozhodnutích o výkonu trestu jsme od jednotlivých soudů získali prostřednictvím žádostí podle zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím. U každého odsouzení jsme obsahovou analýzou získali z předmětných rozhodnutí několik desítek proměnných, které se týkaly rozhodnutí soudů (hmotněprávních i procesněprávních skutečností) a jednání pachatele. Nevýhodou této obsahové analýzy bylo, že jí realizovala jedna osoba; vzhledem k méně subjektivnímu hledisku sledovaných okolností by však

¹⁴⁰ Příkaz sample_n v R.

¹⁴¹ Na žádosti podle zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím, neodpověděly, resp. nedodaly vyžádaná rozhodnutí, okresní soudy v Hodoníně, Kladně, Litoměřicích a Teplicích.

¹⁴² V jednotkách případů se ve vzorku nacházely i další problémy, např. z Obvodního soudu pro Prahu 1 nebyly zaslány tři usnesení o výkonu přes urgenci, u šesti pachatelů víme, že spáchali trestnou činnost, ale nevíme kdy, a u dvou pachatelů nebylo možné získat nový rozsudek, protože spisová značka trestního řízení, v rámci kterého bylo rozhodnuto o spáchání trestného činu během zkušební doby, byla anonymizována.

toto nemělo být zásadně omezující pro spolehlivost identifikovaných hodnot. Tyto údaje jsme propojili s údaji ze statistických listů trestních, které nebylo možné zjistit z rozhodnutí, což se týkalo zejména data právní moci, která je zásadní pro začátek běhu zkušební doby.

Tabulka č. 2: Deskriptivní statistiky vzorků

	Vzorek obecný (v %)	Vzorek ponechání v platnosti (v %)
Uložena: – jen ZD	76,5	50
– ZD s povinností	15,3	35,7
– ZD s dohledem	4,4	5,8
– ZD s dohledem a povinností	3,8	8,4
Povinnost: – Uhradit škodu	56,1	57,4
– Doplatit výživné a řádně hradit běžné výživné	28,8	29,4
– Jiné / Kombinace	15,2	13,2

Pozn.: ZD – zkušební doba; Procenta u „Uložena“ se počítají ze všech případů, procenta u „Povinnost“ se počítají ze vzorku, kde byla uložena určitá povinnost.

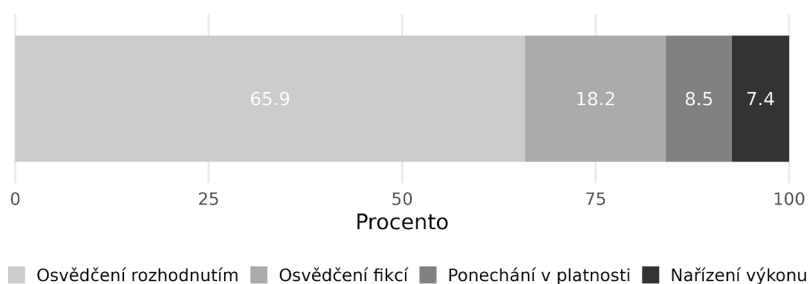
Základním nedostatkem námi analyzovaných vzorků pak je zejména to, že významná část rozhodnutí o výkonu byla neodůvodněná. V případě obecného vzorku bylo neodůvodněných 36 % usnesení o nařízení výkonu trestu a 55,6 % rozhodnutí o ponechání v platnosti. Obdobně u vzorku zkoumajícího ponechání v platnosti bylo 50,6 % rozhodnutí neodůvodněných. U většiny rozhodnutí tak nejsme schopni zjistit, z jakých důvodů soudy rozhodly konkrétním způsobem, v důsledku čehož nejsme např. schopni dohledat trest, který byl pachateli uložený za nový trestný čin, jelikož neznáme spisovou značku tohoto rozhodnutí. Menšími nedostatky pak je neposkytnutí vybraných rozhodnutí soudy či možné chyby ať již v poskytnutých či v námi zaznamenaných datech.

3.4.2 Frekvence vedení řádného života, nařízení výkonu a ponechání trestu v platnosti

Podívejme se nyní na základní údaj, který vypovídá o efektivitě podmíněného trestu odnětí svobody. V 84,4 % případů podmíněně odsouzený nezavdal příčinu k nařízení výkonu trestu. Jak ukazuje Graf č. 10, přibližně ve čtyřech pětinach případů v rámci této skupiny došlo k osvědčení rozhodnutím, v jedné pětina pak fikcí. Zavdal-li odsouzený příčinu k nařízení výkonu trestu, v lehké většině případů soud ponechal podmíněné odsouzení v platnosti a v lehké menšině případů soud nařídil výkon trestu (v 8,5 % došlo k ponechání v platnosti a v 7,4 % došlo

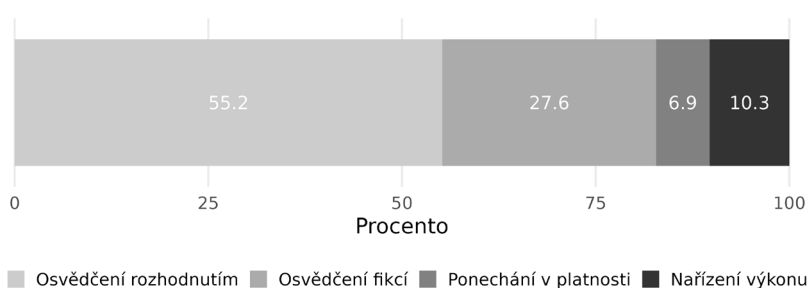
k nařízení výkonu). Toto naznačuje, že to, co zákon označuje za „výjimečný“ postup, je v praxi lehce převažujícím postupem. Pokud došlo k ponechání podmíněného trestu v platnosti, pak ve čtyřech pětinach případů došlo k osvědčení (viz Graf č. 11), což může naznačovat, že byť je „výjimečný“ postup standardem, tak z celkového hlediska může vést k dobrým výsledkům (pachatelům dále nepáchajícím trestnou činnost či nakonec uhradícím škodu). Celkově tak byl nařízen výkon trestu odnětí svobody u 28 z 340 (8,3 %) pachatelů odsouzených k podmíněnému trestu odnětí svobody, což je přibližně o polovinu více než v období první republiky, byť do prvorepublikových statistik se počítaly i podmíněné peněžité tresty (viz podkapitola 3.2).

Graf č. 10: První rozhodnutí o výkonu podmíněného trestu

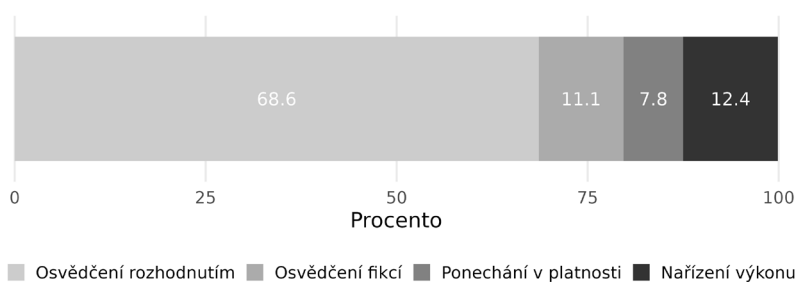
Pozn.: Obecný vzorek podmíněných trestů. N = 340.

Graf č. 11: Rozhodnutí o výkonu podmíněných trestů ponechaných v platnosti

Pozn.: Obecný vzorek podmíněných trestů omezený na ty, které byly v prvním stádiu ponechány v platnosti. N = 29.

Pokud se zaměříme nikoliv na obecný vzorek podmíněně odsouzených, ale na vzorek podmíněných trestů ponechaných v platnosti, pak v Grafu č. 12 vidíme, že podíl pachatelů nevedoucích řádný život je skutečně nízký (pětina, tedy jen lehce více než v Grafu č. 11). Můžeme z toho dovodit, že i ti, kteří nevedou řádný život jednou, při poskytnutí další šance ve velké většině případů dále povedou řádný život během sledované doby (která však není velmi dlouhá).

Graf č. 12: Rozhodnutí o výkonu podmíněných trestů ponechaných v platnosti

Pozn.: Vzorek podmíněných trestů ponechaných v platnosti. N = 154.

3.4.3 Důvody pro nařízení výkonu a ponechání v platnosti

Proč soudy nařizují výkony trestů a proč ponechávají v platnosti podmíněný trest? V § 83 odst. 1 tr. zákoníku je vyjmenováno několik důvodů, které jsme výše rozebrali. V praxi pak soudy docházely k závěru, že podmíněně odsouzení nevedli řádný život primárně na základě toho, že v průběhu zkušební doby spáchali další trestný čin (viz Tabulka č. 3). V několika případech pak k tomuto závěru došly na základě porušení dohledu, nesplacení a neuhrazení škody či spáchání přestupku. Jak jsme zmínili výše, jelikož byla významná část usnesení neodůvodněná, tak naše závěry nelze zobecnit na rozhodovací praxi soudů a vypovídají více o rozhodnutích o nařízení výkonu trestu než o těch ponechávajících podmíněný trest v platnosti.

Tabulka č. 3: Důvody nevedení řádného života

Důvod nevedení řádného života	Nařízení výkonu	Ponechání v platnosti
Spáchání trestného činu	13	4
Spáchání přestupku	0	1
Porušení dohledu	3	0
Nesplacení/neuhrazení škody	1	2

Pozn.: Obecný vzorek podmíněných trestů, u kterých byl nařízen výkon trestu či byl ponechán v platnosti a rozhodnutí bylo odůvodněno. Uvádíme jen nejpodstatnější důvody v pořadí „Spáchání trestného činu“, „Spáchání přestupku“, „Porušení dohledu“ a „Nesplacení/neuhrazení škody“.

Kde pak soudy nakreslí hranici, kdy je ještě na místě např. nařídit výkon trestu odnětí svobody, kdy jej ponechat v platnosti – a kdy rozhodnou o osvědčení, byť jeho jednání nebylo perfektní?

Pro nařízení výkonu trestu odnětí svobody obecně nestačilo spáchání jakéhokoli trestného činu, nejnižší nastavenou laťkou bylo spáchání úmyslného trestného

činu¹⁴³, byť tento přístup byl relativně přísný. Většinou bylo vyžadováno, aby toto spáchání bylo opakované¹⁴⁴, doprovázené spácháním přestupků či aby nový trestný čin byl podobného druhu jako ten, za který byl uložený podmíněný trest odnětí svobody (případně aby byl trestný čin spáchán brzy po uložení podmíněného trestu odnětí svobody¹⁴⁵). V takových případech byla důvodem pro neponechání podmíněného trestu odnětí svobody v platnosti často trestní minulost.¹⁴⁶ Specifickým případem pak bylo vypořádání se s pachatelem trestné činnosti, kteří ji neustále opakovali, přičemž se jednalo zejména o málo závažnou trestnou činnost typu neplacení výživného (a to jak starého, tak nového) či tzv. mařenky (§ 337 tr. zákoníku). Pokud se jednalo o opakované páchaní stejné trestné činnosti v rámci zkušební doby, pak bylo standardem nařízení výkonu trestu odnětí svobody.¹⁴⁷ Podobně soudci přistupovali k nařízení výkonu trestu odnětí svobody, pokud obvinění absolutně ignorovali probační dohled.¹⁴⁸ Lehce zjednodušeně, k nařízení docházelo tehdy, pokud soudy už nemohly přijít s žádným důvodem pro možné ponechání v platnosti.

Samotné spáchání trestného činu tak často nebylo dostatečné pro nařízení výkonu trestu odnětí svobody. Soudy ponechávaly trest odnětí svobody v platnosti, pokud doufaly, že odsouzený by mohl využít ještě další šance. Tedy pokud se domnívaly, že spáchání trestného činu bylo jednorázové¹⁴⁹, nový trestný čin byl odlišného druhu (a ideálně nižší závažnosti) než za jaký byl uložen podmíněný trest¹⁵⁰, či pokud ke spáchání trestného činu došlo na začátku zkušební doby a následně delší dobu odsouzený nepáchal a (částečně) vykonal trest.¹⁵¹ Podobně se soudům nechtělo příliš uvěznit pachatele v případě prvního opakovaného neplacení výživného či přestupkové činnosti v dopravě, a to i pokud podmíněně odsouzení bylo za stejnou trestnou činnost.¹⁵² V souvislosti s ponecháním podmíněného trestu v platnosti pak soudy zmiňovaly skutečnost, že za novou trestnou činnost byly uloženy alternativní tresty.¹⁵³

Mimo těchto jasněji vyjádřených účelů soudy ponechání v platnosti využívaly i za účelem přiměnění obviněného k jednání: U pachatele, který nehradil výživné

¹⁴³ Usnesení Městského soudu v Brně ze dne 30. 8. 2018, č. j. 11 T 82/2017-76.

¹⁴⁴ Usnesení Okresního soudu v Chebu ze dne 27. 9. 2017, č. j. 7 T 11/2017-197; usnesení Okresního soudu v Hradci Králové ze dne 4. 5. 2018, č. j. 5 T 110/2017-78.

¹⁴⁵ Usnesení Okresního soudu v Jindřichově Hradci ze dne 16. 10. 2017, č. j. 11 T 21/2016-121.

¹⁴⁶ Byť i zde se nabízí otázka, zda v takovém případě byly podmíněné tresty odnětí svobody vhodně uloženy.

¹⁴⁷ Usnesení Okresního soudu ve Svitavách ze dne 30. 1. 2019, č. j. 1 T 35/2017-65; usnesení Okresního soudu v Ústí nad Orlicí ze dne 4. 10. 2021, č. j. 2 T 15/2017-169.

¹⁴⁸ Usnesení Okresního soudu v České Lípě ze dne 3. 1. 2018, č. j. 17 T 49/2017-76; usnesení Okresního soudu v Pardubicích ze dne 1. 3. 2018, č. j. 4 T 76/2017-66.

¹⁴⁹ Usnesení Okresního soudu v Českých Budějovicích ze dne 19. 6. 2020, č. j. 38 T 162/2017-156.

¹⁵⁰ Usnesení Obvodního soudu pro Prahu 9 ze dne 27. 11. 2018, sp. zn. 143 T 20/2017.

¹⁵¹ Usnesení Okresního soudu v Kolíně ze dne 4. 3. 2020, č. j. 3 T 124/2017-126.

¹⁵² Usnesení Okresního soudu v Českých Budějovicích ze dne 19. 6. 2020, č. j. 38 T 162/2017-156; usnesení Okresního soudu v Pardubicích ze dne 15. 4. 2021, č. j. 1 T 53/2017-179.

¹⁵³ Usnesení Okresního soudu v Českých Budějovicích ze dne 19. 6. 2020, č. j. 38 T 162/2017-156; usnesení Okresního soudu v Ústí nad Orlicí ze dne 8. 10. 2019, č. j. 2 T 15/2017-120.

a byl za to odsouzen k podmíněnému trestu a poté opět trestně stíhán, soud využil ponechání v platnosti ke zdůraznění, že pokud výživné neuhradí, tak nařídí výkon trestu odnětí svobody.¹⁵⁴ Ponechání v platnosti pak bylo využito i za účelem zmírnění dopadů trestů: Podmíněný trest odnětí svobody tak byl ponechán v platnosti u pachatele, kterému již bylo nařízeno, aby vykonal trest odnětí svobody ve výměře 22 měsíců, což bylo soudem považováno za dostačující a podmíněný trest odnětí svobody považoval za připomenutí pro pachatele, aby po propuštění plnil vyživovací povinnost a i jinak vedl řádný život.¹⁵⁵ Posledně zmíněné rozhodnutí je v souladu s judikaturou Ústavního soudu¹⁵⁶, u které je však na místě zmínit, že na ní není jednoznačný názor [srov. např. Ščerba (2020b, 2022)].

At' již došlo k nařízení výkonu trestu odnětí svobody či k ponechání podmíněného trestu v platnosti, tak soudy zdůrazňovaly poskytnutí další šance a výjimečnost takového postupu. Při nařízení výkonu trestu odnětí svobody tak soudy poukazovaly na výjimečnost ponechání podmíněného trestu v platnosti (někdy označované za „zcela výjimečné“) – a že neshledaly „jakýchkoli“ či „žádných“ okolností pro jiný postup.¹⁵⁷ Při ponechání v platnosti soudy apelovaly na pachatele, že další šance již poskytnuta nebude, že poskytuje „ještě jednu (nutno však zdůraznit, že skutečně poslední) šanci k nápravě“.¹⁵⁸ Byť tedy důvody zmíněné výše nenaznačují, že ponechání v platnosti by mělo být jen velmi výjimečně využívaným institutem – v některých usneseních byla vidět skutečně velmi silná snaha soudců najít alespoň nějaký důvod, proč by pachatele nemuseli uvěznit – soudy zdánlivou výjimečnost rády a často využívaly k rétorickému apelování na odsouzené či k zdůraznění, že neměly jinou možnost jak rozhodnout.

Nakonec nás zajímalo, co odsouzený může ještě udělat, aby se osvědčil. Z hlediska neuhrazení škody soudy dvakrát zdůraznily, že podstatné je, že škodu hradí dle splátkového kalendáře, a to i když uhradil jen třetinu škody (15 000 Kč z 45 000 Kč; jednalo se však o covidové období, kdy byl propuštěný ze zaměstnání).¹⁵⁹ V jednom případě, byť nedošlo k žádnému uhrazení škody, tak soud konstatoval, že poškozený má exekuční titul pro případné exekuční vymáhání, takže přistoupil k osvědčení.¹⁶⁰ Pokud odsouzení páchali přestupky jen v menší míře, pak některé soudy také přistoupily k osvědčení. Osvědčení tak nebránilo spáchání přestupku proti majetku vyřízeného blokovou pokutou, a to i když se odsouzený nedostavil k veřejnému

¹⁵⁴ Usnesení Okresního soudu v Olomouci ze dne 4. 6. 2019, č. j. 5 T 59/2017-135.

¹⁵⁵ Usnesení Okresního soudu ve Vyškově ze dne 8. 1. 2020, sp. zn. 2 T 85/2017.

¹⁵⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 30. 7. 2019, sp. zn. II. ÚS 4022/18 (N 142/95 SbNU 230); pro účely transparentnosti uvádím, že na přípravě tohoto nálezu se jeden z autorů této kapitoly podílel jako asistent soudkyně zpravodajky.

¹⁵⁷ Usnesení Městského soudu v Brně ze dne 26. 2. 2019, č. j. 2 T 191/2016-265; usnesení Okresního soudu v Chebu ze dne 27. 9. 2017, č. j. 7 T 11/2017-197; usnesení Okresního soudu v Hradci Králové ze dne 4. 5. 2018, č. j. 5 T 110/2017-78.

¹⁵⁸ Usnesení Obvodního soudu pro Prahu 9 ze dne 27. 11. 2018, sp. zn. 143 T 20/2017.

¹⁵⁹ Usnesení Obvodního soudu pro Prahu 10 ze dne 20. 7. 2020, sp. zn. 29 T 33/2017 a usnesení Krajského soudu v Praze ze dne 28. 8. 2018, č. j. 6 T 54/2016-780.

¹⁶⁰ Usnesení Okresního soudu v Mělníku ze dne 24. 7. 2019, č. j. 1 T 86/2017-127.

zasedání (prodloužení by dle soudu bylo nepřiměřeně přísné).¹⁶¹ Podobně osvědčení nebránilo ani spáchání dvou dopravních přestupků a podání trestního oznámení na odsouzeného, přičemž ale do okamžiku rozhodnutí soudu nebyly zahájeny úkony trestního řízení.¹⁶² Spáchání dvou přestupků pak stejný soud považoval za vyvážené tím, že spolupracoval s probační úřednicí a uhradil celou částku dlužného výživného.¹⁶³ V obou případech státní zástupce souhlasil s osvědčením. Na závěr pak k osvědčení došlo i u odsouzeného, který se v průběhu zkušební doby dopustil drobné krádeže, ale protože šlo o protiprávní jednání jiného druhu, tak jej soud osvědčil; dále zmínil, že protože byl ve výkonu trestu odnětí svobody za trestný čin spáchaný před uložením podmíněného trestu, tak vše naznačuje, že tento zážitek jej odradil od dalšího páchaní trestné činnosti.¹⁶⁴

Na závěr se věnujeme teorii, kterou jsme nastínili výše, tedy že významnou roli při rozhodování, zda nařídit výkon trestu či ponechat podmíněné odsouzení v platnosti, hraje druh nového trestu. Zde opět zdůrazňujeme naše omezení z hlediska chybějícího odůvodnění u zjednodušených rozhodnutí, které nám znemožňují zjistit spisovou značku řízení o novém trestném činu, a tedy zjistit nový uložený trest. U těch odůvodněných můžeme logicky očekávat výrazně vyšší míru nařízení výkonu než u celého zkoumaného vzorku. To ilustruje skutečnost, že při nevedení řádného života u odůvodněného vzorku došlo k nařízení výkonu v 70,8 % případů, kdežto u všech zkoumaných rozhodnutí k nařízení došlo jen v 46,5 %.

Data z Tabulky č. 4 naznačují, že druh trestu uloženého za nový trestný čin může ovlivňovat rozhodnutí o tom, zda bude nařízen výkon trestu či zda bude podmíněný trest ponechán v platnosti. Při uložení nepodmíněného trestu byl až na jednu výjimku výkon trestu nařízen, kdežto při uložení obecně prospěšných prací došlo ve dvou případech ze tří k ponechání trestu v platnosti. Vzhledem k velmi malému počtu zkoumaných rozhodnutí tyto údaje spíše posilují hypotézu, kterou by bylo třeba dále zkoumat, než že by hypotézu potvrzovaly.

Tabulka č. 4: Nařízení výkonu a ponechání trestu v platnosti v závislosti na druhu nového trestu

Nový trest	Nařízení výkonu	Ponechání v platnosti
Nepodmíněný trest	7	1
Obecně prospěšné práce	1	2
Podmíněný trest	5	0

Pozn.: Obecný vzorek podmíněných trestů, u kterých bylo důvodem nevedení řádného života spáchání nového trestného činu v průběhu zkušební doby (u jednoho nového spáchaného trestného činu nezjištěno, jaký trest byl uložený).

¹⁶¹ Usnesení Okresního soudu v Děčíně ze dne 10. 1. 2022, č. j. 29 T 166/2017-274.

¹⁶² Usnesení Obvodního soudu pro Prahu 9 ze dne 2. 4. 2019, č. j. 50 T 56/2017-248.

¹⁶³ Usnesení Obvodního soudu pro Prahu 9 ze dne 21. 2. 2020, sp. zn. 50 T 52/2017.

¹⁶⁴ Usnesení Obvodního soudu pro Prahu 10 ze dne 14. 10. 2020, sp. zn. 51 T 33/2017.

3.4.4 Osvědčení a jeho rychlost

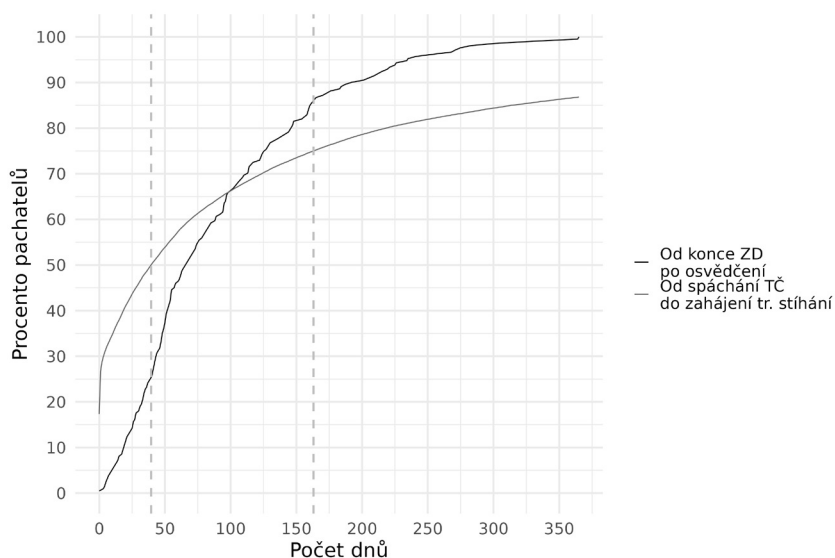
Aby rozhodování o výkonu trestu bylo kvalitní, tak je třeba nejen dostatečné zohlednění všech okolností, ale aby k němu docházelo ve vhodný čas, a aby byly dostupné všechny informace potřebné pro rozhodnutí. Zkoumáme-li osvědčení, pak tou hlavní otázkou, která nás zajímá, je, jak dlouho po konci zkušební doby dochází k osvědčení, pokud o něm rozhoduje soud. V Grafu č. 13 ukazujeme, že k velké části osvědčení (80 %) dochází po pěti měsících od konce zkušební doby. Je to příliš rychlé či příliš pomalé? Na tuto otázku nelze odpovědět přímo, ale musíme ji vztáhnout k praxi českých orgánů činných v trestním řízení.

Soudce by o osvědčení měl rozhodovat v okamžiku, když je přesvědčený, že v průběhu zkušební doby nedošlo k další trestné činnosti. Tuto skutečnost zjistí primárně tím, že danou osobu lustruje v Centrální evidenci stíhaných osob (CESO), kde se evidují zahájená trestní stíhání. Aby mohl soudce zjistit, zda se pachatel nedopustil další trestné činnosti ke konci zkušební doby, tak je potřeba, aby od konce zkušební doby do rozhodnutí o osvědčení uběhla doba, která by byla dostatečná pro případné zahájení trestního stíhání. Co znamená „dostatečná“ záleží na praxi orgánů činných v trestním řízení, a proto v Grafu č. 13 ukazujeme, jak dlouho od spáchání trestného činu trvalo, než bylo zahájeno trestní řízení¹⁶⁵.

Dříve, než jsme analyzovali tato data, jsme si stanovili, že o osvědčení by takřka nikdy nemělo být rozhodnuto dříve, než uplyne alespoň určitá doba potřebná pro případné odhalení, že byl spáchán trestný čin na konci zkušební doby. Jak tuto dobu definovat? Jednou z možností je spočítat, za jak dlouho od spáchání bylo zahájeno trestní stíhání v alespoň 50 % případů, což považujeme za minimální dobu. Doporučovali bychom přitom použít dobu od spáchání do zahájení trestního stíhání u alespoň 75 % pachatelů a za optimum bychom považovali dobu u alespoň 90 % pachatelů. Podíváme-li se na data v Grafu č. 13, pak vidíme, že jedna čtvrtina osvědčení je učiněna před tím, než by uplynula doba potřebná pro zahájení trestního stíhání u poloviny trestných činů, pokud by je pachatelé spáchali těsně před koncem zkušební doby. Před dosažením námi doporučeného standardu (doby, během které lze očekávat zahájení trestního stíhání v 75 % případů, pokud by trestný čin byl spáchán těsně přes koncem zkušební doby) bylo rozhodnuto o osvědčení u 85 % případů. Toto naznačuje, že rozhodování o osvědčení může být v některých případech až příliš rychlé. Zároveň však Graf č. 13 ukazuje, že nelze čekat s osvědčením na námi definované optimum (90 %), kterého by totiž nebylo dosaženo ani rok po skončení zkušební doby.

Otázka osvědčení – a v jeho důsledku zahlázení – podmíněného odsouzení je podstatná zejména z hlediska dopadů do života pachatele [tzv. neviditelných trestů, srov. Fitrakis (2018) a Gřivna (2018)]. Rozhodl-li soud, že se podmíněně odsouzený osvědčil, resp. má-li se za to, že se osvědčil (§ 83 odst. 4 tr. zákoníku), tak se na

¹⁶⁵ Vzorkem byli všichni dospělí pachatelé odsouzení v roce 2019, zdrojem byly statistické listy trestní fyzických osob.

Graf č. 13: Počet dnů od konce zkušební doby do osvědčení a od spáchání do zahájení trestního stíhání

Pozn.: Počet dnů od konce zkušební doby (ZD) do osvědčení je počítán z obecného vzorku podmíněných trestů (případy, kdy došlo k osvědčení rozhodnutím, vynechána jsou rozhodnutí, u kterých není uvedeno datum osvědčení, a u kterých je počet dnů mezi osvědčením a koncem zkušební doby menší než 0 či větší než 365, N = 208). Počet dnů od spáchání do zahájení trestního stíhání je počítán ze statistických listů trestních – soudů fyzických osob (rok vydání rozhodnutí 2019, včetně souhrnných a společných trestů, bez mladistvých, statistické listy trestní soudů za roky 2019–2022, N = 60 762). Vertikální přerušované čáry naznačují počet dnů od spáchání trestného činu potřebných pro to, aby bylo zahájeno trestní stíhání nejprve u 50 % a následně u 75 % pachatelů.

pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen. Z hlediska společenského působení – varování před potenciálním problematickým chováním daného člověka skrze záznam ve výpisu z Rejstříku trestů – taková úprava není zásadně problematická. Zkušební doba a doba do rozhodnutí o osvědčení je pravděpodobně dostatečně dlouhá na to, aby v oprávněných případech dostatečně varovalo případné zaměstnavatele, a aby po jejím uplynutí již nebyl zásadní důvod pachatele vystavovat odlišnému zacházení než jiného pachatele.

Možný problém však vyvstává, pokud v důsledku osvědčení nelze podmíněný trest zohlednit za účelem kriminalizace a trestání určitého jednání. Z hlediska kriminalizace je zvláštní, aby se tvrdilo, že máme různé recidivistní skutkové podstaty (Drápal, 2022b), ale abychom zároveň předstírali, že pokud došlo k zahlazení, tak daný pachatel nebyl odsouzen či potrestán (jedná se však o širší problém vztahující se i na peněžité trest či obecně prospěšné práce). Podobně je nejasné, jakou roli by

zahlázení podmíněného trestu mělo hrát při ukládání trestů: K takovému odsouzení by se totiž mělo i nemělo přihlížet¹⁶⁶, což vede k tomu, že soudy k nim nepřihlížejí – ale i přihlížejí.¹⁶⁷ Bylo by tedy vhodné zřídit dva oddělené instituty zahlázení: Jeden pro společenské účely (zejména zaměstnání), který by mohl být navázaný na současnou úpravu zahlázení, a druhý pro trestněprávní účely, který by se primárně řídil teoriemi ohledně toho, kdy a jak je na místě zohledňovat trestní minulost [pro jejich detailnější diskuzi srov. např. Košatka (2023)].

3.4.5 Rychlost ponechání odsouzení v platnosti po konci zkušební doby

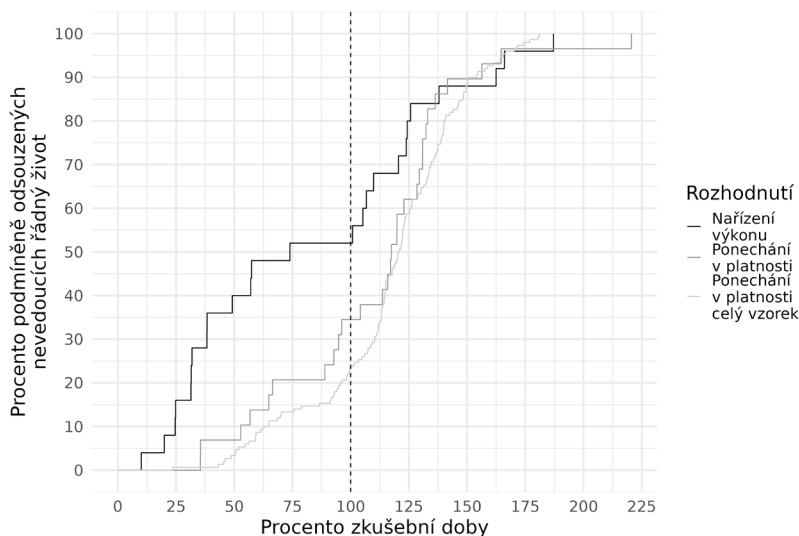
Druhou procesní otázkou je, v jaké části zkušební doby se rozhoduje o nařízení výkonu trestu či o ponechání odsouzení v platnosti. Na tuto otázku poskytuje odpověď Graf č. 14, který ukazuje, že většina těchto rozhodnutí je učiněna po konci zkušební doby. Přibližně polovina nařízení výkonu trestu je učiněna v průběhu zkušební doby, kdežto přibližně čtvrtina či třetina rozhodnutí o ponechání v platnosti je učiněna v průběhu zkušební doby. To naznačuje, že v případě rozhodování v průběhu zkušební doby mají soudci tendenci spíše nařídit výkon trestu než rozhodnout o jeho prodloužení.

Skutečnost, že se přibližně v polovině případů rozhodlo o nařízení výkonu trestu po konci zkušební doby, nelze považovat za zásadně problematickou: Trvá-li trestní řízení delší dobu a je-li nutné vyčkat pravomocného odsuzujícího rozsudku, pak v některých případech není jiného zbytí. Zároveň je pozitivní, že např. k nařízení výkonu dochází v průběhu zkušební doby a nečeká se pouze až na její konec, byť z dat lze formulovat hypotézu, že soudům se chce o něco méně rozhodovat v poslední čtvrtině zkušební doby a že spíše počkají na konec zkušební doby, aby nařídili výkon trestu.

Nařízení výkonu trestu po konci zkušební doby by se mohlo stát problematickým, pokud by uplynula velmi dlouhá doba od konce zkušební doby do nařízení výkonu trestu a pokud by podmíněně odsouzený nepřispěl k průtahům v trestním řízení. Jinými slovy, buďto pokud trestní řízení trvalo příliš dlouho nebo pokud soud již v průběhu zkušební doby věděl, že výkon trestu nařídí, ale učinil tak až po konci zkušební doby po několika letech. Tato skutečnost by měla být zohledněna ve prospěch podmíněně odsouzeného, a to případně i do takové míry, že by k nařízení výkonu nedošlo. Jednoduše není spravedlivé, pokud byl pachatel odsouzen za

¹⁶⁶ Na pachatele se hledí, „jako by nebyl odsouzen“, ale zároveň se k odsouzení může přihlídnout „materiálně“. Co to znamená, kdo ví.

¹⁶⁷ Srov. např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. 6. 2019, sp. zn. 6 Tdo 296/2019, bod 28. Doktrína sice rozlišuje mezi vlivem „odsouzení“ a „spácháním trestného činu“, přičemž z druhého se vyzývají sklony pachatele ke páchání trestné činnosti, ale ani základně není řečeno, jaké praktické důsledky by to mělo mít. To vede k významným nejasnostem ohledně toho, jaký vliv by měla mít trestní minulost (Košatka, 2023).

Graf č. 14: Rozhodnutí o nařízení výkonu trestu a ponechání jej v platnosti v průběhu zkušební doby

Pozn.: Data pochází z obecného vzorku podmíněných trestů (N nařízení = 25, N ponechání v platnosti = 29) a ze vzorku ponechání rozhodnutí v platnosti (N = 154).

určitou trestnou činností, aby soud nařídil výkon trestu až dlouhá léta poté, pokud k tomu pachatel zásadně nepřispěl.

Problematické důsledky má však pouhá skutečnost, že většina rozhodnutí o ponechání podmíněného trestu v platnosti byla učiněna až po konci zkušební doby.¹⁶⁸ Toto není problematické samo o sobě, ale teprve ve spojení se stanoviskem trestního kolegia Nejvyššího soudu z roku 2004, dle kterého i když je zkušební doba prodloužena po konci původní zkušební doby, tak plynule navazuje na konec původní zkušební doby.¹⁶⁹ Tedy prodlouží-li se až po konci zkušební doby, začíná běžet zpětně. Podle Nejvyššího soudu se tak nemůže stát, že zkušební doba by byla přerušena.

Proč tak Nejvyšší soud učinil? Zde se musíme pustit do spekulací. Z předmětného stanoviska trestního kolegia Nejvyššího soudu vyplývá, že jedním z důvodů mohlo být, že se rozhodovalo o tom, zda vůbec lze učinit rozhodnutí o ponechání podmíněného odsouzení v platnosti po skončení zkušební doby: Některé soudy zastávaly názor, že nelze rozhodnout o ponechání podmíněného odsouzení v platnosti po konci zkušební doby. Tento názor byl podporovaný i oběma vrchními soudy, šesti krajskými soudy a některými výzkumnými institucemi, např. Právnickou fakultou Univerzity Karlovy či Ústavem státu a práva Akademie věd ČR, které zmiňovaly, že

¹⁶⁸ Možná i proto, že do konce zkušební doby se některé prohrěšky soudci mohou snažit neformálně vyřešit.

¹⁶⁹ Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 5. 2. 2004, sp. zn. Tpjn 300/2003 (R 22/2004).

„prodloužit lze pouze to co trvá, tedy lhůtu, která ještě neskončila“.¹⁷⁰ Je tedy možné, že dané stanovisko bylo určitým kompromisním řešením. „Prodloužení“ něčeho, co mezitímně skončilo, by mohlo vyvolat větší odpor ze strany formalistických přístupů, a proto možná ani nebylo zvažováno. Důsledky tohoto rozhodnutí však nejspíše nebyly detailně domyšleny, resp. nejsou v daném rozhodnutí rozebrané, což působí problémy, na které v této části poukazujeme.

Se stanoviskem Nejvyššího soudu nesouhlasíme, protože v situaci, kdy je zkušební doba prodloužena až po konci zkušební doby, se nad pachatele zpětně zavěšuje Damoklův meč, o kterém si odsouzený již myslel, že zmizel. Argumentace Nejvyššího soudu je v této otázce zvláštní. Uvádí, že „je jen na odsouzeném, jak se bude, popř. i po skončení zkušební doby chovat a zda si dobrodiní zákona zaslouží“. Problém je, že po konci zkušební doby si odsouzený již nemá co zasloužit a neví, že si má co zasloužit! Pokud by se rozhodovalo retroaktivně, předpokládali bychom, že by takové rozhodnutí mohlo být i protiústavní.

V rozporu s koncepcí zkušební doby pak je z našeho pohledu zejména to, že Nejvyšší soud dovozuje, že pokud soud po skončení zkušební doby rozhoduje o tom, zda odsouzený zavinil přičinu k nařízení výkonu trestu, tak může zohlednit i negativní chování odsouzeného po skončení původní zkušební doby do okamžiku rozhodnutí soudu. Domníváme se, že po konci zkušební doby se podmíněně odsouzený může opíjet, krást policistům pokrývky hlavy, hlásat desinformace, odmítat nahradit způsobenou újmu, propagovat potřebu svržení právního systému nenásilnou cestou, blokovat shromáždění neonacistů či být nezaměstnaný, aniž by byl vystaven hrozbě uvěznění (byť některá jednání mohou být posouzena jako přestupky a toto jednání může být označováno za nemorální různými osobami). To vychází z koncepce liberálního státu. Tedy soud – dle nás – nemá posuzovat vedení řádného života od podmíněného odsouzení do okamžiku rozhodnutí o ponechání podmíněného odsouzení v platnosti, ale jen to období, kdy odsouzený ví, že má vést řádný život.

Protiargumentem by mohlo být, že pokud pachatel nevedl řádný život, tak má počítat s tím, že ho má vést i po skončení zkušební doby, protože může dojít k ponechání podmíněného odsouzení v platnosti. Byť formálně možný, takový argument je nepřesvědčivý. Pachatel nemá jasně vymezenou dobu, po kterou se má určitým způsobem chovat, není mu sděleno, že nevedl řádný život (a v některých situacích si tím nemusí být jistý) a očekávání právní jistoty tak chybí.

Názor Nejvyššího soudu dále výrazně omezuje možnosti soudů: Představme si, že soud uloží podmíněný trest s tříletou zkušební dobou. Následně rok a půl po skončení zkušební doby rozhoduje o ponechání odsouzení v platnosti poté, co byl odsouzen za spáchání trestného činu v průběhu zkušební doby.¹⁷¹ V takovém případě soud může zkušební dobu reálně prodloužit maximálně o půl roku, protože jinak by překročil horní hranici zkušební doby stanovenou v § 82 odst. 1 tr. zákoníku

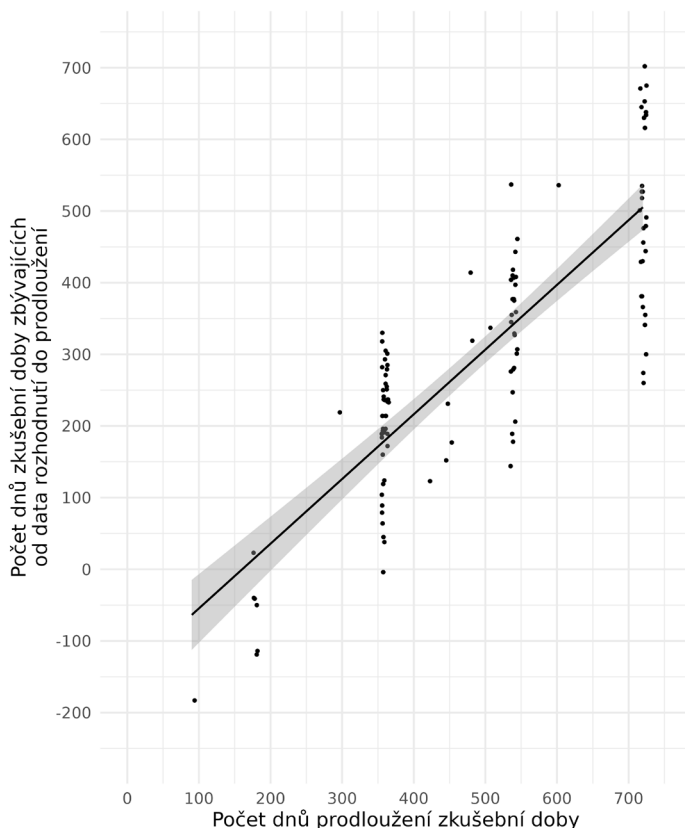
¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ K fikci osvědčení nedošlo, protože v takovém případě soud neučinil rozhodnutí, protože na tom měl podmíněně odsouzený vinu (spáchal trestný čin v průběhu zkušební doby).

[srov. § 83 odst. 1 písm. b) tr. zákoníku]. Dohled, omezení a povinnosti, které se odsouzeného reálně dotknou, může soud stanovit pouze po zbývající (velmi krátkou) dobu zkušební doby. Rozhodnutím Nejvyššího soudu tak podmíněný trest přišel i o podstatnou část své efektivity.

Abychom ilustrovali tyto problémy na datech, tak v Grafu č. 15 zobrazujeme vztah mezi délkou zkušební doby a dobou, která ze zkušební doby zbývala od data rozhodnutí o prodloužení zkušební doby. Řečeno lehce zjednodušeně, na horizontální ose je zobrazena „formální prodloužená zkušební doba“, tedy jak soud rozhodl, a na vertikální ose je zobrazena „skutečná prodloužená zkušební doba“, tedy jak dlouho po rozhodnutí soudu podmíněně odsouzený ještě bude ve zkušební době. Tuto „skutečnou zkušební dobu“ jsme vypočítali jako rozdíl mezi délkou prodloužení zkušební doby a počtem dnů mezi koncem původní zkušební doby a rozhodnutím o prodloužení zkušební doby.

Graf č. 15: Uložená a realizovaná zkušební doba

Pozn.: Vzorek podmíněných trestů ponechaných v platnosti, u kterých bylo rozhodnutí účinně-
no po konci zkušební doby (N = 114) a trend lineární regrese.

Z Grafu č. 15 jsme schopni vyčíst několik zajímavých skutečností. Zaprvé, existují případy, kdy bylo rozhodnuto o prodloužení zkušební doby, ale pokud by bylo postupováno podle judikatury Nejvyššího soudu, tak by konec prodloužené zkušební doby uplynul před tímto rozhodnutím. Rozhodnutí o prodloužení zkušební doby tedy nemohlo jakkoliv ovlivnit život podmíněně odsouzeného a bylo pouze retrospektivní. Zadruhé, „prodloužená“ zkušební doba, která zbývá po rozhodnutí o prodloužení, v průměru představuje 54,3 % uložené „prodloužené“ zkušební doby. Takřka polovina zkušební doby se tedy realizuje před rozhodnutím o prodloužení zkušební doby. To si lze představit tak, že je-li zkušební doba prodloužena o 18 měsíců, tak od okamžiku tohoto rozhodnutí do konce zkušební doby zbývá necelých 10 měsíců. Toto snižuje účinnost, srozumitelnost a racionálnost soudního rozhodnutí. Zároveň toto snižuje vypovídací hodnotu toho, že podmíněně odsouzení, jejichž trest byl ponechán v platnosti, se nedopustili další trestné činnosti v průběhu takto prodloužené zkušební doby. Tato doba prodloužení totiž byla i kvůli tomuto kratší, než jaká se jevila.

Pokud tedy soud rozhodne o prodloužení zkušební doby po konci zkušební doby, tak by měl stanovit nový začátek a konec zkušební doby. Zkušební doba by tím byla rozdělena na dvě části, ale to ničemu nevádí. Slovo „prodloužení“ by se při takové interpretaci vykládalo jako delší trvání zkušební doby, nikoliv ve smyslu, že její části na sebe nutně musí plynule navazovat. Je s podivem, že stanovisko trestního kolegia nijak nediskutuje, proč je nutné, aby části zkušební doby na sebe navazovaly plynule a představovaly jeden celek, resp. že toto bere za dané, a že nezmiňuje problémy s tím spojené.

3.4.6 Rozhodnutí o ponechání v platnosti

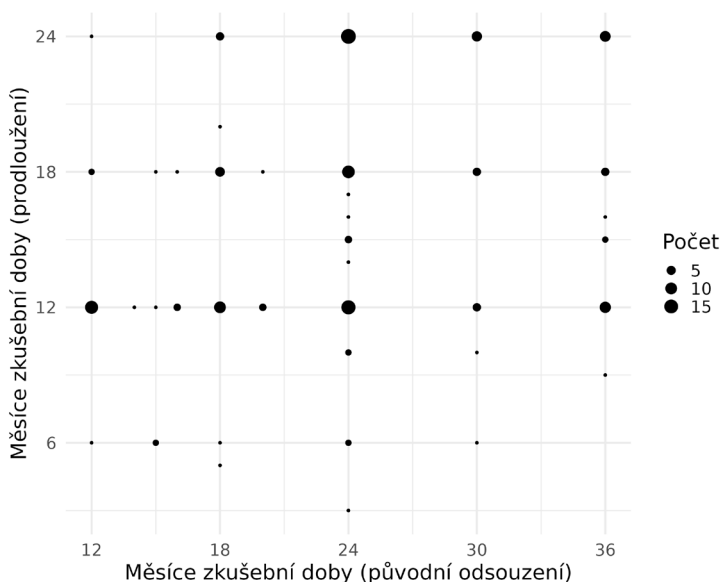
Nyní se detailněji zaměříme na rozhodnutí o ponechání podmíněného trestu v platnosti, přičemž vycházíme ze vzorku rozhodnutí o ponechání v platnosti. V Grafu č. 12 jsme ukázali, že i při nevedení řádného života, pokud je podmíněný trest ponechán v platnosti, tak více než čtyři pětiny pachatelů v průběhu prodloužené zkušební doby nespáchají trestnou činnost. Přispívají soudy k tomu tím, že by reagovaly na rizika a potřeby pachatelů? Takřka jistě ne: V souvislosti s ponecháním podmíněného trestu v platnosti totiž soud v naprosté většině případů až na jeden případ (99,3 %) prodloužil zkušební dobu, přičemž takřka nikdy vedle toho nestanovil dohled či určité povinnosti. V 9,8 % soud stanovil nad odsouzeným dohled a v jedné věci (0,7 %) stanovil další povinnost. Podobně i v případě druhého ponechání podmíněného trestu v platnosti došlo nejčastěji k prodloužení zkušební doby (ve 100 %, vyjma jedné věci vždy v délce 12 měsíců)¹⁷². Toto ukazuje, že **základní reakcí soudů je prodloužovat zkušební dobu bez reagování na rizika a potřeby pachatelů.**¹⁷³

¹⁷² Ve dvou případech pak byl přidán dohled a povinnost nebyla přidána ani v jednom případě.

¹⁷³ Zde je třeba zopakovat, že zkoumaný vzorek vycházel z rozhodnutí, kterými byla prodloužena zkušební doba; neobsahoval rozhodnutí, kterými byl jen uložen dohled nebo povinnost či omezení.

V Grafu č. 16 ukazujeme, k jak dlouhému prodloužení zkušební doby došlo. Standardem bylo prodloužit zkušební dobu o 12, 18 či 24 měsíců; kratší či jiné délky byly spíše výjimečné. Kratší zkušební doby byly prodlužovány o kratší doby a delší zkušební doby byly spíše prodlužovány o delší doby.

Graf č. 16: Uložená a prodloužená délka zkušební doby

Pozn.: Jedná se jen o prvotní prodloužení zkušební doby, vzorek podmíněných trestů ponechaných v platnosti (N = 153).

3.5 Shrnutí a závěry pro praxi

Základními zjištěními této kapitoly jsou tři skutečnosti. Tou první je, že byť zákon říká, že nařízení výkonu trestu má být standardem a ponechání v platnosti má být jen výjimečné (a odborná literatura toto opakuje), v praxi tomu tak není. Ponechání v platnosti je dokonce lehce častějším rozhodnutím než nařízení výkonu trestu. Druhým zjištěním je, že obecně málo pachatelů, kterým byl uložen podmíněný trest odnětí svobody, nevede řádný život či nevyhoví stanoveným podmínkám (15,9 %). To platí i u pachatelů, kterým byla prodloužena zkušební doba (17,2 % z nich v jejím průběhu nevede řádný život). Postupy soudů, které jdou proti zákonu (minimálně jeho duchu, ale pravděpodobně i literě), tak nutně nevedou k ohrožení společnosti. Třetím zjištěním je, že toho je dosahováno primárně dáváním dalších šancí pachatelů. Při ponechání podmíněného trestu v platnosti je běžné prodloužit zkušební dobu, aniž by soud reagoval na rizika a potřeby v životě pachatele. Určitá rezignace na

reagování na rizika a potřeby v životě pachatele je pak patrná i z uložených podmíněných trestů – jako povinnosti jsou ukládány hlavně povinnosti nahradit škodu či uhradit (a hradit) výživné, ale jiná přiměřená omezení a přiměřené povinnosti předvídané v § 48 odst. 4 tr. zákoníku jsou velmi vzácné.

Při diskuzi o nařízení trestu jsme zmiňovali dva základní přístupy v Evropě: očekávající porušení a zdůrazňující odrazení. Kam tedy patří Česká republika? Odpověď bude odlišná, zaměříme-li se na zákon nebo na praxi. Z hlediska znění zákona patří do druhého tábora, který zdůrazňuje odrazení a pouze výjimečně ponechává možnost poskytnout další šanci. Oproti tomu praxe či minimálně její část přistupuje k výkonu podmíněných trestů spíše prvním přístupem: Očekává určitou míru porušení a dává další šance. **Rétoriku „výjimečnosti“ tak lze považovat spíše za určitou performanci, která poskytuje zdání přísnosti, aniž by musela být realizována.** Podobně dlouhodobě soudy přistupovaly k podmíněnému propuštění, když zmiňovaly jeho mimořádnost, byť se spíše jednalo o běžný přístup než o výjimek.¹⁷⁴ Domníváme se, že je na čase alespoň částečně tuto performativní rétoriku výjimečnosti opustit, jelikož ta může zabraňovat tomu, aby se právo vyvíjelo. To naznačují např. komentáře, které se silněji drží právě výjimečnosti tohoto ustanovení, kterou zdůrazňují, v důsledku čehož nemůžou řádně diskutovat principy, na základě kterých soudy v praxi běžně rozhodují.

Napadají nás následující okruhy, o jejichž detailnějším rozebrání a případných změnách by stálo za to uvažovat v návaznosti na naše zjištění:

1. Zamyslet se více nad tím, zda by nebylo na místě ukládat více přiměřených omezení a přiměřených povinností, které by reagovaly na rizika a potřeby pachatele. Co brání soudcům v jejich ukládání? Nedostatek informací o rizicích a potřebách pachatele? Neexistence dohledu? Nedostupnost konkrétních programů? Nebo soudcům nic nebrání a jejich neuložení je pro soudce prostě jednodušší?
2. Jasněji definovat – např. judikatorně či podrobnějším odborným textem – skutečnosti, které by měly vést k nařízení výkonu či k ponechání trestu v platnosti. Například sestavení reakcí na typizovaná porušení by mohlo sjednotit praxi a vést k předvídatelnějšímu systému trestání.
3. Zavést jasnější pravidla z hlediska druhu nově uloženého trestu. Bylo by třeba zvážit, zda by v určitých případech nemělo být nařízení výkonu trestu povinné (či případně s výjimkou) a jak by se mělo rozhodovat o „novém“ podmíněném trestu odnětí svobody, když výkon „starého“ podmíněného trestu odnětí svobody je nařízen kvůli uložení toho „nového“.
4. O osvědčení by soudy měly rozhodovat nejdříve po pěti měsících od konce zkušební doby. Bez toho je vysoká šance, že pokud se podmíněně odsouzený dopustil trestného činu těsně před koncem zkušební doby, tak ještě nebylo zahájeno trestní stíhání a soud tak nemůže posoudit, zda podmíněně odsouzený vedl v průběhu zkušební doby řádný život.

¹⁷⁴ Nález Ústavního soudu, ze dne 28. 11. 2018, sp. zn. II. ÚS 482/18 (N 195/91 SbNU 411), bod 12.

5. Změnit přístup ke „kouskování“ zkušební doby, rozhoduje-li se o prodloužení po konci zkušební doby. Přístup zastávaný Nejvyšším soudem by měl být opuštěn a zkušební doba by měla začít běžet nově po rozhodnutí o ponechání rozhodnutí v platnosti.¹⁷⁵ V opačném případě je podmíněný trest méně efektivní.
6. Standardem by nemělo být jen dávat pachatelům další šanci prostřednictvím prodloužení zkušební doby, ale mělo by být reagováno na rizika a potřeby v životě podmíněně odsouzených.
7. Obecně by pak při uložení podmíněného trestu mělo být více reagováno jak na rizika a potřeby v životě pachatelů, tak citelností trestu na závažnost trestné činnosti. To však rozebíráme v jiných kapitolách této knihy.

¹⁷⁵ Bylo by možné uvažovat i o určité jazykové úpravě znění § 83 tr. zákoníku, aby se nemluvalo čistě o „prodloužení“.

4 CO SI SOUDCI MYSLÍ O PODMÍNĚNÉM TRESTU

S VANESSOU ADRIANOU CIOFFI¹⁷⁶

Teorie a doktrinální přístupy k podmíněnému trestu, jeho historický vývoj či analýza statistik nebo judikatury nám poskytují různé perspektivy, kterými můžeme nahlížet na podmíněný trest. Pomocí nich můžeme identifikovat trendy, problémy i možná řešení. Chybí nám však zásadní zdroj informací od těch, kteří jsou pro ukládání trestů nepostradatelní: soudkyň a soudců (dále jen „soudci“). K tomu, abychom si mohli vytvořit komplexní obrázek o problematice podmíněných trestů a jejich ukládání, se potřebujeme zeptat právě jich na to, jak o podmíněných trestech uvažují. Abychom toto zjistili, tak jsme vedli detailní rozhovory s 30 soudci okresních soudů.

V těchto rozhovorech jsme se snažili pokrýt všechny otázky podstatné pro ukládání podmíněného trestu, o jeho postavení a o rozhodování o jeho výkonu. Zajímalo nás tedy (i) jak soudci vnímají postavení podmíněných trestů, jejich přísnost a zda jej považují za trest odnětí svobody, (ii) za jaké trestné činy jsou podmíněné tresty ochotni ukládat a které okolnosti jsou pro ně podstatné při jeho ukládání, (iii) jak stanovují výměru podmíněných trestů odnětí svobody, (iv) na základě čeho posuzují vedení řádného života a jak rozhodují o nařízení výkonu trestu odnětí svobody a (v) jaký by byl jejich názor na možné změny či které reformy by uvítali.

Tento výzkum je unikátní tím, že takto detailním způsobem doposud nebyly zjišťovány názory soudců ani na podmíněný trest odnětí svobody ani na ukládání trestů obecně. Mezi výzkumy zaměřující se na podobné téma patří na prvním místě zhodnocení praxe soudů o ukládání alternativních trestů Nejvyšším soudem. Ten v roce 2012 na základě zpráv od jednotlivých soudů zhodnotil vybrané otázky vztahující se k podmíněnému trestu. Nejednalo se ale o komplexní zpracování problematiky, Nejvyšší soud se zaměřil pouze na několik vybraných otázek (zejména frekvenci ukládání trestů odnětí svobody a ukládání přiměřených omezení a povinností), přičemž zpracování trpělo metodologickými nedostatky.¹⁷⁷ Obecně v oblasti

¹⁷⁶ Podíl autorů: Vanessa Adriana Cioffi se podílela na přípravě otázek, realizovala rozhovory, analyzovala rozhovory a napsala hlavní část kapitoly. Jakub Drápal se podílel na přípravě otázek, oslovení soudců a na úpravě a finalizaci textu kapitoly.

¹⁷⁷ Zhodnocení praxe soudů v oblasti ukládání a výkonu vybraných trestních sankcí v letech 2010 a 2011, vydané trestním kolegiem Nejvyššího soudu ze dne 12. 2. 2014, sp. zn. Ts 43/2012. Text např. nijak nerozebírá, jak byly jednotlivé názory zpracovány, přičemž jeho text naznačuje výraznou

sankční politiky pak bylo v roce 2013 provedeno dotazníkové šetření Institutem pro kriminologii a sociální prevenci o alternativních trestech, které se však nezaměřovalo na podmíněné tresty odnětí svobody, a vzhledem ke své formě nemohlo být natolik detailní (Scheinost, 2014). Předkládaná analýza tak – dle našeho nejlepšího vědomí – představuje první polistopadový detailní vhled do uvažování českých soudců na základě rozhovorů o podmíněných trestech odnětí svobody a do určité míry o sankcích obecněji.

V této kapitole nejdříve představujeme použitou metodologii a diskutujeme silné i slabé stránky našeho přístupu, které mohou ovlivnit interpretaci dále rozebíraných výsledků. Hlavní část kapitoly tvoří rozbor názorů soudců, přičemž postupujeme od obecných otázek o postavení podmíněného trestu přes jednotlivé fáze rozhodování o něm po úvahy o možných reformách. Nejdříve se tak zabýváme podstatou podmíněného trestu, kde představujeme názory soudců na to, zda je podmíněný trest trestem odnětí svobody, zda je vůbec trestem a v čem podle nich spočívá jeho podstata. Poté řešíme rozhodnutí o uložení podmíněného trestu – jeho univerzální charakter, okolnosti ovlivňující jeho uložení, procesní souvislosti a kdy je vhodnější uložení jiného trestu než podmíněného. Následně uvádíme názory soudců na výměru podmíněného trestu, na ukládání delších podmíněných než nepodmíněných trestů a na řetězení podmíněných trestů. Navazujeme líčením toho, co si soudci představují pod pojmem (ne)vedení řádného života a na závěr představujeme názory soudců ohledně možnosti reformy podmíněného trestu. Kapitulu uzavíráme zamyslením nad názory soudců.

4.1 Metodologie

Výzkum byl založený na polostrukturovaných rozhovorech, což jsou rozhovory s rámcovou tematickou osnovou. Pořadí témat není neměnné, a naopak výzkumník reaguje na odpovědi dotazovaného, byť obvykle se snaží položit všechny otázky, které si připravil (Zandlová, 2019). Otázky nebyly dopředu respondentům zaslány, sděleno jim bylo jen téma. Osnova rozhovorů se nachází v příloze č. 2 v závěru knihy. Jednorázové rozhovory byly uskutečněny tváří v tvář s respondenty v dubnu a květnu 2022, přičemž respondenti věděli, že výsledky budou prezentovány v anonymizované podobě.

Výběr vzorku respondentů byl účelový a heterogenní. Jednalo se o 30 soudců okresních (obvodních) soudů, bez ohledu na délku praxe, věk a pohlaví. Primárně byli osloveni v rámci účelového vzorkování soudci, kteří se v minulosti zúčastnili školení na Justiční akademii vedeného hlavním autorem této knihy a dotazníkového šetření. Tito soudci nám doporučili také své kolegy. Tímto způsobem byly provedeny rozhovory s 27 soudci. Dále jsme oslovili 22 soudců náhodně e-mailem bez

selektivnost: V části zhodnocující podmíněné odsouzení jsou např. zmíněny takřka výlučně pražské obvodní soudy a ostatní jsou zmíněny jen velmi omezeně.

předchozího kontaktu, z nichž 3 souhlasili s účastí. Rozhovorů se zúčastnilo 11 žen a 19 mužů z 15 okresních soudů napříč Čechy, Moravou i Slezskem, jejichž délka praxe se pohybovala od 1 roku po 35 let (průměrně 11 let). Vzorek soudců tedy není reprezentativní (jak je u hloubkových rozhovorů pravidlem), v důsledku čehož je možné, že jsme nezachytili některé názory zastávané soudci. V textu označujeme jednotlivé respondenty čísly.¹⁷⁸ Všechny rozhovory vedla hlavní autorka této kapitoly.

Rozhovory trvaly od 18 minut po 1 hodinu a 15 minut (průměrně 37 minut). Rozhovory byly se souhlasem respondentů nahrávány na diktafon a následně ručně přepsány doslovnou transkripcí. Přepsaná data byla zpracována softwarem pro smíšené metody a kvalitativní analýzu dat QDA Miner Lite. Analytickým postupem byla kvalitativní obsahová analýza (Cho, Lee, 2014), v procesu analýzy jsme použili otevřené kódování. Kódování spočívalo v tom, že všechny přepsané rozhovory byly pozorovány řádek za řádkem (Strauss, Corbin, 1999, s. 51), přičemž jsme pečlivě zkoumali jednotlivé větné úseky i jednotlivá slova za účelem vytvoření kódů, které pojmenovávaly a zestručnily zkoumané sdělení, např. „Podmíněný trest jako hrozba z pohledu soudce“.

Po nakódování všech 30 rozhovorů došlo k rozdělení kódů do kategorií podle relevantnosti. Výše uvedený příklad byl tak zařazen do kategorie „Přisnost podmíněného trestu“. V dalším kroku jsme zkoumali, jak spolu jednotlivé kódy v kategorii souvisejí, což umožnilo provést rozbor identifikovaných jevů a následnou interpretaci (Heřmanský, 2019). Po dokončení kódování vzniklo 70 kódů rozdělených do 16 kategorií. Tyto kategorie a jednotlivé kódy sloužily k vytvoření osnovy konečného textu. Konečná verze textu tedy reflektuje tato zjištění a závěry z otevřeného kódování. Kompletní zpracování měla na starosti hlavní autorka této kapitoly.

Tento výzkum má – jako každý výzkum – určité nedostatky. Tím prvním je, že byl realizován právníky, kteří nemají detailní vzdělání v oblasti kvalitativní metodologie. Byť byl výzkum realizován po detailních konzultacích se zkušenou výzkumníci a na základě doporučení obsažených v odborné literatuře, jednalo se o první použití této metody těmito výzkumníky. V důsledku nezkušenosti mohlo dojít k určitým nepřesnostem, byť si jich autoři nejsou vědomi; vnímají jako férové však na tuto skutečnost upozornit. Detailní porozumění trestnímu právu naopak bylo významnou výhodou při přípravě rozhovorů, jejich vedení, analýze i zpracování.

Názory identifikované v rozhovorech odpovídají vzorku respondentů-soudců. Hlavním definičním znakem bylo, že se jednalo o soudce, kteří bezúplatně věnovali svůj volný čas, aby se zúčastnili rozhovoru. Hlavní autorka dále znala tři soudce osobně z předchozí praxe v roce 2018, s žádným však nebyla v kontaktu od uskutečnění praxe do provedení rozhovorů a ani s nimi nekontaktovala nic nad rámec základních informací o tomto výzkumu určených pro všechny respondenty.

¹⁷⁸ Pohlaví, délka praxe a charakteristika okresu, ze kterého pochází, je uvedena v Příloze č. 1.

4.2 Podstata podmíněného trestu

Nejdříve se zabýváme podstatou podmíněného trestu, tedy jak soudci nahlíží na právní povahu podmíněného trestu a jak si myslí, že o něm uvažují odsouzení. Následně představujeme, v čem podle soudců spočívá podstata podmíněného trestu, nakolik může sloužit jako hrozba a zda je zásadní rozdíl mezi podmíněným trestem odnětí svobody a podmíněným trestem odnětí svobody s dohledem.

4.2.1 Jedná se o trest odnětí svobody?

V teorii a judikatuře Nejvyššího soudu dlouhodobě nepanuje shoda ohledně právní povahy podmíněného trestu (viz podkapitola 1.5). Jedná se o samostatný druh trestu nebo se jedná o způsob výkonu trestu odnětí svobody? Podobně jaká je neshoda mezi teoretiky či mezi judikaturou a trestním zákoníkem, tak nepanuje shoda ani mezi soudci okresních soudů. Někteří pak tuto otázku odmítají řešit s odkazem na to, že nejsou teoretici.

Soudci, kteří zastávají názor, že podmíněný trest je samostatným trestem, argumentují, že tomu tak je proto, že se jedná o jediný univerzální trest, který lze uložit každému. Na druhé straně soudci, kteří uvažují o podmíněném trestu jako o trestu odnětí svobody, tak dělají, protože počítají s možnou přeměnou na nepodmíněný trest. Soudce 20 argumentuje tím, že „je možné uložit podmínku jen u trestu do 3 let, to mimochodem trochu narušuje tu teorii, že jsou dva tresty“.

Přestože nepanuje jednotný názor na tuto problematiku, tak interpretace právní povahy podmíněného trestu ovlivňuje jeho ukládání. Toto lze ilustrovat na příkladu: Představme si, že by obžalovaný spáchal trestný čin, za který by bylo možné uložit nepodmíněný trest v délce 3 let nebo podmíněný trest. Ti soudci, kteří považují podmíněný trest za samostatný trest, by spíše nezvažovali v tomto případě uložit podmíněný trest. Naopak, ti soudci, kteří podmíněný trest vnímají jako formu trestu odnětí svobody, by zohlednili možnost uložení obou trestů rovnocenně.

4.2.2 Jedná se v očích odsouzených vůbec o trest?

To, jak soudci vnímají podstatu podmíněného trestu, je ovlivněno i tím, zda podle nich odsouzení považují podmíněný trest jako trest. Soudci v tomto ohledu rozlišují odsouzené na dvě hlavní skupiny – na odsouzené, kteří si dopad podmíněného trestu uvědomí a na odsouzené, kteří si dopad neuvědomí. V obecné rovině se soudci domnívají, že „slušní obžalovaní“ (Soudce 9) jsou ti, kteří si spíše uvědomí dopad podmíněného trestu a nebudou znovu páchat trestnou činnost. Soudci věří, že podmíněný trest má větší význam u osob, které jsou prvopachateli a jsou „sociálně zdatnější, inteligentnější“ (Soudce 11), protože na ně trestní řízení působí silněji

odstrašujícím efektem. Jak pak soudci reflektují svoji „běžnou klientelu“ (Soudce 6), tedy recidivisty a osoby, které se pohybují v problematickém prostředí? Odsouzení mohou podle soudců vnímat podmíněný trest jako úspěch ve své obhajobě či pouze jako „kus papíru“ (Soudce 9); Soudce 2 byl stejným způsobem ovlivněn v tomto vnímání odsouzených již na začátku své praxe od starší kolegyně.

Pachatelé si nemusí ani uvědomit, že byli odsouzeni, protože na ně podmíněný trest nijak nedopadá (žádnou aktivní povinností) a jeho dopady si uvědomí až během veřejného zasedání o přeměně na nepodmíněný trest. Kriticky se na absenci aktivní povinnosti během podmíněného trestu dívá Soudce 11:

„Ale pak uvidíte někoho jiného, kdo si říká: ‚no a co, nezavřeli mě, nic nemusím platit, nikam nemusím chodit, nemám žádný dohled, co mi můžou‘, pokud nemáte dopravu, tak 80 % našich klientů jsou právě tady ti, že podmínka to je možná tak čárka pro nás, úplně upřímně. Tam už vás zase štvete třeba proč nezavřít hned, tam už musíte koukat za mě spíš na ochranu té společnosti před tím člověkem“.

Soudci vzpomínali i na to, že slyšeli od svých klientů v rámci své předchozí advokátní praxe chválu, pokud se jim podařilo odejít „pouze“ s podmíněným trestem. Skutečný dopad podmíněného trestu vidí soudci v dohledu, popřípadě citelněji vnímají některé alternativní tresty, které ale nemohou ukládat každému. V případě, kdy se jeví jako nejvhodnější uložení prostého podmíněného trestu, je realitou, že ne každý odsouzený ho bude brát vážně. Bohužel tento přístup velmi negativně působí na soudce a jejich smýšlení o preventivní funkci trestů. Pro soudce je těžké najít rovnováhu při ukládání trestů, aby se nejednalo o trest, který bude likvidační a zároveň to nebyla „pouze podmínka“ (Soudce 29).

4.2.3 V čem spočívá podmíněný trest?

Podmíněným trestem se na zkušební dobu odkládá výkon trestu odnětí svobody a na konci zkušební doby se odsouzený buď osvědčí, nebo neosvědčí. Pro to, aby se odsouzený osvědčil ve zkušební době, je nutné, aby vedl řádný život. Tuto abstraktní podmínku však odsouzený nemusí vůbec pocítit ve srovnání s výkonem jiných alternativních trestů. Z pohledu Soudce 13: „Jak na ukládání, vymáhání, kontrolu a smysl toho trestu je podmínka to nejslabší, a tak si myslím, že má i nejmenší vliv na pachatele“. U peněžitého trestu dochází k zásahu do majetkové sféry odsouzeného a u trestu obecně prospěšných prací dochází k výkonu práce, která může být až v rozsahu 300 hodin. Nicméně jejich vykonáním (zaplacením) dochází k zahlazení, takže dozor nad tím, zda odsouzený vede řádný život, nemusí trvat tak dlouho jako u podmíněného trestu. Soudce 9 se vyjádřil k disproporcii těchto trestů následovně: „Zdá se mi, že je nepoměr v tom, že někdo za daleko méně závažnou trestnou činnost musí strpět např. obecně prospěšné práce, kdežto trestná činnost bílých límečků – slušných občanů, tak oni když nejsou na skutečně nepodmíněný trest tak dostanou tady tyto dlouhé podmínky, ale to pro ně není žádný problém je vykonat, protože je to nijak neomezuje v jejich životě, takže tam ty obecně prospěšné práce,

co by na chvíli pocítili a bylo jim aspoň chvíli nepříjemné, aby je to přesvědčilo, že tudy cesta nepovede, to si myslím, že by bylo lepší“.

Pro odsouzené, kteří se dopustili trestného činu jako mimořádného excesu ve svém životě, tak podmíněný trest nemusí mít v zásadě žádný vliv na jejich život. Musí dále vést řádný život – který ale stejně vedli i před spácháním trestného činu – a „žít řádným životem by [*pro ně – pozn. aut.*] mělo být jednoduché“ (Soudce 22). Ne vždy to však platí a pro určité pachatele jsou podmíněné tresty rizikovější vzhledem k možnosti přeměny na nepodmíněný trest.

Soudy tedy spatřují mírnost podmíněného trestu v jeho pasivitě, ale přísnost v délce působení a riziku přeměny na nepodmíněný trest. Riziko přeměny vnímá podle soudců každý odsouzený individuálně podle toho, jak si uvědomuje dopad trestu. Díky absenci okamžitého postihu odsouzeného označují soudci podmíněný trest dokonce za nejmírnější trest z celé škály trestů. To se týká především odsouzených, kteří si neuvědomují hrozbu přeměny trestu, a v důsledku toho na ně podmíněný trest nepůsobí kýženým výchovným (resp. odstrašujícím) efektem. Skutečnou sílu působení na tyto odsouzené soudci vnímají v přiměřených povinnostech a omezeních, které může soud uložit s podmíněným trestem.

Naopak soudci jsou přesvědčeni, že pro odsouzené, kteří si hrozbu přeměny uvědomují, je tato hrozba faktor, která na ně působí nejsilněji. Během celé zkušební doby tito odsouzení neví, zda se osvědčí či neosvědčí, proto musí zvýšit opatrnost nebo zásadně změnit svůj způsob života. Pro některé odsouzené může být pouze přítomnost u soudu nesmírným stresem a potrestáním. Soudci se svěřili, že osobně by se sami více báli podmíněného trestu než jiného alternativního trestu, a to právě kvůli hrozbě přeměny. Soudce 11 k tomu dodává: „Většinou to spáchá někdo, já, ty, kdokoliv, to se může stát a nás to může bolet, bude nás to stresovat a zamyslíme se. Ale když tam máte nějakého feťáka, tak tomu to bude asi jedno. Podmínka má smysl, já dostat podmínku, tak skončím na psychiatrii, protože budu vědět, co se mi všechno může stát“.

4.2.4 Podmíněný trest jako hrozba z pohledu soudce

Sami soudci se někdy přiklání k názoru, že podmíněný trest také nevnímají jako trest, pouze jako hrozbu. Popisují ho jako „varovný vztyčený prst“ (Soudce 8), či „Damoklův meč“ (Soudce 5, 27, 30), který visí nad odsouzeným, zatímco má šanci vykonat trest na svobodě. V konečném důsledku, pokud odsouzený povede řádný život během zkušební doby, tak dopad trestu nepocítí. Je tedy čistě jen na něm, jak zareaguje na tuto „poslední výstrahu před tím, než bude uložen nepodmíněný trest“ (Soudce 29). Ne každý soudce však u podmíněného trestu takto hrozbu přeměny vnímá, jak na to poukazuje Soudce 25: „Každý trest je hrozba, že pokud nebude vykonán, tak bude přeměněn. Takže dostávají šanci a je na nich, jak se s tím popasují. Nenazírám na to jako na hrozbu nebo trest odnětí svobody. A priori k němu nepřistupuji jako, že vím, že se přemění“.

Proč tedy vlastně takovou šanci ve formě podmíněného trestu soudci ukládají, pokud nevědí, že ho odsouzení vnímají jako trest? Podmíněný trest podle nich může ve srovnání s nepodmíněným trestem dosáhnout vyššího stavu nápravy původního stavu tím, že dojde k náhradě škody či k hrazení výživného odsouzeným. Pro soudce tato ochota platit může být i tak významný faktor, který je povede k tomu nepodmíněný trest neuložit, pokud se jeví, že není nutné chránit společnost před odsouzeným. V některých situacích to je pak výhodnější i pro poškozené – typicky byl soudci uváděn přečin zanedbání povinné výživy, kdy je v zájmu dítěte, aby se výživné mohlo hradit, tudíž neuložit nepodmíněný trest.

4.2.5 Podmíněný trest s dohledem

Trestní zákoník oficiálně rozeznává dvě formy podmíněného trestu odnětí svobody: S dohledem a bez něj. Podmíněný trest s dohledem soudci ukládají zejména v následujících situacích. Soudci dohledem buďto chtějí zpřísnit podmíněný trest, chtějí mít nad odsouzeným kontrolu anebo chtějí působit na pachatele, kteří si dopad prostého podmíněného trestu neuvědomují (viz výše podkapitola 4.2.2). Soudci mohou také reagovat na rizika a potřeby pachatelů, např. u sporů v rodině mohou lépe sledovat situaci, případně u odsouzených závislých na návykových látkách mohou kontrolovat, zda se odsouzený zdržel jejich užívání. Soudce 25 dohled ukládá pachatelům, u kterých je větší pravděpodobnost, že se ve zkušební době podmíněného trestu dopustí další trestné činnosti, ať už protože se jedná o recidivisty nebo o rizikovější skupiny pachatelů. Konkrétní skupiny pachatelů, které zazněly jako vhodné pro uložení dohledu, jsou recidivisté, pachatelé trestného činu zanedbání povinné výživy, pachatelé závislí na návykových látkách a mladiství pachatelé.

Dohled je vnímán jako účinný nástroj ke kontrole odsouzeného a velmi pozitivně je nahlíženo na možnost zrušení dohledu ve zkušební době¹⁷⁹. Soudci uvedli, že dohled je v některých situacích potřebný jen na začátku u dlouhé zkušební doby, kdy prvotní působení na odsouzeného stačí.

Dohled vykonávají úředníci Probační a mediační služby, takže jeho kvalita a dostupnost je odvislá od kapacit místních probačních úředníků, což si soudci uvědomují. Soudci by uvítali možnost častěji ukládat dohled za předpokladu, že by na to byl dostatek lidských zdrojů. Probační a mediační služba zaštiťuje mimo dohled i mnohé další úkoly¹⁸⁰ a probačních úředníků bylo v roce 2019 České republice pouze 591¹⁸¹. Na to, jak to soudce v praxi ovlivňuje, poukazuje Soudce 17:

„Jakože ty podmínky s dohledem ještě by mohly být šířejí, ale je s tím pak hodně práce, takže bych na to nemusela hodně tlačit. Ale kdyby člověk věděl, že aspoň

¹⁷⁹ Tuto možnost zakotvila novela trestního zákoníku č. 220/2021 Sb.

¹⁸⁰ Ustanovení § 2 zák. č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě.

¹⁸¹ Srov. Zpráva o činnosti a hospodaření Probační a mediační služby ČR za rok 2019. Dostupná z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/08/2019_Zprava_o_cinnosti_a_hospodareni_PMS.pdf.

Probační a mediační služba na to mají kapacity více pracovat s těmi odsouzenými, tak by se to mohlo dávat víc, teď je to spíš tak, že mají hodně práce s obecně prospěšnými pracemi, trestem domácího vězení i podmíněným propuštěním. To by tady asi muselo být spíš skandinávské zázemí pro tady tu práci, aby byl větší prostor pro podmínky s dohledem“.

Ti soudci, co si kvalitu práce probačních úředníků chválí, vidí výsledky po schůzkách s odsouzenými a zprávy probačních úředníků jim poskytují důležitější informace o odsouzeném než zprávy od policie. Jiným soudcům chybí psychologické působení probačních úředníků na odsouzené a přijde jim, že dohled funguje pouze formálně.

4.3 Druh trestu: Kdy je uložen podmíněný trest?

Při výběru druhu trestu soudci zvažují, pro které pachatele jsou jednotlivé druhy trestů určeny. Podmíněný trest vnímají jako trest univerzální, pro všechny. I tak se však soudci musí rozhodovat, zda podmíněně odloží výkon trestu odnětí svobody – a zda neuloží nepodmíněný trest – či zda neuloží alternativní trest. Proč a na základě kterých okolností tak uvažují, představujeme níže. Dále představujeme názory soudců na zavedené postupy při ukládání alternativních trestů, kdy naopak není na místě uložit podmíněný trest odnětí svobody a jaký vliv mají procesní rozhodnutí – zejména trestní příkaz – na uložení podmíněného trestu.

4.3.1 Podmíněný trest jako trest univerzální

Podmíněný trest je vnímán soudci jako trest univerzální, jelikož se dá uložit každému. Není nutné se při jeho ukládání zabývat vymahatelností jako u peněžitého trestu, ani práceschopností jako u trestu obecně prospěšných prací či zkoumat, zda má obžalovaný stále zázemí jako u trestu domácího vězení. Tím, že není nutné zjišťovat tyto další skutečnosti, dochází k výraznému ulehčení jeho ukládání. Vytváří se tím precedent, že při rozhodování o ukládání trestů je podmíněný trest vnímán jako určitý „odrazový můstek“ (Soudce 3). Soudci, kteří ho vnímají jako nejméně přísný, ho ukládají jako první v řadě, když není nutné na pachatele působit silněji. I v případě, kdy soudci vnímají peněžitý trest jako nejmírnější, je pro ně podmíněný trest stále „pomyslným sběrným košem“ (Soudce 29), který mohou uložit první v řadě. Soudce 2 zmiňuje, že podmíněný trest je pro soudce velmi jednoduchý na ukládání: „Nezjišťuji jakoby nic, není tam nějaký omezení, proč bych mu nemohl dát trest odnětí svobody, proč bych mu nemohl dát podmínku, prostě to tam plácnu a nazdar“.

U solventních pachatelů jiní soudci upřednostňují v první řadě ukládat peněžitý trest. Soudce 26 – jako jediný ve studovaném vzorku – preferuje vždy ukládat alternativní trest, pokud může a podmíněný trest není prvním trestem v jeho úvahách.

Věří, že „by se o alternativních trestech nemělo uvažovat, až když nelze uložit podmíněný trest“.

Soudce 20 upozornil na problematickou situaci, která nastává v případě, že alternativní tresty uložit nelze a zároveň povaha trestné činnosti neodpovídá uložení nepodmíněného trestu. Může se jednat o trestný čin zanedbání povinné výživy či bagatelní trestnou činnost, kdy by soudcům nepřišlo spravedlivé, aby za tento trestný čin odsouzený vykonal nepodmíněný trest. Pokud obžalovaný nesplňuje objektivní podmínky pro uložení jiného trestu než trestu podmíněného, tak nezbyvá než tento trest uložit, ale bude hrozit, že se přemění na nepodmíněný. Jako řešení se nabízí vytvořit nový typ trestu, který by těmto pachatelům mohl být uložen, popřípadě dekriminalizovat určité trestné činy, které svojí povahou nedosahují dostatečné závažnosti.

4.3.2 Co ovlivňuje, zda bude uložen podmíněný trest

Vliv na to, zda bude uložen podmíněný trest nebo nepodmíněný trest, má podle soudců především trestní minulost obžalovaného, druh a závažnost spáchané trestné činnosti, osoba obžalovaného a okolnosti případu. Nicméně ovlivnit rozhodování soudce může i působení obžalovaného na soudce osobně v jednací síni.

Trestní minulost je pro některé soudce klíčovým faktorem a pro jiné zase pouze podpůrným. Pro soudce bylo těžké toto generalizovat, protože přemýšlí nad kombinací všech faktorů, které se vážou ke každému individuálnímu případu. Nicméně obecně soudci jsou nakloněni ukládat podmíněný trest prvotrestaným pachatelům, případně i recidivistům, pokud od předchozí trestné činnosti uplynula delší doba nebo se jedná o druhově odlišnou trestnou činnost. Nepodmíněné tresty se spíše ukládají, pokud pachatel již nepodmíněný trest vykonal a jeho přítomnost na svobodě by ohrožovala společnost. Pokud by po vykonání nepodmíněného trestu soudci zvažovali znovu uložení podmíněného trestu, tak se u soudců velmi lišil pohled na to, jaká doba se jeví jako dostatečně dlouhá – rozpětí se pohybovalo od půl roku do 5 let. Obecně by delší doba musela uplynout v případech speciální recidivy, tedy pokud pachatel opětovně spáchá stejný či podobný trestný čin. Nicméně někteří soudci by v případech speciální recidivy už vůbec podmíněné tresty neukládali. Benevolentnější soudci by neuvážovali o nepodmíněném trestu, pokud se předchozí odsouzení blíží době zahlázení, pro přísnější soudce by podmíněný trest nepřicházel v úvahu nikdy, kdy je trestní minulost „živá“ (nezahlázená) – tedy pokud se nachází ve výpisu, a nikoliv opisu z trestního rejstříku. Soudce 21 neovlivňuje, kolik času uběhlo od výkonu nepodmíněného trestu, ale jak dlouhý byl nepodmíněný trest: „kdyby po propuštění z výkonu 7letého trestu, tak tam není o čem mluvit [*nezvažuje uložení podmíněného trestu – pozn. aut.*], ale po výkonu 4měsíčního trestu, tam by byla situace jiná“.

Velmi se lišil i názor, jaký počet předchozích odsouzení za stejnou trestnou činnost je už příliš na to, aby byl uložen podmíněný trest – pro některé soudce už byly

dva nebo tři záznamy v trestním rejstříku příliš, jiní ve výjimečném případě uložili alternativní trest (podmíněný trest či obecně prospěšné práce) i pachatelům s 15 nebo 25 záznamy v rejstříku trestů.

Soudci jsou vedeni zavedenou praxí (někdy doplněnou rozhodnutími odvolacích soudů) k tomu, aby prvotrestaným pachatelům neukládali nepodmíněné tresty. Nepodmíněné tresty se ukládají až v případě, kdy došlo k vyčerpání alternativních trestů bez kýženého výsledku, kdy se z nich odsouzený nepoučil a trestnou činnost páchá dál. Tuto situaci komentoval Soudce 13 následovně: „Máme tlak na ty alternativy, aby se lidi nezavírali, ale já to slyším od těch lidí, jak jsou nespokojeni. Když tady někdo krade v obchodě a chytnete ho v sobotu, neděli a pak zase, tak co si asi budete myslet o tom státu, jak vás chrání. Můžou to být i marginální věci, ale urazí vás to. Takže tam musí být nějaká hranice, kdy už se alternativy nebudou dávat. Pořád se tlačí na to, aby se lidi nezavírali, protože je to drahé, ono to ale jinak nebude“.

Velmi negativně a kriticky se soudci staví k ukládání „podmínky do podmínky“, tedy uložení podmíněného trestu bez dohledu odsouzenému v průběhu zkušební doby dříve uloženého podmíněného trestu. Soudci to označují za „nešvar českého soudnictví“ (Soudce 7), „strašný bordel“ (Soudce 17), „tabu“ (Soudce 27) a „blbost“ (Soudce 30). Dle soudců by se tak mělo dít jen naprosto výjimečně, protože toto podle nich působí na obžalované nevyhovně. Když už by bylo potřeba uložit další podmíněný trest, tak jsou nakloněni uložit takový podmíněný trest s dohledem. Přestože se ostatní soudci snaží „podmínku do podmínky“ spíše neukládat, tak Soudce 21 přiznal: „Podmínku do podmínky ukládáme běžně, není to radost, ale zahodili jsme ty naděje, že těm lidem v jednacím síni něco vysvětlíme“.

Oproti roztržštěným názorům soudců týkající se trestní minulosti mnohem větší shoda panovala ohledně druhu trestné činnosti, za kterou se spíše ukládají podmíněné tresty. Shoda byla na tom, že za určité druhy trestné činnosti by i recidivistům spíše nepodmíněné tresty neukládali. Jednalo se zejména o bagatelní trestnou činnost, trestné činy v dopravě (bez požití návykových látek), trestný čin zanedbání povinné výživy a trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání.

Úzce s druhem trestné činnosti souvisí její závažnost, čímž myslíme míru zavinění a způsobenou újmu. Pro některé soudce je závažnost součástí komplexní úvahy o druhu a délce trestu, jiní zastávají názor, že se závažnost odráží již ve skutkové podstatě trestného činu. Případně soudci téměř nezvažují závažnost trestného činu, pokud vyhodnotí, že osoba pachatele je pro uložení nepodmíněného trestu nevhodná. Typicky se jedná o prvotrestaného pachatele, který je schopen nahradit škodu nebo pokud je pachatel těžce nemocný či se dopustil trestné činnosti z pochopitelného důvodu. Někteří soudci zohledňují, že trest dopadne nejen na pachatele, ale i na jeho rodinu, která je na něm závislá, zvláště pokud má pachatel malé děti. Tak to ale nevnímají soudci, pro které je závažnost trestného činu základním kritériem pro ukládání trestu. Ti totiž podmíněné tresty nepovažují za dostatečně citelné a naplňující účel trestu při ukládání trestů za závažnější trestnou činnost. Existuje tedy jistá variabilita podle hodnotového nastavení soudců v posuzování toho, zda uložit podmíněný trest či nikoliv.

Na vyšší závažnost trestné činnosti někteří soudci reagují tím, že si stanovili minimální délku podmíněného trestu, kterou uloží. Jiní ukládají nepodmíněný trest odnětí svobody tehdy, pokud už „tekla krev“ (Soudce 4). Nicméně i u dopravních nehod se smrtelným následkem, se soudci dle svých slov spíše uchýlovali k ukládání podmíněných trestů (výjimečně i upuštění od potrestání), pokud se jednalo o náhodu a samotná situace byla traumatizující pro pachatele (např. obžalovaná v autonehodě zabila vlastního manžela). Soudci, kteří zvažují závažnost, tak zkoumají i reálný způsob provedení a následek. Podmíněné tresty by soudci spíše ukládali u závažnější majetkové trestné činnosti a neukládali u závažnější násilné trestné činnosti. Soudci ctí poškozené a následky, které si nesou a to „nejen z individuální prevence ale zejména z pohledu té generální“ (Soudce 14).

U soudců panovaly neshody v případě trestů v sexuální oblasti, zda je u nich na místě ukládat nepodmíněné tresty. Naprosto protichůdné názory zastávali např. i dva soudci ze stejného soudu. Soudce 5 tak říká: „Já vím, že teď jsou všechny ty snahy je všechny zavírat jako Dominika Feriho. Ale já prostě nemám v oblíbě vězení, a i když si čtu nějaký průzkumy, že třeba v Americe s tou jejich přísnou politikou, to nebude asi fungovat. Já jsem třeba dávala podmínku za znásilnění, protože se to stalo před 6 lety, v mezidobí ten člověk nic neudělal, byla to italská domácnost, on se k tomu doznal a postavil se k tomu, jak se k tomu postavil a třeba takového člověka ze zákona zavírat mi nepřijde nešťastnější. Já si fakt myslím, že tyhle ty obecný výkřiky ‚zavřeme je všechny‘ prostě nejsou šťastný, jak se začne do trestní politiky míchat tyhle emoce a tohle není nic jiného než emoce, tak je to prostě špatně“.

Soudce 6 je naopak přesvědčen o tom, že: „[t]o je další nešvar českého soudnictví, že se za znásilnění a pohlavní zneužívání a korupce dávají podmínky, mělo by za ně být určitě nepodmíněný trest odnětí svobody. Z hlediska společenské škodlivosti jsou to úplně nesrovnatelné trestné činy. Když vás znásilní před zrakem vašeho dítěte a jsem netrestaný, tak mám fakt dostat podmínku? To mi přijde zcestné. Ondra Kubů říká, že závažnost je základním kritériem pro ukládání trestu. My přece ho netrestáme s ohledem na to, že má čtyři děti a byl hodný na zvířata, my ho ale trestáme za to, co provedl“.

Posledním, námi diskutovaným faktorem, který soudce ovlivňuje při ukládání trestů, je působení odsouzeného tváří v tvář v jednacím síni. Hledí se na to, zda obžalovaný spáchaného skutku skutečně lituje, zda nebagatelizuje trestný čin a jeho celkové následné vystupování k poškozeným. Soudci negativně zohledňují, pokud pachatel nevyjádří smutek nad smrtí poškozeného anebo tvrdí, že následky trestného činu způsobil poškozený vlastní vinou (přestože důkazní situace vypovídá o opaku). Pro soudce je důležité vidět sebereflexi u pachatele. Obžalovaný může svým projevem zapůsobit osobně natolik, že se mu soudce rozhodne dát šanci ve formě mírnějšího trestu, a to i podmíněného. V tom vidí Soudce 1 výhodu zásady ústnosti. Na soudce nepůsobí dobrým dojmem, pokud se obžalovaný opakovaně nedostaví na hlavní líčení bez náležité omluvy či pokud se chová arogantně. Soudce 4 sdílel konkrétní příklad chování obžalovaného v jednacím síni, které zvažuje: „Třeba se mohl doznávat, ale pak v jednacím síni bude drzý, tak to člověk nevezme v úvahu, ale

když se popral s policisty a v jednacím sále vytáhne cigaretu a chce si připalovat, tak mu to člověk trošku víc přisolí“.

4.3.3 Podmíněný či alternativní trest¹⁸²?

Soudci zdůrazňovali, že na rozdíl od ukládání podmíněného trestu je ukládání alternativních trestů administrativně náročnější. Na prvním místě je nutné u nich posoudit, zda se mohou konkrétnímu obžalovanému uložit. Peněžitý trest tak musí být vymahatelný, tedy pachatel musí mít prostředky na jejich zaplacení, což se musí zjišťovat. Splnění podmínek pro uložení trestu obecně prospěšných prací či domácího vězení soudu pak většinou sdělí Probační a mediační služba. Na druhém místě je náročnější rozhodnutí o výkonu: U podmíněných trestů se zkoumá pouze to, zda odsouzený vedl řádný život ve zkušební době na rozdíl od alternativních trestů, které jsou administrativně výrazně náročnější. U trestu domácího vězení soud musí měnit nastavení pokaždé, když odsouzený změní zaměstnání nebo se přestěhuje, vymáhání peněžitého trestu provádí soud a během trestu obecně prospěšných prací může odsouzený onemocnět nebo se stát práce neschopným, což také komplikuje výkon. Další důvodem pro uložení podmíněného trestu je, že pokud byl uložen podmíněný trest místo trestu alternativního, tak je navíc možné vydat evropský zatýkací rozkaz, což u alternativních trestů dle soudců nelze.

Do jaké míry soudci při uložení trestu zvažují administrativní náročnost jednotlivého trestu se mezi nimi liší. Někteří soudci, vždy, když je to možné, ukládali podmíněné tresty, protože „je efektivnější dát tu podmínku než se trápit s administrativou“ (Soudce 4) a volili alternativní tresty pouze na žádost obžalovaného. Na druhé straně jsou i soudci, kteří dávají přednost alternativním trestům, neboť administrativní náročnost nemá „relevanci pro úvahu soudce“ (Soudce 8). Necítí se být administrativou ovlivněni, protože podle nich není u alternativních trestů enormně vyšší nebo dopadá hlavně na Probační a mediační službu.

4.3.4 Zavedený postup v ukládání trestů

Z rozhovorů dále vyplynul dlouhodobě zavedený postup v ukládání trestů, který významně ovlivňuje, kdy bude uložen alternativní trest. Nejprve se obžalovanému ukládá podmíněný trest, následně podmíněný trest s dohledem (pokud je na místě dle závažnosti) a až poté trest obecně prospěšných prací. Trest obecně prospěšných prací je vnímán jako druhá šance pro obžalovaného, kterému by již mohl být uložen nepodmíněný trest. Zaznělo i to, že soudci jako první ukládali peněžitý trest, ale ne jiný alternativní trest. Pokud je obžalovaný ve zkušební době podmíněného

¹⁸² V této sekci jsou alternativními tresty myšleny peněžitý trest, trest obecně prospěšných prací a trest domácího vězení.

trestu, tak se mu zpravidla ukládá druhá šance ve formě alternativního trestu, který je možné rychle vykonat a zahladit. Pokud ani několikrát alternativní trest nepůsobí dostatečně na pachatele, tak soudci ukládají nepodmíněný trest. Soudce 18 tento zavedený postup popisuje následovně: „V současném systému trestní justice jsme si vytvořili posloupnost ukládání trestu, kde 98 % soudců prvotrestaným uloží podmínku, a až pokud je ta podmínka porušena, tak se začíná uvažovat o těch obecně prospěšných pracích. Přitom jsou to stejně závažné trestné činy, ale už ten existující záznam toto ovlivňuje, kdy podmínku v podmínce zpravidla nedáváme. Když se podíváte na rejstřík trestů, tak uvidíte, jak to tam krásně po sobě jde, jak začínají tou podmínkou a pak se to zpříšňuje přes ty obecně prospěšné práce a pak se tam může objevit i ten trest domácího vězení. Tento systém jede těch 20 let, co soudím. Dříve před 5 a více lety se nějaký peněžitý trest neřešil, ale díky tomu, jak to dnes státní zastupitelství tlačí, tak se ukládá i více peněžitých trestů, ale s obecně prospěšnými pracemi to tak není. Ještě se dá uvažovat po podmínce o peněžitém trestu, když ten člověk má peníze“.

Tato posloupnost se dodržuje, jestliže se soudcům zdá nepřiměřeně přísné ukládat obžalovanému nepodmíněný trest. I odsouzení jsou si často této posloupnosti vědomi, což popisuje Soudce 27: „Jeden odsouzený mi i brojil, že dostává obecně prospěšné práce jako první trest, když to má být až další“. Někteří soudci velmi kriticky nahlízejí na tento zavedený postup, protože podle nich dochází k neuváženému řetězení trestů. Negativně se k tomu staví Soudce 13, který zdůrazňuje: „Pak je naprosto nesmyslně vydáno pět trestních příkazů: podmínka, podmínka s dohledem, peněžitý trest, obecně prospěšné práce a pak nějaký soudní zoufalec neví už kudy kam, a protože je to třeba dobrák a nechce ho poslat do vězení, tak mu dá trest domácího vězení, což je úplná zoufalost“.

Takto popisuje postup ukládání trestů Soudce 6, který uvádí: „Typicky, když se mu dá podmínka s přiměřenou povinností uhradit škodu a pak dostane obecně prospěšné práce, tam už je horší vynucení povinnosti to hradit, a pak když je tady potřetí, tak uvažuji o tom domácím vězení, když jsou k tomu podmínky, protože podle mě vězení nikomu nepomáhá“.

Největší negativum tohoto postupu soudci vnímají, pokud mají rozhodnout o trestu jako několikrát v této řadě, protože jim v takové situaci nezbyvá jiná možnost, než uložit dlouhé nepodmíněné tresty vzhledem k trestní minulosti obžalovaného.

4.3.5 Kdy je vhodnější uložení jiného trestu než podmíněného trestu odnětí svobody?

Pokud pachatel spáchá zjištěný trestný čin, tak soud podle trestního zákoníku musí zvážit uložení peněžitého trestu. Soudci zastávají názor, že peněžitý trest by se měl ukládat pachatelům, kteří mají prostředky k jeho uhrazení. Tudíž se nemůže jednat o pachatele, kteří páchají trestnou činnost z důvodu, že peníze nemají nebo mají

množství exekucí či jsou drogově závislí. Dle soudců peněžitý trest v takovém případě nelze ukládat, protože by se jednalo pouze o odložený výkon trestu odnětí svobody. V této interpretaci se soudci neshodují se státními zástupci, neboť (podle soudců) státní zástupci peněžité tresty navrhují i pokud jsou nedobytné. Někteří soudci jsou více ovlivněni ukládat peněžité tresty tím, že je státní zástupci nadužívají. Tento vliv popisuje Soudce 7: „Protože nám to cpou státní zástupci, oni na to tlačí, jsou na to kampaně od Nejvyššího státního [zastupitelství – pozn. aut.], který má nějakou představu, jak by ty soudy měly rozhodovat, kdy žalují určitý věci víc (stalking, domácí násilí atd.). Oni nás přiměli tím, že když ten trest navrhují a já ho nedám, tak buď to musím sakra zdůvodnit, a jak to mám zdůvodnit, když je to trestní příkaz anebo s tím jdu do jednací síně. Takže je to čistě ekonomický uvažování, já na to nemám čas. Když to státní zástupce navrhne, tak je to velmi zásadní, takhle to prostě je. Někdy se s nimi i shodnu, že je dobrý, aby to ten člověk zaplatil, protože tu podmínku nepocítí, v případě lidí, kteří to mohou uhradit, tak je to vhodný trest, ale hlavním důvodem často je, aby prošel ten trestní příkaz“.

Soudci rovněž nechtějí ukládat peněžitý trest odsouzeným, u kterých hrozí, že jej za ně zaplatí někdo jiný (např. rodiče mladistvých pachatelů). Ideálním obžalovaným pro uložení peněžitého trestu je tedy samostatná solventní osoba. Zároveň to, čím má člověk vyšší příjmy, tím menší zásah pro něj peněžitý trest představuje (byť se počítá podle příjmů). Soudci nechtějí, aby se jednalo o vykoupení z trestného činu. Jedna z výhod peněžitého trestu je, že po jeho zaplacení dojde u odsouzeného k osvědčení, tudíž odsouzený může mít mnohem dříve čistý trestní rejstřík. To se může jevit jako vhodnější varianta pro méně závažnou trestnou činnost páchanou pachateli, kteří si hledají zaměstnání. Soudci zaznamenali, že na pachatele trestných činů v dopravě výchovně působí uložení peněžitého trestu ve spojení s trestem zákazu činnosti (zákaz řízení motorových vozidel). Soudce 6 navrhuje, že by měla existovat „záchranná brzda“ přeměny na jiný výchovný trest, pokud se odsouzený očitne ve výjimečné situaci (např. ovdoví nebo se začne starat sám o děti), protože tím se peněžitý trest stává přísnější než v době uložení.

Trest obecně prospěšných prací je obecně vnímán jako přísnější kvůli povinnosti fyzicky vykonávat určitou práci. Jeho konkrétní přísnost je odvislá od jeho výměry, v nižší výměře je možné ho odpracovat i za dva týdny, ale výměra 200–300 hodin je mnohem náročnější pro odpracování. Tento trest může být vhodný pro pachatele bez pracovních návyků, aby trest přispěl k jejich získání. Ovšem Soudce 29 podotýká, že „spousta obžalovaných se tomuto trestu brání s tím, že se jedná o osoby, které nejsou pravidelně zaměstnány a práce je pro ně skutečně problém“. Nicméně, pokud odsouzení bez pracovních návyků trest obecně prospěšných prací vykonávají, tak se soudci domnívají, že díky dohledu probačního úředníka na ně může mít značně výchovný efekt. Naproti tomu pro pachatele s vysokým postavením může mít tento trest psychologický efekt v tom, že je okolí uvidí jej vykonávat, a tím na ně může působit silněji než podmíněný trest, který není vidět. Pro pachatele s nižšími příjmy může být také příznivější než peněžitý trest, pochopitelně je tam limitace v tom, že k vykonání tohoto trestu musí být zdravotně způsobilí.

Velkou roli pro uložení trestu obecně prospěšných prací hraje také to, zda uložení trestu doporučí nebo nedoporučí Probační a mediační služba. Výhoda trestu obecně prospěšných prací spočívá v tom, že oproti podmíněnému trestu může dojít k rychlejšímu zahlazení trestu. Z tohoto důvodu soudci spíše ukládají trest obecně prospěšných prací obžalovaným ve zkušební době podmíněného trestu, ale neukládají je těm pachatelům, u kterých je zjevné, že trest nevykonají. Soudce 15 popisuje, proč neuložil trest obecně prospěšných prací, přestože byl navržen státním zástupcem: „Já jsem nedávno uložila nepodmíněný trest 2 měsíce, kde byl návrh 300 hodin obecně prospěšných prací a uložila jsem ho proto, že jednak tento odsouzený byl velmi laxní, nepřebíral si poštu a nechodil na hlavní líčení a k obecně prospěšným pracím se vyjádřil tak, že by je snad vykonal a snad by na ně čas měl a zdravotně na tom je asi dobře, tak jsem řekla, že s takovým přístupem bude lepší nepodmíněný trest, protože to riziko, že by ty obecně prospěšné práce nebyly vykonány bylo poměrně značné a on už tam měl podmínku na 12 měsíců“.

Trest domácího vězení soudci ukládají velmi málo, někteří ho dokonce neuložili nikdy a považují ho za „takřka mrtvé ustanovení“ (Soudce 13). Pro jeho uložení musí být odpovídající osoba obžalovaného se stálým bydlištěm a musí být „pevně zakotvený především v tom svém životním prostoru, ať už ze stran rodiny, tak samozřejmě především ze stran zaměstnání“ (Soudce 29). Málokdy jej Probační a mediační služba doporučí jako vhodný. Odsouzený také musí být schopný hradit si náklady trestu domácího vězení, které jsou v současnosti 50 Kč za každý kalendářní den.¹⁸³

Soudci se rozcházejí v názorech na přísnost trestu domácího vězení. Jedna skupina soudců jej nepovažuje ani jako trest, protože „můžete mít různé vycházky“ a „být doma je potěšení“ (Soudce 4), a ta druhá ho zase vnímá jako velmi přísný trest – v podstatě předstupeň nepodmíněného trestu. Soudce 4 mírnost trestu usuzuje ze své vlastní rodinné situace: „Když má člověk 27letého syna, který nevytáhne paty z domu a paří na počítači, tak si říká, proč bych měl někoho trestat tím, že ho zavřu doma, aby hrál hry“. Naopak soudci, kteří tento trest považují za velmi přísný, usuzují tak z toho, jak jim ho prezentují odsouzení. Soudce 11 byl od odsouzených informován, že „to byl velký zásah, kdy se dva z nich vyjádřili, že by byli radši, kdyby je zavřeli“ a Soudce 6 také sdělil, že „tam právě zaznívaly ty zkušenosti odsouzených, kteří říkali, že pro ně je to nesmírně náročný trest“.

Soudci, kteří považují trest domácího vězení za účinný a rádi by jej ukládali, odrazuje jeho nepraktičnost. A to z důvodu, že se potýkáme s absencí elektronického monitorovacího systému („náramků“) a zároveň nemáme dostatečné personální kapacity Probační a mediační služby pro každodenní kontrolu odsouzeného. Soudce 24 podotýká, že „je to spíš trest pro Probační a mediační službu, když ti obžalovaní bydlí někde v odlehle oblasti“. Pro soudce byl tento trest akceptovatelnější v minulosti,

¹⁸³ Ve kterém odsouzený alespoň zčásti vykonával trest domácího vězení nebo ve kterém byl alespoň zčásti využíván elektronický kontrolní systém (§ 1 vyhl. č. 458/2009 Sb., kterou se stanoví denní sazba připadající na náklady spojené s výkonem trestu domácího vězení a využitím elektronického kontrolního systému a způsob jejich úhrady).

kdy ještě fungoval elektronický monitorovací systém, i když náramků bylo pouze několik. Soudce 14 popisuje svoji zkušenost, když využil jediný náramek, který v kraji měli, následovně: „Ten pán, který ho dostal, tak protože ten náramek byl staršího data, tak musel spát celou noc s nohou v nabíječce. On mi to pak říkal na veřejném zasedání, že pokud nemá možnost, aby měl nohu celou noc v nabíječce, tak se mu to vybijí a někdo druhý den přijede. Takže nemáme vůbec možnost to ukládat“.

Soudce 14 podotýká, že by tento trest mohl vést k úspoře státních prostředků, které jdou do financování vězňů tím, že by nahradil nepodmíněný trest, ale to by bylo možné jen „pokud by se tento trest zjednodušil a bylo by možné ho nějak dozorovat“.

Kromě komplikované kontroly tohoto trestu a splnění formálních náležitostí, musí pro jeho uložení být i vhodná osoba obžalovaného. Za takové osoby, u kterých by mohl trest domácího vězení působit jako účinný prostředek, soudci považovali: pachatelky matky a těhotné ženy, „hospodské rváče“ (Soudce 15) a „profesionální sportovce“ (Soudce 22). Nejlepší ohlasy na výkon trestu domácího vězení soudci slyšeli od odsouzených, kteří ho sami v závěrečné řeči navrhovali. Co se týče druhu trestné činnosti, tak soudci by trest domácího vězení neukládali za násilnou trestnou činnost, ale spíše za hospodářskou kriminalitu a někteří i za drogovou kriminalitu a hraniční sexuální trestné činy.

4.3.6 Role trestního příkazu ve vztahu k podmíněnému trestu a problémy s tím spojené

Na výběr druhu trestu nemají vliv jen hmotněprávní ustanovení – např. závažnost trestné činnosti či trestní minulost pachatele – ale i procesní ustanovení, zejména jednoduchost a rychlost uložení (viz administrativní náročnost alternativních trestů diskutovaná výše v podkapitole 4.3.3). Nejjednodušší vyřešení věci soudcem spočívá ve vydání trestního příkazu, který je možné vydat bez projednání věci v hlavním líčení, pokud je skutkový stav spolehlivě prokázán. Zorganizovat hlavní líčení vyžaduje různé úkony a čas, tudíž rozhodování trestním příkazem je pro soudce výrazným zjednodušením si činnosti. Soudce 9 uvádí, že si neumí představit, jak by časově zvládal vyřizovat věci bez trestních příkazů.

Trestním příkazem nelze ale uložit každý trest. Z těch, o kterých zde mluvíme, je možné trestním příkazem uložit podmíněný trest do jednoho roku, trest domácího vězení do jednoho roku, trest obecně prospěšných prací a peněžitý trest (§ 314e odst. 2 tr. řádu). To, zda soudce může rozhodnout trestním příkazem či ne, tak záleží na tom, jaký trest se rozhodne uložit. Na to poukazuje i Soudce 24: „Každopádně, když člověk chce vydat trestní příkaz, tak je motivován tím uložit trest, který tak lze uložit, takže ne krátký nepodmíněný trest“. Kromě toho k uložení podmíněného trestu trestním příkazem vede soudce i to, že častěji mají dostatek informací pro uložení podmíněného trestu, ale nikoliv pro uložení jiného alternativního trestu.

Vzhledem k vysokému pracovnímu vytížení soudců – a tedy potřebě rozhodovat co nejvíce věcí trestním příkazem – je otázkou, zda je vždy naplněn požadavek, že je skutkový stav spolehlivě prokázán opatřenými důkazy. Soudce 28 přiznává, že: „Teď se řešilo, jak je možné, že na základě stejného skutkového stavu vydáme trestní příkaz a v hlavním líčení toho člověka zprostíme a je to pravda, to si žádným způsobem neodůvodníte“. Názory soudců na spolehlivé prokázání skutkového stavu opatřenými důkazy se liší, podobně jako jaký je ideální stav těchto informací. Pro některé je dostačující, co uvidí ve spise od policie, a zastávají názor, že už se v jednací síni nedozví nic nového, byť zmiňují, že záleží na jednotlivých policistech, jak je kvalitně proveden výslech a připraven spis. Někteří jsou s prací policie velmi spokojeni, jiní si musí dohledávat informace sami. Na druhé straně existují soudci, pro které je bez přítomnosti obžalovaného složitě zcela poznat jeho osobu a případně vypracovat kvalitní odůvodnění svého rozhodnutí nadřizovanému soudu. Soudce 16 by ideální situaci pro rozhodování trestním příkazem vnímal následovně: „Ideální stav je vědět vše o tom člověku, znát jeho osobu, což ze spisu moc nevyplývá a u výsledku toho o sobě moc neřeknou nebo něco zamlčí. Takže by bylo ideální mít tyto skutečnosti zmapované od policistů a státních zástupců a pak se můžeme doptat v hlavním líčení, trestním příkazem je to složitější“.

Tím, že odsouzený není přítomen v jednací síni při rozhodování trestním příkazem, tak mu odpadá jistý stres z přítomnosti na řízení. Působí na ně ale vyšetřování a samozřejmě i trest, který je jim trestním příkazem uložen. Soudce 21 tvrdí, že „málokoho má vůbec smysl do té jedničky brát“. Soudy ale i zmiňují, že v takovém případě není odsouzený osobně poučen, jak na něj trest dopadá a jaké budou následky, pokud nedodrží, co je stanoveno v trestním příkazu. Důsledkem je, že odsouzený nemusí pochopit obsah trestního příkazu, a tedy ani uložený trest. Samozřejmě se může stát, že se obžalovaný nedostaví ani k hlavnímu líčení a rovněž nepochopí uložený trest. Nicméně někteří soudci, kteří hovořili s odsouzenými, kterým byl předchozí trest uložený trestním příkazem, poukazují na to, že někteří z odsouzených si ani neuvědomovali, že byli odsouzeni. Soudci se odsouzených mnohdy ptají, co ten trest, který dostali, znamená a oni to nedokáží vysvětlit.

Soudce 15 tento problém vyřešil zajímavým způsobem: „Ve své praxi dělám i něco nestandardního, státní zastupitelství na to ze začátku nereagovalo moc dobře, ale já si často, i když vydávám trestní příkaz, tak si toho obžalovaného volám a je to takový neformální výslech. Já to dělám obzvláště, když vidím, že ten člověk ještě nebyl odsouzený nebo byl odsouzený třeba jednou a měl tam právě podmíněný trest, tak si je volám i proto, aby vůbec pochopili smysl toho řízení a trestního příkazu. Velká část našich obviněných vůbec nechápe smysl trestního příkazu, když to dostanou poštou, tak si neuvědomují, že jim teď začala podmínka. Když chápou ten trest, tak pak si myslím, že ta podmínka může mít smysl“.

Může se stát, že pokud odsouzení nebudou vést řádný život ve zkušební době, tak si uvědomí dopad podmíněného trestu až v okamžiku, kdy se jim přeměňuje na nepodmíněný trest ve veřejném zasedání. Což už je samozřejmě pozdě. Soudci, které tato situace znepokojuje, se zdráhají ukládat podmíněný trest trestním příkazem

recidivistům (pachatelům, u kterých je větší riziko neosvědčení se). Odsouzení někdy nevyužijí ani možnost opravného prostředku, protože dle Soudce 24 můžou mít pocit, že „když na něco [trestní příkaz – pozn. aut.] nebudou reagovat, tak se to nestane [výkon trestu – pozn. aut.]“.

Soudci se zdráhají rozhodovat trestním příkazem, pokud věří, že si ho odsouzený ani nepřechte. Problém nastává v tom, jak tuto skutečnost poznat bez přítomnosti obžalovaného. To konstatuje i Soudce 22: „Já to většinou zjistím až v té jednací síni, že je to ten vhodný člověk, aby si to [jak na něj trest dopadá – pozn. aut.] vyslechl“.

4.4 Výměra trestu: Jak je podmíněný trest přísný?

Rozhodne-li se soudce uložit podmíněný trest odnětí svobody, čeká jej rozhodnutí, jak stanovit výměru podmíněného trestu odnětí svobody a zkušební doby. Soudců jsme se ptali zejména na to, zda souhlasí s původní dvoufázovou teorií podmíněného trestu odnětí svobody, dle které by se nejdříve mělo rozhodnout o uložení trestu odnětí svobody a jeho výměře (např. trest odnětí svobody ve výměře 10 měsíců) a teprve následně o tom, zda bude výkon trestu odnětí svobody podmíněně odložit (dále jen „teorie“). Nakonec jsme se soudců ptali, jak vnímají – či reagují – na skutečnost, že podmíněný trest odnětí svobody je nejmírnějším trestem při uložení, ale nejpřísnějším trestem při nařízení výkonu trestu.

4.4.1 Jaká je soudcovská úvaha, podle které určí výměru podmíněného trestu?

Mezi soudci nepanoval jednotný názor ohledně teorie, i proto že mimo jiné odpovídá názoru na to, jakou právní povahu má dle soudců podmíněný trest (viz podkapitoly 4.2.1 a 1.5). Pro přehlednost proto rozdělujeme soudce na dvě skupiny – na ty, co dvoufázovou teorii zastávají, a na ty, co ne, a diskutujeme, jaké to má důsledky pro jejich rozhodování.

Soudci, kteří teorii uplatňují, tak dělají, protože vnímají trest odnětí svobody jako jeden trest, ať už se jedná o podmíněný nebo nepodmíněný. Také počítají s možností, že by mohli podmíněný trest přeměňovat. Soudce 2, který tak dělá, uvádí „nemám pak pocit, že jsem pak někomu ten trest uložil blbě“. V případě, kdy dojde ke spáchání totožné trestné činnosti, tak by Soudce 2 recidivistovi uložil 6 měsíců trestu odnětí svobody nepodmíněně, pokud se jedná o prvotrestaného, uloží 6 měsíců podmíněně. Taktéž soudci, kteří jsou ve funkci dlouho, se domnívají, že k uplatňování teorie byli vedeni za účinnosti starého trestního zákona a stále ji někteří uplatňují. Soudce 18 si myslí, že je v tomto způsobu rozhodování v menšině, ale přijde mu správné si nejdříve stanovit, v jaké výměře v rámci trestní sazby se

pohybovat, a až následně zkoumat, zda jsou splněny podmínky pro odklad trestu. Samozřejmě nalezneme zde omezení, že podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody je možné uložit pouze za trest do 3 let.

Soudci, kteří neuplatňují teorii, nejdříve uvažují o druhu trestu a následně až o výměře trestu, případně rozhodují celkově komplexní úvahou. Vnímají jiný postup pouze jako teoretický, který se v praxi neuplatňuje a je pro ně zcela nerealistický. Uvažují nejdříve o tom, zda mají splněné podmínky pro uložení nepodmíněného trestu a pokud mají, tak ho ukládají a pokud nemají, tak uvažují o alternativách a následně si stanoví výměru. Někteří neuvažují vůbec o uložení nepodmíněného trestu, v případě, kdy se rozhodli pro podmíněný. Pro nepodmíněný trest se tak rozhodují až v případě vyčerpání všech jiných alternativ. Mnoho soudců o této teorii nikdy neslyšelo nebo nad ní nepřemýšleli. Soudce 10 říká „já tomu moc nerozumím, protože já buď ukládám nepodmíněný trest odnětí svobody nebo podmíněný trest odnětí svobody, a to je tak diametrální rozdíl, takže takovým způsobem, jak popisujete, opravdu nerozhodují“. Tito soudci také obvykle vnímají podmíněný trest jako mírnější, což promítají do výměry, byť se může stát, že výkon podmíněného trestu následně nařídí. Nad možností nařízení výkonu přemýšlejí více v případě uložení podmíněného trestu recidivistovi, přičemž v důsledku tohoto rizika podmíněný trest někdy vůbec neuloží.

Někteří soudci, kteří nerozhodují podle teorie, ji přesto považují za realistickou a dokonce, tvrdí, že by se podle ní rozhodovat mělo. Vyžadovalo by to podle nich ale změnu rozhodovací praxe. Soudce 7 tak zvažoval uložení podmíněného trestu ve stejné výměře, v jaké by uložil nepodmíněný trest odnětí svobody, ale s lítostí poznamenal, že „problém je, že mi do toho půjde odvolání, protože státní zástupce navrhuje přísnější trest, protože to má být trest výchovný“. Na druhé straně Soudce 14 nemá za to, že by se mělo něco měnit a konstatuje: „Nerozhoduji tak, praxe je nějakým způsobem zajatá a já to dělám tak, že poměřuji jednotlivé případy nejenom v rámci toho typu deliktu, ale i se koukám na ty lidi, co je podle mě jak závažné a mám už nastavený určitý metr. Kdyby se nám nařídilo, že se to má dělat jinak, tak praxe si najde stejně svoji cestu“.

V případě, kdy soudci rozhodují o výměře trestu až poté, co se rozhodnou uložit podmíněný trest, tak dochází k nerovnosti výměr mezi podmíněným a nepodmíněným trestem. Na tyto poměry jsme se soudců zeptali, přičemž tato nerovnost je u každého soudce odlišná. Soudci buď uvedli příklad, jak se pro ně liší výměry trestů odnětí svobody, když je uloží jako podmíněné či nepodmíněné (viz Tabulka č. 5), nebo sdělili, že nemají žádné měřítko na to, jakou výměru ukládat, případně pouze konstatovali, že nepodmíněný trest ukládají kratší. Soudci, kteří nepodmíněný trest ukládají jako kratší než podmíněný, tak tím zdůrazňují pro odsouzené, že vyšší výměrou je vykoupěna šance setrvat na svobodě. Soudci touto vyšší hrozbou chtějí působit na odsouzené, aby již dále nepáchali trestnou činnost. Někteří soudci toto zdůrazňují i recidivistům při uložení trestu a dávají jim na výběr mezi krátkodobým nepodmíněným trestem a delším podmíněným trestem. Soudci, kteří nechťejí, aby během přeměny trestu vznikaly velké rozdíly ve výměře uloženého trestu,

naopak používají zkušební dobu trestu jako „strašící efekt“ a ukládají ji výrazně delší (Soudce 13). Přestože žádný soudce nesdělil, že by takto sám rozhodoval, tak v rejstřících trestů se soudci setkávají i s tím, že výměra podmíněného trestu oproti nepodmíněnému trestu může být dvakrát tak dlouhá.

Pozoruhodné je, že i u soudců z první skupiny, kteří o sobě tvrdí, že dvoufázovou teorii uplatňují – výměra trestu odnětí svobody by tedy měla být stejná, ať již bude uložen jako podmíněný či nepodmíněný, dochází při uvádění praktických příkladů k nerovnostem ve výměrách (Soudci 1, 3, 16, 18, 25 a 29). Tresty zmíněné Soudci 1 a 29 jsou v Tabulce č. 5, Soudci 3 a 29 uvedli, že rozdíl činí pouze měsíc či dva, protože podmíněné tresty mají být „kulatější“. Soudce 16 zmínil, „že se podmínky dávají delší, než když se chce působit na někoho okamžitě, tak ho pošleme do vězení na kratší dobu“ a Soudce 18 uvedl, že to „k tomu svádí ten praktický pohled“. Soudce 25 okomentoval, že dá prvotrestanému, který má jít do vězení, kratší nepodmíněný trest než jeho podmíněný ekvivalent. Dáme-li dohromady výroky soudců o tom, zda se plně řídí dvoufázovou teorií či ne, a jaké tresty by ukládaly, pak se pouze tři soudci z třiceti (Soudci 2, 11 a 20) plně řídí teorií a dle svých sdělení ukládají podmíněné a nepodmíněné tresty ve stejné výměře.

Tabulka č. 5: Vztah mezi výměrou podmíněného a nepodmíněného trestu (příklady uváděné soudci)

Soudce	Délka nepodmíněného trestu	Délka podmíněného trestu
1	2 měsíce	6 měsíců
1	2 roky	3 roky
4	4 měsíce	1–2 roky se ZD 5 let
6	3 roky	3 roky se ZD 5 let + dohled + přiměřené povinnosti
7	–	nejméně o 1/3 více
13	2 roky	2–2,5 roku s delší ZD + dohled
14	–	o 1/3 více
17	6–8 měsíců	4–5 měsíců
21	6–8 měsíců	18 měsíců s dlouhou ZD
26	Až ½ podmíněného	–
28	2,5 let	3 roky se ZD + dohled
29	10–11 měsíců	12 měsíců

Pozn.: ZD – zkušební doba.

Ukládání delších podmíněných než nepodmíněných trestů má závažné důsledky v případě, kdy dojde k řetězení trestů, tedy uložení nového trestu (nebo nových trestů) a nařízení výkonu podmíněného trestu (či dokonce několika podmíněných trestů, došlo-li k uložení podmínky do podmínky). Pachatel v takovém případě vykonává několik trestů po sobě, čímž dochází k výkonu nespravedlivě dlouhých

nepodmíněných trestů, které neodpovídají závažnosti trestné činnosti. V případě, kdy jsou recidivistům opakovaně ukládané alternativní tresty v maximální výměře, tak soudce nemá jinou možnost, než při spáchání jakékoliv (i bagatelní) další trestné činnosti podmíněný trest nařídit. Soudce 1 uvádí, že tato situace „bývá docela trauma pro soudce“. Soudcům se toto řetězení trestů nelíbí, staví se k tomu velmi negativně, přesto tak tresty ukládají. Soudce 14 poukazuje na to, že „teď je § 39 odst. 4, kdy máte zohledňovat uložené tresty, ale ta praxe je tak rigidní, že se to furt řetězí“. Na to zvláště negativně pohlíží Soudce 7, který sděluje: „Proto se nemají dávat podmínky do podmínky, resp. nemají se vůbec řetězit výchovný tresty, to je taky prokletí české justice, máte holku, která jde na 5 let do vězení kvůli drobný krádeži, protože předtím byli líní ji dát nepodmíněný trest, tak jí dají šestý výchovný trest, ale kde ta holka pak skončí, kdyby se pokusila o sebevraždu, to pak nikoho nezajímá“.

Současně dochází k tomu, že soudci preferují prvotrestaným pachatelům ukládat podmíněné tresty namísto trestů nepodmíněných. Tím pádem je za totožný trestný čin uložen prvotrestanému podmíněný trest ve vyšší výměře než nepodmíněný trest recidivistovi. Tudíž může nastat to, že při přeměně trestu na trest nepodmíněný bude prvotrestaný pachatel ve výkonu trestu delší dobu než recidivista. Soudce 20 věří, že to je důvodem, proč máme v České republice tak vysokou recidivu, protože prvotrestaní pachatelé „pak jdou do vězení na 2 roky a tam ve výkonu trestu se zpřetrhají pro ně sociální vazby, ztratí zaměstnání, seznámí se tam a povězeňská péče je v ČR v podstatě nulová“. Soudce 26 konstatuje, že „tam je možná ta nepodmíněná sankce humánnější než ty alibistické podmínky“. Soudce 28 by si přál, „aby se nestávalo, že ti, co jdou poprvé do výkonu trestu jsou posléze trestáni za v podstatě banalitu trestem 4 let ve vězení, to se stává hrozně často, je to defacto notorieta“.

Soudce 14 nabízí řešení v tom: „Úplně zakázat řetězení těch podmínek, kumulace těch trestů v prvopočátku, ve chvíli, kdy vy se k tomu dostane jako třetí nebo čtvrtý v řadě, tak už to není, jak zastavit“.

Nejvíce nepřiměřené tresty se dle soudců ukládají za trestný čin „dvojkové krádeže“¹⁸⁴, kde se nebere v potaz hodnota odcizené věci, pouze recidiva obžalovaného. Zde se můžeme setkat s tím, že se ukládá „několikaletý trest za to, že krade housky“ (Soudce 16) nebo za „krádež rohlíku, klobásy“ (Soudce 27), „9 měsíců za tři koblíhy“ (Soudce 13) a „za kapesní krádeže ... 10 let.“ (Soudce 5). Soudce 6 sdílí i zkušenost, kdy „za třeba 300 Kč, který ukradl, dáváte podmíněný trest v délce 6 měsíců, nedej bože, pokud už je v podmínce a má už obecně prospěšné práce, tak se z toho nevymotá“. Možným řešením by se mohlo jevit, nemít u určitých přečinů jako je tento hranici spodní trestní sazby, což navrhuje i Soudce 7: „Abych u kradení čokolády nemusel posílat lidi na 6 měsíců do vězení“.

¹⁸⁴ Ustanovení § 205 odst. 2 tr. zákoníku.

4.4.2 Nejmírnější trest při uložení, ale nejprísrnější při nařizení

Přestože účelem soudců pro ukládání delších podmíněných trestů je vyjádření jejich velkorysosti v tom, že nechtějí poslat odsouzeného do vězení a chtějí mu dát další šanci, tak v okamžiku, kdy se nařídí výkon nepodmíněného trestu, je trest nepřiměřeně přísný. Je tomu tak, neboť podmíněný trest je nejmírnější trest při uložení, ale nejprísrnější při nařizení (srov. podkapitola 5.4.1). Soudce 4 se s touto skutečností vyrovnává takto: „Právě, aby ho to motivovalo vést řádný způsob života. Já velice často místo alternativního trestu, dám dlouhou podmínku 3 na 5 s tím, že ho v jednacím síni poučím, že když něco spáchá, tak se mu to může přeměnit, když nespáchá, tak ho osvědčím. Když se ukládá trest v jednacím síni a ten soudce ho řádně poučí, tak ten obžalovaný ví pravidla, když to on sám poruší, tak je to jeho věc“.

Zároveň ne každý odsouzený dokáže toto objektivně posoudit, jak na to upozorňuje Soudce 28: „V případě recidivistů ale samozřejmě za podmínku spíše lobují, protože vědí, že je pro ně přijatelnější, že nejdou v tu chvíli do vězení, ačkoliv do něj půjdou třeba do půl roku“.

4.5 (Ne)vedení řádného života

Uloží-li soudce podmíněný trest odnětí svobody, začne běžet (po právní moci rozsudku) zkušební doba, v průběhu které má pachatel vést řádný život a vyhovět uloženým podmínkám. V takovém případě se osvědčí (případně k osvědčení dojde fikcí jeden rok od uplynutí zkušební doby). Pojem „řádný život“ je ale neurčitý – co pod ním soudci chápou a jaké důsledky z něj vyvozují? A jak posuzují neplnění jiných povinností, např. nahradit škodu, při rozhodování o osvědčení či nařizení výkonu trestu odnětí svobody?

Soudci předně za nevedení řádného života považují spáchání trestného činu ve zkušební době. U některých soudců se jedná o nekompromisní podmínku, tudíž v případě spáchání jakéhokoliv trestného činu, dochází k přeměně na nepodmíněný trest. Jiní soudci navíc zkoumají intenzitu porušení (jak moc odsouzený vybočí z řádného života) a povahu trestné činnosti, která byla spáchána ve zkušební době. V případě, kdy se jedná o nedbalostní nebo nestejnorodou trestnou činnost, může odsouzený získat ještě šanci tím, že se mu prodlouží zkušební doba. Soudce 18 zmiňuje, že: „Tady jsme ovlivněni rozhodovací praxí našeho odvolacího soudu, já jsem zjistil, že spáchání přečinu ve zkušební době, ten zpravidla není důvodem pro tu přeměnu. To neprojde tím odvolacím soudem, protože v této době je žádoucí spíše ponechat odsouzení v platnosti a prodloužit zkušební dobu“.

Soudci mohou také prodloužit zkušební dobu, protože se odsouzený dopustil porušení pouze na začátku zkušební doby a od té doby žil řádným životem. Podle

platné právní úpravy¹⁸⁵ by ale tento postup, kdy se ponechá podmíněné odsouzení v platnosti a prodlouží se zkušební doba, měl být výjimečný (viz kapitola 3). K tomu se vyjádřil i Soudce 26:

„Druhý okruh problému je historický vývoj, zda se někdo osvědčí, nebo ne. Soudím od roku 1999 a pamatuji si, jak se to vyvíjelo, co se stane, když někdo nevede řádný život. Byla praxe, že neexistovalo, když někdo spáchá jakýkoliv trestný čin ve zkušební době, že by se ten trest nepřeměnil. To se časem posunovalo, i výjimečně jsem u nestejnorodé trestné činnosti rozhodl o osvědčení. A pak přišla najednou úprava § 83 odst. 1 písm. a), b), c), že soud výjimečně nepřemění a najednou to bylo, že to je opravdu výjimečné. Jde o to, že najednou i díky praxi všech soudů, jde říct, že tohle je výjimečné. A konečně podle poslední novely máme písmenka a), b), c), d), e) a jsou tam širší možnosti. Zase si myslím tedy, že na okrese není problém si to pár větami odůvodnit, že to výjimečné je“.

Další hledisko, které soudci zohledňují při posouzení, zda odsouzený vedl řádný život, je, zda se dopustil přestupků. I páchaní přestupků může vést soudce k tomu, že se odsouzený neosvědčí, vyjma přestupků v dopravě, což soudce nevede k tomu, aby odsouzený vykonal trest, pokud nebyl odsouzen za obdobnou trestnou činnost. Pokud se jedná o stejnorodou trestnou činnost a přestupků je několik, tak se dle soudců nejedná o vedení řádného života. Jeden nebo dva přestupky by spíše vedly soudce k prodloužení zkušební doby, ale ne za každé situace, záleží na povaze přestupků. Soudce 7 to ilustroval na následujícím pachateli: „Měl jsem teď takový případ, kdy měl jednu přestupek, že sedl do auta pod vlivem pervitinu, a ještě jednou Probační a mediační služba u něj našla drogy, tak jsem ho taky zavřel“. Soudci také hledí na to, zda byly pokuty uloženy za přestupky zaplacený; pokud ano, tak je také vnímají mírněji. Někteří soudci za drobné přestupky ani neprodloužují zkušební dobu a rovnou odsouzeného osvědčí, jiní ji prodlouží o pár měsíců. Ti soudci, kteří nikdy nepřeměnili podmíněný trest pouze za spáchání přestupků, by si to dokázali představit, pokud by rozhodovali o odsouzeném, který se dopustil více přestupků druhově podobným tomu, za jakou trestnou činnost byl odsouzen. Soudci se také setkávají s tím, že státní zástupci jsou přísnější a nesouhlasí s osvědčením, pokud má odsouzený jakýkoliv přestupek. To může také ovlivnit soudce v tom, že neosvědčí odsouzeného, ale zpravidla prodlouží zkušební dobu.

Odsouzený může mít během zkušební doby i uloženou povinnost nahradit dle svých sil způsobenou škodu. Přestože soudci také toto nenahrazení škody považují za nevedení řádného života, tak to některé soudce nevede k tomu, jen na základě této skutečnosti, odsouzeného neosvědčit. Přístupují spíše k prodloužení zkušební doby. Na druhé straně, pokud již nelze zkušební dobu prodloužit a odsouzený neuhradí vůbec nic, tak se více soudců nezdráhá nařídít výkon trestu. Nicméně většina odsouzených v okamžiku, kdy je jim znovu ve veřejném zasedání sděleno, že by se jim mohl trest přeměnit, neuhradí-li způsobenou škodu, škodu uhradí alespoň z části. Soudce 22 vysvětluje, že se tak děje, protože „často se jim ta původní povinnost

¹⁸⁵ Ustanovněl § 83 odst. 1 písm. b) tr. zákoníku.

ukládá trestním příkazem a oni úplně neví, co to znamená“. Některým soudcům stačí vidět projevenou snahu v tom, že odsouzený uhradí alespoň část škody, jiní trvají na úhradě celé škody. V praxi je také problematické posoudit, zda odsouzení mohli škodu podle svých sil nahradit. Některé soudce to vede i k tomu tuto povinnost vůbec neukládat, když se jeví, že by bylo příliš složité ověřit jejich poměry při rozhodování o nařízení výkonu trestu. Zároveň někteří přiznávají, že ukládají povinnost náhrady škody i v případech, kdy ví, že nebude vymahatelná. Soudce 27 v určitých případech za nenahrazení škody podmíněný trest nepřeměňuje, jak vysvětluje: „Víc pravidlem je to u přečinu zanedbání povinné výživy, kde si myslím, že primární účel má být, aby mohl odsouzený přispět k výživě dítěte a nařízení výkonu je kontraproduktivní. V odůvodněních i píšu, že je to šance, kterou by měl dostávat výjimečně, ale tím, že (je) náš rozhovor anonymizován, tak můžu říct, že u mě to tak výjimečné není, a to by asi tak nemělo být“.

Mimo povinnost náhrady škody je možné odsouzenému také uložit i další přiměřené povinnosti jako např. nepožívání alkoholu či jiných návykových látek. Opět zde nastává otázka, zda pouhé nesplnění těchto povinností může být považováno za nevedení řádného života. Soudce 18 s kolegy diskutoval o tom, zda vůbec tyto povinnosti vedle prostého podmíněného trestu ukládat, protože „to docela komplikuje vykonávací řízení, když nemá formálně žádný záznam v rejstříku“. Některým soudcům nepřijde přiměřené v této situaci podmíněný trest přeměnit. Jedná se např. o Soudce 7, který uvádí: „Samo o sobě málokdy mě vede k nařízení výkonu jen to, že by nesplnil jednu přiměřenou povinnost, třeba, že bral drogy. To je málo, já už na to kašlu, když ten člověk nekrade a nedělá žádnou neplechu a jen bere dál drogy.“ Naproti tomu Soudce 4 konstatuje: „Přeměňoval jsem i jedné paní, která se musela zdržet pití alkoholických nápojů“.

V daném kontextu Soudce 8 a Soudce 16 naprosto rozdílně interpretují judikaturu, kdy Soudce 8 tvrdí, že přeměnit trest „můžou, vychází to i z judikatury Ústavního soudu, který říká, že vedení řádného života je jednak nepáchání trestné činnosti, tak i dostání těm přiměřeným povinnostem“ a Soudce 16 oponuje, že „neplacení škody a neplnění povinnosti bylo vyjudikováno, že by se to nemělo jen (na) základě toho přeměňovat“.

V případě, že byl odsouzenému uložen dohled, tak jeho nerespektování může mít také za následek přeměnu podmíněného trestu. Soudce 1 uvádí, že: „To je takové dilema, co s tím. Protože v podstatě neplní tu povinnost, ale zároveň nic špatného jinak neudělal, já se potom snažím to třeba prodloužit ten dohled, nějak mu domluvit, ale některý lidi prostě tak jak to ignorují, to jsou většinou takový ty lidi, co nemají moc pevný bydlíště a tak. A na ten dohled prostě nechodí, ale to se mi zrovna nechce v tu chvíli přeměňovat“.

Vzhledem k tomu, že v této době již nejsou „uliční výbory“ (Soudce 1) nebo „domovní důvěrníci“ (Soudce 5), kteří by posílali zprávy o chování odsouzeného z bydlíště, tak se omezeně může zohlednit moralita vedení řádného života mimo trestněprávní rovinu. Soudci si případně zjišťují, zda odsouzený pracuje, není závislý na návykových látkách, plní svoje občanské povinnosti a má zájem o své děti.

Do jaké míry tyto skutečnosti soudci zohledňují při nařízení výkonu trestu se velmi lišilo – buďto vůbec nebo velmi podstatně (Soudce 20: „pokud je na ulici a bere drogy, tak se tam nedá předpokládat, že by vedl řádný život“).

Soudce 25 si ohledně svého rozhodování vedl statistiku, která také ukazuje, že ponechání podmíněného trestu v platnosti i pokud odsouzený nevedl řádný život není výjimečné, ale spíše naprosto běžné a že k nařízení výkonu trestu došlo u „prostých“ podmínek v menšině případů: „Interně si sleduji statistiku: od roku 2010 jsem dohledal, že u původní podmínky došlo ve 188 případech k přeměně toho trestu a ve 195 případech (k prodloužení) zkušební doby, buď samostatně nebo s uložením dohledu. V polovině případu, které neskončí osvědčením, tak skončí přeměnou nebo prodloužením zkušební doby. Počet případů, kdy je uložený dohled [*podmíněný trest odnětí svobody s dohledem – pozn. aut.*], je za 13 let 203 případů, kdy se přeměnilo, a jenom ve 103 případech došlo k prodloužení zkušební doby“.

4.6 Možnost reformy podmíněného trestu

V závěru rozhovorů jsme se soudců ptali na možné reformy podmíněného trestu a na postoj, který by k nim zaujali. Konkrétně jsme se ptali na možnost nahrazení podmíněného trestu jinými alternativními tresty, na možnost ukládat obecně prospěšné práce vedle podmíněného trestu odnětí svobody, na krátké nepodmíněné tresty odnětí svobody a na zahraniční modely podmíněného trestu. Někteří soudci pak k tomuto přidávali vlastní nápady, co by bylo možné změnit na ukládání trestů.

4.6.1 Náhrada podmíněného trestu alternativními tresty

Jako první možnost se nabízí zcela nahradit podmíněný trest jiným existujícím trestem. Nicméně z rozhovorů vyplynulo, že v našich podmínkách pro soudce neexistuje žádný trest, který by plně mohl nahradit podmíněný trest. V úvahu přicházelo nahradit podmíněný trest jedním z alternativních trestů – peněžitým trestem, trestem obecně prospěšných prací a trestem domácího vězení. Avšak ne každý má finanční prostředky, je práce schopný a má stálé bydlení. Pokud by se zlepšila hospodářská situace, tak by alternativou k podmíněnému trestu mohly být peněžité tresty, aby trest měl na odsouzeného „faktický dopad“ (Soudce 3). Soudce 6 podotýká: „Ale já bych nerada o něj [*podmíněný trest – pozn. aut.*] přišla, tam je ten aspekt toho, že můžete sankcionovat i nesplnění těch přiměřených povinností, což má velký význam, co se týče náhrady škody, což je pro mě důležité a je to pro spoustu lidí jedna z největších motivací k náhradě škody“.

4.6.2 Chybějící možnost ukládání obecně prospěšných prací vedle podmíněného trestu

Vzhledem k tomu, že podmíněný trest nemůžeme zcela nahradit existujícím trestem, tak přichází v úvahu jej zpřísnit uložením dalších trestů vedle podmíněného trestu. Vedle peněžitého trestu je možné uložit trest obecně prospěšných prací, nicméně u podmíněného trestu tato možnost neexistuje. Jak by se na takovou možnost soudci tvářili? Někteří soudci, kteří se již nad touto možností zamýšleli, neshledali žádný důvod, proč by to nemělo být proveditelné. Soudce 15 dokonce sděluje: „Několikrát jsem nad tím přemýšlela, že tohle mě velmi mrzí, že to nelze“. Soudci, kteří zastávali názory, že soudce má mít co nejvíce možností při ukládání trestů, se k tomuto návrhu stavěli pozitivně. Zároveň však zdůrazňovali nutnost promyslet, jakým způsobem by fungovala přeměna trestu, aby nevedla k nepřiměřeně dlouhým trestům. Jak zmínili soudci, tak již i dnes hrozí přeměna trestu u peněžitého trestu, který je uložen vedle podmíněného trestu.

Na druhé straně někteří soudci by tuto možnost považovali za nadbytečnou či za dvojí trestání. Negativní názor projevil Soudce 5: „Podle znění našeho zákona by to bylo dvojí potrestání za jeden čin, protože teď není možné uložit podmíněný trest. U peněžitého trestu to vnímám jinak, ten se dá uložit jen v případě majetkové kriminality a kdy to má význam“. Soudce 13 – pro nás překvapivě – uvedl, že ačkoliv tato možnost není zakotvena v zákoně, tak ji využívá: „Já to dělám, zároveň ukládám nějaký obecně prospěšný práce v malý výměře. Když to vidíte, že to je trestná činnost, kterou páchá jen protože nemá do čeho dloubnout, tak mu dám krátkou podmínku (dejme tomu 4 na 12) [4 měsíce trestu odnětí svobody podmíněně odložené se zkušební dobou 12 měsíců – pozn. aut.] plus trest obecně prospěšných prací 100 hodin. Nedělám to často, ale dělám to.“

4.6.3 Několikatýdenní nepodmíněné tresty

Možným způsobem, jak zabránit nebezpečnému řetězení trestů, je ukládat krátké (několikatýdenní) nepodmíněné tresty. Nedocházelo by pak k tomu, že první pobyt odsouzeného ve vězení bude několikaletý. V současné době soudci takto krátké nepodmíněné tresty spíše neukládají (výjimkou je nenastoupení trestu¹⁸⁶, kdy ale odsouzený celkově vykoná delší trest). Důvodem je dle soudců zavedená soudní a vězeňská praxe.

Soudci, kteří by krátké nepodmíněné tresty chtěli ukládat, poukazují na to, že: „státní zástupci na to nejdou a kraj také ne“ (Soudce 2), „problémem je státní zastupitelství“ (Soudce 9) a „u nás je to z hlediska vyšších soudů v podstatě neakceptovatelné“ (Soudce 20). Soudce 3 konstatuje, že k uložení tak krátkého nepodmíněného trestu nedošlo: „Byť jsem to navrhoval státnímu zástupci, ale nakonec jsme

¹⁸⁶ Ustanovení § 337 odst. 1 písm. g) tr. zákoníku.

se shodli na měsících, na týdnech ne“. Ovšem Soudce 8 sdílí svoji zkušenost, kdy několikátýdenní nepodmíněný trest uložil: „Jsem tady jediný, dokonce mě kvůli tomu navštívila soudkyně z odvolacího senátu, co to tady zkouším za změny, ale ve finále mi to potvrdili, protože neviděli žádný důvod, proč to nepotvrdit. U mě to bylo konkrétně třeba u paní, která byla taková poloviční bezdomovkyně, recidivistka s neplacením výživného, slibovala hory doly a šlo o to, jestli ji uložit obecně prospěšné práce nebo na ni zapůsobit tady tou tzv. šokovou terapií s tím, že jsem s ní měl několik setkání a ona nedostala svým slibům, že se zdrží požívání alkoholu, tak jsem ji uložil ten nepodmíněný trest ve výměře 6 týdnů. Mám ji teď v další věci a musím říct, že to na ní zapůsobilo pozitivně“.

Naproti tomu někteří soudci nesouhlasí s tím, aby se takto krátké nepodmíněné tresty ukládaly. Zastávají názor, že „zavřít někoho na 14 dní nebo na měsíc je hrozně v rozporu s tím účelem toho trestu a fungování tý věznice“ (Soudce 6). Zároveň nevěří tomu, že tak krátké působení na odsouzeného může vést k nápravě, popřípadě si nemyslí, že by prvotrestaní pachatelé měli přicházet do kontaktu s recidivisty. Soudce 10 podotýká: „Krátký nepodmíněný trest, to je podle mě neekonomický, stojí to spoustu peněz a je to neefektivní. Když bych uložila třeba 3 týdny, tak se tam ani neohřeje a pak vyleze ven a ani neví, že tam byl, nikdo s ním nebude pracovat a nebude vědět, proč si má vážít své svobody.“

Soudci poukazují na to, že ani věznice nejsou nastavené na výkon takto krátkých trestů a aby tyto tresty fungovaly, muselo by dojít k systémové změně. V současné době se během pár dní ve výkonu trestu nestihnout ani vyřídit formality spojené s nástupem do vězení a odsouzený zůstane pouze v nástupním oddělení věznice. Odsouzený nestihne za tak krátkou dobu plnit výchovný program ani pracovat na své nápravě s vychovatelem.

4.6.4 Zahraniční modely podmíněného trestu

Dále jsme se ptali soudců na to, jak by vnímali možné reformy založené na příkladech ze zahraničí. Soudcům jsme nejdříve představili dva modely podmíněného trestu a ptali jsme se na to, jaké výhody a nevýhody by v nich spatřovali. Prvním modelem bylo podmíněné odsouzení, které by se od podmíněného trestu lišilo v tom, že by soud sice stanovil zkušební dobu, ale pevně by nestanovil výměru trestu odnětí svobody, který by byl nařízený v případě recidivy; ten by finálně určil až při nařízení výkonu trestu. Druhý model by byl podobný, ale při uložení podmíněného odsouzení by soud řekl, jaký trest odnětí svobody by byl nařízen. Pokud by došlo k recidivě, soud by mohl zohlednit citelnost omezení pachatele během zkušební doby a podle toho zkrátit výměru trestu při nařízení výkonu trestu.

Výhodu obou modelů soudci spatřovali v tom, že by bylo možné zohlednit kdy a v jaké intenzitě dojde k porušení podmínky vedení řádného života během zkušební doby. Soudce 15 uvádí: „U nás mám možnost, buďto přeměníme nebo nepřeměníme nebo prodloužíme zkušební dobu, ale není tam možnost, jak zohlednit

tu intenzitu porušení. Za sebe bych to vnímala velmi kladně možnost zohlednit ty ostatní skutečnosti“. V případě, kdy soudci již nemohou prodloužit zkušební dobu, tak by také ocenili možnost zkrátit trest při nařízení výkonu, pokud došlo ze strany odsouzeného pouze ke spáchání bagatelní trestné činnosti. Pro některé soudce je podstatným hlediskem, zda došlo k porušení již na začátku nebo až na konci zkušební doby a uvítali by možnost to během vykonávacího řízení zohlednit. Takto to vnímá i Soudce 19: „Často jsem se setkal s tím, že člověk selže až na konci zkušební doby a přijde mi špatné, že ten náš systém na tohle nereaguje“. Opačně se k tomu staví Soudce 22, který tvrdí, že „nemělo by záležet, jestli to spáchá na konci nebo na začátku“ a Soudce 27, kterému toto nastavení přijde „moc shovívavé“.

Nevýhodu těchto modelů soudci spatřují v časovém odstupu od spáchání trestného činu a právní nejistotě odsouzeného. S delším časovým odstupem se může odsouzený nacházet ve zcela jiné situaci a „spravedlnost má být, pokud možno rychlá“ (Soudce 7). Zároveň by mohlo dojít ke změně soudce, který by mohl na celou situaci mít zcela jiný pohled. Mohlo by to vést k tomu, že by následné rozhodnutí o nařízení výkonu trestu byly těžko přezkoumatelné. Negativně u prvního modelu soudci vnímali to, že se odsouzený během zkušební doby nachází v nejistotě, jaký trest v případě přeměny podmíněného trestu vykoná a „obžalovaný potřebuje mít nějakou jistotu, co nejhoršího ho potká, když poruší tu zkušební dobu“ (Soudce 10). Soudce 3 konstatuje, že: „Na druhou stranu by tam chyběla právní jistota toho trestu, jestli to není trochu manipulativní stanovovat výsledek toho trestu až následně, protože se mu tam nače i to jednání, jak žil dál. Určitě to vede lidi k zvýšené snaze, když nastoupí do práce, tak je to nutí tam chodit, protože na konci neví, co bude. Na druhou stranu nakonec není trestaný jen za ten skutek, ale i za to, jak dál žil, což by byl velký problém“. Přestože soudci uvedli, že odsouzený by se měl snažit vést řádný život nezávisle na tom, jaký mu hrozí trest, tak absenci jeho jasné výměry vnímají v rozporu s právní jistotou, což podle Soudce 11 „popírá úplně všechno, na co si ten právní řád hraje“. Hlavní námitky se tedy objevovaly proti prvnímu modelu, proti druhému modelu pak méně.

Přestože výsledky tohoto výzkumu ukazují, že jednotliví soudci ukládají tresty velmi rozdílně, tak Soudce 18 konstatuje o zavedení těchto modelů následující: „Ale vedlo by to k velkému roztržštění praxe, což nevím, jestli je úplně žádoucí a máme už nějakou zavedenou praxi, kdy za stejnou trestnou činnost dáváme stejné tresty, takhle by to bylo těžké sjednocovat. Ted jsme na tom tak, že v celé České republice postupuje stejně a já to vidím v tom rejstříku trestu, jak to je krásně sjednocené a s tímto přichází, že každý soudce se to bude nějak snažit uchopit a hrozí, že bychom to v rámci ČR vykládali hodně odlišně.“

Nakonec jsme se zeptali na třetí model, který by spočíval v trestu odnětí svobody, který by byl uložený jako částečně nepodmíněný a částečně podmíněný: Stanovilo by se, jak dlouhou dobu by trvalo uvěznění a jak dlouho by následně trvala zkušební doba. Takový model se blíží podmíněnému propuštění, na které by existoval nárok již při uložení trestu. Z tohoto důvodu někteří soudci na tento model nahlíželi velmi pozitivně s tím, že by mohl nahradit stávající podmíněné propuštění, kde odsouzení „musejí normálně žádat a z 99 % dopadnou špatně“ (Soudce 16). Zároveň by se tímto

modelem mohlo přispět k tomu „nepřetěžovat věznic“ (Soudce 26). Také by to pomohlo soudcům v případě, že váhají, zda uložit podmíněný trest nebo nepodmíněný trest. Odsouzení by „lépe cítili tu hrozbu, protože je to něco jiného, když si člověk říká, že muže jít do vězení nebo když už ví, jak už to v tom vězení vypadá“ (Soudce 9).

Naopak jiní soudci tento model nepovažují za nutný právě z toho důvodu, že u nás již funguje podmíněné propuštění a tímto modelem by docházelo ke „zdvojení“ (Soudce 23). Soudce 25 to považuje za „složitě na odůvodňování“ a Soudce 15 za „překombinované“. Bylo také opět poukázáno na to, že naše vězeňská praxe je nastavena na výkon dlouhých nepodmíněných trestů.

4.6.5 Vlastní návrhy soudců na reformu

Kromě výše zmíněných reforem podmíněného trestu, prezentovali soudci vlastní návrhy změn týkající se ukládání trestů. Soudci by všeobecně ocenili rozšíření diskrece soudu, aby mohli lépe reagovat na individuální případy. Závěrem zde uvádím výčet, jaké zazněly navrhované změny:

- Možnost podmíněně odložit výkon trestu převyšujícího tři léta (Soudci 5 a 10),
- Větší variabilita výměry trestu obecně prospěšných prací a určení lhůty na vykonání (Soudci 6 a 14),
- Nevázat uložení peněžitého trestu na zjištění trestného činu (Soudce 6),
- Vytvořit viktimologické specializace u soudců a státních zástupců (Soudce 6),
- Změnit systém trestů, aby podmíněný trest nebyl nastavený v systému trestů jako nejpřísnější (Soudce 6),
- Poskytnout větší diskreci soudu během vykonávacího řízení (Soudce 7),
- Zajistit pomoc odsouzeným během výkonu trestu, aby nedocházelo k recidivě (Soudce 9),
- Možnost ukládat trestním příkazem nepodmíněné tresty do jednoho roku (Soudci 12 a 24),
- Aby o některých věcech mohl rozhodovat justiční personál – vyšší soudní úředníci, asistenti, čekatelé (Soudce 12),
- Změna terminologie, aby za primární tresty byly nazývány peněžité tresty a trest obecně prospěšných prací a za alternativu trest odnětí svobody (Soudce 12),
- Rozšíření možností ukládat alternativní tresty (Soudce 19) a
- Rozvolnění mantinelů pro rozhodování trestním příkazem (Soudci 28 a 29).

4.7 Shrnutí

Soudci jsou s podmíněným trestem odnětí svobody v mnohém nespokojeni. Problémy spatřují v jeho přílišné mírnosti při uložení, nadužívání, nemožnosti rozhodovat dostatečně individualizovanými způsoby o jeho výkonu či v přílišné přísnosti

podmíněného trestu při nařízení jeho výkonu. Soudci se pak lišili v názorech ohledně jak obecných otázek – třeba podstaty podmíněného trestu – tak i jednotlivých praktických skutečností, např. zohlednění závažnosti trestné činnosti či administrativní náročnosti při výběru druhu trestu, určení výměry podmíněného trestu či na základě čeho nařídit výkon trestu. Domníváme se, že některé tyto rozdílné názory pramení právě z nespokojenosti s podmíněným trestem a s různými způsoby, jak na tyto problémy soudci reagují.

Byť tak často nečinili přímo, tak soudci poukazovali na paradoxy spojené s podmíněným trestem odnětí svobody. Zmiňovali tak malou citelnost podmíněného trestu, který je ale často ukládán i za závažnou trestnou činnost nebo velmi malou sílu podmíněného trestu změnit život pachatele (či některých skupin pachatelů), ale vysokou frekvenci uložení podmíněného trestu. V některých případech si tyto paradoxy uvědomovali sami během rozhovorů, když nejdříve uvedli, že si myslí, že by se měl ukládat podmíněný trest stejné výměry, jako se ukládá nepodmíněný trest odnětí svobody, ale při představení příkladů, jaké tresty by uložili, soudci zmínili, že by uložili kratší nepodmíněný trest než podmíněný trest odnětí svobody.

Zásadní pro podobu českého trestního systému pak je přístup k podmíněnému trestu odnětí svobody, o kterém je mluveno jako o odrazovém můstku či pomyslném sběrném koši. Výchozím trestem tak je podmíněný trest odnětí svobody a teprve při následné recidivě soudci zvažují uložení jiných druhů trestů. Tento přístup je zčásti odůvodňován neexistencí vhodných alternativ (nefunkčních jiných trestů či jejich komplikovaným uložením), počtem případů a procesním tlakem na rychlost. Zároveň si však soudci uvědomovali dopady tohoto přístupu při nařízení výkonu trestu odnětí svobody.

Pravděpodobně i proto soudci nařizují výkon trestu odnětí svobody méně často, než by vyplývalo ze znění zákona, který ponechání podmíněného trestu odnětí svobody v platnosti považuje za výjimečnost. Jeden ze soudců byl v tomto velmi otevřený, když zmínil, že byť do odůvodnění píše, že se jedná o výjimečné rozhodnutí, tak výjimečným není. Jiný uvedl svoji osobní statistiku, dle které ve více než v polovině případů ponechal podmíněné odsouzení v platnosti a pouze v menší polovině nařídil výkon trestu, další pak zmínil, že není těžké pár větami odůvodnit výjimečnost. K rozdílným přístupům tak může docházet nejen proto, že různí soudci posuzují různé okolnosti odlišně, ale různí soudci se také do odlišné míry řídí textem zákona. Přístup do určité míry ignorující zákon vyjádřil jeden soudce slovy, že „[k]dyby se nám nařídilo, že se to má dělat jinak, tak praxe si najde stejně svoji cestu“.

Soudci jsou pak obecně nakloněni k reformě podmíněného trestu, a to jak ohledně drobnějších změn – např. umožnění ukládání obecně prospěšných prací vedle podmíněného trestu odnětí svobody – tak některých větších reforem. Zároveň jsou však vůči nim do určité míry obezřetní a poukazovali na možné problémy s jednotlivými navrhovanými modely, kterým by bylo třeba případně předejít.

5 ZAČAROVANÝ KRUH PODMÍNĚNÉHO TRESTU (ANEB PROČ DNEŠNÍ PODMÍNĚNÝ TREST NEMŮŽE FUNGOVAT)

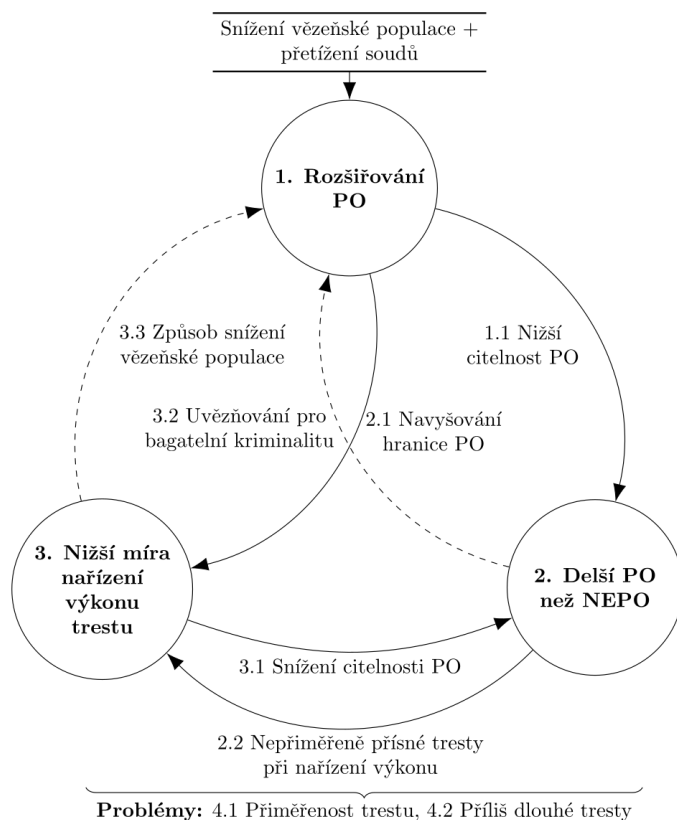
V první kapitole jsem rozebíral, že podmíněně odložení výkonu trestu odnětí svobody bylo v době jeho zrodu koncem 19. století koncipováno pro velmi krátké tresty odnětí svobody. Zákonodárci zpočátku neumožňovali odložit ani středně dlouhé tresty odnětí svobody (delší než šest měsíců či jeden rok). Nejvyšší výměra trestu odnětí svobody, jehož výkon mohl být podmíněně odložen, byla zpravidla několikaměsíční, např. první návrhy v Rakousku-Uhersku směřovaly k horní hranici jednoho či tří měsíců. Stejně tak i soudci podmíněně odkládali zejména ty kratší tresty – v období první republiky se jednalo primárně o několikadenní či několikatyždenní tresty odnětí svobody. Současná situace je výrazně odlišná: Podmíněně odložit lze i tříleté tresty odnětí svobody, přičemž i mezi tresty odnětí svobody o výměře dvou až tří let převažují ty s podmíněně odloženým výkonem trestu. Byť tedy podmíněně odsouzení bylo koncipováno jako výjimečný institut, v současnosti dominuje českému sankčnímu systému, a to i kvůli výraznému rozšiřování možností podmíněně odkládat tresty odnětí svobody.

Základní principy ovládající ukládání podmíněně odložených trestů odnětí svobody se však od zavedení podmíněného trestu nezměnily. Za ně považuji následující tři principy: (i) Trest odnětí svobody je uložen ve specifické výměře, (ii) není ani zčásti vykonán, ale je stanovena zkušební doba, během které má pachatel vést řádný život (zejména nepáchat další trestnou činnost), a (iii) v případě nevedení řádného života dochází (nikoliv nezbytně automaticky) k nařízení výkonu trestu odnětí svobody ve výměře, která byla původně uložena.

V této kapitole diskutuji, k čemu vede rozšíření možností podmíněného odkládání trestů odnětí svobody, které však není doprovázené změnou těchto základních principů. Konkrétně představuji teorii, proč současná úprava podmíněných trestů odnětí svobody pravděpodobně nemůže dosahovat spravedlivých výsledků. Její základní tezí je, že nevýhody podmíněných trestů odnětí svobody – které jsou přítomné vždy – se projeví zejména při častém podmíněném odkládání výkonů alespoň středně dlouhých trestů odnětí svobody. Tvrdím, že jednotlivé nevýhody se zároveň vzájemně posilují – jedná se tak o začarovaný kruh, ze kterého nelze jednoduše vystoupit, protože bez komplexní reformy by snaha o nápravu jednoho či dvou problémů mohla vést k výrazně větším nespravedlnostem než ponechání současného systému.

Tento začarovaný kruh je naznačen v Grafu č. 17. Základním impulzem, který kruh roztočí, je rozšiřování možností podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody spočívající zejména v umožňování podmíněného odložení výkonů čím dál delších trestů odnětí svobody. Hlavními důvody tohoto rozšíření je snaha o snížení vězeňské populace a odlehčení práce soudů a ostatních součástí trestního systému (srov. podkapitoly 1.2 a 1.4.2). Podmíněné tresty odnětí svobody ve výměře vyšších měsíců nebo pár let se však mohou jevit jako nedostatečně citelné reakce na závažnější trestnou činnost. Podmíněné tresty tak jsou příliš mírné při uložení. Aby soudci vyvážili malý dopad podmíněného trestu do života pachatele, v některých případech přistupují k ukládání delších podmíněných trestů odnětí svobody než nepodmíněných, které by byly v konkrétním případě uloženy. Toto však způsobuje problémy při rozhodování o nařízení výkonu podmíněných trestů odnětí svobody, jelikož takto delší podmíněné tresty jsou nepřiměřeně přísné při nařízení. Soudci pak mohou

Graf č. 17: Začarovaný kruh současného podmíněného trestu odnětí svobody

Pozn.: Předpokládané nejvýznamnější vlivy jsou naznačeny plnou čarou, slabší vlivy přerušovanou čarou.

být méně ochotni nařídít výkon takového trestu. Tři hlavní jevy – rozšiřování možností podmíněně odkládat tresty odnětí svobody, ukládání delších podmíněných, než nepodmíněných trestů odnětí svobody a menší míra nařízení výkonu – se pak navzájem podporují, čímž roztácejí začarovaný kruh podmíněných trestů.

V této kapitole nejdříve diskutuji empirickou, anekdotální a teoretickou evidenci pro jednotlivé jevy a mechanismy tohoto začarovaného kruhu. Následně představuji dva základní problémy, které z něj vyplývají: Nepřiměřené tresty při uložení i nařízení výkonu trestu, přičemž k příliš dlouhým vykonávaným trestům odnětí svobody přispívá kumulace trestů. Nakonec se zamyslím nad možnými řešeními tohoto problému.

5.1 Rozšiřování ukládání podmíněných trestů odnětí svobody

Jak jsem vylíčil v podkapitole 1.2, z institutu podmíněného trestu, který byl v době jeho uzákonění v roce 1919 považován za výjimečný, se do několika let stal nejpopulárnější trest. Pravděpodobně to bylo způsobeno tím, že vyjma peněžitého trestu neexistovaly alternativy k trestu odnětí svobody a soudy se musely vyrovnávat s poválečnými problémy soudnictví i vyšší poválečnou kriminalitou. Širokému rozšíření podmíněných trestů dále nahrálo, že uvěznění bylo pokládáno za výrazně kriminogenní a trestnímu systému dominovaly krátké tresty odnětí svobody, které nepůsobily problémy z hlediska vztahu citelnosti trestu a závažnosti trestné činnosti, pokud byl jejich výkon podmíněně odložen.

V důsledku nacistické okupace, komunistického puče a komunistických čistek v první polovině padesátých let vymizela institucionální paměť právního systému, která vnímala nejrůznější (potenciálně) problematická místa trestního systému včetně podmíněných trestů. V polovině padesátých let tak dochází k nepromyšlenému výraznému rozšíření podmínek pro podmíněné odkládání výkonu trestu odnětí svobody. Jedním z účelů těchto změn bylo umožnit větší individualizaci trestů s cílem pracovat s pachatelem. Jednalo se však v mnohém o rétorická cvičení a s riziky a potřebami pachatelů, kterým byly uloženy podmíněné tresty odnětí svobody, se reálně nepochybně nepracovalo. V důsledku této změny se však stalo normálním, že podmíněné tresty odnětí svobody jsou ukládány i za středně závažné trestné činy. Po roce 1989 pak podmíněné tresty odnětí svobody začaly dominovat sankční politice, přičemž důvody byly podobné těm ze začátku první republiky. Narůstající kriminalita vytvářela tlak na soudy, které procházely problematickým obdobím, aby rozhodovaly rychle, což jim umožňovaly procesní zrychlení vyžadující neuložení nepodmíněného trestu odnětí svobody, přičemž neexistovaly alternativy k trestu odnětí svobody vyjma peněžitého trestu.

V České republice tedy docházelo k postupnému rozšiřování možností ukládání podmíněného trestu odnětí svobody. Nejdříve se z výjimečného institutu stal nástroj

regulérní, následně se nesystémově prodloužila délka trestu odnětí svobody, u které mohl být výkon trestu podmíněně odložen, a po normalizaci takového ukládání došlo v čase společenských nejistot k dominanci podmíněného trestu. Změny zákonné úpravy spočívaly primárně v rozšiřování možností podmíněného odkládání výkonu trestu odnětí svobody, samotný institut podmíněného trestu však nebyl nikdy komplexně opětovně promyšlen. **Nikdo** – ani zákonodárce, ani akademici – tak nezvažil, **zda výrazným rozšířením možností podmíněně odkládat výkon trestu odnětí svobody nenarostla problematičnost tohoto institutu**. V této kapitole tuto problematičnost rozvádím a popisuji.

5.1.1 Nižší citelnost podmíněných trestů odnětí svobody

Nejzávažnějším problémem podmíněného odkládání výkonu delších trestů odnětí svobody je, že **z hlediska dopadu na život pachatele je extrémní rozdíl mezi tím, zda pachatel trest vykoná či ne**. Podmíněný trest byl však vybudován na opačné myšlence, že není zásadního rozdílu mezi tím, zda pachatel podmíněný trest vykoná či nikoliv. Za podstatné bylo považováno, zda byl uložen trest odnětí svobody a v jaké výměře, což vyjadřovalo míru závažnosti trestné činnosti. Podmíněné odsouzení podobně jako podmíněné propuštění bylo otázkou výkonu trestu, o kterém se rozhodovalo bez přihlédnutí k závažnosti trestné činnosti (srov. podkapitola 2.2.1). Toto uvažování z konce 19. století však nerefletovalo skutečnost, že míra zavrženíhodnosti trestné činnosti, kterou se snažíme vyjádřit uložením určitého trestu, není komunikována primárně vyřčením trestu, ale důsledky trestu pro život pachatele, které jsou pro něj nepřijemné [teoretiky označovaný za tzv. *hard treatment*, srov. (Kleinig, 1991; von Hirsch, 2019), pro kratší rozebrání vztahu mezi citelností trestu a závažností trestné činnosti v českém kontextu viz podkapitola 6.1].

Pojetí trestu odnětí svobody nerozlišujícího mezi tím, zda je trest okamžitě vykonán či zda je vykonán pouze v případě nevedení řádného života (zejména po spáchání další trestné činnosti), je tedy mylné. Tento teoretický názor je podpořen i empirickými studiemi. Zeptáme-li se osob z nejrůznějších sfér života (včetně justičních zaměstnanců) na citelnost jednotlivých trestů, zjistíme, že **z hlediska citelnosti je podmíněný trest odnětí svobody vnímán jako naprosto odlišně citelný trest než nepodmíněný trest** odnětí svobody. Zahraniční výzkumy ukázaly, že nepodmíněný trest ve výměře 3–6 měsíců byl respondenty považován za ekvivalentní tříletému podmíněnému trestu (Sebba, 1978; Sebba, Nathan, 1984) a nepodmíněný trest ve výměře 1–2 měsíců byl považován za ekvivalentní jednoročnímu podmíněnému trestu (Pina-Sánchez et al., 2019). Intuitivní vnímání rozdílné citelnosti podmíněného a nepodmíněného trestu odnětí svobody potvrzuje teorii zdůrazňující roli důsledků trestu pro život pachatele a ukazuje na nepromyšlenost koncepce srovnatelnosti podmíněného a nepodmíněného trestu odnětí svobody.

Tato koncepce však nemusela nezbytně vést k výrazně nespravedlivým výsledkům u velmi krátkých trestů odnětí svobody (těch s výměrou několika dní či týdnů),

kteří dominovaly prvorepublikové sankční politice. Není-li výkonem trestu odnětí svobody pachatel závažně vyrazen ze společenského života, zejména v oblasti bydlení, rodinného, osobního a pracovního života, což v případě velmi krátkého nepodmíněného trestu hrozí s výrazně menší pravděpodobností, pak citelnost tohoto trestu může být vnímána odlišně než u dlouhých trestů odnětí svobody, u kterých je pachatel vytržen ze všech těchto sfér života. Zkráceně řečeno, rozdíl mezi dvou- a tříletým trestem odnětí svobody v jeho podmíněné či nepodmíněné modalitě je sice podstatný, ale je kvalitativně odlišný než v případě jednoletého či dvouletého trestu odnětí svobody uloženého podmíněně či nepodmíněně. Zatímco určitý rozdíl v citelnosti lze akceptovat u velmi krátkých podmíněných či nepodmíněných trestů odnětí svobody s odůvodněním, že právo je vždy do určité míry nespravedlivé a nerovné, u delších trestů jsou rozdíly v citelnosti natolik podstatné, že je akceptovat nelze.

5.2 Delší podmíněné než nepodmíněné tresty odnětí svobody a ukládání trestů vedle sebe

Soudci proto – nepřekvapivě – neukládají tresty v souladu s teorií o ekvivalenci stejně dlouhého podmíněného a nepodmíněného trestu odnětí svobody, jak sami uvádějí (srov. podkapitola 4.4). Teorie ekvivalence měla vést soudce k dvoustupňovému ukládání trestů, kdy se nejdříve stanovila výměra trestu odnětí svobody a až následně se rozhodovalo o jeho modalitě. Ustanovení podporující dvoustupňový postup však byla zrušena v padesátých letech dvacátého století (viz podkapitola 1.4.1 a 2.1). Soudci, kteří tato ustanovení nezažili či o nich ani neslyšeli, nemohli mít teorii ekvivalence zažitou a nebyla v nich posilována ani doktrinárními výklady. Nelze se proto divit, že soudci dle této teorie nerozhodují, zvláště pokud odkládají výkony delších trestů odnětí svobody.

Pokud tedy soudci považují podmíněné tresty za méně citelné, vede je to k **ukládání delších podmíněných trestů namísto kratších nepodmíněných trestů odnětí svobody**. Tento jev, v anglosaské literatuře nazývaný *sentence inflation*, byl dokumentován v Anglii a na Novém Zélandu (Bottoms, 1979; Tait, 1995), a to i přesto, že soudcům bylo v těchto zemích jasně řečeno, že tak postupovat nemají. Nedostatkem těchto výzkumů však bylo, že porovnávaly relativně hrubé vývoje průměrných délek trestů napříč lety a nemohly tedy detailně identifikovat nakolik dochází k ukládání delších podmíněných trestů namísto kratších nepodmíněných.

S cílem zjistit, do jaké míry dochází k ukládání delších podmíněných trestů namísto kratších nepodmíněných trestů, jsem realizoval dva experimenty na seminářích organizovaných Justiční akademii. Soudcům, státním zástupcům a asistentům jsem předložil krátké případy (dále „viněty“) a požádal jsem je, aby uložili buďto podmíněný nebo nepodmíněný trest odnětí svobody (zda má být uložen podmíněný nebo nepodmíněný trest odnětí svobody bylo určeno zadáním, přičemž respondenti

nevěděli, že ostatním bylo určeno uložit trest odnětí svobody jiné modalit).¹⁸⁷ Výměra trestu odnětí svobody byla plně v moci respondentů, na rozdíl od právní kvalifikace jednání, která byla naopak ve vině vyjádřena. Zda byli účastníci požádáni o uložení podmíněného či nepodmíněného trestu odnětí svobody bylo rozhodnuto náhodně: Účastníkům byly rozdávány dotazníky v náhodném pořadí, přičemž to, zda konkrétní dotazník diktoval uložení podmíněného či nepodmíněného trestu, bylo předem pseudonáhodně určeno. Účastníci, kteří rozhodovali o výměře podmíněného trestu, by v důsledku náhodného přiřazení měli být v průměru shodní s těmi, kteří stanovovali délku nepodmíněného trestu odnětí svobody.

Viněty jsem zkonstruoval s pomocí zkušeného soudce tak, aby si účastníci dokázali představit, že uloží podmíněný i nepodmíněný trest odnětí svobody. Vhodnou konstrukci vinět v tomto smyslu potvrdili účastníci, když po stanovení výměry trestu na konci dotazníku uváděli, zda by uložili podmíněný či nepodmíněný trest, když by mohli modalitu sami určit. Výrazně se ve svých odpovědích rozcházel, což naznačuje, že se případy nacházely na hranici mezi podmíněným a nepodmíněným trestem odnětí svobody.

První experiment obnášel tři viněty, ve kterých byl trest ukládán za nejčastěji stíhané trestné činy: Krádež, podvod a maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázní. V případě krádeže se (ve zkratce) jednalo o krádež čtyř lahví alkoholu za účelem jeho přeprave do večerky v supermarketu za pomoci kabelky vyložené alobalem. Podvod spočíval v tom, že automechanik slíbil, že objedná zánovní luxusní auto ze zahraničí, ale prostředky použil ke splacení svého dluhu z renovace autodílny. „Mařenka“ spočívala v jednání muže, který autem jel na třídní sraz, byť o několik let dříve v opilosti způsobil dopravní nehodu a v mezidobí byl několikrát chycen při řízení, přestože mu byl uložen zákaz řízení motorových vozidel.¹⁸⁸ Ve všech případech měli pachatelé záznamy minimálně v opisu Rejstříku trestů (někdy však nebyly zahlazené), aby bylo uvěřitelné, že by mohl být ukládán jak podmíněný, tak nepodmíněný trest odnětí svobody.

Výsledky experimentu jsou zobrazeny v Grafu č. 18 v prvních třech kategoriích (tedy v levé půlce grafu). **Podmíněné tresty odnětí svobody byly ukládány ve výrazně vyšší výměře, než v jaké by ve stejném případě byly uloženy nepodmíněné tresty.** V případě krádeže a řízení přes zákaz byly podmíněné tresty takřka dvojnásobně dlouhé (namísto 7 měsíců NEPO by bylo uloženo 12–14 měsíců PO), v případě podvodu byl nárůst také podstatný – namísto 17 měsíců NEPO by účastníci uložili 24 měsíců PO.

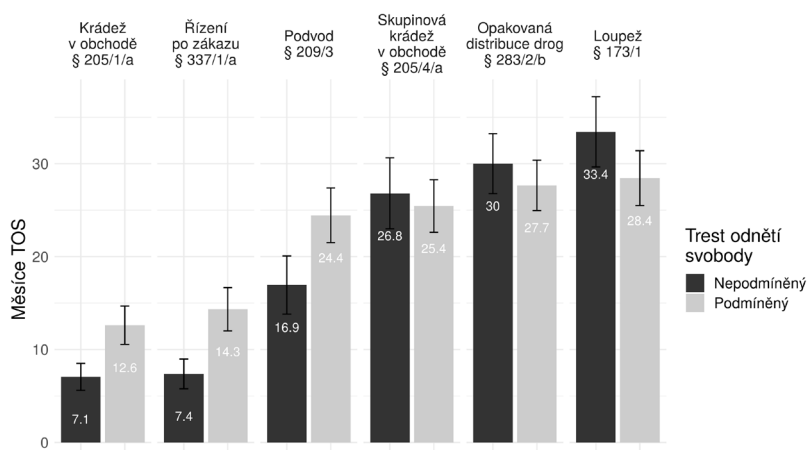
Existují minimálně dva mechanismy, které vedou k ukládání delších podmíněných namísto kratších nepodmíněných trestů odnětí svobody. Tím prvním je

¹⁸⁷ Ve všech vinětech respondenti ukládali stejnou modalitu trestu odnětí svobody (vždy podmíněný či vždy nepodmíněný); nemohli proto jednoduše rozpoznat, čeho se výzkum týká. K jednou vyplněné otázce se neměli vracet, čemuž bylo přizpůsobené provedeno experimentu (jednotlivé listy papíru potištně jednostranně) a o čemž byli instruováni. Vyplnění bylo anonymní.

¹⁸⁸ Všechny viněty byly výrazně delší, než jak jsou popsány v tomto odstavci. V příloze 3 je jedna z nich představena v kompletním znění.

významný rozdíl mezi uvězněním a neuvězněním – i krátké zbavení osobní svobody (byť např. „jen“ na 1 či 2 měsíce) je výrazným zásahem do života pachatele, což je třeba zohlednit. Lze si tak představit fixní přírážku za uvěznění spočívající v přidání několika měsíců k podmíněnému oproti nepodmíněnému trestu. Tato přírážka je posilována druhým jevem, který se pravděpodobně objevuje v systému, který ukládá podmíněné tresty odnětí svobody i v případech, kdy by nepodmíněné tresty odnětí svobody nemohly být uloženy (či jen v naprosto minimální výměře). Ukládám-li podmíněné tresty ve výměře např. 4 měsíců za trestné činy, kdy by případný ekvivalentní nepodmíněný trest byl spíše ve výměře několika týdnů, pak čtyřměsíční podmíněný trest nemůžu chápat jako trest ekvivalentní stejně dlouhému (čtyřměsíčnímu) nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Čtyřměsíční nepodmíněný trest odnětí svobody proto musí být ekvivalentní výrazně delšímu – např. osmi či devítiměsíčnímu – podmíněnému trestu odnětí svobody, aby nebyly ukládány podobné tresty za odlišně závažnou trestnou činnost.¹⁸⁹

Graf č. 18: Výsledky experimentu

Pozn.: Prvního experimentu (prvních tří kategorií) se zúčastnilo 34 osob (z toho 23 soudců či státních zástupců a 6 asistentů soudců, 4 ostatní justiční zaměstnanci, 1 nevyplnil), 16 ukládalo NEPO a 18 PO tresty odnětí svobody, přičemž byli do těchto skupin náhodně vybráni. Druhého experimentu se zúčastnilo 39 osob (z toho 14 soudců či státních zástupců a 20 asistentů soudců, 3 ostatní a 2 nevyplnili), 21 ukládalo NEPO a 18 PO trest odnětí svobody, přičemž byli do těchto skupin náhodně vybráni. Graf ukazuje jak průměrné výměry trestu odnětí svobody v různé modalitě, tak 95% konfidenční intervaly, jejichž šíře je způsobena jak významnými rozdíly mezi soudci, tak nižším počtem respondentů – přesto však jsou v případě prvního experimentu rozdíly mezi modalitami trestu odnětí svobody u všech kategorií statisticky významné (nejvyšší p-hodnota byla 0.002).

¹⁸⁹ S narůstající výměrou nepodmíněného trestu však tyto jevy musí hrát čím dál menší roli, protože maximální délka trestu odnětí svobody, jehož výkon může být podmíněně odložen, je limitovaná.

Na první experiment jsem navázal druhým, který měl za cíl zjistit, jakým způsobem soudci přistupují k ukládání trestů v případech závažnější trestné činnosti, resp. delších trestů odnětí svobody. Soudcům byly opět představeny tři případy, přičemž první byl stejný jako krádež z prvního experimentu, ale byla přidána okolnost, že ke krádežím docházelo ve skupině. Druhý případ se týkal opakované distribuce drog, konkrétně menšího množství pervitinu, a třetí představoval loupež spáchanou přio-pilým dosud netrestaným mladým pachatelem, který oloupil jiného muže vybírajícího si peníze z bankomatu, drobně ho řízl nožem a opakovaně ho kopnul do břicha.

Výsledky druhého experimentu (zobrazené v Grafu č. 18 v pravé části) naznačují výrazně jiný příběh než výsledky prvního experimentu. Nepodmíněné tresty jsou průměrně delší než podmíněné tresty odnětí svobody, byť tento rozdíl není statisticky významný. Co k tomu vede? Největší vliv má pravděpodobně omezení podmíněných trestů odnětí svobody z hlediska maximální výměry. Pokud by soudci nebyli omezeni tříletou horní hranicí při ukládání podmíněného trestu odnětí svobody, tak by byli nejspíše ochotni namísto např. 30 měsíců NEPO uložit 40 či 50 měsíců PO. Takto však postupovat nemůžou a za závažnou trestnou činnost tedy nemohou ukládat delší podmíněné než nepodmíněné tresty odnětí svobody.

Stanovení maximální výměry trestu odnětí svobody, jehož výkon může být podmíněně odložen, pravděpodobně způsobuje i průměrně nižší trest za podmíněné než nepodmíněné tresty odnětí svobody ve stejném případě. Důvodem je, že soudci ukládají významně odlišné tresty ve stejných případech (Drápal, Šoltés, 2021). Ukládají-li nepodmíněný trest odnětí svobody, budou tedy např. ukládat tresty ve výměře 24, 30, 36, 40 či 42 měsíců. Podmíněné tresty však budou moci uložit jen ve výměře do 36 měsíců. Pokud budou chtít soudci, kteří by jako nepodmíněný uložili trest odnětí svobody ve výměře 40 či 42 měsíců, uložit podmíněný trest odnětí svobody, budou jej muset zkrátit.¹⁹⁰ Nejvýrazněji toto bude vyvstávat u trestných činů s dolní hranicí trestní sazby 3 let – pokud soudce nepřistoupí k mimořádnému snížení trestu odnětí svobody, ale chce podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody, tak může uložit pouze jednu výměru trestu odnětí svobody (3 roky). Pokud se však rozhodne uložit nepodmíněný trest odnětí svobody, může jednoduše uložit trest delší. V takovém případě může nastávat paradoxní situace (a jsem přesvědčený, že nastává), že se zkracuje trest odnětí svobody, aby jeho výkon mohl být podmíněně odložený. Toto by vysvětlovalo, proč by podmíněné tresty odnětí svobody za závažnou trestnou činnost mohly být i lehce kratší než nepodmíněné tresty odnětí svobody.

Ukládání delších podmíněných, než nepodmíněných trestů odnětí svobody se tak pravděpodobně týká primárně kratších či středně dlouhých trestů odnětí svobody (do výměry 1–2 let). U delších trestů jsou pravděpodobně ukládány podobně dlouhé tresty odnětí svobody, ať jsou podmíněné či nepodmíněné. Toto nicméně

¹⁹⁰ Toto platí zejména pro realizovaný experiment a vysvětluje jeho výsledky; je otázkou, jak často by soudci byli ochotni ukládat podmíněné tresty namísto nepodmíněných trestů odnětí svobody s výměrou 40 či 42 měsíců.

znamená, že podobné tresty jsou ukládány za výrazně odlišně závažnou trestnou činnost, což je v Grafu č. 18 vidět z porovnání podvodu z prvního experimentu s případy řešenými v druhém experimentu. Zatímco za podvod je uložen podmíněný trest ve výměře 24,4 měsíců, za závažnější případy nejsou uloženy výrazně odlišné podmíněné tresty (25,4–28,4 měsíců). Nepodmíněné tresty uloženy za tyto trestné činy však naznačují, že se jedná o odlišně závažnou trestnou činnost – za podvod by totiž účastníci uložili 16,9 měsíců NEPO, ale za závažnější trestné činy 26,8–33,4 měsíců NEPO.

Praxe ukládání podmíněného trestu odnětí svobody tak narušuje původní koncepci podmíněného trestu z obou hledisek rovnosti: **Se stejnými případy zachází odlišně**, když za stejný trestný čin hrozí výrazně jinak dlouhý trest odnětí svobody (je tedy v rozporu s původní koncepcí podmíněného trestu spočívající na teorii ekvivalence), ale zároveň se **s odlišnými případy zachází podobně**, když za odlišně závažné trestné činy hrozí podobně dlouhý podmíněný trest odnětí svobody.

Jinou možností, jak soudci mohou reagovat na nedostatečně citelné podmíněné tresty odnětí svobody než prodloužením výměry podmíněného trestu, je **ukládání delší zkušební doby nebo nejrůznějších omezení či povinností**, které by pachatele omezovaly v průběhu zkušební doby podmíněného trestu odnětí svobody. Tím by do určité míry vyvažovali malou citelnost podmíněného trestu odnětí svobody. Možností má soudce několik, přičemž nejjednodušší je uložení průměrných omezení a povinností vyjmenovaných v § 48 odst. 4 tr. zákoníku nebo využití v možnosti uložit kvazi domácí vězení vedle podmíněného odsouzení (§ 82 odst. 2 tr. zákoníku novelizovaný v roce 2021). Další možností, jak soudce může navýšit citelnost trestu, je např. uložení peněžitého trestu vedle podmíněného trestu, aniž by poměrně zkrátil výměru podmíněného trestu, nebo uložení podmíněného trestu s dohledem.¹⁹¹

5.2.1 Navyšování hranice pro podmíněné odsouzení a neochota ukládat krátké tresty odnětí svobody

Ukládání delších podmíněných, než nepodmíněných trestů odnětí svobody mohlo přispět k tomu, že zákonodárce rozšířil možnosti podmíněně odkládat tresty odnětí svobody. Tento vztah si lze nejlépe ilustrovat na příkladu. Představme si situaci, kdy se namísto šestiměsíčního nepodmíněného trestu uloží dvanáctiměsíční podmíněný trest v situaci, kdy lze podmíněně odložit maximálně dvanáctiměsíční trest odnětí svobody. Jak dlouhý podmíněný trest má soudce uložit namísto dvanáctiměsíčního nepodmíněného trestu odnětí svobody? Pravděpodobně nebude chtít uložit dvanáctiměsíční podmíněný trest – v takovém případě by totiž uložil stejný podmíněný trest namísto šestiměsíčního i dvanáctiměsíčního nepodmíněného trestu. Logické

¹⁹¹ Byť se jedná o samostatnou variantu trestu odnětí svobody, de facto se jedná o opatření, které pachatelé stanoví určitá omezení a povinnosti.

řešení je tlačit zákonodárce k navýšení hranice trestu odnětí svobody, která může být podmíněně odložena, např. na dva roky. Určitou ilustrací tohoto mechanismu může být navýšení hranice pro podmíněné odložení výkonu trestu odnětí svobody ze dvou na tři roky v letech 1997 a 2009. Zatímco v roce 1997 je argumentováno, že jelikož je umožněno podmíněné odložení takto dlouhých trestů pouze za uložení dohledu, tato změna nepředstavuje snížení trestní represe, v roce 2009 zákonodárce již jen odkazuje na formální ukládání dohledu (bez odkazu na empirickou evidenci) a umožňuje podmíněné odkládání výkonů až tříletých trestů odnětí svobody i bez uložení dohledu (viz podkapitola 1.4.1).

K tlaku na navyšování horní výměry trestu odnětí svobody, který může být podmíněně odložený, by nedocházelo, pokud by byl respektován princip, že čím blíže k této horní hranici je uložen trest odnětí svobody, tím méně pravděpodobné je, že jeho výkon by měl být podmíněně odložen, resp. tím více polehčujících okolností je třeba, aby k podmíněnému odsouzení došlo. Podobný princip je vidět z prvorepublikových dat (viz podkapitola 1.2) a je oficiálně zastáván v Německu, byť je zřejmé, že podle něj němečtí soudci nepostupují (Harrendorf, 2017). Je však otázkou, zda by podle něj mělo být postupováno, pokud ho zákon ani teorie v Česku nijak nediskutuje a pokud není ani dostatečně doktrinálně podložen (viz níže). Z českých dat, dle kterých se podmíněně odkládá výkon většiny trestů odnětí svobody s výměrou mezi dvěma a třemi lety (viz podkapitola 1.3), je zřejmé, že v Česku se dle tohoto principu nepostupuje. Možná i proto nefunguje kontrolní mechanismus, který by mohl zabránit rozšiřování rozsahu podmíněných trestů.

Důvodů, proč princip nižší míry podmíněného odkládání výkonu trestu s narůstající výměrou není prosazován a realizován, je několik. Tím prvním je, že není jasně vyjádřen. Judikatura, komentářová či jiná odborná literatura tuto teorii běžně nezmiňuje a nerozebírá – je tak otázkou, zda o ní vůbec soudci ví, případně, zda je vůbec na místě, aby podle ní bylo postupováno. Problematické se jeví zejména přihlídnutí k závažnosti trestné činnosti, přičemž závažnost trestné činnosti by se neměla zohlednit při rozhodování o podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody (srov. diskuzi v kapitole 2). Druhým důvodem jsou vysoké dolní hranice trestních sazeb. Jsou-li časté dolní hranice trestních sazeb s výměrou dvou či tří let, pak pokud soudci nechtějí uvěznit většinu pachatelů těchto trestných činů, jejich jedinou možností je uložit podmíněný trest odnětí svobody – v takovém případě nebudou postupovat podle zmiňovaného principu. A pokud podle něj nebudou postupovat ve velkém množství případů delších trestů odnětí svobody, pravděpodobně dojdou k závěru, že by nebylo fér, pokud by podle něj postupovali u případů, které nemají vysokou dolní hranici trestní sazby.

Nakonec, pokud trestní systém nebojuje s ukládáním delších podmíněných než nepodmíněných trestů, pak diskutovaný princip nemůže dlouhodobě fungovat, protože není jasné, jak dlouhé tresty odnětí svobody jsou reálně podmíněně odkládány. Je-li v dnešní situaci uložen dvouletý podmíněný trest odnětí svobody, není jasné, zda by byl uložen dvouletý nepodmíněný trest odnětí svobody, a proto není jasné, zda by k podmíněnému odsouzení případně mělo být přistupováno v podobných

případech spíše méně často. Aby tento princip byl naplněn, tak by sankční systém musel vyjádřit, jaký by byl ekvivalentní nepodmíněný trest odnětí svobody, který by byl případně uložen (viz podkapitola 6.4.1).

Ukládání delších podmíněných, než nepodmíněných trestů odnětí svobody pak mohlo mít dopad i na **ochotu ukládat velmi krátké nepodmíněné tresty odnětí svobody**. Pokud soudci (a) běžně neukládají velmi krátké nepodmíněné tresty odnětí svobody (protože byly nahrazeny podmíněnými či alternativními tresty a protože vězňice nejsou připraveny na výkon velmi krátkých trestů odnětí svobody) a (b) neukládají velmi krátké podmíněné tresty (protože z hlediska citelnosti nemůžou být ekvivalentní byť i velmi krátkým nepodmíněným trestům odnětí svobody), může je to vést k obecné neochotě ukládat velmi krátké nepodmíněné tresty odnětí svobody v situacích, kdy uložení jiného trestu než nepodmíněného není představitelné (zejména protože od pachatele nelze očekávat, že povede řádný život). Jak dlouhý nepodmíněný trest by však měl být uložen? Jedná-li se o velmi málo závažnou trestnou činnost, pak by citelnost trestu měla být také minimální, tedy by se jednalo např. o několikátýdenní nepodmíněný trest odnětí svobody. Je-li ale soudce zvyklý na to, že krátké tresty odnětí svobody (ať již podmíněné či nepodmíněné) se neukládají, pak takový trest běžně neuloží – a spíše uloží delší nepodmíněný trest odnětí svobody. Tento mechanismus je však primárně hypotetický a nepředkládám pro něj jinou než základní teoretickou evidenci. Pokud ale dnes soudci běžně nezvažují uložení ani několikátýdenního (natož několikadenního) nepodmíněného trestu odnětí svobody (viz podkapitola 4.6.3), domnívám se, že k tomu přispělo ukládání delších podmíněných trestů namísto těch nepodmíněných.

5.2.2 Nepřiměřeně přísné tresty, pokud by byl nařízen výkon trestu odnětí svobody

Podmíněný trest odnětí svobody, který byl uložen delší, než pokud by byl uložen nepodmíněný trest odnětí svobody, se začíná stávat problematickým při rozhodování o nařízení výkonu trestu odnětí svobody. Při nařízení takový podmíněný trest totiž vede k výrazně citelnější sankci, než k jaké by vedl případný nepodmíněný trest odnětí svobody, kdyby byl uložen místo tohoto podmíněného trestu. Podle výsledků z experimentů popsanych v podkapitole 5.2 by pachatel v případě nařízení výkonu podmíněně odloženého trestu měl vykonat takřka dvojnásobný trest odnětí svobody oproti sedmiměsíčnímu nepodmíněnému, ke kterému by byl odsouzen v případě uložení nepodmíněné modalily trestu odnětí svobody. Při uložení se tedy podmíněný trest jeví jako minimální zásah do života pachatele a jako nejmírnější trest, ale **při nařízení výkonu se podmíněný trest stává tím nejpřísnějším trestem**.

Nejpřísnějším trestem při nařízení výkonu trestu odnětí svobody se podmíněný trest stává i proto, že trestní zákoník neumožňuje zohlednit omezení či povinnosti, ke kterým došlo v průběhu zkušební doby. Bude-li např. uloženo kvazi domácí vězení vedle podmíněného trestu odnětí svobody (§ 82 odst. 2 tr. zákoníku), pachatel

bude muset vykonat stejně dlouhý trest odnětí svobody, ať již dodržoval podmínky kvazi domácího vězení – a to i např. po maximální dobu jednoho roku – či nikoliv. Podobně se nezohlední všechny ostatní zásahy do života pachatele, např. probační dohled, zda pachatel podstoupil určitý program či zda se zdržel konzumace alkoholu. Byť život pachatele je zasažen tzv. „neviditelnými tresty“ (Fitrikis, 2018; Gřivna, 2018), mezi které patří např. problémy při hledání zaměstnaní či žití pod Damoklovým mečem v průběhu zkušební doby, tyto dopady na život pachatele také nejsou zohledněny.

Na tomto problému – nezohlednění dopadů na život pachatele v průběhu zkušební doby¹⁹² – lze pěkně ilustrovat nepromyšlené rozšiřování možností podmíněně odkládat výkon trestů odnětí svobody, které si vyžádalo úpravu ostatních ustanovení, což však následně vedlo k nespravedlivému trestání. Prvorepubliková úprava odkládala výkon i u trestů uložených vedle podmíněných trestů a výrazně též omezovala dohledatelnost záznamu o podmíněném trestu z rejstříku trestů. Život pachatele tedy nebyl výrazně ovlivněn v průběhu zkušební doby a došlo-li k nařízení výkonu trestu, nebylo třeba tyto vlivy zohlednit. S rozšířením možností podmíněně odkládat tresty odnětí svobody se však objevuje potřeba, aby podmíněný trest zasáhl život pachatele i během zkušební doby (jinak by byl trest příliš mírný), v důsledku čehož se možnost podmíněně odkládat výkon trestů či jiných omezení uložených vedle podmíněných trestů nejdříve stává fakultativní v padesátých letech a následně v počátku šedesátých již není ani umožněna (viz podkapitola 1.4.1). Nová úprava však nezavádí možnost při nařízení výkonu trestu zohlednit citelnost trestů či jiných omezení zasahujících do života pachatele během zkušební doby. Celková citelnost podmíněného trestu v případě nařízení výkonu trestu v důsledku těchto změn narostla natolik, že může být nepřiměřená závažnosti trestné činnosti.

Výsledkem uložení delších podmíněných než nepodmíněných trestů a uložení omezení v průběhu zkušební doby je, že **při nařízení výkonu podmíněného trestu odnětí svobody může být pachatel potrestán i dvojnásobně až trojnásobně citelným trestem** oproti stejnému pachateli, kterému by byl uložen ve stejném případě nepodmíněný trest odnětí svobody. Neexistuje přitom jednoduchá cesta, jak na tento problém reagovat. Určitým řešením – jako v Německu (Harrendorf, 2017) – by mohlo být vzít v potaz alespoň ty nejzávažnější dopady trestů na život pachatele (např. kvazi domácího vězení) a adekvátně zkrátit trest odnětí svobody, který bude vykonán. Tento přístup ale nevyřeší základní problém nepřiměřených trestů, a to skutečnost, že jsou ukládány podmíněné tresty, které jsou delší, než kdyby byly uloženy jako nepodmíněné.

Řešením není ani umožnění zkrácení výměry podmíněného trestu odnětí svobody při nařizování výkonu pouze z důvodu, že původní podmíněný trest byl uložen jako přehnaně dlouhý. Teoretik by argumentoval, že by to kompletně zbořilo

¹⁹² Toto je mimo jiné v rozporu s Doporučením Rady Evropy o Evropských pravidlech pro alternativní tresty a opatření CM/Rec(2017)3: „Pokud nevedení řádného života odsouzeným vede k jeho uvěznění, délka výsledného trestu odnětí svobody by měla být poměrně pokráčena v závislosti na tom, nakolik odsouzený vyhověl stanoveným podmínkám“ (bod 70).

představu o podmíněném trestu odnětí svobody jako o trestu odnětí svobody. Musela by se totiž opustit původní koncepce, že se nejdříve rozhoduje o výměře trestu odnětí svobody a až následně o jeho modalitě. Toto by praxi pravděpodobně nevadilo, protože byť je na této koncepci náš trestní zákoník stále vystavěn, tak v praxi již byla opuštěna (viz podkapitola 1.5). Praxi by však mohlo vadit, že pokud bychom tuto koncepci kompletně opustili, pak by to vedlo k větším problémům: Při nařízení výkonu by totiž bylo možné výměru významně upravit a uložení výměry by se tak stalo až lehce náhodným aktem, protože soudce by věděl, že výměru může v budoucnu v případě nařízení změnit. Umožnění zkrácení výměry trestu při nařízení výkonu by dále výrazně omezilo efektivitu hlavní funkce podmíněného trestu odnětí svobody, kterou je odrazení pachatele od páchání dalšího trestného činu. Pokud by pachatel mohl počítat s tím, že podmíněný trest odnětí svobody bude při nařízení výkonu zkrácen, odrazení hrozbou sankce by bylo výrazně menší [podobně Bottoms (1981)].

5.3 Menší míra nařízení výkonu podmíněných trestů odnětí svobody

Je-li soudce přesvědčený, že v případě nařízení výkonu trestu odnětí svobody by pachatel vykonával nepřiměřeně přísný trest, je pravděpodobné, že bude mít větší tendenci výkon podmíněného trestu odnětí svobody nenařídít i pokud by mohl. Jak podstatné je pro soudce, aby pachatelé nevykonávali příliš přísné tresty, naznačuje to, že i když soudci před novelou trestního zákona č. 265/2001 Sb. neměli možnost nenařídít výkon trestu odnětí svobody v případě nevedení řádného života pachatelem, činili tak neformálně (a do určité míry nelegálně) tak, že nerozhodli v průběhu jednoho roku po skončení zkušební doby (nechali věc tzv. „vyhnít“), v důsledku čehož vznikla zákonná fikce osvědčení se (Lata, 2008). Výsledkem bylo, že za původní trestný čin nebyl pachatel nakonec potrestán nijak (vyjma nepříjemné zkušební doby), byť ve zkušební době spáchal další trestnou činnost. Pokud takto soudci jednali, když neměli zákonnou možnost nenařídít výkon podmíněného trestu odnětí svobody – přičemž se vystavovali i možnosti disciplinárního postihu –, je zřejmé, že budou pro vyhnutí se nepřiměřeně přísného trestu využívat možnosti prodloužení zkušební doby, bude-li zákonem umožněna. Umožní-li tedy zákon prodloužení zkušební doby – a takové umožnění je nutné, aby spravedlivě fungoval podmíněný trest odnětí svobody¹⁹³ – pak to za dnešního nastavení podmíněného trestu odnětí svobody povede k menší míře nařízení výkonu podmíněných trestů odnětí svobody. Toto dokumentuje i kapitola 3, dle které při nevedení řádného života soudy častěji ponechají podmíněný trest odnětí svobody v platnosti, než aby nařídily jeho výkon.

¹⁹³ Pokud např. pachatel spáchá bagatelní trestnou činnost k samému konci dlouhé zkušební doby, není pravděpodobně spravedlivé nařídít výkon trestu odnětí svobody, zejména pokud byl trest odnětí svobody uložen v delší výměře.

Perfektní příklad, kdy dlouhé podmíněné tresty odnětí svobody (a případně i dlouhé nepodmíněné tresty v případě nařízení) vedly k menší pravděpodobnosti nařízení výkonu při recidivě, dokumentovali izraelské kriminologové. Konkrétně zjistili, že je-li ukládán trest pachateli závažnější trestné činnosti, je méně pravděpodobné, že bude uvězněn, pokud spáchal trestnou činnost v průběhu zkušební doby, než když ji nespáchal v průběhu zkušební doby. Důvodem je, že v případě odsouzení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody za trestnou činnost v průběhu zkušební doby izraelský soud musí nařídit výkon podmíněného trestu odnětí svobody [v případě odsouzení k jinému trestu má možnost, ale nikoliv povinnost tak učinit, srov. (Gazal-Ayal, Emmanuel, 2023)]. Právě přílišná délka trestu odnětí svobody, kterou by pachatelé museli ve výkonu trestu vykonat (dohromady nového nepodmíněného a nařízeného staršího podmíněného), je nejpravděpodobnějším důvodem, proč jsou v menší míře uvěžňováni ti, kteří se dopustili trestného činu ve zkušební době než ti, kteří se jej dopustili mimo zkušební dobu. Zároveň je však třeba zmínit, že podmíněné tresty jsou v Izraeli nastaveny odlišně než v ČR – hlavním rozdílem je, že jsou ukládány takřka vždy, a to i vedle nepodmíněných trestů odnětí svobody, přičemž zkušební doba začíná běžet po propuštění z výkonu trestu [pro historii a užití viz Emmanuel, Gazal-Ayal (2019)].

5.3.1 Nedostatečná citelnost (méně často nařízeného) podmíněného trestu odnětí svobody

Dochází-li k častějšímu nenařizování výkonu trestu odnětí svobody, i pokud pachatel spáchá další trestnou činnost v průběhu zkušební doby, oslabuje to hlavní funkci podmíněného trestu, kterou je odrazení od páčání další trestné činnosti. Nejlépe je toto vidět, pokud začneme uvažovat v rámci klasické ekonomické teorie trestné činnosti. Pokud vím, že i když budu dále páchat v průběhu zkušební doby, tak mám významnou pravděpodobnost, že nebudu uvězněn, pak se budu méně bát páchat další trestnou činnost. Tento mechanismus si lze jednoduše ilustrovat tak, že si představíme dva podmíněné tresty o stejné výměře trestu a stejné zkušební době. V paralelním vesmíru „Andromeda“ má pachatel čtvrtinovou šanci, že když spáchá další trestnou činnost a bude za ní odsouzen, tak nebude uvězněn; v paralelním vesmíru „Drak“ bude uvězněn vždy. Podmíněný trest ve vesmíru Drak bude přísnější než v Andromedě. Aby se podmíněný trest v Andromedě vyrovnal svojí přísností tomu v Drakovi, bude muset soudce navýšit výměru trestu odnětí svobody (případně délku zkušební doby). Pokud soudcům záleží na citelnosti dopadů trestů (o čemž svědčí i výsledky v podkapitole 5.2) a při ukládání trestu zohledňují i rozhodnutí o výkonu (což je pravděpodobné), budou muset navýšit výměru trestu odnětí svobody (či jinak zpřísnit trest). Tím pádem budou přispívat k ukládání delšího podmíněného než nepodmíněného trestu odnětí svobody.

Systém operující s typickým modelem podmíněného trestu odnětí svobody, který zároveň umožňuje ponechání podmíněného trestu odnětí svobody v platnosti,

roztáčí začarovaný kruh podmíněného odsouzení i tím, že na jednu stranu nevyhnutelně vede ke zpřísnění dopadů na život pachatele v průběhu zkušební doby, tyto dopady ale na druhou stranu nelze zohlednit při nařízení výkonu trestu.¹⁹⁴ Český trestní zákoník tak zná několik možností ponechání podmíněného trestu v platnosti, přičemž každá vede ke zvětšení dopadu trestu na pachatele. Je-li prodloužena zkušební doba, pak nad pachatelem déle visí Damoklův meč, což ovlivňuje jeho život skrze tzv. neviditelné tresty (více viz podkapitola 5.2.2). Je-li mu uložen dohled, je-li mu uloženo kvazi domácí vězení či jsou-li mu uložena přiměřená omezení a povinnosti nebo výchovná opatření, tak zasahujeme do jeho života. Pokud pachatel nebude dál páchat trestnou činnost, tyto dopady budou méně citelné než výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody. Pokud však pachatel napotřetí spáchá trestnou činnost a soud přistoupí k nařízení výkonu trestu odnětí svobody, pachatel bude opět potrestán více, než kdyby byl rovnou uvězněn (či než kdyby byl uvězněn po druhém spáchání trestné činnosti). Pokud třetí (např. málo závažnou trestnou činnost) spáchá pachatel, kterému byla prodloužena zkušební doba a byla mu stanovena různá omezení či povinnosti, a dopustí-li se jí ke konci zkušební doby, může mít opět soudce dojem, že vzhledem k celkovému zásahu do života pachatele, ke kterému již došlo, by bylo nespravedlivé výkon trestu nařídit – a opět pachatele neuvězní. A kolo se čím dál více roztáčí.

5.3.2 UVĚZNĚNÍ PRO NOVOU BAGATELNÍ TRESTNOU ČINNOST

Dalším důvodem, proč soudci mohou být méně ochotní nařídit výkon podmíněného trestu odnětí svobody, je, pokud pachatel spáchá bagatelní trestnou činnost až poté, co uplynula významná část zkušební doby. Lze si představit dvě varianty v závislosti na původní trestné činnosti: Buďto byl podmíněný trest odnětí svobody uložen za bagatelní trestnou činnost nebo naopak za závažnou. V obou případech rozšíření možností ukládat podmíněný trest odnětí svobody vede k menší ochotě nařídit výkon podmíněného trestu odnětí svobody.

Podívejme se nejdříve na případ, pokud byl původní podmíněný trest uložen za bagatelní trestnou činnost, za kterou by soudce původně neuložil nepodmíněný trest odnětí svobody.¹⁹⁵ Je-li podmíněný trest uložen prvopachateli za bagatelní trestnou činnost (např. prostou krádež či poškození cizí věci), je pravděpodobné, že se soudce bude zdráhat za takový trestný čin pachatele uvěznit, i pokud by se po určité době takový pachatel dopustil podobné trestné činnosti znovu. Představme si pachatele, který řídil v opilosti a byl mu uložen podmíněný trest se zkušební dobou tří let spolu se zákazem řízení motorových vozidel. Po dvou letech byl pachatel přistižen, jak řídil. Pravděpodobně mu bude uložen další podmíněný trest a zákaz řízení a u původ-

¹⁹⁴ Zdůrazňuje tak nepřiměřenou přísnost trestu při nařízení výkonu rozebranou v podkapitole 5.2.1.

¹⁹⁵ Zde rozebírám současnou situaci a právní úpravu – dle prvorepublikové úpravy by nebyl žádný problém za bagatelní trestnou činnost uložit velmi krátký nepodmíněný trest odnětí svobody.

ního podmíněného trestu odnětí svobody bude např. prodloužena zkušební doba. Co kdyby tento pachatel byl chycen, jak opět řídí, tentokrát po necelých třech letech? Budou soudci ochotni jej uvěznit, pokud to bude znamenat, že se nařídí výkon obou předchozích podmíněných trestů odnětí svobody? Nejsem si jistý, zejména pokud podmíněné tresty byly uloženy delší, než jaké by byly uloženy jako nepodmíněné. Pokud za současného pojetí trestů by nebylo na místě uložit trest odnětí svobody za bagatelní trestnou činnost u prvopachatele, není překvapivé, že i v případě nikoliv závažné recidivy po delší době soudci nebudou chtít pachatele uvěznit.

Podobně i v případě původního odsouzení za závažný trestný čin k podmíněnému trestu odnětí svobody bude spáchání nové – bagatelní – trestné činnosti přispívat k méně častému nařizování výkonu podmíněných trestů odnětí svobody. Vezměme si pachatele, který byl odsouzen za závažnou trestnou činnost k dlouhému podmíněnému trestu (např. za těžké ublížení na zdraví či za znásilnění). Budou soudci ochotni nařídít jeho výkon, dopustí-li se ve zkušební době bagatelní trestné činnosti, např. prosté krádeže? Myslím si, že často nebudou chtít výkon nařídít, na což ukazuje i úprava podmíněného trestu v některých okolních zemích (např. Polsku či Slovinsku), dle které je nutné nařídít výkon trestu odnětí svobody pouze pokud byl za nový trestný čin uložen nepodmíněný trest odnětí svobody.¹⁹⁶ Podobným směrem míří i evidence z Izraele rozebraná v podkapitole 5.3. Je-li tedy dnes možné ukládat podmíněné tresty za bagatelní i za závažnou trestnou činnost a dojde-li k bagatelní recidivě v průběhu zkušební doby, pravděpodobně v obou případech bude méně často nařízen výkon trestu odnětí svobody.

5.3.3 Vhodný způsob snížení vězeňské populace

Nakonec, k rozšiřování možností ukládat podmíněný trest mohla přispět i nižší míra nařízení výkonu trestu odnětí svobody. Pokud by zákonodárce či autority v trestním systému měli dojem, že i při spáchání další trestné činnosti v průběhu zkušební doby nedochází k nařízení výkonu trestu odnětí svobody, tak by se podmíněný trest odnětí svobody mohl jevit jako prostředek ke snížení vězeňské populace. Pokud např. v Polsku dle prof. Krajewského dlouhodobě nefungoval centralizovaný rejstřík trestů, který by soudcům předával informaci o další recidivě, v důsledku čehož by nedocházelo k nařizování výkonů trestů odnětí svobody i v případě recidivy, pak by tato praxe mohla vést soudce (a teoreticky i zákonodárce) k rozšíření použití podmíněných trestů s cílem snížit vězeňskou populaci. Zejména v českém kontextu by se v tomto bodě však pravděpodobně jednalo o slabší, případně zanedbatelný vliv na rozšiřování možností podmíněně odkládat výkon trestů odnětí svobody.

¹⁹⁶ Polský trestní zákoník z roku 1997, dle znění k 5. 7. 2016, § 75 odst. 1, slovinský trestní zákoník z roku 2008 ve znění k 2. 7. 2017, § 59 odst. 1, v obou případech byl zdrojem textů web www.legislationline.org.

5.4 Problémy začarovaného kruhu podmíněných trestů

Podmíněné tresty jsou v současné době příliš mírné při uložení a příliš přísné při nařízení. Příliš mírné jsou proto, že pokud pachatel vedl během zkušební doby řádný život, pak je citelnost trestu uloženého za závažnější trestnou činnost nepřiměřeně nízká. Nízká je zejména tehdy, je-li uložený prostý podmíněný trest bez jakýchkoliv dalších opatření. Naopak příliš přísné jsou podmíněné tresty v situaci, kdy pachatel řádný život nevede, v důsledku čehož dojde k nařízení výkonu trestu odnětí svobody. Nařízené tresty jsou nepřiměřené závažnosti trestné činnosti, jelikož podmíněný trest je často ukládán delší, než jaký by byl ukládán jako nepodmíněný, a pachatel je během zkušební doby omezen. Otázku přiměřenosti detailněji rozebírám níže a navazuji na ni diskuzi příliš dlouhých vykonávaných trestů odnětí svobody z důvodu kumulace trestů, což je speciální případ nepřiměřených trestů, ke kterému vede začarovaný kruh podmíněných trestů.

5.4.1 Nepřiměřenost citelnosti trestu k závažnosti trestné činnosti při uložení a nařízení

Za současného širokého nastavení možnosti podmíněně odkládat výkon trestu odnětí svobody je možné ukládat podmíněný trest odnětí svobody i za závažnější trestné činy, přičemž se tak často děje. Je to přirozené. Původní prvorepubliková koncepce totiž byla založená na nezohlednění závažnosti při rozhodování o podmíněném odložení výkonu trestu a současný trestní zákoník na ni jazykově i systematicky navazuje (srov. podkapitola 2.2.2), byť – na rozdíl od prvorepublikové úpravy – umožňuje podmíněně odložit výkon dlouhých trestů odnětí svobody. I za závažnější trestnou činnost je uložen trest, který vyjma neviditelných trestů na pachatele nedopadá. Jeho citelnost je tak relativně nízká a neodpovídá závažnosti trestné činnosti.

Tato nízká citelnost pak často není vyrovnávána uložením dalších trestů, omezení či povinností. Vezmeme-li si podmíněné tresty odnětí svobody uložené za rok 2019¹⁹⁷, 41,7 % z nich bylo uloženo bez jakýchkoliv vedlejších trestů, povinností či opatření (včetně dohledu) a v dalších 19,8 % byl vedle podmíněného trestu odnětí svobody uložen jen zákaz řízení motorových vozidel. Omezíme-li tento vzorek na podmíněné tresty odnětí svobody s výměrou delší než jeden rok, situace se výrazně nezmění: 38,6 % pachatelů je stále uložen podmíněný trest odnětí svobody bez čehokoliv dalšího.

¹⁹⁷ Zdrojem jsou statistické listy trestní soudní fyzických osob, rokem je rok právní moci, vyřazení jsou mladiství a zahrnuté jsou tresty uložené i jako souhrnné či společné, N = 61 465.

Odborná i laická veřejnost proto někdy dochází k závěru, že pachatel odchází od soudu bez spravedlivého trestu. Veřejnost zaznamená uložení „podmínky“ a je pobouřena. Podmíněný trest odnětí svobody však má i druhou stranu mince, které si laická (ale někdy i odborná) veřejnost běžně nevšimá. Tím je nařízení výkonu trestu odnětí svobody. Druhý případ nepřiměřeně citelného trestu (vzhledem k závažnosti trestné činnosti) nastává právě v okamžiku nařízení výkonu trestu odnětí svobody. Byl-li uložen o něco delší podmíněný než nepodmíněný trest (což běžně nastává, viz podkapitola 5.2), pokud byly pachateli uloženy povinnosti či omezení (včetně např. dohledu) nebo žil-li pachatel určitou dobu v průběhu zkušební doby pod Damoklovým mečem a následně je nařízen výkon trestu odnětí svobody, celková citelnost dopadů do života pachatele je vyšší, než pokud by mu namísto podmíněného byl uložen nepodmíněný trest odnětí svobody. V takovém případě je citelnost trestu nepřiměřeně vysoká vůči závažnosti trestné činnosti.

První problematický aspekt podmíněných trestů z hlediska proporcionality – příliš mírná citelnost při ukládání trestu, k jehož výkonu nedojde – je veřejně diskutovaná a je na ni různými skupinami upozorňováno. Zejména proto bychom však neměli zapomínat na druhý problematický aspekt podmíněných trestů z hlediska proporcionality, a to na příliš vysokou citelnost podmíněných trestů při nařízení výkonu trestu odnětí svobody. Byť se o tomto druhém aspektu mluví jen málo, jedná se o závažnější problém než ten první. Společnost by se totiž vždy měla více obávat toho, pokud určité jednání trestá nepřiměřeně přísně, než pokud určité jednání trestá mírněji. Jeden důvod je z hlediska konkrétních osob, kdy si stát musí dát zvláštní pozor, aby nezneužíval svoji pravomoc trestat. Druhý důvod je realistický, protože vyšší míra represe se hůře snižuje, než menší navyšuje, a proto bychom se měli mít na pozoru před přísným trestáním. Oba problémy jsou však symptomem toho samého – nepromyšleného rozšiřování možností podmíněně odkládat výkon trestu odnětí svobody. Institutu, který ani v počátcích nebyl koncipován k dosažení přiměřeného vztahu mezi citelností trestu a závažností trestné činnosti a který v současnosti vede k tomu, že zejména méně závažná trestná činnost je při výkonu podmíněného trestu odnětí svobody trestána příliš přísně a závažnější trestná činnost je trestána příliš mírně, nedojde-li k nařízení výkonu podmíněného trestu.

5.4.2 Kumulace trestů: Příliš dlouhé vykonávané tresty odnětí svobody

Omezená pozornost věnovaná výkonu trestu odnětí svobody se odráží i v nedostatečném vyhodnocování dopadů začarovaného kruhu podmíněných trestů na kumulaci trestů. Podstatou kumulace trestů je odsouvání nařízení výkonu trestu odnětí svobody na později, přičemž v mezidobí se hromadí (zejména) podmíněné tresty odnětí svobody. V určitý okamžik jsou však výkony všech podmíněných trestů nařízeny a dohromady vyústí v dlouhé uvěznění.

Je-li častější reakcí soudů, že i při spáchání další trestné činnosti v průběhu zkušební doby nenařídí výkon podmíněného trestu odnětí svobody (srov. podkapitoly 3.4.2 a 4.5), dochází ke kumulaci trestů. Dochází k ní proto, že soudci nabízejí pachatelům stále další možnosti, aby upustili od páchaní trestné činnosti. Dojde-li však soudcům trpělivost, pachatel najednou začíná vykonávat velmi dlouhý trest složený z několika trestů odnětí svobody. Pachatel tak může mít dlouhou dobu dojem, že mu nic nehrozí, i pokud bude dále páchat trestnou činnost – nedochází totiž k žádnému či jen k omezenému *hard treatment* (srov. podkapitola 5.1.1). Dopady trestů začíná pachatel pociťovat primárně až po nařízení výkonu trestu odnětí svobody. Při nařízení výkonů několika kumulujících se trestů je však celková citelnost kumulujících se trestů často přehnaná.

Četnost, dopady a možná řešení kumulace trestů blíže diskutuji ve svých předcházejících článcích (Drápal, 2020c, 2023d) a v podkapitole 8.2. Ve zkratce lze říct, že přibližně polovina českých vězňů vykonává více než jeden trest a že nejčastějším důvodem ukončení výkonu trestu odnětí svobody není propuštění z věznice, ale nastoupení do výkonu dalšího trestu odnětí svobody. Z tohoto důvodu jsou vykonávané tresty v České republice výrazně delší než v mnohých západních zemích. Možným (lehce záplatovým) řešením je zohledňovat tresty, které budou pravděpodobně vykonané, při ukládání trestů za novější trestné činy, což např. umožňuje § 39 odst. 4 tr. zákoníku.

5.5 Shrnutí: Jak opustit začarovaný kruh podmíněného trestu odnětí svobody?

Začarovaný kruh podmíněného trestu odnětí svobody se začíná roztáčet zejména v okamžiku, kdy nejsou jasně nastaveny a realizovány kontrolní mechanismy podmíněného trestu, které spočívají zejména v dvoufázovosti ukládání podmíněného trestu odnětí svobody, tedy že soud nejdříve stanoví výměru trestu odnětí svobody, a až následně rozhoduje o případném podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody. Má-li dále soud širokou možnost uložit podmíněný trest odnětí svobody, je těžké zamezit roztočení začarovaného kruhu i jej zastavit. Jakmile se kruh roztočí, pravděpodobně vede k dalšímu rozšíření možností podmíněně odkládat výkon trestu odnětí svobody.

Řešením ale není léčit symptomy, tedy zejména problémy s přiměřeností citelnosti trestu k závažnosti trestné činnosti a kumulaci trestů. Důvodem je, že buďto nejsme schopni na ně reagovat, aniž bychom narušili koncepci podmíněných trestů (např. upravovat délku podmíněných trestů při nařízení, srov. podkapitola 5.2.2), nebo léčba přinese nežádoucí účinky. Příkladem je zavedení kvazi domácího vězení vedle podmíněného trestu odnětí svobody, kdy umožníme citelnější zásah do života pachatele během zkušební doby, ale tuto citelnost nezohledníme při případném nařízení výkonu trestu (viz podkapitola 5.2.2). To, že skrze **léčení symptomů**

nelze nemoc vyléčit, ale neznamená, že na symptomy nemáme reagovat. Naopak, do okamžiku, kdy přijmeme nové komplexní řešení podmíněného trestu, je na místě snižovat nežádoucí dopady podmíněných trestů. Po německém vzoru tak lze např. stanovit, že se bude **zkracovat podmíněný trest v návaznosti na dobu vykonání kvazi domácího vězení**, čímž se bude reagovat na nejcitelnější zásah do života pachatele v průběhu zkušební doby. Podobně v roce 2020 zavedený § 39 odst. 4 tr. zákoníku vztahující se ke kumulaci trestů měl za cíl pomoci zamezit nejhorším situacím kumulací trestů. Toto ustanovení by bylo možné doprovodit umožněním **uložení trestu odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby v případě kumulace** s cílem oslabovat symptomy způsobené problematickou úpravou podmíněného trestu. Pokud ale chceme kvalitní systém, a nikoliv systém se záplatami na těch nejvíce prodřených místech, potřebujeme přistoupit ke komplexní reformě podmíněného trestu odnětí svobody.

Níže se krátce zabývám možnostmi, jak takové změny dosáhnout. Nejdříve se ale vypořádám s možnou námitkou, proč zavádět novoty, když se můžeme vrátit např. k prvorepublikové koncepci podmíněných trestů, která tyto problémy neobnášela. Takový návrat není možný, protože se zásadně proměnil sankční systém a přístup k ukládání trestů. V období první republiky podmíněné tresty odnětí svobody nahrazovaly velmi krátké tresty odnětí svobody a neexistovaly či nebyly používány alternativní tresty jako domácí vězení či obecně prospěšné práce. Přijetí prvorepublikového systému podmíněných trestů v rámci současného trestního systému, který vnímá uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody jako poslední možnost, by vedlo k silně omezenému použití podmíněných trestů. Toto řešení je nepřijatelné, protože by vedlo ke kolapsu současného trestního systému, který se v mezidobí přizpůsobil široce používaným podmíněným trestům odnětí svobody např. stanovením vyšších dolních hranic trestní sazby (viz podkapitola 6.4.1). Pokud bychom se pokusili navrátit k prvorepublikovému systému za současného zachování široké možnosti podmíněně odkládat výkony trestů odnětí svobody, problémy s proporcionalitou a s kumulujícími příliš dlouhými tresty by nebyly vyřešeny.

Ideálním řešením problémů s podmíněným trestem by proto byla proměna podmíněného trestu odnětí svobody na podmíněné odsouzení inspirované švédskou úpravou (detailně rozebrané v kapitole 8). To by spočívalo ve stanovení zkušební doby a současného uložení alternativních trestů (či výjimečně velmi krátkého nepodmíněného trestu odnětí svobody) vedle nich. Právě tyto alternativní tresty by vedly k tomu, že by podmíněné odsouzení bylo pro pachatele citelnější už v okamžiku uložení. Pokud by pachatel spáchal další trestný čin v průběhu zkušební doby, citelnost těchto trestů by soudce zohlednil při ukládání nového trestu. Tím by se vyhnul problémům nižší citelnosti podmíněných trestů a ukládání delších podmíněných namísto nepodmíněných trestů, v důsledku čehož by soudci neměli dojem, že by při uvěznění pachatele došlo k výkonu nepřiměřeně dlouhých trestů odnětí svobody, a neměli by proto tolik tendenci odsouvat uvěznění. I v případě opodstatněného ponechání podmíněného odsouzení v platnosti by byly zohledněny nově uložené omezení či povinnosti, v důsledku čehož by i v případě kumulace trestů

nedocházelo k výkonu příliš dlouhých trestů odnětí svobody. Takové podmíněné odsouzení by naplňovalo hlavní myšlenku podmíněných trestů – nabídnout pachatelům další šanci – přičemž by z významné části řešilo problémy nepřiměřených trestů při uložení či výkonu a kumulaci trestů vedoucích k příliš dlouhým trestům odnětí svobody. Takové řešení by mělo být doprovázeno širšími změnami, které diskutuji v následující kapitole 6.

Na závěr je na místě upozornit na nedostatky představených myšlenek. Tato kapitola představuje primárně teorii doplněnou o empirickou či v některých případech anekdotální evidenci. Její závěry je třeba v souladu s tím interpretovat. Je možné, že některé kauzální vztahy, o jejichž existenci uvažuji, ve skutečnosti nejsou tak významné či – potenciálně – ani neexistují. Pro některé kauzální vztahy, které zmiňuji, pravděpodobně nepůjde předložit detailní empirickou evidenci. Přesto věřím, že navrhovaný model v některých částech dokazuje významnou problematičnost podmíněných trestů odnětí svobody a v dalších minimálně zasévá nejistotu v těch, kteří jsou přesvědčeni, že široce koncipovaný podmíněný trest odnětí svobody je vhodným nástrojem sankční politiky.

6 POSTAVENÍ PODMÍNĚNÉHO TRESTU V RÁMCI SYSTÉMU TRESTŮ (ANEB NEVÍME, KAM JEJ ZAŘADIT)

Podmíněný trest odnětí svobody má být spravedlivou reakcí na spáchanou trestnou činnost jako ostatní tresty. Aby byl výběr vhodného trestu spravedlivý, potřebujeme mít jasněji nastavená pravidla jejich ukládání, a aby byl podmíněný trest spravedlivou reakcí, je nezbytné alespoň v hrubých rysech popsat, kdy má být uložen a kdy je třeba naopak uložit jiný trest. Protože existují různé druhy trestů, které mohou být ukládány v odlišných výměrách, je nezbytné vědět, v jakém vztahu vůči sobě jednotlivé tresty jsou – a to nejen z hlediska různých druhů trestů, ale i z hlediska jejich výměr. Jinak se může stát, že uložíme nespravedlivý, tedy příliš přísný, příliš mírný nebo jinak nevhodný trest. Je proto třeba hledat společný jmenovatel (měřítko) trestů, pomocí kterého budeme schopni tresty porovnat. Tímto společným jmenovatelem může být citelnost trestu, která nám umožní spravedlivě reagovat na odlišně závažné trestné činy tresty různých druhů a výměr. Bez posouzení citelnosti trestů různých druhů a výměr lze totiž jen těžko pachateli principiálně uložit trest či naplnit zásadu subsidiarity přísnější sankce, která je vyjádřena zákazem uložit sankci „pro pachatele citelnější“, postačí-li uložení sankce pachatele „méně postižující“.¹⁹⁸ Potřebujeme jasněji pochopit, co rozumíme citelností nebo postihem a na základě toho vypracovat systém trestů. Teprve po promyšlení těchto otázek můžeme usoudit, kam do systému trestů zařadit podmíněný trest odnětí svobody nebo jeho reformovanou podobu.

Diskuze o systému trestů v České republice se v minulosti omezovaly zejména na pojetí nepodmíněného trestu odnětí svobody jako *ultima ratio* (Kalvodová, 2002, 2016; Solnař, Vanduchová, 2009; Vanduchová, 2006) nebo diskuzi jednotlivých druhů trestů, jejich historii, jejich nevhodné aplikace, zahraničních zkušeností či návrhů na zavedení nových druhů trestů (Aulický, 2010; Daniš, 1986; Kalvodová, 2002, 2016; Novotný, 1969c, 1993; Schubert, 1959a; Solnař, Vanduchová, 2009; Souček, 1988; Vanduchová, 2006). Někdy pak byly diskutovány otázky seřazení trestů dle jejich citelnosti (Dolenský, 1963; Kalvodová, 2002). Obecně se mělo za to, že rozšiřování možností ukládat nové druhy trestů je vhodné, protože to umožní širší individualizaci trestání (Kalvodová, 2008; Solnař, Vanduchová, 2009; Vanduchová, 2006).

Mezi diskutovanými tématy systému trestů však chybí jedna základní vlastnost pojmu „systém“: Vztahy mezi tresty založené na promyšlených principech. Potřeba

¹⁹⁸ Ustanovení § 38 odst. 2 tr. zákoníku.

uspořádat druhy trestů a vyjasnit vztahy mezi nimi je sice zdůrazňována např. napříč všemi učebnicemi trestního práva (Kalvodová, 2012; Navrátilová, 2013; Novotný, Vanduchová, 2016; Solnař, Vanduchová, 2009), ale vztahy mezi tresty různých druhů a výměr dosud nebyly českou trestní vědou rozebrány, natož pak z hlediska jejich citelnosti. Diskutovat nejen o druhu ale i o výměře trestu je přitom zásadní, protože byť můžeme obecně říct, že např. peněžitý trest je méně citelný než trest domácího vězení, jen těžko můžeme tvrdit, že nejkratší trest domácího vězení je citelnější než nejpřísnější peněžitý trest. Neznáme-li citelnost jednotlivých trestů a nevíme-li, které tresty si jsou v její míře podobné, pak můžeme jen těžko koncipovat principiální ucelený systém trestu, protože nevíme, které tresty a jakého druhu a výměry jsou přiměřené různě závažné trestné činnosti. Otázka porovnatelnosti citelnosti trestů se stává čím dál podstatnější s rozšiřováním druhů trestů, které zákonodárce umožňuje uložit.

Různí čeští autoři si byli vědomi tématu míry citelnosti různých trestů. Růžek tak mluví o tíži jednotlivých trestů, která nám umožní stanovit poměr mezi nimi (Růžek, 1957), Dolenský o „*tercium comparationis*, společném měřítku tíže trestu pro všechny ... tresty“, kterou posuzuje podle toho, „do jaké míry se trest dotýká přímo osoby pachatele“ (Dolenský, 1963, s. 78). Jiní krátce zmiňovali „stupňovitost sankcí“ (Přichystal, 1969, s. 658) či „intenzitu trestní sankce“ (Repík, 1969, s. 672, 1991, s. 10).¹⁹⁹ Uvědomovali si přitom, že zejména pro používání alternativních trestů je třeba sestavit „stupnici těchto trestů a vytvořit tak předpoklady pro soudy, aby při jejich používání mohly dosáhnout rovného a spravedlivého ukládání trestů a zabezpečit jednotnost rozhodování soudů“ (Repík, 1991, s. 14). Pokud k tomu nedojde, výsledná situace může vést k významným nespravedlnostem, protože „systém širokých trestních sazeb při nesourodosti kritérií umožňuje značnou volnost soudu při rozhodování o trestu, která se ve krajní poloze může stát až libovůlí“ (Repík, 1969, s. 672, 1991, s. 10). I díky tomu někteří zastávají názor, že lepší než žádné je, byť i hrubé určení citelnosti trestů: Postavení různých trestů na roveň je „řešením horším než jakékoliv jejich, byť i nedokonalé odstupňování“ (Dolenský, 1963, s. 77). Žádný český odborný text však citelnost trestů a vztahy mezi tresty různých druhů a výměr detailně nerozebírá.

Právě otázky citelnosti jednotlivých trestů, ekvivalence různých trestů a z nich vyplývající hierarchie a systém trestů jsou předmětem této kapitoly. Ta se v tomto ohledu rozkročuje šířeji, než aby diskutovala čistě problematiku podmíněného trestu. Hlavním důvodem je, že je třeba formulovat systém, do kterého by bylo možné podmíněný trest či podmíněné odsouzení nového typu (viz kapitola 8) zařadit a ukázat, jak by mohl jako celek efektivně fungovat systém trestů. Nelze totiž očekávat, že by podmíněné odsouzení řádně fungovalo, pokud by ostatní tresty nefungovaly.

V této kapitole se proto nejdříve zabývám teorií posuzování citelnosti trestu, přičemž v současnosti nejpracovanější teorie pracuje s pojmem míry zásahu do života pachatele měřeného omezením jeho standardu života, který proto detailně rozebírám. Z této teorie vycházím v následných úvahách o tom, jak by systém trestů

¹⁹⁹ Podobně je termín „intenzita“ zmiňován i v důvodové zprávě k trestnímu zákoníku, K § 37 či § 38, s. 215.

měl být teoreticky koncipován a tyto teorie aplikují na český kontext. Svoje závěry pak konfrontují s nastavením českého právního řádu a poukazují na několik jeho zásadních nedostatků. Konkrétně na nemožnost ukládat vybrané alternativní tresty za zločiny, což pobízí soudy k ukládání podmíněných trestů odnětí svobody za závažnou trestnou činnost, na nevhodně nastavené hranice umožňující uložit alternativní tresty a podmíněné tresty, na nemožnost ukládat vybrané alternativní tresty v případě ukládání trestů pod dolní hranici trestní sazby za zločiny, na nejasnou hierarchii alternativních trestů a na nekoncepčnost náhradních trestů odnětí svobody za alternativní tresty. V další části kapitoly vycházím z rozebraných teorií a z identifikovaných nedostatků a navrhuji možná řešení, a to jak na úrovni legislativní, tak na úrovni realizace (zejména) alternativních trestů.

6.1 Ekvivalence a citelnost trestů

Mluvíme-li o ekvivalenci, zabýváme se tím, co je sobě podobné, resp. co je sobě rovné. Podobnost dvou jevů posuzujeme na základě účelu, kterého se snažíme dosáhnout (Bobek, 2007). Při konstrukci systému trestů tak záleží na tom, jakých účelů trestů chceme dosáhnout. **V této podkapitole primárně vycházím z proporcionalistického účelu trestu, který je založen na komunikaci odsouzeníhodnosti jednání a jeho míry skrze uložení takového trestu, který svojí citelností odpovídá závažnosti trestné činnosti.**²⁰⁰ Činím tak z několika důvodů. Ten první je teoretický. V kriminologické debatě posledních desetiletí v západním světě se právě tyto směry prosazují jako ty, které by měly určovat základní kontury sankčního systému [srov. von Hirsch (2017) a Frase (2012)]. Dalším důvodem je, že tento účel trestu byl – alespoň tak, jak byl vyjádřen – jedním ze základních kamenů trestního zákoníku z roku 2009. Přestože trestní zákoník výslovně nestanoví účel trestu, tak důvodová zpráva zmiňuje, že „základní kritérium pro ukládání trestů“ je povaha a závažnost trestného činu.²⁰¹ Byť znění trestního zákoníku ani jeho aplikace soudy toto směřování někdy nereflktují²⁰², uvažujeme-li o principiální koncepci systému trestů, tak toto vyjádření podporuje, abychom vycházeli při úvahách o ekvivalenci trestů primárně ze vztahu závažnosti trestné činnosti a citelnosti trestu. Tímto směrem se pak ubírá i judikatura Ústavního soudu.²⁰³

²⁰⁰ Tento byl rozpracovaný zejména v dílech Andrease von Hirsche (1996, 2017), případně v dílech rozebírajících tzv. *Limiting retributivism* (Frase, 2012; Morris, 1974).

²⁰¹ Důvodová zpráva k trestnímu zákoníku, K § 39, s. 216. Dostupná z: <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=26072>.

²⁰² Lze zmínit např. silný důraz kladený na očekávání vedení řádného života, nápravu a předchozí odsouzení pachatele, srov. Košatka (2023).

²⁰³ Nález Ústavního soudu ze dne 11. 6. 2014, sp. zn. I. ÚS 4503/12 (N 119/73 SbNU 827), body 25–26, potvrzený např. nálezy Ústavního soudu ze dne 7. 8. 2017, sp. zn. II. ÚS 2027/17 (N 137/86 SbNU 315), body 16–17; ze dne 15. 5. 2018, sp. zn. II. ÚS 279/18 (N 92/89 SbNU 371), bod 11 a ze dne 10. 12. 2019, sp. zn. II. ÚS 1624/19 (N 209/97 SbNU 249), bod 19.

Posledním důvodem pro preferenci proporcionálních účelů je nevhodnost případné dominance konsekvencionalistických (relativních) účelů trestů při posuzování ekvivalence dvou trestů, které jsou variantou k účelům vyžadujícím reakci přiměřenou závažnosti trestné činnosti. Pokud by snaha o nápravu či inkapacitaci (zabránění a znemožnění páchaní další trestné činnosti) pachatele byla brána jako hlavní účel trestu, tak by byly jako ekvivalentní ukládány tresty, které by nebyly vnímané jako spravedlivé. Toto ilustruji na následujících – záměrně absurdních – příkladech. Považovali bychom za nepřijatelné, aby pachateli závažného těžkého ublížení na zdraví byl uložen peněžitý trest (či aby bylo upuštěno od potrestání), i pokud bychom byli silně přesvědčeni, že u něj nehrozí takřka žádné riziko recidivy, přičemž jiný pachatel, který se dopustil stejného jednání, by byl uvězněn na pět let, protože bychom naopak očekávali opakování tohoto jednání s vysokou pravděpodobností. Podobně by pro nás bylo nepřijatelné uvěznit na pět let za drobnou krádež v obchodě opakovaného zlodějíčka, který neprojevuje žádnou snahu se napravit, a u pachatele stejného trestného činu, který se chce napravit, upustit od potrestání. Z obdobných důvodů nelze stanovit ekvivalenci trestů ani na základě odstrašení²⁰⁴ či restorativní justice. Považovali bychom za nepřijatelné upustit od potrestání či uložit trest obecně prospěšných prací pachateli závažného těžkého ublížení na zdraví, který po spáchání učinil všechny možné kroky k nápravě narušených vztahů, a toho, který tak neučinil, uvěznit na velmi dlouhou dobu.

To však neznamená, že konsekvencionalistické účely nejsou podstatné. Konsekvencionalistické účely trestání mají zásadní postavení v trestním systému. Neměly by však hrát dominantní roli při ukládání trestů (byť omezenou roli musí hrát) a zejména se nehodí pro posuzování ekvivalence trestů různých druhů a výměr. V této kapitole proto při úvahách o ekvivalenci různých trestů budu zvažovat zejména jejich citelnost, nikoliv primárně to, nakolik které tresty přispějí k nápravě pachatele, vztahů ve společnosti či její ochraně. Konsekvencionalistické účely trestů lze zohlednit v mnou navrhované koncepci zejména při výběru mezi několika hlavními tresty podobné citelnosti či ukládáním vedlejších trestů a dalších opatření (viz podkapitola 6.2).

Přiměřenost trestu k trestnímu činu znamená, že závažnost trestného činu se má odrážet v míře jeho odsudku (angl. *censure*), která je komunikována mírou zásahu trestu do života pachatele [angl. *hard treatment*, (von Hirsch, 2019)]. Následně se proto musíme ptát: Co ale určuje míru tohoto zásahu, tedy citelnost trestu (resp. jeho přísnost, závažnost, v angličtině *penal bite*, *punitive bite* nebo *penal value*²⁰⁵)? V současné době nejpropracovanějším konceptem je míra zásahu do tzv. „standardu života“ pachatele (*living standard*)²⁰⁶. To je nicméně stále příliš obecný

²⁰⁴ Zákaz exemplárních trestů opakovaně zmiňuje Ústavní soud, viz judikatura zmíněná v předchozí poznámce pod čarou. Generální prevence je tak vedlejším produktem, ale nemá určovat výběr druhu a výměry trestu.

²⁰⁵ Tento koncept je např. jasně vyjádřen ve švédském trestním zákoníku (Jareborg, 1994; Von Hirsch, 1987).

²⁰⁶ Tomuto předcházela např. *discomfort index* (Von Hirsch et al., 1989) nebo „*suffering, whether of pain or of degrees of loss of autonomy*“ (Morris, Tonry, 1990, s. 103–104).

termín, který je potřeba dále specifikovat. Jedním z takových rozpracování je rozdělení svobod každého z nás²⁰⁷ a zásahů do nich podle závažnosti. Omezení svobody pohybu je nejzávažnější, protože na svobodu pohybu je navázána možnost rozhodovat o vedení svého života. Kontrola ze strany státu (např. formou dohledu) je považována za méně závažný zásah než omezení svobody pohybu, protože přes její nepříjemný charakter osobu takřka neomezuje v přístupu k různým statkům v porovnání s tresty silně omezujícími svobodu pohybu. Dále stát může odejmout pachateli finanční prostředky – a tím snížit jeho standard života – nebo mu může zakázat vybrané aktivity (Schiff, 1997).²⁰⁸

Míra odsudku trestného činu odstupňovaná podle závažnosti zásahu do životního standardu pak vede k vytvoření hierarchie trestů různých druhů a výměr, které jsou svojí citelností přiměřené trestné činnosti různé závažnosti. Tyto úvahy tak jdou dál než k seřazení druhů trestů podle jejich citelnosti, což do určité míry naplňuje § 52 odst. 1 tr. zákoníku.²⁰⁹ Jde v nich totiž o posouzení vztahů mezi jednotlivými druhy trestů různých výměr, o stanovení ekvivalence a vyjádření, za jak závažné trestné činy lze ještě (či už) ukládat které druhy trestů. Nejde přitom zůstat na úrovni teoretických úvah, tyto závěry musí být přeložitelné do takové podoby, která může být vyjádřena v trestním zákoníku, resp. judikatuře vyšších soudů.

Ty, kteří se domnívají, že podobné úvahy příliš zavánějí algoritmizací, matematizací či zglajchšaltováním ukládání trestů, by mohlo přesvědčit, že **soudy musí již dnes porovnávat citelnost trestů různých druhů a výměr**. Pouze k tomu nemají k dispozici potřebné teorie ani vodítka. Dochází k tomu minimálně tehdy, když soudy zvažují aplikaci zákazu rozhodnutí k horšímu v důsledku rozhodnutí odvolacího soudu (*prohibitio reformationis in peius*), který je vyjádřen § 259 odst. 4 tr. řádu.²¹⁰ Aniž bych detailně rozebíral judikaturu vztahující se k tomuto zákazu, poukážu na několik judikátů, které naznačují, že poměry mezi tresty různých druhů a výměr se dnes již musí řešit, přičemž tak není činěno principiálně.

Vyšší obecné soudy došly k závěru, že není v rozporu s touto zásadou, pokud je uložen nový druh trestu (např. vyhoštění či propadnutí věci) nebo navýšena výměra některého trestu (např. peněžitého trestu), pokud to je vyrovnáno snížením výměry jiných trestů (zejména trestů odnětí svobody).²¹¹ Tím naznačují, že existují poměry, dle kterých lze nahrazovat různé tresty jak z hlediska druhu, tak i výměry, a následně činit úsudky o tom, který trest je citelnější. Zároveň však Nejvyšší soud

²⁰⁷ Zvažováno je samozřejmě omezení jen takových svobod, které by neponížilo lidskou důstojnost či by bylo kruté a nepřiměřené, § 37 odst. 2 tr. zákoníku.

²⁰⁸ Za zásadní považují výslednou citelnost trestu, tedy tak jak byla nakonec vykonána, nikoliv tak, jak byla uložena; i proto nepovažují za zásadní např. plynutí času mezi uložením a výkonem trestu, jak navrhuji někteří ekonomové (Listokin, 2007; Mastrobuoni, Rivers, 2016), kteří oproti citelnosti trestu pramenící z přiměřenosti zdůrazňují odrazení.

²⁰⁹ Byť i toto není tak jasné, viz usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. 5. 2017, sp. zn. 7 Tdo 566/2017.

²¹⁰ Teoreticky je tato zásada výborně rozebrána např. v práci Antonína Růžka (1957).

²¹¹ Rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 22. 4. 1994, sp. zn. 7 To 59/94, R 42/1994 tr.; rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 29. 6. 1977, sp. zn. 2 Tzf 2/77, R 1/1978 tr.; usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. 5. 2006, sp. zn. 5 Tdo 570/2006.

stanovil, že některé tresty nelze zaměňovat: „přísnější je každý nepodmíněný trest odnětí svobody oproti trestu odnětí svobody, jehož výkon je podmíněně odložen“,²¹² přičemž důvodem bylo, že „není možno z hlediska tzv. zákazu reformace in peius přihlížet k nejistým budoucím okolnostem“. Tento názor je minimálně zvláštní z hlediska citelnosti různých trestů. Domnívat se, že tříletý podmíněný trest s dohledem, pětiletou zkušební dobou a přiměřenými povinnostmi²¹³ nemůže být svojí citelností srovnatelný např. s dvoutýdenním nepodmíněným odnětím svobody, je z mého pohledu mylné, a to i pokud by nedošlo k nařízení výkonu trestu odnětí svobody. Nepodmíněný trest odnětí svobody bude velmi často citelnější než jiné tresty – ale rozhodně neplatí, že každý nepodmíněný trest odnětí svobody je citelnější než každý podmíněný trest.²¹⁴ I toto naznačuje, že je potřeba detailně rozpracovat teorii ekvivalence citelnosti různých trestů.

Přestože v této podkapitole rozebírám mnohé aspekty citelnosti trestů, některé otázky řeším jen rámcově a některé nerozebírám vůbec. Otázky, na které neodpovím, se týkají např. citelnosti trestu a citelnosti odsouzení. Má se zohledňovat, že na vybrané profese (např. policisty či vojáky, ale i některé „civilní profese“) má dopad samotné odsouzení, pokud nedojde k jeho okamžitému zahlazení? Z jedné strany tyto neviditelné tresty mají reálné dopady na životy pachatelů (Fitrakis, 2018; Gřivna, 2020), z druhé strany uložení mírnějších trestů pouze z důvodu možného následku znemožní realizaci pravidel, která byla přijata právě proto, aby pachatelé určitých trestných činů nebyli např. zaměstnáni ve vybraných profesích. Má se toto zohledňovat? Jednoduchá odpověď neexistuje.

Další otázkou, kterou nebudu rozebírat, je subjektivní vnímání citelnosti dopadů trestů na osoby s různými způsoby a standardy života (Montag, Sobek, 2019). Tento názor v České republice vyjádřil např. Ústavní soud, když rozhodl, že obecné soudy mají tresty poměřovat podle konkrétních dopadů „do života každého jednoho pachatele (...) neboť i při pomoci jakoby objektivních matematických výpočtů může poměrně snadno dojít ke zjevnému zhoršení kvality života odsouzeného a zpřísnění trestu, který se dá jen obtížně vyjádřit při kombinaci více trestů matematickou formulí či přepočtem“.²¹⁵ Je otázkou, zda by Ústavní soud takto silně zasáhl, pokud by existovaly promyšlené a jasně stanovené vztahy mezi tresty různých druhů a výměr. I pokud by se Ústavní soud držel svého stanoviska, obecné stanovení citelnosti trestů by minimálně poskytovalo vodítka soudům, které by z nich vycházely při další individualizaci v čemž by se nelišila od jiných vodítek pro ukládání trestů (Drápal, 2020a, 2021b; Drápal, Wingerden, 2018). **Citelnost různých trestů by tak mohla být spíše výchozím bodem, který by byl individualizován pachateli, než pevně stanovenou a neměnnou kalkulací.**

²¹² Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. 10. 2007, sp. zn. 5 Tdo 974/2007.

²¹³ Případně podobně např. dvouletý trest domácího vězení či peněžitý trest, který odejme přebytekový příjem na dva roky.

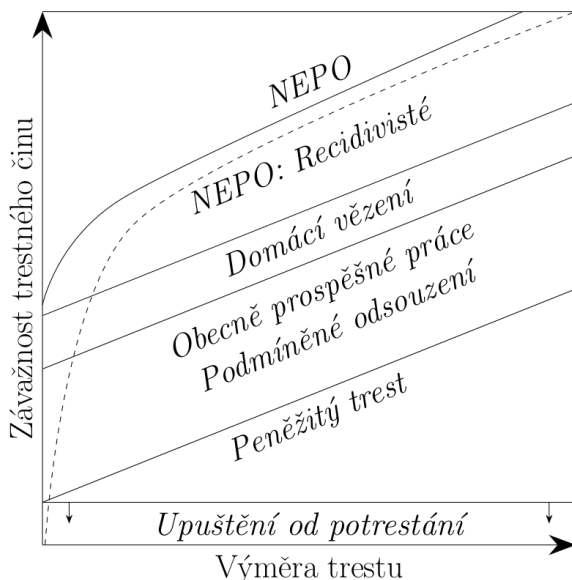
²¹⁴ Je otázkou, zda toto Nejvyšší soud chtěl říci. Pravděpodobně nikoliv. V takovém případě však měl zvolit méně absolutizované vyjádření daného principu.

²¹⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 8. 11. 2016, sp. zn. III. ÚS 525/15 (N210/83 SbNU 341), body 20, 23.

6.2 Teoretická koncepce systému (hlavních) trestů

Jak by taková hierarchie trestů různých druhů a výměr měla vypadat? Teoretickou konstrukci ilustruje Graf č. 19, který naznačuje výchozí výměry různých druhů trestů pro trestné činy určité závažnosti. U velké většiny trestných činů, tedy vyjma těch nejzávažnějších, bude přicházet v úvahu uložení několika různých druhů trestů, které budou díky různé výměře z hlediska citelnosti přiměřené k závažnosti trestné činnosti. V takovém případě bude na místě uložit zejména ten druh trestu, který má větší potenciál naplňovat konsekvencialistické účely trestání (Lovegrove, 2001). Toto ilustruje využití dvou základních skupin účelů trestů. Dle proporcionalistických teorií lze vybrat několik možných trestů podobné citelnosti a na základě konsekvencialistických lze mezi nimi vybrat. Volba mezi několika druhy trestů umožňuje také reagovat na situace, kdy z důvodu poměrů pachatelů není možné ukládat určitý druh trestu (např. neexistence stálého obydlí znemožňující uložení trestu domácího vězení). Při nastavování ekvivalence sankcí je tedy třeba myslet na socioekonomické postavení různých pachatelů, aby nebylo zabráněno ukládání alternativních trestů pachatelům např. bez pracovních zvyků, příjmu či stálého obydlí.

Graf č. 19: Teoretická hierarchie trestů a výchozí výměry trestů pro trestné činy různé závažnosti

Pozn.: Úsečky a křivky naznačují výchozí výměru trestu pro trestný čin určité závažnosti v případě opuštění od potrestání se jedná o vymezení zóny. Sklon a (ne)zakřivení úseček a křivek je ilustrativní. Graf naznačuje, že na základě závažnosti trestného činu lze stanovit přiměřenou výměru podobné citelných trestů různých druhů. Podoba grafu se inspirovala diskuzí

v anglickém prostředí (Ashworth, 1992; Ashworth, von Hirsch, 1997; Lovegrove, 2001; Padfield, 2011; Roberts, Harris, 2017).

Naznačená koncepce je pouze prostředkem k vyjádření teorie ekvivalence různých trestů, ale není konkrétním návrhem ekvivalence trestů. Pro správné porozumění Grafu č. 19 je potřeba si uvědomit, že je pouze orientační. Naznačené výchozí výměry jednotlivých trestů nemusí být situované na přímé úsečce, ale tyto úsečky mohou být zakřivené a jejich zakřivení a sklon se může lišit dle minimální a maximální výměry různých druhů trestů, konkrétní koncepce jednotlivých druhů trestů i společenského konsenzu. Toto je naznačeno u nepodmíněného trestu odnětí svobody, ale podobné zakřivení by se mohlo vztahovat i na jiné druhy trestů. Pro příklad, vztahy mezi různými druhy trestů budou vypadat odlišně, pokud bude možné uložit peněžitý trest v maximální výměře 150 či 700denních sazeb nebo obecně prospěšné práce v maximální výměře 200 nebo 400 hodin. Jakékoliv vztahy ekvivalence také budou zjednodušením, protože v praxi se můžeme snažit o tzv. hrubou, nikoliv perfektní, rovnost [tzv. *rough equivalence* (Morris, Tonry, 1990, s. 97–100; Robinson, 1994)].

Platnost teorie ekvivalence různých druhů trestů odlišné výměry naznačená v Grafu č. 19 je založena na výzkumech, v rámci kterých měli účastníci poměřovat citelnost jednotlivých trestů různých druhů a výměr. Výsledné pořadí ovlivňovala kombinace druhu i výměry trestu, nikoliv jen druh trestu či zda dojde k uvěznění pachatele (Pina-Sánchez et al., 2019; Sebba, 1978; Sebba, Nathan, 1984). Kratší nepodmíněný trest tak bude odpovídat delšímu trestu domácímu vězení z hlediska citelnosti, protože jeden den NEPO zasáhne do standardu života pachatele silněji než jeden den domácího vězení. Obecně tedy budeme považovat delší méně citelné druhy trestů za ekvivalentní s kratšími citelnějšími druhy trestů. Tato ekvivalence logicky vychází z principu ordinální proporcionality, který stanoví, že za závažnější trestný čin by měl být uložen citelnější trest (ale neříká, jaká přesná výměra má být uložena).

Začneme rozhodnutím, které je považováno za nejpodstatnější, tedy zda uložit nepodmíněný trest odnětí svobody či nikoliv. Toto rozhodnutí bylo v zahraniční debatě nazýváno jako překročení tzv. „hranice uvěznění“, angl. *custody threshold* (Ashworth, 1992; Ashworth, von Hirsch, 1997). Přestože se pojem „hranice uvěznění“ stále používá, přijalo se, že se jedná spíše o zónu případů, kdy lze uložit nepodmíněný trest, než jasně vyznačenou hranici (Padfield, 2011; Roberts, Harris, 2017).

Z hlediska vhodnosti uložení NEPO (zejména s odkazem na zásadu subsidiarity přísnější sankce) můžeme rozdělit trestné činy podle závažnosti na tři skupiny:

1. Naprosto nejzávažnější trestné činy, za které nelze uložit jiný trest než NEPO (Morris, Tonry, 1990, s. 78). Závažnost takových trestných činů je natolik vysoká, že žádný jiný druh trestu na ní nemůže svojí citelností reagovat. To však neznamená, že za tyto trestné činy je nutné uložit dlouhý NEPO, byť přiměřeným trestem nebude krátký NEPO (např. ve výměře nižších jednotek měsíců).
2. Středně závažné až závažnější trestné činy, za které by z hlediska citelnosti mohlo přicházet v úvahu uložení NEPO, ale alternativou k jejich uložení jsou další

druhy trestů, které pachatele dostatečně citelně zasahují. Zde nastupuje primárně volba zákonodárce či soudce, kteří mohou obecně a v konkrétních případech vybrat jednotlivé druhy trestů.

3. Méně závažné trestné činy, za které nelze uložit NEPO, případně jen velmi krátký NEPO (např. v řádu týdnů), jelikož jinak by se jednalo o porušení zásady subsidiarity přísnější sankce. Zde však existuje jedna podstatná výjimka: Očekávání, že pachatel bude pravděpodobně dále páchat trestnou činnost, které je běžně založené na hodnocení trestní minulosti pachatele (Harrendorf, 2017; Hutton, 2019; Roberts, Harris, 2017). Tato výjimka je vyjádřena v Grafu č. 19 speciální křivkou, která naznačuje, že recidivistům je možné uložit NEPO i za méně závažnou trestnou činnost. To však neznamená, že je třeba uložit delší NEPO. Pokud však je NEPO uložen, měl by být velmi krátký, jak naznačuje Graf č. 19.

Následně potřebujeme uvažovat o hierarchii jiných trestů než NEPO, protože funkční systém trestů „musí soudům nabídnout vodítka při výběru mezi dostupnými tresty“ (Morris, Tonry, 1990, s. 28). Graf č. 19 proto naznačuje hierarchii trestů, která odpovídá zásahu do životního standardu pachatele. Nejprísnejší je domácí vězení, protože velmi výrazně omezuje pachatele na svobodě pohybu, v důsledku čehož nemůže v mnohých oblastech života realizovat svá přání a potřeby. Nejnižší příčku zaobírá peněžitý trest (nepočítáme-li upuštění od potrestání), který v podobě denních sazeb omezuje pachatele v tom, že je mu po určitý čas jeho života odejmuta možnost nakládat s přebytkovým příjmem.²¹⁶ Pachatel v takovém případě však není kontrolován, není mu diktováno, co a jak bude dělat, ale je mu „pouze“ odebrána možnost využívat svůj přebytkový příjem k naplnění svých přání. Jedná se tedy o méně závažné snížení standardu života, kterému odpovídá, že by peněžitý trest měl být ukládán jen za trestné činy menší závažnosti.²¹⁷ To však neznamená, že by nemohl být nejčastěji ukládaným trestem. Z hlediska frekvence trestnímu systému dominují právě trestné činy menší závažnosti, tedy peněžitý trest může být tím nej-používanějším trestem.²¹⁸

Mezi domácím vězením a peněžitým trestem je prostor pro tresty, které sice pachatele zasahují citelněji než odnětím jeho finančních prostředků, ale umožňují mu se plně zapojovat do společenského života, resp. jej z něj zásadně nevyčleňují. Tyto zásahy mohou být vyjádřeny např. povinností společnosti určitým způsobem posloužit spočívající ve vykonání obecně prospěšných prací či v různých omezeních.

²¹⁶ Trestní právo by mělo předpokládat, že pachatel nemá podstatné úspory (jako významná část společnosti srov. např. <https://data.irozhlaz.cz/zivot/uspory-procenta/>) a že si musí být schopen zajistit každodenní výdaje (zejména na bydlení a na stravování). Odnímat by tak mělo přebytkový příjem, tedy ten, který pachatel není objektivně přiměřeně vynakládat.

²¹⁷ Konzistentní by mělo být sankcionování nejen vně trestního systému, ale i napříč trestním a správním právem. Případně příliš vysoké minimální pokuty za přestupky (lze uvažovat např. o řízení v opilosti) mohou zkomplikovat snahu o principiální ukládání peněžitých trestů v trestním právu.

²¹⁸ Pojetí peněžitého trestu jako obecného hlavního trestu nemusí plně odpovídat současnému zákonu nastavení či praxi, která může vnímat peněžitý trest do určité míry jako doplňkový trest, ale nikoliv jako primární potrestání pachatele.

Povinnost trávit čas určitým způsobem, který by si člověk nevybral, je obecně citelnější, než trávit čas v práci dle své volby, přičemž část výdělku následně člověk ztratí. Proto se jedná o významnější omezení svobod. Postavení podmíněného trestu odnětí svobody řeším detailně níže v této podkapitole, prozatím se omezím na konstatování, že pojetí podmíněného odsouzení, kdy je stanovena zkušební doba, ale nikoliv délka trestu odnětí svobody, spojené s různými omezujícími podmínkami je stavěno mezi peněžitý trest a domácí vězení právě z důvodu významného, ale stále omezeného zásahu do života pachatele.

Pro lepší představení si toho, jak podobná hierarchie trestů různých druhů a výměř může být legislativně zakotvená, krátce představím švédský a finský systém trestů z hlediska zohlednění citelnosti a hierarchie trestů. Ve švédském zákoníku je stanoveno, že „soud může uložit podmíněné odsouzení [*nikoliv podmíněný trest odnětí svobody, viz podkapitola 6.4.2 – pozn. aut.*] tehdy, pokud by peněžitý trest nebyl považován za dostatečný.“²¹⁹ Pokud by to odpovídalo závažnosti trestného činu, tak lze vedle podmíněného odsouzení uložit obecně prospěšné práce, peněžitý trest v podobě denních sazeb, přičemž stejné možnosti má soud i při uložení probace (ekvivalent podmíněného odsouzení s dohledem).²²⁰ Podmíněné odsouzení a probace jsou pak považovány za méně citelné než uvěznění, přičemž při zvažování jiných než nepodmíněných trestů má soud přihlídnout zejména k polehčujícím okolnostem, ale zároveň předchozí trestní minulost může hrát podstatnou roli při zvažování uvěznění pachatele.²²¹ Elektronický monitoring je pak formou výkonu trestu odnětí svobody, přičemž jeho délka je stejná s délkou uloženého nepodmíněného trestu odnětí svobody (Lappi-Seppälä, 2019). Švédsko tak svoji hierarchii konstituuje, ale nikoliv s matematickou přesností.

Finsko hierarchii vyjadřuje jasněji. Možnost uložit jednotlivé druhy trestů záleží na výměře nepodmíněného trestu odnětí svobody, který by byl jinak uložen. Elektronický monitoring je tak možno uložit, pokud by byl uložen NEPO do 6 měsíců a pokud nemůže být uložen trest obecně prospěšných prací; obecně prospěšné práce pak lze uložit namísto osmiměsíčního NEPO.²²² Peněžitě tresty takto jasně vyjádřenou hranici nemají, ale vzhledem k maximálnímu počtu denních pokut (120) a převodnímu mechanismu (3denní sazby ku 1 dnu odnětí svobody)²²³ se zjevně jedná o méně citelný druh trestu než obecně prospěšné práce či elektronický monitoring. Trest odnětí svobody do dvou let pak může být podmíněně odložen, pokud (mimo jiné) závažnost trestné činnosti nevyžaduje, aby byl uložen jako nepodmíněný. Pokud by podmíněný trest odnětí svobody nebyl považován za dostatečný,

²¹⁹ Kapitola 27, § 1 švédského trestního zákoníku. Zahraniční zákoníky použité v této knize byly konzultovány na webové stránce www.legislationline.org.

²²⁰ Kapitoly 26 a 27 švédského trestního zákoníku.

²²¹ Kapitola 30, § 1, § 4 a § 5 švédského trestního zákoníku.

²²² Kapitola 6, § 11 a § 11a finského trestního zákoníku.

²²³ Kapitola 2(a), § 1 a § 5. Existuje pak i fixní peněžitý trest, který je v našich podmínkách pravděpodobně nejbližší pokutě ve správním právu, protože nemůže být přeměněn na nepodmíněný trest odnětí svobody a je výslovně považován za méně závažný trest než peněžitý trest v podobě denních sazeb, viz kap. 2(a), § 8 finského trestního zákoníku.

lze vedle něj uložit peněžitý trest, trest obecně prospěšných prací nebo elektronický monitoring, některé však jen pokud byl uložen delší podmíněný trest odnětí svobody.²²⁴ Švédský a finský příklad tak ilustrují, jak lze různými způsoby legislativně nastavit hierarchii trestů nad rámec rozlišování mezi uložením (nepodmíněného) trestu odnětí svobody.

V Grafu č. 19 a jako ve většině této kapitoly se zabývám jen vybranými tresty, které považuji za tzv. **hlavní tresty**. Oficiálně byla tato kategorie zrušena trestním zákonem z roku 1961, který podobně jako trestní zákoník z roku 2009 namísto toho rozlišoval tresty, které lze uložit samostatně či nikoliv (Aulický, 2010; Říha, 2021, s. 96; Solnař, Vanduchová, 2009, s. 44). Toto rozdělení je de facto velmi podobné tomu na tresty hlavní a vedlejší. Abych trest považoval za hlavní, tak musí naplňovat dvě podmínky: možnost uložení určitého druhu trestu, aniž by tento druh trestu byl předvídan ve zvláštní části trestního zákoníku²²⁵ a možnost uložení tohoto trestu jako samostatného. To zajistí základní předpoklad pro to, aby se jednalo o široce použitelné tresty, které utvoří základ hierarchie trestů.²²⁶ Dle současné úpravy tento základní předpoklad splňuje domácí vězení, obecně prospěšné práce, peněžitý trest, zákaz držení a chovu zvířat, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, zákaz pobytu a vyhoštění.²²⁷

Za hlavní tresty však (na rozdíl od některých akademiků) považuji jen tresty odnětí svobody, domácího vězení, obecně prospěšných prací a peněžitý trest. Mám k tomu dva důvody. Ten první je teoretický. Zákazové tresty (držení a chovu zvířat, vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, pobytu či vyhoštění, případně i zákaz činnosti) představují primárně tresty inkapacitační, jejichž hlavní snahou je zabránit recidivě pachatele (či recidivě na určitém území), nikoliv vyjádřit míru odsudku. Nemůžou tak jednoduše přiměřeně reagovat na závažnost trestné činnosti. Druhým důvodem je, že tyto tresty (s výjimkou vyhoštění) plně nesplňují požadavek, aby byly široce použitelné, tedy aby je bylo možné uložit za velmi široké kategorie trestných činů. Aby bylo možné je uložit, tak se pachatelé musí dopustit trestné činnosti v souvislosti s určitou činností²²⁸, resp. vyžaduje-li to v případě zákazu pobytu ochrana veřejného pořádku, rodiny, zdraví, mravnosti nebo majetku.²²⁹ Odlišné postavení zákazových trestů a nevhodnost považovat je za hlavní tresty, byť je lze formálně uložit jako samostatné (Púry, 2010), naznačuje i to, že jako samostatné byly uloženy v 0,1 % případů (63) v roce 2019.²³⁰ I z tohoto důvodu je

²²⁴ Kapitola 6, § 9 a § 10 finského trestního zákoníku.

²²⁵ Tento předpoklad nesplňuje trest zákazu činnosti, viz § 73 odst. 2 tr. zákoníku.

²²⁶ Pokud by ve zvláštní části byly detailně rozpracovány i jiné tresty než tresty odnětí svobody, tak by bylo možné k této otázce přistupovat odlišně; tak to však v současnosti není.

²²⁷ Ustanovení § 53 odst. 2 tr. zákoníku.

²²⁸ Ustanovení § 73 odst. 1, § 74a odst. 1, § 76 odst. 1 tr. zákoníku.

²²⁹ Ustanovení § 75 odst. 1 tr. zákoníku. Podobně je tomu tak i u vyhoštění, viz § 80 odst. 1 tr. zákoníku.

²³⁰ Vzorek obsahuje všechny případy, kdy byli dospělí pachatelé odsouzeni v roce 2019 (jedná se o rok právní moci), včetně souhrnných a společných trestů. N: 61 292 odsouzených. Není-li blíže upřesněno, při diskusi frekvence trestné činnosti a trestů vycházím v této kapitole z tohoto vzorku dat. Důvodů pro tak nízkou míru ukládání může být více, jeden z nich může být i to, že nebylo jedno-

považuji za vedlejší tresty a jsem přesvědčený, že bychom o nich jako o vedlejších měli zpravidla přemýšlet. V této podkapitole jim proto věnuji menší pozornost.

Pro účely této kapitoly dále ponechávám stranou několik způsobů skončení trestního řízení, které nevýústí v uložení trestu: Podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání a (podmíněné) upuštění od potrestání. Činím tak primárně s cílem zjednodušit pro čtenáře předkládanou koncepci, uvedu k nim však alespoň několik myšlenek. Upuštění od potrestání vyjadřuje specifickou situaci, kdy postačuje vyslovení viny a není třeba uložit trest.²³¹ Takový přístup je vhodný tehdy, dostahuje-li poskytnutí pokárání, resp. vyjádření odsouzení/zavržení trestné činnosti (*censure*), ale není třeba dopadu trestu do sféry práv pachatele (*hard treatment*), což bude výjimečné (von Hirsch, 2019; Wasik, 1985). Vzhledem k teoretické i praktické výjimečnosti upuštění od potrestání považuji za dostatečné se s ním vypořádat takto a zařadit ho na samý spodek případné hierarchie trestů, jak je naznačeno v Grafu č. 19.

Dále je třeba do hierarchie „trestů“ zařadit i instituty podmíněného zastavení a narovnání (přesněji se jedná o sankční opatření, která mohou být vnímána jako procesní ekvivalenty hmotněprávních trestů) a to podle toho, jaký dopad do sfér práv obviněných mohou způsobit – tedy nakolik se důsledky podobají alternativním trestům (Ščerba, 2009). Za současného nastavení, kdy hlavním dopadem podmíněného zastavení či narovnání – vyjma inkapacitačního závázání vzdání se výkonu určité činnosti – může být uhrazení peněžité částky určené státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti, nebudou tyto instituty výrazně citelné. I protože tato peněžitá částka není výslovně stanovována dle majetkových poměrů pachatele (na rozdíl od peněžitého trestu), lze dovodit, že podmíněné zastavení a narovnání by mělo přicházet v úvahu primárně u případů, kdy by jinak byl uložen peněžitý trest, a to spíše u případů, kdy by byl uložený spíše kratší peněžitý trest (menší počet dní sazeb), resp. v případě podmíněného odsouzení, pokud by došlo k mírnějším omezením života pachatelů. Pro zjednodušení výkladu se však těmito opatřeními dále nezabývám.

V této kapitole – jako v celé knize – se pak zabývám jen tresty, které lze uložit fyzickým dospělým osobám. Právníkům osobám lze ukládat výrazně odlišné druhy trestů, např. zákaz plnění veřejných zakázek nebo účasti ve veřejné soutěži či uveřejnění rozsudku. Naopak – logicky – zákon neumožňuje právníkům osobám uložit trest odnětí svobody, domácího vězení či obecně prospěšných prací. Sankcionování právníků také sleduje – minimálně částečně – odlišné účely trestů a umožňuje jiné dopady (např. zrušení osoby). Systém trestů pro právnícké osoby

značně stanoveno, pro jaké případy byly jednotlivé tresty určené, aby byly uloženy jako samostatné (Schubert, 1959b). V případě vyhoštění se sice jednalo o vyšší frekvenci, 0,89 % (544), je ale možné se domnívat, že samostatné vyhoštění bylo používáno nikoliv jako reakce na trestný čin, ale jako ochota vyměnit „zbavení“ se pachatele za nutnost jej potrestat. Lze shledat určitou podobnost např. s deportacemi v 18. století do kolonií. Proto vyhoštění není považováno za hlavní trest v systému trestů, který odstupňuje citelnost reakce vůči závažnosti trestné činnosti.

²³¹ Jedná se o relativně vzácný případ, v roce 2019 tak bylo rozhodnuto u 111 pachatelů, 0,2 %, z čehož v 8 případech podmíněně

by tedy vypadal výrazně jinak. Stejně důvody mne vedou i k nerozebírání systému trestů pro mladistvé, přičemž v jejich případě je hlavním argumentem účel trestu. V případě mladistvých je za zásadní považováno začlenění pachatele do společnosti a přiměření jej k nepáchání trestné činnosti s cílem ochránit společnost.²³² Proto nelze jednoduše stanovit, která opatření ukládaná mladistvým si jsou ekvivalentní, resp. ekvivalence citelnosti není zásadní. Vzhledem k malému množství odsouzených právnických osob i mladistvých však toto omezení nepovažuji za zásadní.

6.3 Zákonná koncepce systému hlavních trestů a její nedostatky

Zákonný systém trestů v České republice neodráží teoretické závěry zmíněné výše. Důvody toho jsou rozličné, může mezi ně patřit např. skutečnost, že po zrušení nápravného opatření po roce 1989 existovaly jako hlavní tresty jen trest odnětí svobody (jako podmíněný či nepodmíněný) a peněžitý trest, přičemž podmíněný trest byl nekoncepčně rozšiřován, což problematizovalo vyjádření vztahů mezi tresty (viz podkapitola 1.4.1). Když byly zaváděny nové druhy hlavních trestů (v roce 1996 obecně prospěšné práce a v roce 2010 domácí vězení), tak sice byly v důvodových zprávách do hierarchie určitým způsobem zařazeny,²³³ ale nebylo to reflektováno v zákonných podmínkách pro jejich ukládání a nebyla vyjasněna pozice podmíněného trestu odnětí svobody vůči nim. Výsledkem je tedy systém trestů, který nebyl plně koncepčně promyšlen.

Současnou situaci (lehce zjednodušeně) znázorňuje Graf č. 20, který zejména rozděluje trestné činy na přečiny a zločiny. Za přečiny trestní zákoník umožňuje uložit trest domácího vězení, obecně prospěšných prací, peněžitý trest či upustit od potrestání, aniž by blíže specifikoval pro jaké případy jsou tyto tresty vhodné.²³⁴ Uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody za přečiny je pak naznačeno jako možné jen v případě rozsáhlejší trestní minulosti, protože nepodmíněný trest odnětí svobody lze uložit jen pokud by „uložení jiného trestu zjevně nevedlo k tomu, aby pachatel vedl řádný život“.²³⁵ Za zločiny pak trestní zákoník umožňuje uložit jako

²³² Ustanovení § 1 odst. 2 zák. č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže).

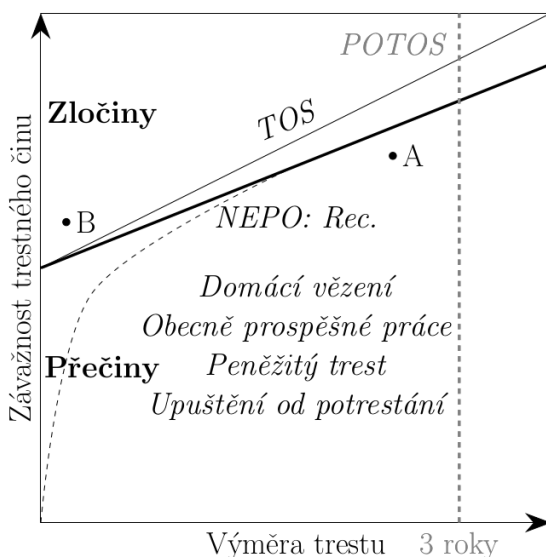
²³³ Obecně prospěšné práce tak měly být ukládané pachatelům „méně závažných trestných činů, na něž není třeba působit trestem odnětí svobody a z nějakého důvodu zároveň nepostačuje nebo není vhodné uložení samostatného peněžitého trestu“ [Důvodová zpráva k zákonu č. 152/1995 Sb., Zvláštní část, Čl. I., K bodu 5 (§ 43 až 45a)], domácí vězení pak mělo být ukládáno „osobám, které je třeba s přihlédnutím k povaze a závažnosti trestného činu, osobě pachatele i možnostem jeho resocializace (...) bezprostředně postihnout omezením osobní svobody (nestačí jen podmíněně odsouzení)“ (Důvodová zpráva k trestnímu zákoníku, K § 60, s. 224).

²³⁴ Ustanovení § 60 odst. 1, § 62 odst. 1, § 67 odst. 2 písm. b) a § 46 odst. 1 tr. zákoníku.

²³⁵ Ustanovení § 55 odst. 2 tr. zákoníku. Formálně se jedná o trestné činy s horní hranicí trestní sazby nepřevyšující 5 let, prakticky je překryv této skupiny a přečinů takřka stoprocentní, proto mezi nimi nerozlišuji.

hlavní trest jen trest odnětí svobody.²³⁶ Šikmá čára rozdělující přečiny a zločiny ilustruje, že byť jsou zločiny obecně závažnější, nemalá část přečinů je závažnějších než některé zločiny. Nakonec pak Graf č. 20 naznačuje i možnost podmíněně odkládat trest odnětí svobody, což je jedinou možností soudce, nechce-li uvěznit pachatele zločinu, a minimálně v praxi vede k velmi častému uložení i za přečiny.

Graf č. 20: Hierarchie trestů dle českého trestního zákoníku

Pozn.: Úsečka TOS naznačuje výchozí výměru trestu odnětí svobody pro zločin určité závažnosti. Oblast označená POTOS vyjadřuje možnost podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody, protože k závažnosti trestného činu by se nemělo přihlížet při zvažování podmíněného odložení výkonu trestu odnětí svobody (viz kapitola 2). Vzhledem k nestanovení hierarchie a ekvivalence alternativních trestů jsou ostatní tresty jen vypočteny a nejsou naznačeny jejich výchozí výměry.

Tato situace je v různých aspektech rozporná s výše diskutovanou teorií. Jednotlivé aspekty proto postupně rozeberu na následujících stránkách. Nejdříve se budu věnovat problematice omezení možnosti ukládat alternativní tresty za přečiny, teorii stojící za touto volbou a problémům, které toto způsobuje. Tyto problémy jsou spjaty s otázkou nastavení hranice pro ukládání alternativních trestů a hranice pro podmíněně odložení výkonu trestu odnětí svobody a jejich vyvážení, resp. s možností

²³⁶ Teoreticky lze za zločin jako samostatný trest uložit např. peněžitý trest (§ 67 odst. 1 tr. zákoníku), trest propadnutí majetku (§ 66 odst. 2 tr. zákoníku v kombinaci např. s § 216 odst. 5 tr. zákoníku) či trest vyhoštění (§ 80 odst. 1 tr. zákoníku). Obecně však tyto případy budou velmi málo časté (viz též Graf č. 21), proto napříč touto kapitolou uvádím, že za zločiny lze jako hlavní trest uložit pouze trest odnětí svobody.

ukládání trestů pod dolní hranicí trestní sazby, které proto diskutují následně. Nakonec se zabývám hierarchií alternativních trestů, kterou řeším jak z hlediska jejich ukládání, tak z pohledu náhradních trestů odnětí svobody.

6.3.1 Možnost uložit alternativní tresty jako samostatné jen za přečiny

Jsou některé skupiny trestných činů natolik závažné, že si zaslouží principiálně jiné zacházení z hlediska ukládání trestů než jiné skupiny trestných činů? Tento přístup zastával trestní zákoník z roku 1852 účinný do roku 1950, když rozděloval trestné činy na přestupky, přečiny a zločiny a stanovil odlišné tresty, které za ně mohly být uloženy. Hlavními tresty za zločin byly pouze tresty smrti a žaláře.²³⁷ Následující trestní zákony rozdělení trestných činů opustily (byť implicitně v nich byly obsaženy např. skrze hranice trestních sazeb). K umožnění uložení určitých druhů trestů jen za zločiny se vrátil trestní zákoník z roku 2009, který implicitně předvídal jediný hlavní druh trestu, který by šlo uložit za zločiny, a to trest odnětí svobody. Zajímavé je, že přestože tak činil, tak dle důvodové zprávy toto rozdělení mělo „rozšířit prostor pro uplatnění alternativ a odklonů a pro diferenciaci trestních sankcí“²³⁸. Namísto rozšíření prostoru pro uplatnění alternativ a diferenciaci trestních sankcí však trestní zákoník způsobil, že za zločiny lze ukládat pouze tresty odnětí svobody. Umožnění ukládat za zločiny jako hlavní trest pouze trest odnětí svobody může mít jediné teoretické opodstatnění a to přesvědčení, že zločiny jsou svojí podstatou kvalitativně odlišnými jednáními, která si zaslouží kvalitativně jiné tresty. Taková koncepce pak mimo jiné „předpokládá pokud možno navazující sazby sankcí bez překrývání“ (Kratochvíl, 1984, s. 98, 121).

Takové tvrzení je však problematické. Jistě, průměrná závažnost zločinů je vyšší než průměrná závažnost přečinů.²³⁹ **Významná část přečinů je ale závažnější než nemalá část zločinů.** Například mnohé případy ublížení na zdraví tak budou závažnější z důvodu rozmanitých přitěžujících okolností než různé případy těžkého ublížení na zdraví, u kterých totiž budou existovat rozličné polehčující okolnosti. Nejsou-li tedy přečiny a zločiny kvalitativně odlišné skupiny trestných činů, ale skupiny překrývající se z hlediska závažnosti, je třeba umožnit soudům ukládat různě citelné tresty odpovídající závažnosti trestné činnosti (Morris, Tonry, 1990, s. 30) a neomezovat jednu kategorii (zločiny) na jeden druh trestu (trest odnětí svobody). Takové kategorické rozdělení totiž nedává smysl.

Ilustruji to právě na případě ublížení na zdraví a těžkého ublížení na zdraví. Vezměme si konkrétní přečin, ublížení na zdraví podle § 146 odst. 1 tr. zákoníku

²³⁷ Viz § 12 a § 240 zák. č. 117/1852 ř.z., Trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích, ve znění k 1. 1. 1927.

²³⁸ K § 14, s. 199.

²³⁹ Což určitě platí, viz též důvodová zpráva k trestnímu zákoníku, K § 62, s. 225.

spočívající v předem naplánovaném napadení nožem několika osobami, které vedlo k pětítýdenní pracovní neschopnosti. V Grafu č. 20 toto jednání představuje bod A. Podobně si představme konkrétní zločin, těžké ublížení na zdraví podle § 145 odst. 1 tr. zákoníku, spočívající ve způsobení těžké újmy na zdraví uhozením pěstí v silném rozrušení, které způsobilo osmítýdenní pracovní neschopnost z důvodu pohnutého obrátle.²⁴⁰ Toto jednání v Grafu č. 20 reprezentuje bod B. Věřím, že významná většina lidí by se shodla, že představený konkrétní přečin je závažnější než představený konkrétní zločin, nicméně zatímco za ublížení na zdraví je možné ukládat alternativní tresty, tak za těžké ublížení na zdraví lze uložit jako hlavní trest jen trest odnětí svobody.²⁴¹ Takové řešení je nevhodné. Podobná situace může jednoduše nastat a pravděpodobně častěji nastává, protože přečiny mají častěji trestní sazby s horní hranicí do pěti let, kdežto zločiny mají trestní sazby s dolní hranicí, která má ve velké většině souzených případů dolní hranici trestní sazby dva či tři roky (srov. Graf č. 21).

Neexistenci kvalitativně odlišných jednání, která můžeme označit jako přečiny a zločiny, naznačuje i projednávání trestního zákoníku v Parlamentu. Zatímco ve verzi předložené Poslanecké sněmovně byly přečiny původně definované jako trestné činy s horní hranicí nepřevyšující tři roky a všechny nedbalostní trestné činy, verze schválená Parlamentem navýšila horní hranici na pět let. Toto naznačuje, že dělení na přečiny a zločiny je v mnohém arbitrární rozhodnutí a nepředstavuje dělení dvou odlišných fenoménů.

Nepromyšlenost přijaté koncepce naznačuje i vztah trestu domácího vězení a podmíněného trestu. Podle důvodové zprávy domácí vězení mělo být používáno tam, kde již „nestačí jen podmíněně odsouzení“.²⁴² Zároveň při ukládání trestu pachateli zločinu trestní zákoník nedává soudu jinou možnost, jak pachatele neuvěznit, než mu uložit podmíněný trest. Tato možnost je soudy velmi často využívána (viz Graf č. 21). Podmíněný trest je tedy velmi často ukládán za typově závažnější trestné činy, než za které může být ukládáno domácí vězení, přestože by tomu mělo být podle důvodové zprávy naopak. Toto je důsledek nedostatečného promyšlení kategorizace trestných činů a jejího využití při stanovení podmínek pro ukládání trestů.

Podívejme se nyní na praktické důsledky této kategorizace. Můžeme identifikovat dvě různé hranice ovlivňující uložení trestu, konkrétně pro alternativní tresty a pro podmíněné tresty odnětí svobody (Harrendorf, 2017). Obě hranice jsou jasně definované trestním zákoníkem. Přečin je definován horní hranicí trestní sazby a formou zavinění,²⁴³ trest odnětí svobody, jehož výkon lze podmíněně odložit pak

²⁴⁰ Na situaci by nic nezměnilo, pokud by jednání bylo kvalifikováno jako ublížení na zdraví, přičemž následek těžké újmy na zdraví nebyl způsoben úmyslně, ale nedbalostně (§ 146 odst. 1, 3 tr. zákoníku).

²⁴¹ Toto mimo jiné ilustruje i nevhodnost nastavení trestních sazeb za ublížení na zdraví a těžké ublížení na zdraví, které se dotýkají, ale nepřekrývají.

²⁴² K § 60, s. 224.

²⁴³ Odsouzené ve statistických listech trestních lze v naprosté většině rozdělit na pachatele zločinů a přečinů. Horní hranice trestní sazby do pěti let (včetně) lze definovat jednoduše, postačuje znalost paragrafů a odstavců, dle kterých byl pachatel odsouzen. Identifikace nedbalostních trestných činů se může zdát velmi komplikovaná, protože oficiální datasey neobsahují informaci o tom, zda byl trestný čin

výměrou tří let.²⁴⁴ Takové nastavení vede soudy k ukládání podmíněných trestů odnětí svobody za zločiny a ve výsledku k ukládání nespravedlivých trestů: Při uložení je totiž podmíněný trest jedním z nejmírnějších (srov. podkapitola 5.1.1), je však velmi často ukládán za typově závažné trestné činy.

Jak ukazují Graf č. 21, existuje velká skupina trestných činů, za které nelze ukládat alternativní tresty – jelikož se jedná o zločiny – ale za které soudy nechtějí ukládat nepodmíněné tresty odnětí svobody (nechtějí pachatele uvěznit). Toto není v souladu s teoretickou ekvivalencí jednotlivých trestů. Z hlediska teorie (a důvodové zprávy k trestnímu zákoníku) by neměl existovat případ, kdy není možné uložit trest domácího vězení, ale přitom je možné uložit podmíněný trest odnětí svobody. Domácí vězení je totiž takřka ve všech aspektech přísnější než podmíněný trest odnětí svobody.²⁴⁵ Jeho součástí je povinnost vést řádný život, přičemž v případě spáchání nového trestného činu v jeho průběhu pachatel vykoná alespoň polovinu náhradního trestu. Na rozdíl od podmíněného trestu domácí vězení výrazně ovlivňuje životní standard pachatele, což může být zdůrazněno stanovením dohledu.

Kvůli nevhodně nastaveným hranicím alternativních trestů a podmíněného trestu odnětí svobody je tak soud postaven před volbu. Má za mírnější zločin uložit podmíněný trest, aby pachatele neuvěznil, i když ví, že pachateli ukládá mírnější trest, než kdyby odsuzoval jiného pachatele za závažnější přečin? Nebo má uložit nepodmíněný trest odnětí svobody, protože by jinak uložený trest za zločin byl nespravedlivě mírný oproti jiným trestům, které ukládá za přečiny? Věřím, že v Česku soudy běžně rozhodují prvním způsobem vzhledem k zdůrazňování zásady individualizace trestů a kladení menšího důrazu na konzistentní rozhodování, což však může – ze strukturálních důvodů – vést k nedůvěře v trestní systém a v oprávněný pocit odsouzených, kterým byl uložen nepodmíněný trest, že jim byl v porovnání s ostatními uložen příliš přísný trest. Zároveň jsem přesvědčený, že takový přístup je správný. Pokud jsou soudům nabídnuty dvě varianty trestů, mírnější a přísnější,

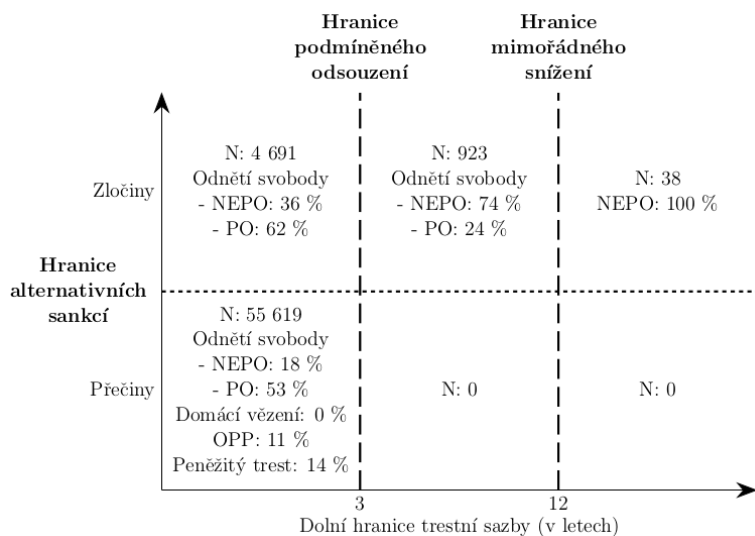
spáchán úmyslně či z nedbalosti. Prakticky to však problém není, protože, aby bylo možné trestný čin spáchat z nedbalosti, trestní zákoník musí výslovně stanovit, že postačí zavinění z nedbalosti (§ 13 odst. 2). Trestní zákoník tak činí dvěma způsoby: Buďto slovy „byť i z nedbalosti“ předvídá, že trestný čin lze spáchat úmyslně i nedbalostně (může se jednat o přečin i zločin, jedná se o následující trestné činy: § 155, § 180, § 196, § 201, § 224, § 281, § 282, § 294a, § 295, § 297, § 298, § 298a, § 301, § 306, § 307, § 322, § 360, § 389, § 390, § 391, § 393, § 397, § 398 tr. zákoníku) nebo uvádí, že trestný čin lze spáchat pouze „z nedbalosti“ (jasně indikující přečin, jedná se o následující trestné činy: § 143, § 147, § 148, § 153, § 157, § 217, § 221, § 232, § 273, § 277, § 294, § 300, § 303, § 318, § 330, § 374, § 376, § 385 tr. zákoníku). Trestné činy, které lze spáchat úmyslně i nedbalostně, u nichž je horní hranice trestní sazby vyšší než pět let, je však výjimečná – konkrétně se za rok 2019 jednalo o 94 odsouzených osob (z celkového počtu 61 269). V naprosté většině (99 %) se jednalo o trestný čin Opilství (§ 360 tr. zákoníku), u kterého lze dále vzhledem k jeho specifickému znění předpokládat, že trestní sazba, v rámci které byl trest ukládán, byla nižší a pravděpodobně se jednalo o přečiny. I proto je zahrnujeme mezi přečiny. Prakticky tak lze za použití současných oficiálních datasetů rozlišit odsouzené na ty, kteří byli odsouzeni za přečin, a na ty, kteří byli odsouzeni za zločin.

²⁴⁴ Ustanovení § 81 odst. 1 tr. zákoníku.

²⁴⁵ Zejména v novelizovaném znění od 1. 1. 2022; podobně i zmiňovaná důvodová zpráva k původnímu znění trestního zákoníku.

ale žádná střední cesta, tak v liberálním právním státě by soudy měly preferovat uložení mírnějšího trestu u středně závažného jednání. Nemělo by být na škodu jednotlivci, že stát není schopen zajistit uložení trestu z hlediska citelnosti přiměřeného závažnosti trestné činnosti. Tento problém nemusí být vnímán tak zásadně za současného stavu, kdy sankčnímu systému dominují podmíněné tresty odnětí svobody ukládané jak za přečiny, tak za zločiny (viz Graf č. 21). V okamžiku, kdy bychom přistoupili k omezování podmíněných trestů či pokud by trest domácího vězení začal být šířeji užíván, tak by tento problém vyvstal zřetelněji.

Graf č. 21: Hranice mezi tresty dle trestního zákoníku

Pozn.: Jedná se o dospělé pachatele odsouzené českými soudy, v právní moci v roce 2019; N: 61 292. Hranicí podmíněného odsouzení se myslí možnost uložit za daný trestný čin podmíněný trest odnětí svobody bez přistoupení k mimořádnému snížení trestu odnětí svobody. Hranicí mimořádného snížení se pak míní ukládání trestů za trestný čin, u kterého i po mimořádném snížení podle § 58 odst. 1 až 3 tr. zákoníku nelze uložit takový trest odnětí svobody, jehož výkon by bylo možné podmíněně odložit.

Možným řešením tohoto problému by bylo zrušení rozlišování toho, které tresty lze uložit za přečiny a zločiny a místo toho umožnit ukládat alternativní tresty v závislosti na délce ekvivalentního trestu odnětí svobody (toto řešení rozebírám v podkapitole 6.4.1). Byť jsem přesvědčený, že se jedná o nejlepší řešení, lze si představit i jiná řešení, např. která umožní ukládat vybrané alternativní tresty i za zločiny, tedy umožní, aby rozdělovník přečinů a zločinů, který byl nastaven do určité míry arbitrárně až v Poslanecké sněmovně, nezpůsobil významný předěl z hlediska toho, jaké tresty je třeba ukládat.²⁴⁶

²⁴⁶ Podobným skokům je však třeba se v trestním právu obecně vyhýbat (Kolber, 2015).

6.3.2 Hranice alternativních trestů a podmíněného trestu

Pokud by bylo zachováno rozdělení trestných činů na přečiny a zločiny a pokud by tato kategorizace ovlivňovala druhy trestů, které lze uložit, je třeba se zamyslet nad vybalancováním hranic alternativních trestů a podmíněných trestů. Jak by správně mělo vypadat nastavení podmíněného trestu odnětí svobody vůči možnostem uložit alternativní tresty? Tato otázka je relativně hodně komplikovaná, protože záleží na pozici podmíněného trestu odnětí svobody. Jak jsem rozebral v podkapitole 1.2 podmíněný trest byl původně plánován jako výjimečný nástroj, který měl nahradit krátké tresty odnětí svobody u prvopachatelů v době, kdy bylo možné ukládat jen peněžitě tresty či tresty odnětí svobody. Podmíněný trest byl v takovém nastavení považován za ekvivalent nepodmíněného trestu odnětí svobody. Ekvivalentní však tyto modalitty trestu odnětí svobody byly z hlediska vyslovení odsudku a v případě nařízení výkonu trestu, ale nikoliv v případě nenařízení výkonu podmíněně odloženého trestu odnětí svobody. Skutečnost, že pachatel nebyl uvězněn, nebyla vnímána jako zásadní, protože jak díky zákonným mantinelům, tak sebeomezením justice docházelo k podmíněnému odkládání výkonů jen velmi krátkých trestů. I vzhledem k neexistenci jiných alternativních trestů než peněžitého trestu, nebyly podmíněné tresty vnímány jako problematické, resp. byly vnímány jako menší zlo ve srovnání s uvězněním.

V současnosti je situace výrazně odlišná. Trestem nejpodobnějším odnětí svobody, který ale s sebou nese kriminogenní účinky uvěznění, je domácí vězení, které tak lze brát jako trest, který by měl být hlavní alternativou k dnes ukládaným nepodmíněným trestům odnětí svobody. Obecně prospěšné práce jsou pak tím trestem, který by mohl (měl) vyplnit prostor mezi domácím vězením a peněžitým trestem. Jak by takový systém mohl být vybudován diskutuji níže v podkapitole 6.4.1. Zde se omezují na poukázání na to, že nastavení hranic takovým způsobem, aby pro významnou část trestných činů přicházelo v úvahu uložení podmíněného trestu odnětí svobody, ale nikoliv ostatních trestů, zejména trestu domácího vězení, je nesystematické a vychází ze zastaralé koncepce podmíněného trestu, jehož rozsah byl nepromyšleně rozšiřován. Současné vybalancování hranic možností uložení alternativních trestů a podmíněného trestu je tedy nevhodné.

Je však otázkou, **zda vůbec existuje vhodné řešení nastavení hranic mezi široce pojatým podmíněným trestem a větším počtem alternativních trestů.** Je-li podmíněný trest nastaven široce a existují-li citelnější alternativní tresty, nelze dle mého názoru dosáhnout spravedlivého stavu. Na jednu stranu je totiž z důvodu ekvivalence citelnosti třeba, aby v takových situacích byla hranice podmíněného trestu níže než hranice přísnějších alternativních trestů. Jinak dochází k nespravedlivému trestání, kdy méně citelné tresty jsou ukládané za závažnější trestné činy, což narušuje ordinální proporcionalitu. Pokusí-li se však trestní systém tento problém řešit tak, že např. umožní ukládání domácího vězení tam, kde není možné uložit podmíněný trest odnětí svobody, tak to na druhou stranu systémově narušuje koncepci podmíněného trestu, který má být uložen tam, kde je nutné uložit trest

odnětí svobody. V takovém případě pak ale není možné naplnit základní podmínku podmíněného trestu, spočívající v tom, že je nejdříve uložen trest odnětí svobody, a až následně je rozhodnuto o jeho modalitě. Problémem je tedy nepromyšlený podmíněný trest, který nejde zařadit do systému trestů seřazených podle citelnosti.

Řešením tohoto problému pak nemůže být ani opuštění původní koncepce podmíněného trestu (spočívající ve stejné dlouhých podmíněných a nepodmíněných trestech) a ukládání delších podmíněných trestů namísto nepodmíněných trestů s cílem zvýšit citelnost podmíněných trestů. Výsledkem by totiž byly příliš dlouhé a nepřiměřené tresty odnětí svobody (původně podmíněné tresty, jejichž výkon byl nařízen), kterým by šlo předejít pouze takovými úpravami vykonávacího řízení, které by nabouraly základní koncepci podmíněných trestů odnětí svobody a jejich důvěryhodnost (např. umožnění zkrácení délky trestu odnětí svobody při neosvědčení se). Lze si to představit např. na situaci, pokud je ukládán přísný podmíněný trest, tedy delší, než který by byl uložen jako nepodmíněný, a aby bylo dosaženo jeho větší citelnosti, tak je uložen s povinností zdržovat se po jeden rok ve stanovený čas ve svém obydlí a s dalšími různými omezeními a povinnostmi, případně dohledem. V případě nařízení výkonu tohoto trestu po uplynutí části zkušební doby dochází k výrazně citelnějšímu zásahu do života pachatele, než pokud by mu byl uložen nepodmíněný trest odnětí svobody. Nejen, že bude muset vykonat delší trest odnětí svobody, ale nijak se mu nezapočítá citelnost zásahu do jeho života během zkušební doby (srov. podkapitola 5.2.2). Je možné, že dále nebude podmíněně propuštěn tak brzy, jak by byl v případě uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody. Zároveň ale neexistuje možnost, jak umožnit zohledňování těchto zásahů či nepřiměřenosti délky trestu bez toho, aby se instituce podmíněného trestu odnětí svobody nestala kompletně nevěrohodnou (Freiberg, 2019). Domnívám se proto, že existuje-li podmíněný trest odnětí svobody s velmi širokým rozsahem a obsahuje-li trestní systém možnost ukládat přísnější alternativní tresty, pak **bez kompletní reformy koncepce podmíněného trestu nelze spravedlivě nastavit hranice pro ukládání alternativních trestů a podmíněných trestů odnětí svobody.**

6.3.3 Ukládání trestů pod dolní hranicí trestní sazby

S problematikou nastavení podmínek pro uložení alternativních trestů a podmíněného trestu je spjatá otázka ukládání trestů pod dolní hranicí trestní sazby, přičemž z hlediska citelnosti můžeme rozlišit dvě situace. Tou první, pouze implicitně umožněnou, je **možnost ukládat za přečiny s nenulovou dolní hranicí i alternativní tresty s výměrou, které jsou svojí ekvivalencí situovány pod touto dolní hranicí.** Tedy i u trestného činu, jehož dolní hranice trestní sazby je např. jeden rok, lze uložit peněžitý trest či obecně prospěšné práce s minimální výměrou. Takové situace jsou však málo časté. V roce 2019 u přečinů s dolní hranicí trestní sazby jednoho roku (N = 5 824) byly jako hlavní tresty uloženy peněžitě tresty v 3,9 % (226) případů a obecně prospěšné práce v 4,3 % (250). Obecně prospěšné práce pak byly uloženy v 64 %

(161) případů v maximální výměře 300 hodin, jen velmi výjimečně ve výměře 20, 50 či 80 hodin. Teoreticky tedy může dojít k uložení alternativního trestu, který je z hlediska ekvivalence mírnější než dolní hranice trestní sazby, prakticky se však pravděpodobně nejedná o zásadní problém, jelikož je velmi málo častý.

Druhou možností uložení trestu pod dolní hranici trestní sazby je **mimořádné snížení trestu odnětí svobody** upravené § 58 tr. zákoníku.²⁴⁷ Z hlediska systému trestu je toto ustanovení problematické a do určité míry anachronické, tedy zaměřené na dobu, kdy bylo představitelné trestat závažnější trestnou činnost pouze trestem odnětí svobody. Jinak by předmětné ustanovení upravovalo možnost uložit i jiné tresty než trest odnětí svobody. Případným odlišným vysvětlením může být, že se jedná o natolik závažnou trestnou činnost, pročez není na místě ukládat jiný druh trestu. To je nepřesvědčivé vzhledem k zdůrazněné mimořádnosti tohoto přístupu. Je-li domácí vězení citelnější než podmíněný trest odnětí svobody, nedává příliš smysl, aby po mimořádném snížení trestu odnětí svobody nebylo umožněno uložit domácí vězení, ale aby šlo uložit podmíněný trest. V opačném případě to vede k častému ukládání podmíněných trestů za trestné činy s dolní hranicí trestní sazby vyšší než 3 roky, jak naznačuje Graf č. 21. To může být i společností vnímáno jako nepřiměřené a pachatel může být vnímán, že vyvážl „bez trestu“, protože mu byla uložena podmínka, která jej neomezuje v jeho životě, a to přestože byl odsouzen za tak závažný trestný čin, pro který trestní zákoník stanovuje dolní hranici trestní sazby např. ve výměře pěti let. Trest domácího vězení či jiné přísnější alternativní tresty by tuto skutečnost dle mého názoru mohly vyjádřit vhodněji.²⁴⁸ Možnost, jak toho dosáhnout, řeším v podkapitole 6.4.1.

6.3.4 Nejasná hierarchie alternativních trestů

Dalším problémem je, že trestní zákoník jasněji nestanoví hierarchii jiných trestů než trestů odnětí svobody. Domácí vězení, obecně prospěšné práce a peněžitý trest (ale i upuštění od potrestání) lze uložit za přečiny, aniž by zákon jasněji rozlišoval, v jakých případech je to vhodné či není. Vyjma domácího vězení pak tuto skutečnost nediskutuje ani důvodová zpráva k trestnímu zákoníku.²⁴⁹ Určení těchto skutečností tak trestní zákoník mlčky nechává zejména na teorii a judikatuře podobně

²⁴⁷ Ve skutečnosti existují z hlediska možnosti podmíněného odsouzení dvě takové hranice. První je pro trestné činy s dolní hranicí vyšší než 3 let a nižší 12 let: V takovém případě lze přistoupit ke snížení trestu odnětí svobody podle § 58 odst. 1 až 3 tr. zákoníku [viz § 58 odst. 4 písm. a) a b) tr. zákoníku]. Jak je zřejmé z Grafu č. 21, tak tato skupina představuje naprostou většinu (96 %) případů s dolní hranicí trestní sazby vyšší 12 let. Druhou skupinou jsou trestné činy s dolní hranicí trestní sazby ve výši alespoň 12 let, které jsou velmi výjimečné (v praxi se takřka výlučně jedná o vyšší odstavce trestného činu vražda). U této skupiny lze uložit takový trest odnětí svobody, který by bylo možné podmíněně odložit jen ve výjimečných případech předvídaných § 58 odst. 5 až 7 tr. zákoníku.

²⁴⁸ Paradoxně lze teoreticky uložit jako samostatný i peněžitý trest, pokud se pachatel snažil získat majetkový prospěch, viz § 67 odst. 1 a 3 tr. zákoníku.

²⁴⁹ Důvodová zpráva v trestnímu zákoníku, k § 52, § 53 a § 60.

jako nerozebírá účel trestání. Drobným vodítkem pro soudce a státní zástupce může být pořadí trestů stanovené v § 52 odst. 1 tr. zákoníku, ze kterého lze dovodit, že obecně je domácí vězení citelnější než obecně prospěšné práce a nejméně citelným z hlavních trestů je peněžitý trest. Toto se však omezuje na hodnocení druhů trestů a nezabývá se tak ekvivalencí trestů různého druhu a výměry a z hlediska jejich citelnosti. Trestní zákoník tak např. neposkytuje ani velmi hrubou odpověď na otázky, za přečin jaké závažnosti by už obecně nemělo stačit uložit peněžitý trest či jaká výměra obecně prospěšných prací je ekvivalentní jaké výměře domácího vězení (pro problematiku poměrů mezi hlavními tresty a náhradními tresty odnětí svobody viz podkapitulu 6.3.5).

Tato situace odpovídá nastavení české sankční politiky, tedy příliš široké možnosti individualizovat trest bez poskytnutí vodítek, jak by se trest měl individualizovat (Drápal, 2018b). Toto je zřejmě vyjádřené v důvodové zprávě k trestnímu zákoníku, která k systému trestů pouze uvádí, že „[k] náležitému uplatnění obecných zásad pro ukládání trestů osnova upravuje systém trestů tak, aby bylo umožněno na základě zásad přiměřenosti trestu, individualizace a personality ukládaného trestu vyměřit takový trest, který nejlépe dosáhne sledovaných cílů při plném zřeteli k povaze a závažnosti trestného činu, k osobě pachatele i možnostem jeho resocializace“.²⁵⁰ Nad rámec této obecné proklamace však důvodová zpráva nejde, byť třeba přesně takto rozkročeně formulovaný systém trestů byl v akademickém prostředí kritizován (Repík, 1969, 1991). Pomíjí tedy jak otázku hierarchie trestů, tak jejich ekvivalence. Nelze se proto divit, že byť důvodová zpráva vyjadřuje, že by zásada přiměřenosti trestu měla být rozhodujícím kritériem při ukládání trestů, tak tato zásada nemusí být v praxi častěji naplňována. Nedostatek spočívající v nejasnosti ohledně citelnosti trestů či jejich ekvivalence pak nebyl napraven ani ustálenou judikaturou či odbornou nebo komentářovou literaturou.

6.3.5 Problematika ekvivalence trestů z hlediska náhradního trestu odnětí svobody

Citelnost a postavení alternativních trestů by se měly odrážet i v tom, že za ně budou stanoveny odpovídající maxima náhradních trestů odnětí svobody²⁵¹ a že bude existovat vhodný poměr mezi jednotkou nevykonaného alternativního trestu a jedním dnem odnětí svobody (Morris, Tonry, 1990, s. 32, 80–81, 99–100). Maximální výměra náhradního trestu by měla odrážet hierarchii druhů trestů a poměr by měl reflektovat citelnost jednotky určitého druhu trestu vůči ostatním druhům trestů. Přestože nemáme podrobněji stanovenou hierarchii alternativních trestů, je možné, že právě náhradní tresty tuto hierarchii stanoví. Podíváme-li se na ně ale, tak současné poměry i maximální výměry naznačují, že náhradní tresty alternativních trestů

²⁵⁰ K § 52, s. 221, stejně i Šámal (2005).

²⁵¹ Resp. tresty odnětí svobody, na které mohou být alternativní tresty přeměněny (takto i dále).

nejdou nastaveny promyšleně s cílem reflektovat citelnost jednotlivých trestů a jejich hierarchii. Projevuje se to u všech tří hlavních alternativních trestů: Peněžitého trestu, obecně prospěšných prací i domácího vězení.

V případě **peněžitého trestu** se od roku 2020 jedna nezaplacená denní sazba počítá za dva dny odnětí svobody.²⁵² Tento přepočít je problematický již na první pohled. Pokud má peněžitý trest ve formě denních sazeb odčerpávat přebytečný příjem pachatele (přibližně třetinu příjmu, aby pachatel měl na základní výdaje, ale nikoliv příliš nad jejich rámeček), tak dva dny ve vězení mu odejmou minimálně dva takové přebytekové příjmy, přičemž mu navíc odejmou mnohé další svobody. Z hlediska citelnosti je tento poměr proto zjevně nepřiměřený. Na nepromyšlenost českého řešení ukazuje i to, že žádný evropský stát nemá přísnější přepočít než 1 : 1, ale mnohé státy jdou opačným směrem – např. jeden den náhradního trestu odnětí svobody v některých státech odpovídá dvěma či třem nezaplaceným denním sazbám (Drápal, 2018a).²⁵³ V německém kontextu denních sazeb, kterým se česká úprava z roku 2009 původně inspirovala, se používá přepočít 1 : 1, přičemž němečtí akademici (resp. alespoň ti píšící anglicky) podporují změnu na jeden den uvěznění odpovídající dvěma či třem nezaplaceným denním sazbám (Dünkel, 2019; Harrendorf, 2017), což ilustruje nekoncepčnost české úpravy.

Problematická je i maximální výměra náhradního trestu (oficiálně trestu odnětí svobody, na který může být peněžitý trest přeměněn), která u peněžitého trestu může být až čtyřletá. Toto opět činí Českou republiku bezkonkurenčně nejpřísnějším státem v Evropě (Drápal, 2018a).²⁵⁴ Je těžké si představit, že by dvouleté odnětí (přebytekového) příjmu pachatele bylo ekvivalentní čtyřletému odnětí svobody, nebo že by peněžitý trest byl výrazně přísnější než domácí vězení, jehož maximální náhradní trest je jeden rok. Takto koncipovaný peněžitý trest je tak možná spíše používán v případech, kdy by bylo na místě uložit trest propadnutí věci. Takový (nevyrčený) přístup však narušuje kohezi systému trestů a vede k nepřiměřeně přísným náhradním trestům odnětí svobody.

Možným řešením těchto problémů by bylo výrazné snížení výměry náhradního trestu odnětí svobody ze 4 např. na 1 rok a změnu převodního mechanismu z 1 : 2 na 2 : 1 či snížení počtu denních sazeb na 365 či méně. Nemusíme se přitom obávat, že bychom v takovém případě patřili k liberálním zemím s mírnou trestní politikou. I po takové změně bychom byli jedni z nejpřísnějších v Evropě. **Taková situace by mimo jiné mohla vést soudy k ukládání trestu propadnutí věci namísto peněžitých trestů.**

Pokud by se došlo k závěru, že trest propadnutí věci nelze častěji ukládat z důvodu problémů dokazovat, že se jedná o výnos z trestné činnosti, bylo by možné uvažovat o zavedení fixního peněžitého trestu zaměřeného speciálně na odčerpání

²⁵² Ustanovení § 69 odst. 2 tr. zákoníku.

²⁵³ Přitom jak iniciátoři předmetné novelizace (Nejvyšší soud a Nejvyšší státní zastupitelství), tak i předkladatel (Ministerstvo spravedlnosti) si této skutečnosti byly vědomy (byly na ni upozorněny).

²⁵⁴ Nejpřísnější je i z historického hlediska. Například náhradní trest za peněžitý trest dle trestního zákona z roku 1852 mohl být vyměřen maximálně v délce 6 měsíců za zločin, 6 týdnů za přečin a 2 týdnů za přestupek (Vanduchová, 2006).

takových neoprávněných zisků. Problém by však zůstal. Jak by se odůvodňovala výměra fixně stanoveného peněžitého trestu, pokud by nebylo možné prokázat, že se jednalo o výnos z trestné činnosti?

Méně problematickým, ale přesto do určité míry příliš přísným, se jeví přepoččet nevykonaných **obecně prospěšných prací** na náhradní trest odnětí svobody v poměru 1 hodina : 1 den odnětí svobody. Z pohledu ekvivalence jedna hodina obecně prospěšných prací rozhodně nemá podobný dopad na pachatele jako jeden den odnětí osobní svobody. Z hlediska zahraničních srovnání neexistuje komplexní zpracování této problematiky, uvedu tedy jen, že různé státy k tomuto přistupují odlišně. Například ve Slovinsku jeden den odnětí svobody odpovídá dvěma hodinám obecně prospěšných prací²⁵⁵, v Nizozemí dvěma či více.²⁵⁶ V naprosto extrémním případě ve státě Washington ve Spojených státech bylo považováno za ekvivalentní jednomu dni odnětí svobody 24 hodin obecně prospěšných prací s odůvodněním, že jeden den má 24 hodin. Takové pojetí však bylo kritizováno jako příliš extrémní (Tonry, Lynch, 1996). Bez detailnějšího promyšlení se neopovázím říct, zda by mělo dojít k reformě, případně v jakém poměru by měl být stanoven náhradní trest odnětí svobody. Poměr 2 hodiny : 1 den odnětí svobody by však měl být minimálně zvážen. Současná maximální délka náhradního trestu ve výměře 10 měsíců se jeví podobná náhradním trestům používaným v zahraničí, bylo by však možné jej zkrátit např. na maximálně 200 dnů (a odpovídajícím navýšit maximální počet hodin na 400).

Náhradní trest **domácího vězení** je nastaven velmi nevhodně. Do roku 2021 trestní zákoník stanovil, že „každý i jen započatý jeden den nevykonaného trestu domácího vězení se počítá za jeden den odnětí svobody“, přičemž bylo možné uložit domácí vězení ve výměře až dvou let.²⁵⁷ Od roku 2022 je však princip započítání vykonaného trestu extrémně zvláštní. Maximální délka náhradního trestu odnětí svobody může být stanovena až na jeden rok, ale k samotnému započítání v poměru 1 : 1 nedochází.²⁵⁸ Pokud pachatel vykonal polovinu uloženého trestu domácího vězení, tak soud jen zkrátí délku náhradního trestu odnětí svobody na polovinu.

Taková úprava má mnoho nedostatků. Zásadním principiálním nedostatkem je nastavení tvrdé hranice na polovinu uloženého trestu, přičemž obecně platí, že podobně tvrdě nastavené hranice vedou k nespravedlivým řešením (Kolber, 2015). To lze pěkně ilustrovat na dvou pachatelích, kterým bude uloženo domácí vězení ve výměře dvou let s náhradním trestem jednoho roku odnětí svobody. Oba zavdají příčinu k rozhodnutí o výkonu náhradního trestu odnětí svobody, jeden těsně před polovinou a druhý těsně po ní. Zatímco první půjde do vězení na jeden rok – a to, že

²⁵⁵ Ustanovení § 86 odst. 8 slovinského trestního zákona (verze platná k 3. 7. 2017).

²⁵⁶ Ustanovení § 22d odst. 3 nizozemského trestního zákona (verze účinná k 1. 10. 2012).

²⁵⁷ Ustanovení § 60 odst. 1 a § 61 tr. zákoníku ve znění účinném k 31. 12. 2021. Ještě problematičtější však bylo znění, které platilo necelé první dva roky účinnosti trestního zákoníku: V případě zmaření domácího vězení (nedodržení podmínek) byl i v poslední den stanovené výměry byl nařízen výkon celého náhradního trestu odnětí svobody (viz § 61 odst. 2 tr. zákoníku ve znění do 30. 11. 2011). Nijak se tak nerozlišovalo mezi pachatelem, který byl citelně potrestán výkonem domácího vězení a pachatelem, který reálně domácí vězení vůbec nevykonával.

²⁵⁸ Ustanovení § 61 odst. 1 tr. zákoníku ve znění účinném k 1. 1. 2022.

byl takřka rok života výrazně omezován, se nijak nepromítne do trestu, který bude vykonávat – druhý bude uvězněn jen na šest měsíců, byť byl omezen velmi podobně jako ten první. I za současné úpravy si ale lze představit ještě výrazně více nespravedlivou situaci. Polovina uloženého trestu domácího vězení se totiž nepočítá podle doby jeho výkonu, ale podle okamžiku zavdání příčiny k výkonu náhradního trestu.²⁵⁹ Lze si tedy jednoduše představit situaci, kdy pachatel spáchá trestnou činnost krátce po uložení domácího vězení, ale tato trestná činnost bude odsouzena až těsně před koncem vykonání trestu domácího vězení. Byť by takový pachatel vykonal i takřka celé dva roky domácího vězení, tato skutečnost nebude nijak zohledněna při nařízení náhradního trestu odnětí svobody.²⁶⁰

Zvláštní je pak i stanovení maximálního náhradního trestu odnětí svobody ve výměře jednoho roku, tedy přibližného poměru 2 dny domácího vězení : 1 den odnětí svobody. Problematické je zejména z hlediska porovnání tohoto poměru s poměry u ostatních alternativních trestů. Nevykonání čtyř dnů domácího vězení je v takovém případě ekvivalentní nezaplacení jedné denní sazby peněžitého trestu či dvěma hodinám obecně prospěšných prací. Nedokáží si představit jakékoliv odůvodnění, které by takto nastavené poměry obhajovalo. Zejména mělo-li by svojí citelností domácí vězení být ekvivalentní trestu odnětí svobody, nabízí se jako spravedlivý původní poměr 1 : 1. Vhodné stanovení tohoto poměru však nechávám bez definitivní odpovědi podobně jako u obecně prospěšných prací.

Nedostatky spojené s nevhodnou úpravou náhradního trestu domácího vězení jsou pravděpodobně způsobené tím, že novelizované ustanovení je výsledkem pozměňovacího návrhu dvou poslanců, který nebyl podroben dostatečně kritickému zvážení. Pro ilustraci vzniku podobných problémů je vhodné podívat se na to, jak k tomu došlo. V pozměňovacím návrhu se poslanci nezabývali detailně tím, jaký by měl být poměr mezi vykonaným domácím vězením a nařízeným náhradním trestem odnětí svobody, ale pouze konstatovali, že „výkon celého náhradního trestu v případech, kdy odsouzený selže např. v závěrečné fázi výkonu trestu domácího vězení, se jeví jako nepřiměřený, a proto se navrhuje, aby byl náhradní trest odnětí svobody snížen na polovinu, když k porušení podmínek dojde až po výkonu poloviny uloženého trestu domácího vězení“.²⁶¹ Odůvodnění pozměňovacího návrhu pak

²⁵⁹ Ustanovení § 61 odst. 2 tr. zákoníku ve znění od 1. 1. 2022. Možná až příliš teoretickým problémem je, že na rozdíl od podmíněného trestu odnětí svobody u domácího vězení neexistuje institut „fikce osvědčení se“, teoreticky lze nařídit výkon celého náhradního trestu domácího vězení i několik let po jeho plném vykonání. Je otázkou, zda by v takovém případě nezasáhl např. Ústavní soud.

²⁶⁰ Bylo by možné argumentovat, že např. z důvodu zahájeného trestního stíhání za nový trestný čin může soud přerušit výkon trestu odnětí svobody podle § 334d tr. řádu, čímž by byl zmírněn dopad výkonu domácího vězení. Otázkou však v takovém případě zůstává, kdy tak případně učinit: Při zahájení trestního stíhání, podání obžaloby či po vyhlášení nepravomocného odsuzujícího rozsudku? Pesimista by dodal, že soudce není nijak incentivizován, aby o přerušení rozhodoval, pouze by to pro něj znamenalo přidělování si práce, a proto to spíše dělat nebude.

²⁶¹ Pozměňovací návrh poslanců Heleny Válkové a Zdeňka Ondráčka, s. 8. dostupný v zápise z jednání Ústavněprávního výboru Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR č. 67 ze dne 9. 9. 2020, s. 62 dokumentu. Dostupný z: <https://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=138262>.

neobsahuje žádnou zmínku vzhledem k zkrácení náhradního trestu ze dvou let na jeden rok, a zvláště obsahuje zmínku o tom, že „může docházet k nežádoucím přeměnám na velice krátké tresty odnětí svobody“, aniž by se pak autoři zabývali tím, zda je žádoucí, aby docházelo k přeměnám na delší tresty odnětí svobody a zda by toto bylo v souladu se zásadou subsidiarity přísnější sankce. Nejspíše s cílem napravit nevyhovující dřívější situaci bylo přijato rychlé řešení, které ale bohužel nevede k výraznému zlepšení současného stavu. Bude tedy potřeba nově a komplexněji promyslet, jak vhodně upravit hmotněprávně i procesně rozhodování o domácím vězení v případě zavdání příčiny k výkonu náhradního trestu.

Je-li naším cílem racionální zpracovaná sankční politika, která nabízí soudům možnost uložit tresty, jejichž citelnost se postupně zvyšuje, je třeba detailněji rozpracovat princip ekvivalence dopadu trestů a nastavit pravidla a principy náhradních trestů odnětí svobody tak, aby odrážely takovou teorii. Pokud však tyto principy nejsou nastaveny zákonem, judikaturou Nejvyššího soudu²⁶² ani např. důvodovou zprávou k trestnímu zákoníku, resp. pokud jsou náhradní tresty stanoveny nepřiměřeně a nesystematicky, může to přispívat k neochotě soudů ukládat alternativní tresty a spíše využívat podmíněné tresty. Vzhledem k zásadní roli trestního zákoníku v otázce náhradních trestů odnětí svobody (např. jasně stanoveného převodního mechanismus u peněžitého trestu) si nedokáží představit, že by současnou problematickou otázkou bylo možné řešit např. doktrinálně či judikatorně.

Načrtnu proto alespoň **několik základních principů, na kterých by měla být vystavěna koncepce náhradních trestů:**

- Vykonání, byť menší části trestu by mělo vést k nařízení kratšího náhradního trestu odnětí svobody.
- Je třeba jasně stanovit poměry mezi nevykonanými tresty a náhradním trestem odnětí svobody, byť každý takový poměr je nevyhnutelně zjednodušuje (Morris, Tonry, 1990, s. 97–100). Velmi hrubým, a nikoliv detailně promyšleným návrhem by např. mohla být ekvivalence 1 dne náhradního trestu odnětí svobody ku 1–2denním sazbám, 1–2 hodinám obecně prospěšných prací a 1 dni domácího vězení.
- Maximální výměry náhradního trestu odnětí svobody by měly vyjadřovat hierarchii druhů trestů. Tímto by došlo k vyjádření preferencí zákonodárce z hlediska ekvivalence a hierarchie alternativních trestů, přičemž by byla zohledňovaná citelnost trestů, které by pachatele nakonec zasáhly.
- Je třeba zajistit výkon i malé části zbývajících trestu, např. posledních dní domácího vězení. V úvahu by přicházela možnost stanovit minimální délku náhradního trestu odnětí svobody např. na 14 dní.

Cílem by bylo nastavení, které by (i) naznačovalo, že peněžitý trest je považován za méně citelný než obecně prospěšné práce a že nejcitelnější je trest domácího vězení, (ii) přičemž by umožňovalo uložení těchto tří druhů trestů za méně závažné

²⁶² Který dlouhodobě odmítá rozhodovat o principech ukládání trestů (Drápal, 2018b).

trestné činy v ekvivalentní výměře v závislosti na poměrech pachatelů (např. zda vydělávají, mají kde bydlet apod.). Lze si tak např. představit systém, kdy by existoval poměr 1 den náhradního trestu odnětí svobody ku 2denním sazbám, 2 hodinám obecně prospěšných prací a 1 dni domácího vězení, přičemž maximální výměry by byly 300denních sazeb, 400 hodin obecně prospěšných prací a 1 rok domácího vězení.²⁶³

Na závěr této části ještě zmíním několik otázek souvisejících s náhradními tresty odnětí svobody. Tou první je **zohlednění citelnosti trestů a opatření během zkušební doby** zejména podmíněného trestu odnětí svobody. I běh zkušební doby podmíněného trestu odnětí svobody, zejména obsahuje-li omezení, povinnosti či dohled, může citelně omezovat životní standard pachatele. Krásným příkladem je nový § 82 odst. 2 tr. zákoníku umožňující stanovení povinnosti zdržovat se v určitém období v obydlí, a to až po dobu jednoho roku. Tyto citelné zásahy však nejsou zohledněny při nařízení výkonu trestu odnětí svobody, což může být problematické z hlediska zohlednění celkové citelnosti trestu při ukládání trestu. Vzhledem k nejasnosti délky trvání zkušební doby nelze dopředu říct, jak citelný bude zásah do života pachatele a nejde ji řádně zohlednit při ukládání trestů.²⁶⁴

Další otázkou je, zda umožnit **přeměny napříč alternativními tresty**. Tato možnost byla v České republice výrazně umožněna v roce 2012, ba dokonce byla upřednostňována,²⁶⁵ byť je otázkou, zda byla dostatečně promyšlena. Předmětná novela, která tuto možnost zdůraznila, byla výsledkem komplexního pozměňujícího návrhu a z parlamentních dokumentů není jasné, proč byla přijata. Je možné, že se tvůrci inspirovali německou úpravou, kdy významná část nezaplacených peněžitých trestů je přeměněna na obecně prospěšné práce. Zároveň je ale otázkou, zda při tom nezapomněli, že obecně prospěšné práce nelze v Německu uložit jako hlavní trest dospělým pachatelům (Dünkel, 2019) a že český trest obecně prospěšných prací je uložen těm pachatelům, kteří by nemuseli být ochotní či schopní zaplatit peněžitý trest, ale byli by ochotni vykonat obecně prospěšné práce. Při úvahách o těchto přeměnách je možné uvažovat o nabídnutí takové možnosti, ale její vyžadování je nejspíše nevhodné, protože příliš komplikuje práci soudce.²⁶⁶

²⁶³ Jedná se o ilustrační, do určité míry arbitrární, nastavení, které by si zasloužilo detailnější promyšlení.

²⁶⁴ V případě nového § 82 odst. 2 tr. zákoníku toto vůbec nebylo zohledněno. V pozměňovacím poslaneckém návrhu se naopak uvádí, že „se rozšíří škála alternativních sankcí, které bude možné pachateli uložit (zprůsnění podmínek podmíněného odsouzení), což umožní větší individualizaci trestních sankcí a efektivnější postih pachatelů“, ale návrh se nezamýšlí nad dopady na pachatele, viz Zápis z jednání Ústavněprávního výboru Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR č. 67 ze dne 9. 9. 2020, s. 62 dokumentu. Dostupný z: <https://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=138262>.

²⁶⁵ Viz § 344 odst. 3 tr. řádu ve znění po novele zákonem č. 390/2012 Sb. a hierarchické postavení postupů podle odst. 2 (přeměna peněžitého trestu v trest domácího vězení nebo v trest obecně prospěšných prací) a odst. 3 (nařízení výkonu náhradního trestu odnětí svobody).

²⁶⁶ Z tohoto důvodu byly také možnosti přeměn mezi alternativními tresty zrušeny, srov. Důvodová zpráva k zákonu č. 330/2020 Sb., s. 25. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=160778>.

6.4 Jak vytvořit funkční principiální systém trestů

Vytvořit funkční principiální systém trestů není jednoduchým úkolem. Vyžaduje úpravy na třech úrovních: Hmotněprávní, procesněprávní a realizační. Z hlediska principů ovládajících ukládání trestů je třeba jasně zformulovat hmotněprávní pravidla, která by odrážela teorii tak, aby vytvořila spravedlivý systém hmotněprávních pravidel. Následně je potřeba upravit procesní pravidla takovým způsobem, aby vedla (incentivizovala, ponoukala) soudce a státní zástupce k těm řešením, která jsou vhodná, resp. aby přinejmenším výrazně neznepríjemňovala a neprodlužovala realizaci těch vhodných opatření. Nakonec je třeba vylepšit realizační fázi trestů, aby soudci a státní zástupci vnímali tresty jako důvěryhodné a byli ochotni je ukládat (Morris, Tonry, 1990, s. 10–11). Tyto tři oblasti rozebírám níže, nejdříve tu hmotněprávní a následně společně procesněprávní a realizační. Nejedná se o komplexní zpracování návrhu funkčního systému trestů, protože některé problémy v této části jistě neidentifikuji a některá řešení nerozebírám dostatečně do detailu. Věřím však, že mnohé z rozebraných otázek jsou zásadní a navrhovaná řešení by mohla představovat základní strukturu funkčního systému trestů.

6.4.1 Systém trestů a hmotněprávní pravidla

Výše rozebraná teorie ohledně systému trestů, jejich hierarchie a překrývání (ekvivalence) trestů nás vede k potřebě jasněji definovat hierarchii trestů různých druhů a výměr a tomu stanovit odpovídající maxima a poměry mezi jednotlivými druhy trestů. Toto vyžaduje jednotnou škálu pro různé druhy trestů, otázkou však je, na čem by taková škála měla být založena. Jednou z možností je použít abstraktní stupnici s počtem bodů, dle kterých bude následně stanoven trest (Robinson, 1994; Schiff, 1997; Tak, 2001). Druhou možností je přepočítávat tresty na nepodmíněný trest odnětí svobody, jako trest univerzální, tedy v mnohém postupovat jako ve Finsku. Třetí možností je výslovně škálu nestanovit a pouze vyjádřit hierarchii trestů, resp. škálu naznačit maximálními náhradními tresty a poměry mezi alternativními tresty a náhradními tresty odnětí svobody.

Přepočítávání na trest odnětí svobody v kombinaci se stanovením hierarchie trestů mezi sebou mi přijde jako nejvhodnější řešení, protože se nejvíce blíží uvažování o ukládání trestů (na rozdíl od stanovení abstraktní stupnice). Představuji si to tak, že by soud při ukládání trestů ve výroku uvedl výši „potenciálního trestu odnětí svobody“, přičemž následně by uložil určitý druh trestu [pro širší diskusi tohoto konceptu viz podkapitola 8.3 (bod I) či Drápal (2023a)]. Lze si tak např. představit, že namísto odnětí svobody do 1 roku by bylo možné uložit domácí vězení a namísto odnětí svobody do 8 měsíců by bylo možné uložit obecně prospěšné práce. Peněžitý trest by bylo možné uložit tehdy, pokud by vzhledem k závažnosti

případu nebylo třeba uložit domácí vězení či obecně prospěšné práce, přičemž při nastavení maximálního počtu denních sazeb na 300 a poměru 2 nezaplacené denní sazby : 1 den náhradního trestu odnětí svobody by peněžitý trest byl situován zřejmě níže než oba tyto tresty.

Takové řešení se jednodušeji vyhýbá stanovování hranic (přečiny vs. zločiny, hranice alternativních trestů vs. hranice podmíněného trestu) pro uložení různých druhů trestů, které způsobovaly výše popsané problémy, když za zločin bylo možné ukládat jako hlavní trest jen trest odnětí svobody, ale nikoliv např. domácí vězení. Podobně toto řeší i otázku mimořádného snížení trestu odnětí svobody. Pokud by došlo k mimořádnému snížení trestu odnětí svobody pod určitou hranici, tak by bylo možné namísto trestu odnětí svobody uložit právě jiný druh trestu, klidně i peněžitý trest. Jedná se však o – do určité míry – systémový zásah do trestního zákoníku, který je založen na rozdělení trestných činů na přečiny a zločiny a na jejich odlišném trestání. Problémy identifikované výše ukazují, že současné nastavení, kdy je za zločiny možné jako hlavní trest ukládat jen trest odnětí svobody, ani neodpovídá hierarchii trestů, ani nenaplnuje princip individualizace trestu, protože neumožňuje významné části pachatelů uložit druh trestu, který by pro ně byl vhodnější než ten, který je jediný umožněn. Z tohoto důvodu mi systémová změna přijde jako opodstatněná.

Nelze ale opominout ani nevýhody systému založeného na přepočítávání trestů na nepodmíněný trest odnětí svobody. Prvním je, že takový systém může fungovat jen v systémech, které mají dobře nastavené a odpovídající promyšlené dolní hranice trestní sazby a uložení trestu odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby. Současné dolní hranice trestních sazeb jsou příliš přísné a bylo by pravděpodobně třeba některé snížit, jak zmiňoval i např. bývalý nejvyšší státní zástupce Pavel Zeman (2020). Bez toho by tato reforma mohla vést k výraznému zpřísnění ukládaných a vykonávaných trestů, což naznačilo třeba i ukládání obecně prospěšných prací za přečiny s dolní hranicí jednoho roku, které by za navržené situace nebylo možné uložit.

Zejména snaha nahradit některé podmíněné tresty jinými alternativními tresty by vyžadovala snížení dolních hranic trestní sazby. Zákonodárce si totiž již zvykl, že výkon velké části trestů odnětí svobody je podmíněně odložený a nebál se zvednout dolní hranice trestních sazeb. Toto je zřejmě v případě těžkého ublížení na zdraví, u kterého trestní zákoník z roku 2009 zvýšil trestní sazbu z 2–8 na 3–10 let, za současného navýšení možnosti podmíněně odkládat tresty odnětí svobody i bez dohledu.²⁶⁷ V letech 2014–2019 bylo podle § 145 odst. 1 tr. zákoníku²⁶⁸ odsouzeno 2 592 osob, z toho 1 254 k podmíněnému trestu. Celková výměra těchto podmíněných trestů dosahovala 3 539 let trestů odnětí svobody za šest let, tedy průměrně

²⁶⁷ Srov. § 222 odst. 1 trestního zákona a § 145 odst. 1 tr. zákoníku; důvodová zpráva k trestnímu zákoníku ohledně této otázky mlčí, podobně jako ohledně souvislosti mezi těmito změnami.

²⁶⁸ Buďto jako jediný trestný čin, případně pokud došlo k odsouzení za souběh či za několik trestných činů, pak byl tento trestný čin nejzávažnější.

590 let trestu odnětí svobody, jehož výkon byl podmíněně odložen, za rok.²⁶⁹ Jen těžko si lze představit, že pokud by nedošlo ke zvýšení hranice trestů odnětí svobody, jejichž výkon je možné podmíněně odkládat (ze 2 na 3 bez uložení dohledu), tak že by zákonodárce přistoupil ke zvýšení dolní hranice trestní sazby za těžké ublížení na zdraví. To by totiž znamenalo vybudovat jedno větší české vězení čistě pro tyto pachatele těžkého ublížení na zdraví. Nelze proto provést reformu pouze obecné části trestního zákoníku, ale bylo by třeba provést i reformu zvláštní části, zejména v oblasti trestních sazeb.

V ideálním případě by probíhalo stanovení dolních hranic a hranic pro ukládání jednotlivých trestů po analýze typových jednání v rámci jednotlivých trestných činů, které by posloužily pro stanovení referenčních trestů (Drápal, 2020a, 2021b). Po jejich stanovení by se upravovaly trestní sazby a hranice pro ukládání jednotlivých trestů takovým způsobem, aby reflektovaly jak seřazení trestných činů na škále dle závažnosti, tak aby za typizovaná jednání bylo možné ukládat vhodné alternativní tresty.

Druhou nevýhodou přístupu skrze potenciální trest odnětí svobody je, že navržený způsob určení, jaký nepodmíněný trest by byl případně uložen, je třeba činit zejména s přihlédnutím k závažnosti trestné činnosti, a nikoliv primárně na základě trestní minulosti pachatele. Vzhledem k výrazné roli, kterou trestní minulost v současné době v českém sankčním systému hraje (Košetka, 2023), by bylo potřeba určitým způsobem změnit způsob přemýšlení o tom, co rozhoduje o uložení trestu odnětí svobody konkrétní výměry [srov. Drápal (2023a) pro možnost, jak to udělat], což nebude jednoduché. Na druhou stranu v případě úspěchu by toto mohlo vést k zdůraznění principu vztahu přiměřenosti mezi závažností trestné činnosti a citelností uloženého trestu.

Třetí nevýhoda pramení z abstraktního stanovení výměry trestu odnětí svobody soudy, který nebude uložen. Soudy by tak mohly umožnit či znemožnit uložení určitých alternativních trestů tím, že by jako ekvivalentní označily nižší či vyšší výměry trestů odnětí svobody, než které by reálně uložily, pokud by pachatele uvěznily. Pravděpodobně se nejedná o nic nového v českém trestním systému. Ukládání trestů odnětí svobody ve výměře tří let zejména u zločinů, aby bylo možné jejich výkon podmíněně odložit, funguje na stejném principu. Pro zabránění podobné „manipulace“ s nepodmíněnými tresty odnětí svobody by bylo třeba vhodně vyžadovat splnění ostatních kritérií pro principiální systém ukládání trestů, tedy např. jasněji sledovaný postup uložení trestů, dostatečné odůvodňování trestů, detailnější dohled odvolacích soudů či např. i případné stanovení referenčních případů a trestů (Drápal, 2020a, 2021b, 2023a; Vanča, Drápal, 2023).

Čtvrtou nevýhodou může být, že použití trestu odnětí svobody jako základního jmenovatele pro ukládání trestů může svádět soudy k častějšímu ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody. Případně by tedy bylo třeba dát zároveň najevo,

²⁶⁹ Rok znamená ročník spisové značky, vzorek obsahuje i souhrnné a společné tresty. Jedná se o případy, ve kterých byl tento trestný čin nejzávažnější.

že trest odnětí svobody má být ukládán pouze v jasně vymezených případech (viz podkapitola 6.2), ale že přitom na něj mají být přepočítávány ostatní tresty.

Poslední nevýhodou pak je nutnost kvalitního fungování všech druhů trestů. Pokud dnes „nefunguje“ trest domácího vězení, tak se ukládají jiné alternativní tresty či podmíněné tresty, protože trestní zákoník dává soudcům široký výběr druhů trestů za přečin. V případě jasněji vyjádřené hierarchie by nemuselo být tak jednoduché „vynechat“ určitý druh trestů. Pokud by např. deset let řádně nefungovalo domácí vězení, tak by se jednalo o zásadní narušení, které by nešlo plně nahradit. Doufám však, že v současnosti je situace českého právního řádu a politiky taková, že by nemělo docházet k dlouhodobým výpadekům v případě konkrétního druhu trestu, byť např. situace ohledně elektronických náramků takto optimistický názor nepodporuje.

6.4.2 Podmíněné odsouzení, nikoliv podmíněný trest odnětí svobody

V předchozí sekci jsem naschvál opominul otázku podmíněného trestu odnětí svobody. Jsem přesvědčený, že trest spočívající ve varování má své místo v systému trestů, zejména může-li být doprovázen dalšími tresty či opatřeními, které mají za cíl napravit pachatele, napravit vztahy ve společnosti či ochránit společnost, a který zároveň může být doprovázen citelnými vedlejšími tresty (pro širší diskuzi viz kapitola 8). Z důvodů vyjádřených výše však nejsem přesvědčený, že by stačilo pouze vykalibrovat hranice vztahující se k podmíněnému trestu odnětí svobody a k uložení alternativních trestů (viz podkapitola 6.3.2). Buďto (i) by totiž postavení podmíněného trestu odpovídalo jeho citelnosti, což by ale znamenalo opustit koncepci, že se jedná pouze o modalitu trestu odnětí svobody a vedlo by buďto k nedůvěryhodnosti podmíněného trestu nebo nespravedlivě dlouhým uvězněním, nebo (ii) by postavení podmíněného trestu neodpovídalo jeho citelnosti, což by vedlo k vnímání podmíněného trestu jako nedostatečné reakce na závažný trestný čin.

Nejvhodnějším řešením této problematiky se mi jeví již zmíněný koncept podmíněného odsouzení, které ale není podmíněným trestem odnětí svobody (detailně rozebraný v kapitole 8). V jeho rámci je výslovně opouštěna koncepce podmíněného trestu odnětí svobody jako trestu odnětí svobody, a tím, že není stanoven „náhradní“ trest odnětí svobody (ten je pouze naznačen prostřednictvím potenciálního trestu odnětí svobody), se zbavujeme různých problémů spočívajících např. v ukládání delších podmíněných trestů než nepodmíněných s cílem zvýšit jejich citelnost, v nezohlednění citelnosti dopadů trestů v průběhu zkušební doby na pachatele či v přílišné kumulaci trestů. Další tresty a opatření ukládaná vedle podmíněného odsouzení pak reagují na závažnost trestné činnosti i na rizika a potřeby pachatele, přičemž jejich citelný zásah je následně zohledněn při nařízení výkonu trestu a finálním stanovením jeho délky.

Takto koncipované podmíněné odsouzení by z hlediska citelnosti mohlo reagovat na relativně širokou škálu případů mezi mírným peněžitým trestem a přísným domácím vězením, případně by mohlo být citelnější než domácí vězení (detailně toto rozebíráme v kapitole 8). Nemyslím si, že by to bylo něco, co by bylo v českém kontextu nezvyklé. Naopak, podíváme-li se na velmi široké použití podmíněného trestu odnětí svobody, tak je dnes tímto způsobem v mnohém využíván (srov. podkapitola 1.5). Navrhovaná podoba podmíněného odsouzení by umožnila naplnění toho, co akademici v podmíněném odsouzení dlouhodobě viděli, tedy prostředek k aktivní resocializaci pachatele (Vanduchová, 2006), což ale vyžaduje koncepční proměnu z podmíněného trestu odnětí svobody. Ten byl totiž při svém vzniku koncipován jako odstrašující prostředek zabráňující kriminogenním vlivům vězení, který neměl pachatele napravovat, přičemž si tuto zátěž s sebou nese dodnes (viz podkapitola 1.1).

Nakonec, pokud by někdo měl dojem, že navrhované podmíněné odsouzení je něčím koncepčně zásadně novým, stačí zaměřit pozornost na institut podmíněného upuštění od potrestání. Ten spočívá v neuložení trestu, ale v uložení trestu v případě neosvědčení se. Navrhovaný institut podmíněného odsouzení se nachází mezi podmíněným upuštěním od potrestání a podmíněným trestem odnětí svobody, který si bere ze dvou institutů to dobré a opouští to, co způsobuje problémy. Bylo by tak možné vedle podmíněného odsouzení ukládat další druhy trestů a stanovit délku případného trestu odnětí svobody, ale při neosvědčení se by soud ukládal trest s přihlédnutím k citelnosti dosud realizovaných opatření.

6.4.3 Ukládání trestů vedle sebe

Do této doby jsem se zaměřoval takřka výlučně na vztah jednoho trestu k spáchanému trestnému činu a nezabýval se otázkou, zda je vhodné ukládat různé tresty vedle sebe. Pro zjednodušení tuto diskuzi rozdělím na dvě oblasti: Ukládání hlavních trestů, tak jak byly představeny výše, vedle sebe, a ukládání ostatních (vedlejších) trestů vedle těch hlavních.²⁷⁰

Z teoretického hlediska by celková citelnost všech trestů měla odrážet závažnost trestné činnosti. **Je-li dostatečně reagovat jedním hlavním trestem, není na místě ukládat další hlavní tresty vedle něj.** Případné další hlavní tresty by totiž tuto citelnost nevhodně navyšovaly. Pravděpodobně by se však nemělo jednat o bezvýjimečné pravidlo. Jednou ze situací, kdy by bylo přijatelné uložit několik hlavních trestů vedle sebe, je ta, kdy by mohlo být na místě uložit určitý druh trestu, ale vzhledem k závažnosti trestné činnosti a nevhodnosti uložení přísnějšího druhu trestu by se vedle jednoho druhu hlavního trestu uložil další, méně citelný druh

²⁷⁰ Zde se zabývám materiálními úvahami, které tvoří základ pro ucelenou koncepci. Formální stanovení, které druhy trestů nemají být ukládány vedle sebe např. pro zbytečnou kumulaci či vzájemné rušení účinků (Dolenský, 1963) zde nerozebírám.

hlavního trestu. Lze si to představit např. tak, že vedle obecně prospěšných prací by se dále uložil peněžitý trest v situaci, kdy by jinak bylo na místě uložit domácí vězení, ale vzhledem k poměrům pachatele by to bylo nevhodné. Právě kombinace obecně prospěšných prací a peněžitého trestu by se mohla citelností přiblížit vyšší výměře domácímu vězení. Nejzřetelněji je kombinace hlavních trestů k dosažení přiměřené citelnosti zřejmá na institutu podmíněného odsouzení (nikoliv podmíněného trestu, viz podkapitola 6.4.2), vedle kterého by bylo možné ukládat se zvyšující se závažností buďto žádný další hlavní trest, peněžitý trest, obecně prospěšné práce či případně velmi krátký nepodmíněný trest odnětí svobody. Další výjimkou by mohla být snaha dosáhnout různých účelů různými druhy trestů, např. snaha potrestat pachatele, který získal či se snažil získat majetkový prospěch (srov. § 39 odst. 8 tr. zákoníku), která by mohla odůvodňovat např. uložení peněžitého trestu vedle jiných hlavních trestů za současného vyvážení celkové citelnosti všech trestů.

Jiné tresty než mnou označené jako hlavní, tedy v mém pojetí tresty vedlejší, lze ukládat vedle sebe v takovém množství, které je racionální, potřebné a přiměřené. Hlavním důvodem je, že plní primárně funkci inkapacitační, jejichž cílem je zejména zabránit další trestné činnosti tím, že pachatele určitým způsobem omezí. To se vztahuje na zákazy činnosti, pobytu, vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce a držení a chovu zvířat, vyhoštění či propadnutí věci nebo náhradní hodnoty²⁷¹. Funkci nápravnou a reparační pak plní primárně dohled (probační), případně různá přiměřená omezení a přiměřené povinnosti vypočtené v § 48 odst. 4 tr. zákoníku. **Primárním cílem vedlejších trestů tak není citelnost zásahu do života pachatele, ale jejich dopady do života pachatele jsou nezbytným, nikoliv chtěným, efektem.**²⁷² Proto není na místě jejich ukládání vedle sebe zásadně omezovat.

Citelnost dopadů vedlejších trestů a její zohlednění lze nejlépe rozebrat odděleně ve dvou situacích: Při uložení vedle navrhovaného podmíněného odsouzení (resp. probační, tedy zjednodušeně podmíněného odsouzení s dohledem) a při uložení vedle dalších hlavních trestů. V případě podmíněného odsouzení (ve smyslu rozebraném výše a v kapitole 8, nikoliv podmíněného trestu) by se jednalo o relativně jednoduché rozhodování. Rozhodoval-li by soud o tom, že se pachatel neosvědčil během zkušební doby, tak by mohl jednoduše zohlednit zásah jak hlavních trestů, tak zákazových, nápravných či reparačních trestů a opatření do života pachatele. Mohl by posoudit, po jak dlouhou dobu tyto tresty a opatření zasahovaly do života pachatele, přičemž následně by rozhodl o uložení jiného trestu, který by se svojí citelností rovnal původně plánovanému trestu odnětí svobody, od kterého by se odečetla citelnost vykonaných trestů a opatření.

Komplikovanější situace by nastala při uložení jiných hlavních trestů než podmíněného odsouzení. Zákazové tresty by měly být bezproblémové, jelikož jejichž

²⁷¹ Propadnutí věci a náhradní hodnoty pak plní i další účely jako zamezení tomu, aby pachatel ve výsledku profitoval z trestného činu.

²⁷² Výjimečně vedlejší tresty plní i symbolickou funkci, která obnáší i cíleně citelný zásah do cti pachatele, jedná se zejména o ztrátu čestných titulů nebo vyznamenání a ztrátu vojenské hodnosti.

citelnost lze zohlednit při uložení trestu, přičemž pachatel bude touto citelností plně zasažen. Bude-li se běh zákazových trestů přerušovat během případného výkonu trestu odnětí svobody, a to i toho náhradního, pak zohlednění jejich citelnosti při uložení trestů žádný problém nečiní [srov. např. přístup v Drápal (2023a)]. Problematičtější je však zohlednění citelnosti těch trestů, které mají funkci nápravnou či reparační, jelikož není jasné, zda budou vykonány, resp. jak vynutit jejich výkon. Tato problematika má dvě možná řešení – buďto by v takových případech bylo běžně ukládáno podmíněné odsouzení, nebo by měl existovat mechanismus, jak přimět odsouzeného např. podstoupit vybraný program či nahradit způsobenou škodu (není-li zadlužený)²⁷³ i pokud mu byly uloženy obecně prospěšné práce či domácí vězení, který by tyto otázky vyřešil. Kriminalizace nepodstoupení programu (případně stanovení náhradních trestů) se jeví jako jednoduché řešení, ale nejspíše správným není, protože vhodnějším by bylo případně použít právě podmíněného odsouzení. Obecnou snahou by však mělo být přimět pachatele k výkonu nápravných a reparačních trestů (resp. omezení či povinností). Pokud by tomu tak bylo, tak by bylo možné počítat s jejich plnou citelností již v okamžiku ukládání trestů. Tyto tresty by pak byly buďto vykonány – nebo by pachatel byl k jejich výkonu přinucen či by za jejich nevykonání byl přiměřeně potrestán.

6.4.4 Procesněprávní pravidla a realizace trestů

Praxe dlouhodobě teoretikům ukazuje, že nestačí vhodně nastavit principy pro ukládání trestů, ale že je zároveň potřeba umožnit soudům tresty ukládat jednoduše (či to alespoň příliš nekomplikovat) a tresty realizovat tak, aby se soudy mohly spolehnout, že budou řádně vykonané. Tato jednoduchost je zásadní, protože pokud výzkumy naznačují, že soudci jsou ochotni část pachatelů neuvěznit výměnou za rozhodnutí trestním příkazem (Drápal, 2017b; Ščerba, 2013), budou pravděpodobně ochotni preferovat ty alternativní tresty, které jsou jednodušší na uložení, a to případně i mělo-li by se jednat o méně (možná i více) citelný trest. Postupně proto diskutují různé otázky vztahující se k jednotlivým trestům, zdůrazňují ale, že se jedná o neúplný výběr problémů, který je založený na provedených výzkumech.²⁷⁴

Nedostatky úpravy týkající se **peněžitých trestů** byly popsány jinde (Drápal, 2016, 2017a, 2018a, 2019a; Šámal, 2021), proto je zde jen krátce zopakují. Výchozím problémem je, že soudy nepřejaly způsob výpočtu dle denních sazeb spočívající ve stanovení počtu denních sazeb dle závažnosti trestné činnosti a výše jedné denní sazby dle majetkových poměrů pachatele (zejména příjmu), jejichž vynásobením docházíme k výši peněžitého trestu. Důvodem pro to může být nesouhlas s touto koncepcí, ale i neexistence jednoduchého přístupu k alespoň do určité míry spolehlivým informacím o majetkových poměrech pachatele a vysvětlení, jak měly

²⁷³ Zde i dále je myšlena způsobená škoda i nemajetková újma.

²⁷⁴ Detailně alternativní tresty rozebírá zejména Ščerba (2014).

být zohledněny²⁷⁵. Bez informací o majetkových poměrech pachatele koncepce denních sazeb padá jako domeček z karet.

I pokud jsou potřebné údaje k dispozici, tak následně je třeba soudům jasněji sdělit, jak by měly na základě majetkových poměrů vypočítat výši jedné denní sazby. Vychází-li se z denního čistého příjmu, mělo by dojít k odejmutí tzv. přebytkového příjmu, který by mohl být velmi zhruba vyjádřen např. jako jedna třetina příjmu. Pokud by výše jedné denní sazby měla být vypočítána jinak, mělo by být řečeno, jak by soud měl zohlednit příjmy rodinných členů, dluhy či vyživované osoby. Na tyto otázky musí existovat jednoduchá odpověď. Zdůrazňuji, že odpověď má být jednoduchá. Má-li se peněžitý trest stát tím základním trestem, který je ukládán nejčastěji za bagatelní trestnou činnost – o což úspěšně usiluje např. Nejvyšší soud či Nejvyšší státní zastupitelství (Drápal, 2021c; Ščerba, Vicherek, 2022) – tak musí být možné jej jednoduše spravedlivě (princiálně) uložit ve velkém množství případů. Nelze vyžadovat přísnou individualizaci trestu u velmi často ukládaného nejméně citelného trestu, který naopak musí být uložitelný až do určité míry šablonovitě.

Aby soudy důvěřovaly, že peněžitý trest bude skutečně postihovat pachatele – tedy bude naplňovat zásadu personalit sankce – je třeba učinit opatření, aby peněžitý trest za pachatele nemohl zaplatit někdo jiný. Vzhledem k povaze peněžitého trestu je toto komplikované, přičemž nemožnost zajistit výkon trestu pouze pachatelem může být jedním z důvodů, proč je peněžitý trest méně používán jako hlavní trest (citelnost nepocítí pachatel, ale někdo jiný). Se zajímavým řešením tohoto problému přichází Ivó Coca-Vila z Max Planck Institutu ve Freiburgu, který tvrdí, že akceptace peněžitého trestu jako dostatečného trestu záleží právě na naší schopnosti zajistit, aby peněžitý trest zasáhl pachatele a aby jej pachatel uhradil (Coca-Vila, 2022). Z tohoto důvodu navrhuje zvážit možnost kriminalizovat případné placení peněžitého trestu jinými osobami za pachatele, které přirovnává např. k umožnění útěků odsouzených z výkonu trestu odnětí svobody či k odpracování obecně prospěšných prací za pachatele jinou osobou. Jakkoliv je vyjádření této ideje zajímavé, dokazování úhrady peněžitého trestu za jiného by bylo velmi náročné a je otázkou, zda je vhodné kriminalizovat nová jednání, která nemusí být nutně kriminalizována. Na druhou stranu i omezená aplikace pravidla, že peněžitý trest má uhradit jen pachatel, by mohla vést k širšímu použití peněžitého trestu jako hlavního trestu.

V případě trestu **obecně prospěšných prací** jsou výzkumníky zmiňovány spíše problémy s jejich výkonem než problémy s jejich ukládáním. Soudy obecně nemají výhrady ke zprávám probačních úředníků, které slouží jako podklad pro uložení trestu obecně prospěšných prací (či domácího vězení). Jako problematické je spíše vnímáno nedostatečné využití těchto zpráv soudy nebo uložení určitých druhů trestů

²⁷⁵ Tato problematika by vyžadovala samostatný článek, který by měl navrhnout, jak v praxi nastavit získávání základních podkladových materiálů, a jak na jedné straně posuzovat příjmy „potenciálně neprůkazně bohatých pachatelů“, tedy např. příjmy společností provázaných s pachatelem, příjmy jdoucí skrze rodinu či mimo rodinu, tak na druhé straně diskutoval některé základní aspekty majetkových poměrů velmi chudých osob, které nemusí být zřejmě soudcům, kteří se nemusí detailně orientovat v této problematice, se kterou se v osobním životě setkávají jen zřídka.

bez vyžádání si těchto zpráv, byť se jedná o zákonnou povinnost soudu (Rozum et al., 2020, s. 180–182). V oblasti výkonu obecně prospěšných prací byly identifikované problémy spojené s nedostatkem míst výkonu trestu obecně prospěšných prací, způsobené částečně vysokou administrativní zátěží, nedostatkem kontrolujícího personálu, nejasně upravených otázek bezpečnosti práce či obavy z odsouzených, a to ať již z důvodu jejich nespolehlivosti, možné agresivity nebo recidivy. V některých případech se pak možní poskytovatelé obávali i toho, jak by nahlíželo okolí na skutečnost, že u nich pracují odsouzení. Podobné špatné zkušenosti uváděli jak ti, kteří se nechtěli stát poskytovateli obecně prospěšných prací, tak ti, kteří jimi jsou (Firstová, 2021). Zvláštní kategorii problémů pak představovaly pokusy o korupci ze strany odsouzených spočívající ve snaze o formální uznání výkonu prací, které však odsouzení nevykonali (Firstová, Zámek, 2021). Z hlediska výkonu trestu lze poukázat i na problematiku udržení si zaměstnání a současného výkonu delších obecně prospěšných prací, která vyžaduje dobrou dostupnost obecně prospěšných prací, které lze plnit v různá období v průběhu týdne v závislosti na pracovní době odsouzeného. Tyto poznatky naznačují, že v případě obecně prospěšných prací se spíše jedná o potřebu vylepšování většího množství jednotlivostí než o existenci významného systémového problému.

Neschopnost České republiky zřídit funkční systém elektronického monitoringu není třeba blíže přibližovat ani laickému čtenáři. Jen těžko lze očekávat, že bez něj či bez zřejmě funkční kontroly ze strany Probační a mediační služby budou soudy ukládat tresty **domácího vězení**. Fáze realizace je zde zmiňována na prvním místě, protože je zásadním problémem vedoucím k nevyužívání trestu domácího vězení. Zároveň by ale nemělo být zapomenuto na procesní stránku, která by měla umožňovat jednoduše a principiálně nařídit výkon náhradního trestu odnětí svobody. Tato otázka je dlouhodobě problematická. Do konce roku 2021 tak nebylo jasné, jaká část vykonaného trestu domácího vězení se má započítat, resp. do jakého okamžiku, takže soudcem působícím též v akademické sféře byla tato přeměna nazvána jako „věc v praxi skoro nemožná“ (Vicherek, 2015). Řešení tohoto problému, které zvolil zákonodárce, není vhodné (viz podkapitola 6.3.5). Je proto třeba hledat třetí řešení, jak umožnit nařízení náhradního trestu odnětí svobody tak, aby soudce měl jistotu, že v případě nedodržování stanoveného režimu, byť ke konci výkonu domácího vězení, půjde jednodušeji nařídit výkon trestu náhradního.

Nakonec, pokud by se zvažovalo ukládání (velmi) krátkých nepodmíněných **trestů odnětí svobody** – ať již recidivistům, namísto výrazně delších podmíněných trestů či jako součást podmíněného odsouzení – bylo by třeba tomu přizpůsobit podmínky jeho výkonu. V současné době Vězeňská služba ČR nepočítá s odsouzenými vykonávajícími velmi krátké tresty odnětí svobody a nepřizpůsobuje tomu běžně např. analýzu odsouzeného. Podobně i síť menšího množství větších věznic – např. na rozdíl od velmi široké sítě prvorepublikových okresních věznic – nepřeje výkonu většího množství (velmi) krátkých trestů odnětí svobody v blízkosti bydliště pachatele.

6.4.5 Úskok stranou: Podmíněné propuštění a podmíněné upuštění od dalších trestů

Pokud by došlo k výše rozebraným změnám, bylo by možné učinit důvěryhodnějším i samotný (nepodmíněný) trest odnětí svobody. Jeho důvěryhodnost – i ekvivalenci trestů odnětí svobody z hlediska vykonaného trestu s ostatními druhy trestů – snižuje velmi brzká možnost podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Je-li pachatel propuštěn z trestu odnětí svobody po uplynutí jedné třetiny (či výjimečně dokonce dříve) a vede-li dále řádný život, velmi výrazně to snižuje citelnost trestu, což může jednoduše incentivizovat soudy, aby ukládaly delší tresty odnětí svobody – „vždyť stejně půjdou domů po třetině nebo po polovině, tak alespoň vykonají odpovídající část“ nebo „po třetině a polovině jim bude nabídnuta další šance“.²⁷⁶ Podobně ani důvěra veřejnosti ve spravedlivý trest není naplněna a může vzrůstat nelibost se zacházením (a neupřímností) ze strany státu.²⁷⁷

Pro dosažení vyšší důvěryhodnosti trestu odnětí svobody a jasnější představy o citelnosti trestu odnětí svobody při uložení by bylo třeba opustit myšlenku, že podmíněné propuštění má primárně sloužit ke snížení vězeňské populace.²⁷⁸ Pokud by došlo ke snížení trestních sazeb, k nižší kumulaci trestů odnětí svobody a k neukládání zbytečně dlouhých trestů odnětí svobody, bylo by možné nastavit pravidla pro podmíněné propuštění tak, aby výkon trestu odnětí svobody více odpovídal uloženým výměrám. To však neznamená, že by možnost podmíněného propuštění měla být zrušena, podmínky pro ni by však měly být jasněji zapracovány do systému trestů. Možností, jak v tomto smyslu upravit podmíněné propuštění je mnoho. Po švédském vzoru lze např. přemýšlet o poloautomatickém podmíněném propuštění po dvou třetinách trestu, pro jehož neaktivaci by stát musel vznést argumenty proti podmíněnému propuštění každých maximálně 180 dní²⁷⁹, o možnosti nahradit část výkonu trestu odnětí svobody v uzavřených věznicích jeho výkonem v otevřených věznicích či probačních domech, případně elektronickým monitoringem. O vhodnosti těchto či jiných řešení je třeba diskutovat (u poloautomatického podmíněného

²⁷⁶ Takový přístup však nereflktuje např. to, že se mohou zpřísnit podmínky pro rozhodování o podmíněném propuštění či že názory soudů na to, zda a proč jsou naplněny podmínky pro podmíněné propuštění, se mohou výrazně lišit.

²⁷⁷ Takový názor vyjadřuje např. Dalibor Šelleng (2021), byť ve svém příspěvku pomíjí aspekty, které vedly k současnému stavu (vysoké trestní sazby, kumulace trestů atd.) a nereflktuje judikaturu Ústavního soudu k možnosti a povinnosti podmíněně propustit odsouzeného při splnění zákonných kritérií, srov. nálezy Ústavního soudu ze dne 28. 11. 2018, sp. zn. II. ÚS 482/18 (N 195/91 SbNU 411), bod 12, citovaný následně v nálezu Ústavního soudu ze dne 18. 6. 2019, sp. zn. II. ÚS 810/18 (N 116/94 SbNU 384), bod 16 či v nálezu ze dne 31. 8. 2021, sp. zn. III. ÚS 1711/21, bod 15 nebo v nálezu ze dne 14. 9. 2021, sp. zn. III. ÚS 1873/21, bod 18.

²⁷⁸ Což bylo přesvědčení odůvodňující proběhlé změny, viz např. důvodová zpráva k novele zákona č. 390/2012 Sb., která snížila vyžadovanou část trestu odnětí svobody na třetinu z poloviny; důvod umožnění propuštění i před výkonem vyžadované části trestu odnětí svobody trestním zákoníkem není z parlamentních dokumentů jednoduše rozpoznatelný.

²⁷⁹ Kapitola 26, § 6 až 7 švédského trestního zákoníku.

propuštění by bylo např. na místě vznést protiargument, že s tímto budou soudci o to více kalkulovat při výměře trestu, proto by bylo třeba soudcům tyto změny představit a diskutovat s nimi), ale dnešní stav, kdy se podmíněně propouští odsouzení po výkonu menší doby uloženého trestu, se nejeví jako vhodná možnost v systému trestů, který by měl být založen na ekvivalenci citelnosti trestů. Podobnými principy by se pak mělo řídit i rozhodování o podmíněném upuštění od dalších trestů.

6.5 Shrnutí: Základní principy pro dobrý systém trestů

Funkční systém trestů vyžaduje jasnější stanovení hierarchie trestů a vyjádření jejich ekvivalence, což musí pramenit z promyšlené teorie, být jasněji prováděno zákony a realizováno soudy a (zejména) Probační a mediační službou. Napříč touto kapitolou ukazují, že současné nastavení systému trestů není dostatečně propracované a vede k časté nemožnosti konzistentně ukládat tresty, které reagují svojí citelností na závažnost trestné činnosti. Proto naznačují cesty, kterými bychom se mohli dát, abychom zlepšili současnou situaci, aniž bych si však činil nárok na to, že tato kapitola předkládá jasný návrh nového systému trestů. Spíše ilustruje, jak by jednotlivá řešení mohla vypadat. Vzhledem k délce a složitosti kapitoly na její úplný závěr krátce shrnují její hlavní myšlenky a závěry:

1. Ekvivalence trestů z hlediska citelnosti: Tresty odlišných druhů jsou srovnatelné z hlediska jejich citelnosti v závislosti na jejich výměře. Za naprostou většinu trestných činů lze uložit několik různých druhů trestů odlišných výměr.
2. Citelnost vyjadřují zejména hlavní tresty: Trest odnětí svobody, domácí vězení, obecně prospěšné práce a peněžitý trest. Ostatní, vedlejší, tresty mohou být citelné, ale není to jejich účel. Vedlejší tresty slouží k reakci na rizika a potřeby pachatele.
3. Hierarchie trestů: Mělo by být jasněji vyjádřeno, které tresty jsou vhodné pro případy obecně definované závažnosti. Pro tyto účely by mohla být vytvořena jednotná škála citelnosti trestu (např. za použití nepodmíněného trestu odnětí svobody jako referenčního), která by sloužila k posouzení možnosti ukládat jednotlivé druhy trestů a pomáhala by se stanovením jejich výměry.
4. Hranice alternativních trestů a podmíněného trestu odnětí svobody: Nemělo by být možné ukládat alternativní tresty pouze za přečiny, jelikož taková situace vede k nevhodnému ukládání podmíněných trestů za zločiny.
5. Ukládání trestů pod dolní hranici trestní sazby: Alternativní tresty by mělo být možné uložit i při postupu podle § 58 tr. zákoníku.
6. Náhradní tresty odnětí svobody: Poměry mezi jednotkami náhradních trestů a dny náhradního trestu odnětí svobody by měly vyjadřovat citelnost jednotlivých alternativních trestů. Maximální výměra náhradního trestu odnětí svobody by měla odpovídat hierarchii druhů trestů dle jejich obecné citelnosti.

7. Podmíněné odsouzení: Současné nastavení podmíněného trestu je nevhodné z důvodů nemožnosti zohlednit citelnost výkonu opatření v průběhu zkušební doby při nařízení a nízké citelnosti při uložení a vysoké citelnosti při nařízení. Proměna podmíněného trestu odnětí svobody na podmíněné odsouzení švédského typu by tomuto zamezila.
8. Proces a realizace trestů: Tresty musí být jednoduše uložitelné, musí o nich být možné jednoduše rozhodovat a musí být vhodně realizované, aby jim soudy důvěřovaly. Z tohoto hlediska jsou nejproblématictější tresty domácího vězení a peněžitý trest.

Napříč kapitolou ukazují, že dosud (dostatečně) neřešená otázka citelnosti trestů různých druhů a výměr a jejich současná neekvivalence z hlediska citelnosti je zásadním systémovým problémem dnešní sankční politiky. Při zvažování případné novelizace by tak k tomuto problému mělo být přistupováno – není vhodné uvažovat o novelizaci jako o pouhé novelizační reformě, ale jako o rekodifikační reformě (Kratochvíl, 2021). Myslím, že Česká republika je v situaci podobné té, ve které bylo Švédsko na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let, kdy si bylo vědomo nepracovitosti svého systému trestů. Přistoupilo proto k vytvoření komise, která se šest let scházela jen k otázce sankcionování, vypracovala několik rozsáhlých publikací a její závěry vedly k výraznému rozpracování švédského trestního zákoníku z hlediska ukládání trestů.²⁸⁰ Vzhledem k možnostem inspirovat se ze států, které podobným procesem prošly, vzhledem k výraznému rozvoji vědeckých poznatků souvisejících s ukládáním trestů a vzhledem k širší dostupnosti dat by tento proces mohl trvat (teoreticky) kratší dobu než šest let, byť by jistě několik let zabral. Bez výrazné systémové změny a bez podstatných investic do systému trestní justice se však náš systém trestů nezlepší. Případná reforma by pak měla být komplexní. Jednotlivé změny, které by nebyly doprovázeny dalšími změnami, se kterými jsou provázané (zejména snížením dolních hranic trestních sazeb), by totiž mohly vést k nespravedlivému, zejména příliš přísnému, výsledku.

²⁸⁰ Tyto reformy byly několikrát popsány v odborné literatuře (Jareborg, 1994, 1995; Von Hirsch, 1987) a některé myšlenky byly představeny i v této kapitole.

7 EFEKTIVITA PODMÍNĚNÉHO TRESTU (ANEB NEODRAZUJE PACHATELE OD DALŠÍ TRESTNÉ ČINNOSTI)²⁸¹

Přese všechny identifikované nedostatky podmíněnému trestu odnětí svobody zůstává jeden trumf v rukávu – má odrazovat odsouzeného od další trestné činnosti. Jako Damoklův meč visí nad odsouzeným a tím ho nutí k vedení řádného života. Pokud podmíněný trest skutečně odrazuje odsouzené od páčání další trestné činnosti, bylo by možné uvažovat o ignorování ostatních nedostatků, resp. bychom se mohli pokusit záplatovat ty největší nedostatky. Ne pro všechny by tento přístup byl přesvědčivý. Ti, kteří zdůrazňují princip proporcionality (přiměřenost citelnosti trestů k závažnosti trestné činnosti), ke kterému se přiznal i český Ústavní soud,²⁸² by současnou úpravu vnímali jako problematickou, i pokud by podmíněné tresty výrazně odrazovaly odsouzené od recidivy – pro ně jsou dostatečné problémy identifikované v předcházejících kapitolách. Tato krátká kapitola je tak zaměřena na ty, kteří věří v efektivitu odrazujícího vlivu podmíněného trestu odnětí svobody, v důsledku čehož jsou ochotni akceptovat jiné nedostatky tohoto trestu.

Zda hrozba podmíněným trestem odnětí svobody odrazuje odsouzené od páčání další trestné činnosti není otázkou teoretickou ani doktrinální. Nemusíme vyvíjet složité teorie či se dohadovat o tom, co znamená přiměřenost či jak měřit citelnost trestu: Můžeme vyhodnotit chování odsouzených a změřit jejich reakce na hrozbu podmíněným trestem. V této kapitole představuji první výsledky takových výzkumů. Nejdříve diskutuji způsob, jakým lze měřit efektivitu hrozby trestem, poté použítá data a výsledky a nakonec rozebírám, co tyto výsledky znamenají pro možnou reformu podmíněného trestu odnětí svobody.

7.1 Jak lze měřit efektivitu Damoklova meče visícího nad odsouzenými

Jednodušeji se řekne, že máme změřit reakci odsouzených na hrozbu trestem, než se to udělá. Základním problémem je, že abychom dokázali popsat, zda je hrozba trestem efektivní, tak potřebujeme nalézt situaci, ve které jsou dvě stejné skupiny,

²⁸¹ Tato kapitola je výsledkem projektu „Suspended sentences OP JAK MSCA“, č. 22_010/0002027-01, řešeného na Ústavu státu a práva Akademie věd ČR.

²⁸² Nález Ústavního soudu ze dne 11. 6. 2014, sp. zn. I. ÚS 4503/12 (N 119/73 SbNU 827), bod 26.

příčemž existence hrozby trestem právě v jedné z nich je to jediné, co je odlišuje. Toto je podstata experimentu, na kterém je postavena např. moderní medicína či obecněji rozhodnutí činěná na základě důkazů (*evidence-based policies*). Nemůžeme tak jednoduše porovnávat např. recidivu odsouzených, kterým byl uložen podmíněný a nepodmíněný trest odnětí svobody – tyto skupiny odsouzených se budou v průměru odlišovat třeba v závažnosti spáchané trestné činnosti nebo trestní minulosti (to je způsobeno tím, že nepodmíněný trest odnětí svobody je ukládán jiným osobám než podmíněný trest). Pokud bychom porovnávali recidivu odsouzených, kterým byl uložen nepodmíněný a podmíněný trest odnětí svobody, tak bychom nevěděli, zda je odlišná míra recidivy způsobená spíše rozdíly v osobách odsouzených nebo druhem uloženého trestu. Pokud chceme analyzovat mechanismus podmíněného trestu odnětí svobody spočívající v hrozbě trestem, potřebujeme tuto hrozbu tedy izolovat od všech ostatních vlivů, v důsledku čehož identifikujeme dvě skupiny, které jsou ve všem shodné – až na hrozbu trestem.

Toho můžeme dosáhnout, pokud se podíváme na jednání odsouzených okolo konce zkušební doby podmíněného trestu. Spáchá-li odsouzený další trestný čin těsně – i jeden den – před koncem této zkušební doby, pak mu hrozí nařízení výkonu celého trestu odnětí svobody, vedle kterého mu soud uloží nový trest (byť ke komplikacím s tímto viz kapitola 3). Spáchá-li jej však den po konci této zkušební doby, bude mu uložen již „pouze“ nový trest. Hrozba trestem tak výrazně poklesne v přesně poznatelnou půlnoc. Toho můžeme využít a spočítat, nakolik odsouzení páchají trestnou činnost těsně před a těsně po konci zkušební doby. Tyto skupiny odsouzených by měly být ve všech ohledech totožní, resp. extrémně podobní, právě s výjimkou toho, zda nad nimi visí Damoklův meč či nikoliv. Hrozba trestem je to jediné, co se mění okolo konce zkušební doby; uplynutím zkušební doby nedochází k zahlázení odsouzení (což by mohlo mít vliv na zaměstnatelnost) ani k jiným změnám, pouze k snížení hrozby.

Využívání podobných náhlých změn pro vyhodnocení efektivity určitého jevu je dnes standardem ve společenských vědách. Chceme-li vyhodnotit dopady pokuty za rychlou jízdu, které se např. v Říčanech ukládaly za jízdu nad 60 km/h, tak porovnáme ty, kteří řídili rychlostí 59,9 km/h, s těmi, kteří jeli rychlostí 60,1 km/h. Řidič není schopen ovlivnit, zda jede velmi těsně nad limitem či velmi těsně pod limitem, a proto jsou tyto skupiny takřka totožné vyjma uložené pokuty, jejíž efektivitu můžeme sledovat porovnáním chování řidičů pod a nad hranicí po uložení pokuty těm nad hranicí [pokuta za rychlé řízení výrazně snižuje pravděpodobnost rychlé jízdy v budoucnosti (Dušek, Traxler, 2022)]. Tato metoda se nazývá regresní diskontinuita (*regression discontinuity*) a je běžným arsenálem současných společenských vědců. Jedním z jejich předpokladů však je, že daná osoba nesmí být schopna ovlivnit, zda se ocitne v jedné či druhé skupině. V tom je konec zkušební doby odlišný: Odsouzený je schopen ovlivnit, zda spáchá trestnou činnost těsně před, těsně po, jindy či vůbec – a jeho rozhodnutí nás přesně zajímá. Pro takové případy se používá metoda podobná regresní diskontinuitě, kterou zajímá chování osob, kteří ví, že k určité změně došlo, a analyzuje, zda na tuto změnu reagují. Ta se

nazývá *density discontinuity* (Cattaneo et al., 2018; Cattaneo, Titiunik, 2022; Jales, Yu, 2017; Lee, McCrary, 2017) a běžně se používá např. při analýze vlivu odrazení možných pachatelů při dosažení dospělosti přísnějšími zákony vztahujícími se právě na dospělé (Castro, Tirso, 2023; Lee, McCrary, 2017; Montolio, Oliveira, 2023).

Tato metoda je tak perfektní pro vyhodnocení efektivity hrozby trestem na konci zkušební doby podmíněného trestu. Pokud pachatelé reagují na hrozbu trestem, pak bychom očekávali, že před koncem zkušební doby budou páchat méně – a po konci zkušební doby budou páchat více. Odstranění Damoklova meče tak povede k náhlému navýšení trestné činnosti. Tuto teorii na následujících stránkách testuji.

7.2 Data a kontext: Slovensko

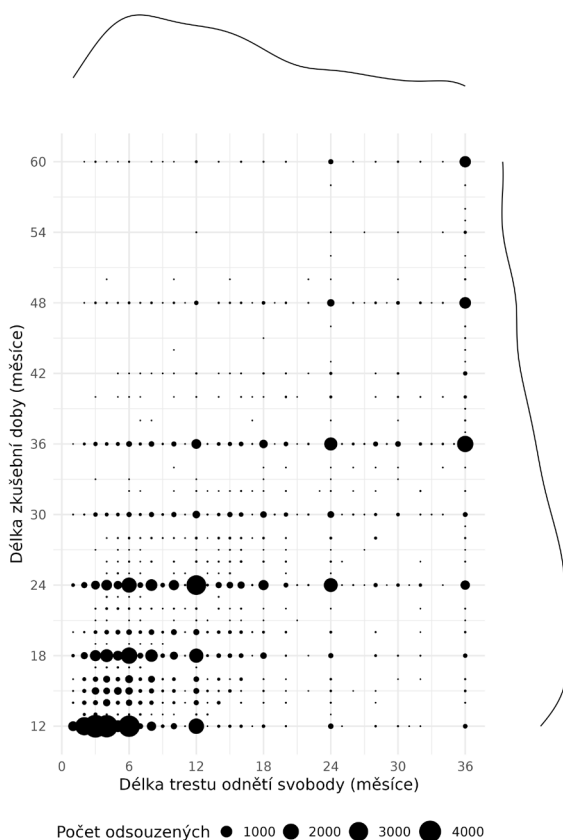
V ideálním případě bychom reakci pachatelů chtěli měřit v České republice. Je to něco na čem pracuji – a je možné, že v době vydání této knihy již bude zveřejněná pracovní verze článku (*working paper*) obsahující výsledky pracující s českými daty – ale z důvodu dlouhého procesu poskytování dat pracuji s daty z jiného, nám velmi blízkého, státu, Slovenska. Podmíněný trest na Slovensku je velmi podobný tomu v České republice, tedy všechny základní aspekty podmíněného trestu odnětí svobody jsou nastaveny buďto stejně jako v České republice nebo jejich odlišnosti nejsou zásadní pro posouzení efektivity hrozby trestem. Podmíněný trest odnětí svobody je podobně jako v České republice nejukládanějším trestem, který je uložen více než polovině pachatelů, přičemž nejčastěji jsou ukládané kratší tresty odnětí svobody (do 12 měsíců) a zkušební doba je také spíše kratší (do dvou let), což ukazuje Graf č. 22.

Pro analýzu využívám slovenských statistických listů trestních, které prošly důkladnou reformou v roce 2017 (Terkanič, Gálisová, 2021). Statistické listy trestní za roky 2018–2022 obsahují záznamy o 102 221 obviněných a trestných činech, za které byli odsouzeni²⁸³, přičemž jsem nejdříve odstranil ty, kteří nebyli odsouzeni (4 904 odsouzených) a mladistvé (3 747). Dále jsem odstranil 62 167 odsouzení, protože odsouzeným byl uložený jiný druh trestu než podmíněný trest nebo jim byl vedle podmíněného trestu uložen jiný trest nebo opatření (důvodem je izolace čistého efektu hrozby trestem), 1 137 odsouzení, kterými bylo uloženo ochranné opatření, 5 432 kvůli chybějícímu údaji o zkušební době a 10 255 odsouzení, u kterých zkušební doba podmíněného trestu neskončila před koncem roku 2021 (poskytují tak alespoň jeden rok pro spáchání, zjištění a odsouzení jednání). Z důvodu zjistit skutečnou recidivu (nejen to, že došlo k novému odsouzení po předchozím odsouzení, jelikož skutek nově souzen se mohl stát před dřívějším odsouzením) jsem dále

²⁸³ Překvapivě však neobsahují délku zkušební doby. Ty byly proto zjištěny z fulltextových rozsudků zveřejněných na webu Ministerstva spravedlnosti Slovenské republiky. Tímto se podařilo zjistit zkušební dobu pro 82,9 % uložených podmíněných trestů.

odstraní odsouzení vztahující se k 1 938 odsouzeným. Finální vzorek představoval 12 641 odsouzených.²⁸⁴

Graf č. 22: Délky podmíněných trestů a zkušebních dob uložených na Slovensku v letech 2018–2022

Pozn.: Křivky po stranách naznačují četnost, N = 61,602.

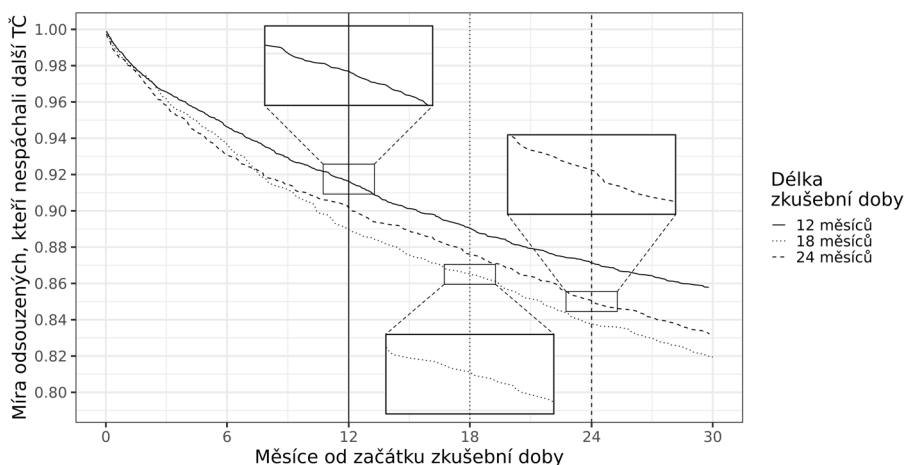
7.3 Výsledky

Nejdříve se podívejme na popisné statistiky, tedy nakolik pachatelé páchají trestnou činnost v průběhu zkušební doby se zaměřením se na chování okolo konce zkušební doby. V Grafu č. 23 je zobrazena míra odsouzených, kteří nespáchali trestnou činnost od začátku zkušební doby až do 2,5 let po jejím konci, a to odděleně pro

²⁸⁴ Všechny informace jsou zde líčeny ve velmi kondenzované podobě; detailně jsou diskutovány v odborném článku v anglickém jazyce, jehož pracovní verze bude zveřejněna na podzim 2024.

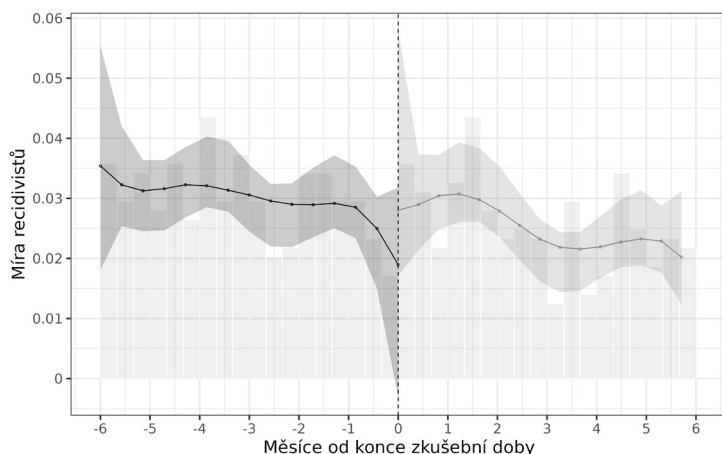
odsouzené se zkušební dobou 12, 18 a 24 měsíců (tito odsouzení tvořili 82,5 % z finálního vzorku). Z vývoje páchaní trestné činnosti v průběhu této doby nelze pozorovat žádnou změnu okolo konce zkušební doby. Pokud by hrozba trestem odrazovala pachatele od páchaní trestné činnosti i na konci zkušební doby, tak by se v Grafu č. 23 měl po konci zkušební doby objevit náhlý propad – výrazně více pachatelů by začalo páchat trestnou činnost, a tudíž by se naráz snížila míra odsouzených, které do té doby nespáchali další trestnou činnost. Nic takového však nepozorujeme, jen u podmíněných trestů se zkušební dobou 24 měsíců je velmi drobný náznak malého poklesu.

Graf č. 23: Recidiva v průběhu zkušební doby podmíněného trestu a po jejím konci

Pozn.: N = 10 436. Tlustá, tečkovaná a čárkovaná křivka znázorňují odsouzené se zkušební dobou 12, 18 a 24 měsíců. Vertikální tlustá, tečkovaná a čárkovaná čára pak znázorňuje konec zkušební doby pro odsouzené s touto zkušební dobou. Oblasti okolo konce zkušební doby jsou zvětšené.

Nulovou reakci odsouzených na konec zkušební doby naznačenou popisnými statistikami ověřuji právě za použití metody *density discontinuity*, jejíž výsledky jsou zobrazeny v Grafu č. 24. V něm jsou zahrnuti jen pachatelé, kteří spáchali další trestnou činnost šest měsíců před nebo po konci zkušební doby, resp. je zobrazena míra jejich rozložení v průběhu tohoto jednoho roku. Graf ukazuje, že odsouzení nezměnili své jednání v důsledku konce zkušební doby – páchali podobně před i po jejím konci. Určitý náznak drobné reakce se objevuje jen v týdnech předcházejících konci zkušební doby (a možná naprosto minimální nárůst velmi těsně po konci zkušební doby), kdy nejspíše velmi malá část pachatelů na toto reaguje, ale není statisticky významný. Vliv hrozby podmíněného trestu na konci zkušební doby se tak jeví jako buďto žádný nebo takřka minimální a omezený na dva týdny před koncem zkušební doby.

Graf č. 24: Manipulační test a trendy před a po konci zkušební doby

Pozn.: Vzorek sestává jen z odsouzených, kteří spáchali první trestnou činnost po uložení podmíněného trestu odnětí svobody 180 dní před či po konci zkušební doby, $N = 643$. Křivky symbolizují trendy před a po konci zkušební doby a konfidenční pásma; sloupce představují histogramy v desetidenních intervalech. Čárkovaná vertikální čára představuje konec zkušební doby.

7.4 Co z výsledků vyvodit?

Výsledky naznačují, že hrozba komunikovaná podmíněným trestem je pravděpodobně přeceňovaná. Při odstranění Damoklova meče visícího nad hlavou odsouzených nezačalo docházet k náhlému nárůstu páčání trestné činnosti. To ještě nutně neznamená, že podmíněný trest odnětí svobody neodrazuje odsouzené od páčání další trestné činnosti. Je totiž možné, že usměrňuje chování odsouzených zpočátku zkušební doby (v prvních měsících), ale nikoliv později, což nemůže odhalit analýza jednání odsouzených na konci zkušební doby. Mým cílem je proto otestovat vliv odstranění Damoklova meče v prvních měsících, což unikátně umožňuje amnestie z roku 2013, která prominula podmíněné tresty ve výměře nepřevyšující dva roky. Pokud i tato analýza naznačí, že odsouzení nezačali páchat trestnou činnost po odstranění Damoklova meče (prominutí podmíněného trestu), pak bude evidence ohledně nízké efektivity hrozby podmíněným trestem silná.

Za současného stavu poznání můžeme tedy říct, že to nevypadá, že by hrozba trestem zásadně pachatele odrazovala. To je samozřejmě problematické, jelikož přesně na tomto principu byl vybudován podmíněný trest odnětí svobody v jeho současné podobě (srov. kapitola 1). Pokud jsme zároveň identifikovali zásadní problémy v tom, jak podmíněný trest odnětí svobody je dnes používán (viz kapitoly 5 a 6), pak je na místě uvažovat o reformě podmíněného trestu odnětí svobody, jehož primárním účelem by nebylo odradit pachatele od páčání další trestné činnosti.

8 PODMÍNĚNÉ ODSOUZENÍ V NOVÉM HÁVU

S ONDŘEJEM KUBŮ²⁸⁵

Napříč knihou jsme při diskutování jednotlivých problémů spojených s podmíněným trestem odnětí svobody navrhovali, jak by tyto problémy vyřešilo zavedení podmíněného odsouzení, které by se inspirovalo švédskou úpravou. Trest, který by bylo možné jednodušeji zařadit do systému trestů, který by zamezil nevhodným dopadům současného pojetí podmíněného trestu odnětí svobody, ale za současného naplnění ideálů, které dnes spojujeme s ideou podmíněného trestu odnětí svobody. Trest, který by pachatel²⁸⁶ nabídl novou šanci, motivoval jej k vedení řádného života a řešení rizik a potřeb v jeho životě, odradil jej od páchání další trestné činnosti, a přitom jej natolik citelně zasáhnul, aby jemu i ostatním byla alespoň částečně komunikována závažnost trestné činnosti. Jinými slovy trest, který by naplnil složku represivní i terapeutickou (Kalvodová, 1998), ochránil společnost i napravil pachatele (Púry, 2023b). Konkrétně navrhujeme zavedení podmíněného odsouzení, které by ale nebylo podmíněným trestem odnětí svobody. Neukládal by se tak trest odnětí svobody, jehož výkon by se podmíněně odkládal, ale primárně by se stanovila zkušební doba a uložily by se tresty, omezení a povinnosti, které by naplňovaly požadavky retribuce, inkapacitace, rehabilitace a restorace.

Když přemýšlíme nad nastavením určitého institutu, vždy bychom měli vycházet z jeho účelu – tedy začínat u toho, co by daný institut měl naplňovat – a základními zásadami, dle kterých by měl fungovat.²⁸⁷ Činíme tak i v této kapitole. Nejdříve v ní diskutujeme, jaký by měl být účel podmíněného odsouzení, tedy kterým pachatelům bychom ho (ne)měli ukládat. Poté představujeme zásady, na základě kterých bychom měli o podmíněném odsouzení rozhodovat, potenciální problémy, ke kterým by mohlo dojít při ukládání a rozhodování o podmíněném odsouzení, a řešíme, jak těmto problémům předejít. Na základě těchto úvah navrhujeme, jak by úprava podmíněného odsouzení v České republice mohla vypadat. Na závěr diskutujeme možnosti realizace podmíněného odsouzení v současném systému, přičemž

²⁸⁵ Jakub Drápal přišel s původní myšlenkou a s první verzí textu kapitoly; Ondřej Kubů text doplnil novými myšlenkami a některé úvahy upravil jak obsahově, tak stylisticky.

²⁸⁶ Termín „pachatel“ používáme pro zjednodušení napříč celou kapitolou, byť v některých případech se jedná spíše o diskuzi procesních otázek.

²⁸⁷ Obdobně má vypadat věcný záměr zákona, srov. čl. 4 odst. 1 písm. a) Legislativních pravidel vlády (účinných k 11. 1. 2023).

uzavíráme, že aby podmíněné odsouzení v novém hávu mohlo vhodně fungovat, tak je třeba reformovat i některé další části sankční politiky.

8.1 Účel podmíněného odsouzení [aneb komu ho (ne)ukládat]

Účel určité sankce je nevyhnutelně svázán s tím, kterým pachatelům chceme danou sankci ukládat. To, kterým pachatelům budeme chtít určitou sankci uložit, pak bude odpovídat tomu, kam do systému trestů zařadíme určitou sankci. Tedy zda ji budeme koncipovat např. jako spíše přísnější nebo mírnější trest, případně zda třeba budeme chtít vyplnit určitý prostor v systému trestů, kde vnímáme, že není dostatečné množství vhodných trestů. Níže specifikujeme základní účely, které bychom měli očekávat od sankce typu podmíněného trestu odnětí svobody, byť je diskutujeme již pod názvem podmíněného odsouzení. U každého účelu pak zmiňujeme, jak by se konkrétní účel měl projevit v úpravě podmíněného odsouzení.

8.1.1 Zaplnění prostoru mezi trestem odnětím svobody a peněžitým trestem

Podmíněné odsouzení by se mělo stát tzv. *intermediate punishment* (Morris, Tonry, 1990), tedy trestem, který pachatele citelně zasáhne, přičemž ale není nezbytné pachatele uvěznit. Tedy i trestem, který bude reagovat na závažnější trestné činy, než na které reaguje peněžitý trest, a který přitom bude natolik citelný, že nebude nutné ukládat trest odnětí svobody (srov. podkapitola 6.2). Podmíněné odsouzení by tedy nebylo trestem odnětí svobody – a nemělo by se proto ani tak nazývat. Odůvodnění, proč by podmíněné odsouzení mělo „zaplnit“ zrovna tento prostor, je, že v jiných oblastech potřebné není. Pokud bychom chtěli reagovat mírněji než peněžitým trestem, pak máme k dispozici podmíněné upuštění od potrestání, případně odklony [lze uvažovat i o zavedení podmíněně odloženého peněžitého trestu obdobně jak to činí zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)]; škálu reakcí na ta nejméně závažná jednání tak již není třeba rozšiřovat o další možnosti. Naopak podmíněné odsouzení bychom měli upravit tak, aby za taková méně závažná jednání ukládán nebyl: Proto by podmíněné odsouzení nemělo být považováno za nejméně citelný trest v „arsenálu“ trestů, byť je toto někdy navrhováno (Kalvodová, 2002, s. 49). Naopak podmíněné odsouzení by mělo být minimálně tak citelné jako peněžitý trest, přičemž by mělo být upravitelné tak, aby bylo i výrazně citelnější než peněžitý trest, což by mu umožnilo vyplňovat prostor mezi peněžitým trestem a trestem odnětí svobody. Právě sankce tento prostor vyplňující jsou v České republice spíše vzácnější. U obecně prospěšných prací

není jasné, zda jsou citelnější než peněžitý trest, a domácí vězení je velmi závažným zásahem do života pachatele, protože je v některých státech považováno za náhradu trestu odnětí svobody (a v tomto do určité míry za jeho ekvivalent). Domácí vězení se tak na spektru sankcí seřazených dle citelnosti nachází blízko nepodmíněnému trestu odnětí svobody a nemůže jednodušeji vyplnit prostor mezi trestem odnětí svobody a peněžitým trestem (navíc je v ČR používáno výjimečně). Hledáme proto trest, který by prostor mezi peněžitým trestem a trestem odnětí svobody efektivně zaplnil.

Pokud bychom chtěli, aby podmíněné odsouzení spočívající ve stanovení zkušební doby bylo citelnější než peněžitý trest, bylo by třeba, aby se jako součást podmíněného odsouzení pravidelně ukládaly další tresty, omezení či povinnosti, které by citelně zasahovaly do života pachatele. Jejich výběr by měl být nechán primárně na soudu, aby mohl vhodně přizpůsobit pachateli a případu. Byť by tedy jedinou nezbytnou podmínkou mělo být stanovení zkušební doby, pouhé stanovení zkušební doby by mělo být velmi výjimečné. Například za méně závažnou trestnou činnost by mohlo být běžné uložení peněžitého trestu vedle podmíněného odsouzení.

8.1.2 Možnost uložení za různě závažné trestné činy různým skupinám pachatelů

Aby bylo možné podmíněným odsouzením vyplnit prostor mezi peněžitým trestem a uvězněním, mělo by být možné podmíněné odsouzení modifikovat tak, aby jej bylo možné uložit jak za méně závažné trestné činy, tak za středně závažné trestné činy. Současná situace, kdy je podmíněný trest odnětí svobody ukládán za méně i více závažnou trestnou činnost, by se tak neměla dramaticky proměnit s přijetím podmíněného odsouzení. Diferencovanou citelností – ukládáním trestů, omezení a povinností jako součástí podmíněného odsouzení – bychom měli dosáhnout individualizace trestu z hlediska citelnosti trestu jako celku. V různých podobách by se tak podmíněné odsouzení mělo svojí citelností vyrovnat středně citelnému peněžitému trestu, domácímu vězení či kratšímu trestu odnětí svobody. Pro právní praktiky by mělo být výhodou, že by se nemusela zásadně změnit úvaha o tom, kterým pachatelům je na místě ukládat podmíněné odsouzení v porovnání s tím, kterým pachatelům jsou ukládány podmíněné tresty odnětí svobody. Změnil by se způsob ukládání trestů, omezení a povinností jako součástí podmíněného odsouzení a rozhodování o podmíněném odsouzení, ale okruh adresátů by zůstal vcelku podobný. Největším rozdílem by bylo omezení ukládání podmíněného odsouzení jako výchozího trestu za málo závažnou trestnou činnost.

Důsledkem tohoto účelu by bylo (i) neomezení uložení podmíněného odsouzení na úžeji definovanou skupinu trestných činů a (ii) zavedení širokých možností modifikace podmíněného odsouzení. Mezi tyto možnosti modifikace by mohlo patřit uložení peněžitého trestu, obecně prospěšných prací či domácího vězení jako

součástí podmíněného odsouzení. Bylo by možné zvážit i uložení velmi krátkého trestu odnětí svobody (např. do délky 3 měsíců jako ve Švédsku²⁸⁸), aby bylo možné reagovat i na závažnou trestnou činnost. Zvýšená možnost individualizace podmíněným odsouzením i nezbytná přítomnost určitého citelného prvku by z podmíněného odsouzení činila vhodného kandidáta i pro sankcionování mladistvých; této oblasti se však nevěnujeme, a proto specifika aplikace podmíněného odsouzení pro mladistvé detailně nepředstavujeme.

8.1.3 Další šance pachatelů

Porušení – i základních – pravidel soužití ve společnosti je více či méně běžnou součástí lidského života. Společnost by proto měla zejména prvopachatelům nabízet další šanci pokračovat určitým způsobem ve vedení života, a to i pokud by spáchali středně závažnou trestnou činnost (což však neznamená, že jim má být uložen mírný trest). Může to být výhodné i proto, že velká část odsouzených nepáchá další trestnou činnost: Jak naznačil graf č. 23, tak 85 % odsouzených k podmíněnému trestu odnětí svobody nespáchá novou trestnou činnost do dvou let od odsouzení. Za prvopachatele by v tomto kontextu bylo možné označit pachatele, který delší dobu nebyl odsouzen za trestnou činnost a jehož trestná činnost, za kterou je odsouzován, nebyla páchána dlouhodobě. Společnost by ale zároveň neměla rezignovat na vyjádření závažnosti trestné činnosti citelností trestu i vůči těmto pachatelům; pouze by takové zásahy neměly omezit život pachatele natolik, aby jim tyto dopady zabraňovaly zařadit se či pokračovat v životě ve společnosti.

Podmíněný trest by tedy měl být ukládán i pachatelům středně závažné trestné činnosti, kteří dlouhodobě vedli řádný život. Tito pachatelé by však měli nejen vědět, že nad nimi visí Damoklův meč, tedy že v případě opakování trestné činnosti přijde citelnější reakce, ale trestem alespoň určité citelnosti by mělo být také zasaženo do jejich života během zkušební doby. V tomto by se podmíněné odsouzení podobalo podmíněnému trestu odnětí svobody.

8.1.4 Reakce na rizika a potřeby pachatele

Peněžitý trest a trest obecně prospěšných prací mají jen omezený prostor pro práci s riziky a potřebami pachatele, zejména proto, že odsouzené dostatečně nemotivují k absolvování programů či aktivní reakci na rizikové faktory.²⁸⁹ Podmíněné

²⁸⁸ Kapitola 28, § 3 švédského trestního zákoníku (stav k roku 2021, anglický překlad dostupný na www.legislationline.org) vztahující se k probaci.

²⁸⁹ Jen analýza praxe by pak mohla ukázat, nakolik proveditelné je ukládání přiměřených omezení a povinností vedle obecně prospěšných prací, když platí jen po dobu trestu (tedy do okamžiku vykonání, což může relativně rychle uplynout). Soud by tak mohl např. jen těžko vynucovat pod hrozbou

odsouzení je naopak pro naplnění těchto účelů ideální, protože pod hrozbou přísnější sankce dává pachateli na výběr: Absolvuj určitý program nebo zakus plnou citelnost trestu přiměřenou závažnosti trestného činu, kterého jsi se dopustil.²⁹⁰ Podmíněné odsouzení by se tak mělo stát primárním nástrojem, který bude využit, pokud soud dojde k závěru, že je třeba reagovat na rizika a potřeby odsouzeného, a má možnost konkrétními způsoby na tato rizika a potřeby reagovat. Podmíněné odsouzení by se tak stalo skutečným nástrojem individualizace trestu rizikům a potřebám odsouzeného a naplnilo by tak požadavek individualizace nejen z hlediska absolutních, ale i relativních účelů trestů. Podmíněné odsouzení by tak bylo jak cukrem, tak bičem.

8.1.5 Možnost uložení nemajetným pachatelům, pachatelům se zdravotními problémy či bez stálého obydlí

Podmíněné odsouzení by mělo být také záložní sankcí pro pachatele, kterým by nebylo možné uložit jiné tresty, ale pro které by nepodmíněný trest odnětí svobody byl příliš přísný. Peněžité tresty není možné uložit nemajetným pachatelům, trest obecně prospěšných prací nelze uložit, je-li pachatel zdravotně nezpůsobilý k soustavnému výkonu práce, a domácí vězení by se nemělo uložit, pokud pachatel nemá stálé obydlí.²⁹¹ Těmto skupinám pachatelů, které nechce trestní systém zbytečně uvěznit, by mělo být možné uložit podmíněné odsouzení, byť by se nejednalo o ideální sankci pro tyto skupiny pachatelů. V takovém případě by bylo ideální podmíněné odsouzení modifikovat v konkrétních případech uložením takových trestů, omezení či povinností, které by tyto skupiny pachatelů mohly vykonat, aby byly alespoň určitým způsobem citelně zasaženy.

Jasně definovaným skupinám pachatelů, pro které není vhodný jak trest odnětí svobody, tak jednotlivé alternativní tresty, by mělo být možné uložit podmíněné odsouzení i za relativně málo závažnou trestnou činnost, za kterou by jinak byl uložený peněžité trest či trest obecně prospěšných prací, případně domácí vězení.

nařízení trestu dokončení programu od pachatele, pokud již tento pachatel vykonal trest obecně prospěšných prací.

²⁹⁰ V tomto bodě je skryt i princip přiměřenosti případných programů, povinností či omezení k závažnosti trestné činnosti. Za bagatelní trestnou činnost by nemělo být možné uložit takové programy, povinnosti či omezení, které by byly citelnější, než by odpovídalo závažnosti trestné činnosti.

²⁹¹ Většinu těchto problémů lze řešit i jinými způsoby. Peněžité tresty lze uložit i chudým pachatelům, obecně prospěšné práce lze realizovat i bez výrazně fyzické námahy a lze si představit, že pachateli bude nabídnuto ubytování za současného uložení domácího vězení. Tyto možnosti jsou ale primárně závislé na možnostech poskytnutých soudům, nikoliv na rozhodnutí soudu [s výjimkou peněžitého trestu, kde určitým omezením může být neochota soudců ukládat peněžité tresty chudším pachatelům (Drápal, 2016)].

8.1.6 Příspěvní k nápravě způsobené újmy a naplnění dalších restorativních účelů

Jeden z cílů trestního práva je i náprava společenských vztahů narušených trestnou činností (koncept restorativní justice), jejíž součástí je i nahrazení škody a odčinění nemajetkové újmy (dále také „náprava způsobené újmy“). Podmíněné odsouzení je ideálním institutem, který by měl vést pachatele k této nápravě. Může k tomu přispět výrazně více než jiné tresty: V případě uložení peněžitého trestu či obecně prospěšných prací pachatel nemá dodatečnou motivaci k nápravě způsobené újmy, v případě trestu odnětí svobody pak jsou výdělečné možnosti vězňů velmi omezené. Podmíněné odsouzení má naopak ideální postavení k motivaci odsouzeného k nápravě způsobené újmy. Anekdotaální evidence (rozhovory se soudci) pak naznačuje, že někteří soudci již dnes podobným způsobem uvažují o podmíněném trestu odnětí svobody, tedy že jej někdy ukládají primárně s cílem, aby pachatel byl přiměn k nápravě způsobené újmy (viz podkapitola 4.2.4 a 4.5).

Za určitých podmínek by bylo možné podmíněné odsouzení využít i k naplnění dalších restorativních účelů než pouze k nápravě způsobené újmy. V úvahu by přicházelo podstoupení restorativních programů, přičemž právě zkušební doba – a případný dohled soudu – by odsouzeného mohla motivovat zejména k dokončení programů, protože účast na restorativních programech má být primárně dobrovolná (Kirkwood, 2022).

Podmíněné odsouzení by tak mohlo být ukládané i za bagatelní trestné činy, za které by jinak byl ukládán peněžitý trest, pokud by pachatel do okamžiku uložení trestu nenapravitel způsobenou újmu. Podmíněné odsouzení by mohlo být využíváno i pro motivaci pachatelů k podstoupení restorativních programů.

8.1.7 Komu by tedy podmíněné odsouzení (ne)mělo být ukládáno?

Z výše zmíněných účelů vyplývá, že podmíněné odsouzení by mělo být ukládané (byť v různých podobách) zejména následujícím skupinám pachatelů:

- Prvopachatelům středně závažné trestné činnosti.
- Pachatelům méně či středně závažné trestné činnosti, u kterých existují rizika a potřeby v jejich životech, které lze řešit, a přitom není na místě pachatele kvůli nim uvěznit.
- Pachatelům méně či středně závažné trestné činnosti, kterým nelze z objektivních důvodů uložit peněžitý trest, trest obecně prospěšných prací či trest domácího vězení.
- Pachatelům méně závažné trestné činnosti, kteří nenapravitel způsobenou újmu, ale mohou tak učinit v průběhu zkušební doby.

Podmíněné odsouzení by naopak nemělo být ukládané následujícím skupinám pachatelů:

- Pachatelům málo závažné trestné činnosti, u kterých není třeba reagovat na rizika či potřeby pachatelů. Těm by měl být ukládán peněžitý trest, případně by v méně závažných případech bylo možné podmíněně upustit od potrestání.²⁹²
- Pachatelům vysoce závažné trestné činnosti, kterým by měl být ukládán trest odnětí svobody.
- Na zvážení by pak bylo, zda by se podmíněné odsouzení mělo ukládat cizincům, pokud by byl zároveň ukládán trest vyhoštění. Jelikož podmíněné odsouzení – na rozdíl od podmíněného trestu – sleduje širší účely než pouze hrozbu případným trestem, takové řešení se nejeví jako nejvhodnější. Zároveň je ale představitelné v některých případech uložit podmíněné odsouzení s trestem vyhoštěním, přičemž vyhoštění by bylo tím citelným zásahem do života pachatele.

Podmíněné odsouzení by tak sice bylo ukládáno podobným skupinám pachatelů, kterým je ukládán podmíněný trest odnětí svobody, ale nikoliv zcela. První rozdíl by spočíval v určitém omezení ukládání podmíněných trestů jak za bagatelní trestnou činnost, tak za závažnou trestnou činnost. Podmíněné odsouzení by nemělo být primárním trestem ukládaným za bagatelní trestnou činnost – tím by měl být peněžitý trest.²⁹³ Podobně by podmíněné odsouzení nemělo být běžně ukládáno ani za závažnou trestnou činnost (tedy např. namísto tříletých nepodmíněných trestů odnětí svobody), a pokud by bylo, tak by mělo být doprovázeno citelnými tresty, omezeními či povinnostmi. Druhý rozdíl by spočíval v jasnějším stanovení toho, kterým skupinám pachatelů by se podmíněné odsouzení ukládalo, za jakých podmínek, jak a co by se od něj očekávalo.

8.2 Zásady podmíněného odsouzení (aneb jak o něm rozhodovat)

Zatímco účely nám primárně říkají, proč určitý institut chceme mít – konkrétně komu by podmíněné odsouzení mělo být uloženo –, zásady nám sdělují, jak by určitý institut měl fungovat, tedy na základě čeho by se o podmíněném odsouzení mělo rozhodovat. Níže představujeme několik zásad, které by vedly ke spravedlivému trestání a představovaly by výrazné vylepšení oproti současné úpravě podmíněného trestu odnětí svobody.

²⁹² Tímto by se odlišilo od podmíněného trestu odnětí svobody, který je někdy používán namísto podmíněného upuštění od potrestání.

²⁹³ Toto by mohlo vyžadovat změnu úvah soudců o nevyhnutelnosti peněžitého trestu, tedy o možnosti ukládat peněžité tresty s nízkými výšemi jedné denní sazby i chudým pachatelům s omezenými příjmy (Drápal, 2017a).

8.2.1 V případě selhání pachatel není uvržen do bezvýchodné situace

V případě selhání v průběhu zkušební doby – zejména spáchání další trestné činnosti – by pachatel neměl dopadnout bezvýchodně, zejména by neměl vykonávat příliš (nepřiměřeně) dlouhé tresty odnětí svobody. K výkonům příliš dlouhých trestů odnětí svobody dochází zejména v důsledku ukládání delších podmíněných trestů, než nepodmíněných trestů odnětí svobody (*sentence inflation*, srov. podkapitola 5.2) a kumulace trestů (Drápal, 2020c). Nemělo by tedy docházet k tomu, že by se při nařízení výkonu trestu odnětí svobody podmíněné odsouzení stalo přísnějším, než byl nepodmíněný trest odnětí svobody, který mohl být uložen, jako je tomu dnes v případě podmíněného trestu odnětí svobody.

Důvod, proč dochází k ukládání delších podmíněných, než nepodmíněných trestů odnětí svobody, je, že výměra je stanovena při odsouzení a jeden měsíc podmíněného trestu odnětí svobody se jeví jako méně citelný než jeden měsíc nepodmíněného trestu odnětí svobody (srov. podkapitola 5.2). Způsobem, jak by tomu bylo možné předejít, by bylo, že by se výměra trestu odnětí svobody, který by měl být vykonán, nestanovila při uložení trestu, byť by se při uložení stanovil potenciální trest odnětí svobody (viz následující podkapitola 8.2.2). Při uložení trestu by byla primárně stanovena zkušební doba a byl by stanoven potenciální trest, ale finální výměra trestu odnětí svobody by byla stanovena až při případném porušení podmíněk v průběhu zkušební doby.

Lze si představit námitku, že to je příliš komplikované: Proč jednoduše neumožnit zkrátit výměru trestu odnětí svobody při nařízení výkonu? Odpovědí je, že by se kompletně rozpadla jakákoliv důvěryhodnost podmíněného trestu odnětí svobody. Znamenala by výměra podmíněného trestu odnětí svobody vůbec něco, pokud by jí bylo možné při nařízení výrazně zkrátit (bez jasného důvodu)? Pachatelé by jí byli pravděpodobně méně odrazeni – vždyť přece stejně to soud zkrátí – a veřejnost by trestu ze stejného důvodu nevěřila. Soud by také nemohl rozhodovat na základě jakýchkoliv principů – jak by odůvodnil, že nejdříve uložil jako podmíněný trest odnětí svobody, který by byl delší, než který by uložil jako nepodmíněný? Udělal tedy chybu? A případně o kolik by se podmíněný trest odnětí svobody měl zkrátit při nařízení? Byť se možnost zkrátit výměru trestu odnětí svobody při nařízení výkonu zdá jako jednoduchá, pouze by sankční systém zkomplikovala a snížila by důvěru v něj i v jeho efektivitu.

Kumulace trestů by byla řešena tak, že by se při rozhodování o podmíněném odsouzení a ukládání nového trestu zdůrazňovaly v závislosti na situaci buďto principy ukládání trestů za souběh nebo ty za recidivu (Drápal, 2023d). Častější by však mohla být aplikace principů za souběh za současného uvěznění, jelikož pokud by pachatel byl uvězněn, tak by byl trestán nejcitelněji, jak naše společnost umožňuje. Proto by mohlo být dostatečné, pokud by vykonával ve výsledku pouze o něco delší trest odnětí svobody. Preferenci aplikace principů za souběh pak lze

podpořit i jiným argumentem: Mezi státy, které často používají podmíněné tresty odnětí svobody, a přitom mají nízkou vězeňskou populaci, patří Slovinsko a Finsko, které v mnohém přistupují k trestání kumulace jako k souběhu (Drápal, 2023c). Chceme-li snížit vězeňskou populaci, je dobré se inspirovat volbami států, které ji mají nízkou.

8.2.2 Jasně identifikovatelná citelnost

Pokud by výměra trestů měla být stanovena až v případě porušení podmínek během zkušební doby, oslabilo by to princip právní jistoty. Pachatel by totiž vnímal svoji budoucnost jako nejistou. Uložený trest by přitom měl jasně komunikovat závažnost předmětného jednání citelností trestu jak pachateli, tak ostatním. Pokud by došlo k podmíněnému odsouzení – a nebylo by stanoveno, jaký trest by byl uložen – nebylo by možné komunikovat závažnost jednání citelností trestu. Stanovení výměry poprvé až při nařízení výkonu trestu odnětí svobody by bylo neefektivní i proto, že by soud musel dvakrát posuzovat závažnost trestní činnosti a jednou z toho s velkým odstupem. Citelnost trestu odpovídající závažnosti trestné činnosti by tak soud měl určitým způsobem stanovit již při uložení podmíněného odsouzení.

Možným řešením by bylo, že by soud vyjádřil při uložení podmíněného odsouzení, jaký trest odnětí svobody by byl uložen, pokud by byl pachatel uvězněn. Takové stanovení potenciálního trestu odnětí svobody by jak umožnilo komunikovat závažnost trestné činnosti pachateli i ostatním, tak by ulehčilo soudu při rozhodování o porušení podmínek podmíněného odsouzení. Pro zdůraznění právní jistoty by tento potenciální trest mohl být uvedený ve výroku trestu.²⁹⁴ Proces uložení potenciálního trestu odnětí svobody rozebíráme detailněji jinde (Drápal, 2023a).

8.2.3 Zohlednění dopadů do života pachatele v průběhu zkušební doby

Právě rozhodování o výměře trestu odnětí svobody až v případě porušení podmínek a stanovení potenciálního trestu odnětí svobody by umožnilo zohlednit skutečné dopady trestů, omezení a povinností do života pachatelů v průběhu zkušební doby při finálním stanovením výměry trestů.²⁹⁵ Při porušení podmínek během zkušební doby by se tato realizovaná citelnost dopadů trestů, omezení a povinností odečetla

²⁹⁴ Vzhledem k tomu, že by se jednalo o výrokovou část rozsudku, tak by mělo být možné se odvolat i pouze v rozsahu potenciálního trestu odnětí svobody.

²⁹⁵ V tomto šla novela trestního zákoníku č. 220/2021 Sb. pouze na půl cesty: Umožnila větší citelnost podmíněného trestu, ale neumožnila zohlednit dopady do života pachatelů; tyto dopady přitom nelze zohlednit jinak než tak, že výměra bude finálně stanovena až při nařízení výkonu (viz argumenty výše).

od původního potenciálního trestu odnětí svobody. Podobným způsobem by bylo možné zohlednit i citelnost dopadů zkušební doby, během které pachatel nepáchal trestnou činnost. Výsledkem by byla výměra trestu odnětí svobody, která by byla spravedlivá, protože by celkovou citelností všech dopadů trestů do života pachatele reagovala na závažnost trestné činnosti.

Pro ulehčení rozhodování a zvýšení konzistentního rozhodování by bylo na místě jasněji stanovit vztahy (zejména převodní poměry) mezi jednotlivými tresty, povinnostmi a omezeními, zkušební dobou a např. trestem odnětí svobody.

8.2.4 Jednoduché, ale ne zjednodušené, podmíněné odsouzení

Uložit podmíněné odsouzení by mělo být relativně jednoduché. V případech, které by nevyžadovaly detailnější prozkoumání rizik a potřeb pachatele, by mohlo dojít k uložení relativně jednoduchého trestu, např. podmíněného odsouzení zkombinovaného s peněžitým trestem či s trestem obecně prospěšných prací. Zároveň by však soudy neměly takto jednoduše ukládat podmíněné odsouzení, pokud by rizika a potřeby pachatele byly výraznější a bylo by možné na ně ze strany soudu reagovat. Zejména proto by bylo na místě zvážit, zda by se mělo umožnit ukládat podmíněné odsouzení trestním příkazem, případně za jakých podmínek. Rozhodnutí, zda zákonem umožnit či znemožnit uložení podmíněné odsouzení trestním příkazem, by bylo možné učinit po vyzkoušení, zda by soudy byly ochotné postupovat podle neformálních doporučení, dle kterých by vždy musely alespoň základně zkoumat, zda u pachatele existují rizika či potřeby, na která by bylo třeba a možné reagovat. Pokud by dle předběžného posouzení bylo potřeba detailněji zkoumat rizika a potřeby, soudy by neměly rozhodnout trestním příkazem.

Obecně by tedy bylo třeba nastavit mechanismus zkoumání rizik a potřeb pachatelů za současného poskytnutí možností soudům, jak na ně reagovat. V závislosti na tom, jak detailní podklady by soudy dostávaly – např. od probačních úředníků či státních zástupců –, by šlo učinit rozhodnutí o tom, nakolik by bylo na místě či možné postupovat zrychleně či nikoliv. Pokud by se přistoupilo k tomu, že by bylo možné podmíněné odsouzení ukládat jako samotné jen výjimečně (a pokud by se tak postupovalo), pak by soudy byly přirozeně omezeny v možnosti rozhodovat trestním příkazem, případně by k tomu docházelo se znalostí rizik a potřeb pachatelů.²⁹⁶ Pro uložení obecně prospěšných prací či některých dalších trestů by bylo potřeba předjednání s Probační a mediační službou, v některých případech by pak bylo třeba zjistit majetkové poměry pachatele; trestní příkaz by se tak omezil na případy, kdy by bylo uloženo podmíněné odsouzení s peněžitým trestem či u jasnějších případech, u kterých by rizika a potřeby byly známé.

²⁹⁶ V tomto článku používám termín „provizorní trest“, protože diskutujeme jednotlivé fáze. Svoji podstatou se však jedná o stejný koncept.

8.2.5 Pravdivá a spravedlivá sankce

Podstatou podmíněného odsouzení – podobně jako podmíněného trestu odnětí svobody – je, že pokud pachatel pokračuje v páchání další trestné činnosti v průběhu zkušební doby, tak bude následovat citelnější zásah do jeho života. Pachateli se sice dává další šance, ale toto poskytnutí šance v sobě obsahuje povinnost reagovat v případě, pokud šanci nevyužije. V takovém případě by na jedné straně nemělo běžně docházet např. jen k prodloužení zkušební doby²⁹⁷, na druhé straně by po porušení podmínek nemělo vždy následovat uvěznění. Soud by měl mít ideálně široké možnosti, jak s pachatelem naložit – zda podmíněné odsouzení přeměnit např. na domácí vězení, uložit jako součást podmíněného odsouzení další peněžítý trest či trest obecně prospěšných prací, přijmout či zpřísnit povinnosti či omezení pachatele a např. dále prodloužit zkušební dobu. Toto zpříšňování v průběhu zkušební doby by nemělo vést k nepřiměřeně přísným trestům jako v případě podmíněných trestů odnětí svobody, protože by citelnost dalších trestů, omezení či povinností byla zohledněna při případném následném nařízení výkonu trestu odnětí svobody. Zároveň by možnost zpříšňování v průběhu zkušební doby byla limitována výší potencionálního trestu odnětí svobody nebo jeho částí.

V neformálních diskuzích o podmíněném trestu je navrhováno, že by soud měl mít možnost nařídit výkon krátkého trestu odnětí svobody jen zčásti. Tedy např., pokud by byl stanoven potenciální trest odnětí svobody na 10 měsíců trestu odnětí svobody, měl by mít soud možnost pachatel „šokově“ uvěznit např. na jeden či dva měsíce. Osobně jsme spíše proti – pokud již má být pachatel uvězněn, tak ať se tento pobyt zbytečně nedrolí na malé části. Představitelnou výjimkou by mohlo být, pokud by pachatel např. porušoval podmínky dohledu či by nesplácel škodu; v takovém případě by soud mohl pachatele uvěznit např. na několik dní, aby pachateli ukázal, že to myslí vážně. V takovém případě by však bylo na místě experimentálně zjišťovat, nakolik je takové opatření efektivní, tedy zda funguje tzv. zázrak vězeňských cel (Weisburd et al., 2008).

V praxi by pak soudům neměla být poskytnuta jen široká škála možných reakcí na porušení podmínek podmíněného odsouzení, ale mělo by jim být i metodicky doporučeno v jakých typových případech by měly reagovat konkrétními způsoby. Mělo by tak např. být stanoveno, jak by soudy měly postupovat v důsledku nenačtení újmy, aby nedocházelo např. k uvěznění jen proto, že pachatel nebyl schopen způsobenou újmu objektivně napravit, dále pak při kterých typech recidivy je na místě pachatele uvěznit apod.

²⁹⁷ Například i proto, že v důsledku *sentence inflation* by případný vykonávaný trest byl příliš dlouhý.

8.2.6 Rozhoduje jeden soud a tresty se spravedlivě kumulují

Pokud pachatel spáchá další trestnou činnost, je třeba vyřešit, který soud by rozhodoval o podmíněném odsouzení. Zásadní je, aby to byl jeden soud, protože jinak může dojít k nedostatečně promyšleným situacím, kdy za nový trestný čin je uložen trest, který není plně kompatibilní s předchozím rozhodnutím o podmíněném odsouzení. Představme si např. situaci, kdy je uložené podmíněné odsouzení či kratší nepodmíněný trest pachateli, který se trestného činu dopustil během zkušební doby podmíněného odsouzení: Jak má první soudce reagovat na nový trest? Byl-li nově uložený podmíněný trest, co pokud první soudce bude chtít nařídít výkon trestu odnětí svobody; co se stane s novým trestem? A byl-li nově uložen kratší nepodmíněný trest, co má dělat první soudce? Očekává se od něj, že nenařídí výkon trestu odnětí svobody a prodlouží zkušební dobu, nebo je naopak nařízení výkonu trestu očekáváno? Tato rozhodnutí nelze dělat jednoduše na dvou soudech, ale je tak třeba činit na jednom (srov. podkapitola 3.3.2). Logicky bude tímto jedním soudem soud, který rozhoduje o novém trestném činu, protože nelze očekávat, že by o novém trestném činu měl rozhodovat soud, který rozhodoval o podmíněném odsouzení. Úprava příslušnosti ve vykonávacím řízení je také výrazně jednodušší než v přípravném řízení či v řízení před soudem a dává větší smysl.

Možným argumentem proti rozhodování jiným soudem o podmíněném odsouzení by mohlo být, že tento nový soud nemá zkušenost s pachatelem. Oproti tomu soud, který mu podmíněné odsouzení uložil a v průběhu zkušební doby s ním byl v kontaktu, s ním má zkušenost – dokonce i v jeho případě shledal vinu. S touto kritikou lze jistě souhlasit, relevantní informace by však měly být obsažené ve spise a případně by původní soud novému soudu mohl např. krátce sdělit, jak probíhal kontakt s pachatelem v průběhu zkušební doby. Jednoduše lze tedy tento nedostatek napravit. Takové řešení by mělo být přijatelné i proto, že již dnes běžně nastávají situace, kdy o výkonu podmíněného trestu odnětí svobody rozhodují soudci, kteří tento trest neuložili, zejména pokud převzali vykonávací agendu po soudci, který ze soudu odešel.

Jak by prakticky mohlo vypadat nařízení výkonu trestu odnětí svobody v případě spáchání nové trestné činnosti v průběhu zkušební doby podmíněného odsouzení? Tuto myšlenku chceme podrobněji rozpracovat, aby bylo vidět, že se nejedná jen o idealistickou představu. Začneme od řešení, které by sice bylo ideální, ale není prakticky realizovatelné, abychom ukázali ideální výsledek. Tím by bylo uložení kumulovaného trestu procesně stylem podobným souhrnnému trestu: Zrušeny by byly všechny předchozí tresty a nově by byl uložen jen jeden trest. Jakkoliv teoreticky lákavě zní toto řešení, nebylo by to praktické, protože by se následně komplikovaně rozhodovalo o souhrnném a společném trestu. Je proto třeba najít řešení, kdy rozhoduje jeden soud, tresty se spravedlivě kumulují, ale rozhoduje se o každém trestu zvlášť.

Takovým řešením by bylo zahrnutí rozhodnutí o podmíněném odsouzení do odsuzujícího rozsudku za trestný čin spáchaný v průběhu zkušební doby jako speciálního výroku, který by předcházel výroku o novém trestu. Tím hlavním důvodem je, že je třeba rozhodnout zároveň o uložení nového trestu a o podmíněném odsouzení, což žádné jiné řešení neumožní. Představme si situaci, kdy by o podmíněném odsouzení nebylo rozhodnuto v odsuzujícím rozsudku, ale až po právní moci usnesením, byť stejným soudem. V takové situaci by nemohl řádně rozhodovat ani soud ukládající trest za nový trestný čin ani soud rozhodující o podmíněném odsouzení. U obou rozhodnutí by totiž předpokládal či stavěl na druhém rozhodnutí, ale aniž by to bylo na místě. Jak by např. soud rozhodující o novém trestném činu mohl hodnotit a případně přezkoumávat přiměřenost trestu uloženého za nový trestný čin, pokud by nebylo jasné, jak bude rozhodnuto o podmíněném odsouzení? Například, jakou „slevu“ by pachatel měl dostat, když je určitá pravděpodobnost, že podmíněné odsouzení vyústí v patnáctiměsíční trest odnětí svobody – ale není jistota, že tak soud rozhodne? Pokud by soud rozhodující o novém trestném činu učinil takovouto úvahu při ukládání trestu za nový trestný čin, zavazovala by pak soud při rozhodování o nařízení výkonu podmíněného odsouzení? Tedy, pokud by např. soud za nový trestný čin uložil o osm měsíců kratší nepodmíněný trest odnětí svobody, musel by pak dřívější soud nařídít výkon podmíněného odsouzení?

Tyto problémy nelze vyřešit jinak, než že soud do výroku rozsudku odsuzujícího pachatele za trestný čin spáchaný během zkušební doby podmíněného odsouzení zahrne i rozhodnutí o výkonu dříve uloženého podmíněného odsouzení. Z administrativního hlediska se tento návrh může jevit jako nezvyklý – v určité věci se rozhoduje také o jiné věci vedené v jiném spisu. Zatímco historicky by toto mohlo způsobovat problémy, zejména v případech zavedení elektronického spisu by toto nemělo být problematické. Jen těžko si přitom dokážeme představit, že by došlo k námi navrhované komplexní reformě před tím, než by byl zavedený elektronický spis.²⁹⁸ Navíc se jedná už v současnosti o situaci, která se z praktického hlediska do značné míry podobá tomu, kdy soud rozhodne o souhrnném či společném trestu. Při tom totiž soud započtením zohlední dosud vykonané tresty či jejich části ze zrušovaného trestu uloženého i jiným soudem a následně již samostatně sleduje výkon trestu či jeho zbytek, tedy fakticky přebírá dohled nad výkonem trestu. Zde se bude samozřejmě lišit to, že v naší koncepci podmíněného odsouzení nedochází k rušení dříve uloženého podmíněného odsouzení, ale soud na základě přenesené příslušnosti rozhoduje o tom, zda dojde v důsledku spáchaní dalšího trestného činu k vykonání trestu odnětí svobody (a o jeho reálné výměře) anebo naopak za výjimečných okolností ponechá podmíněné odsouzení v platnosti, stanoví dosud nestanovené přiměřené povinnosti apod. Vždy tak učiní v souvislosti s rozhodnutím o potrestání nově spáchaného trestného činu.

²⁹⁸ Bylo by možné např. dále stanovit povinnost, aby soud odsuzující pachatele za nový trestný čin tuto skutečnost sdělil soudu, který podmíněné odsouzení uložil.

Nová koncepce samozřejmě přináší i některé praktické komplikace. Ty ale dle nás převažují výhody navrženého řešení. O podmíněném odsouzení by např. při navrhovaném způsobu kumulativního rozhodování nebylo možné rozhodovat trestním příkazem, jelikož odsouzený by musel mít možnost se vyjádřit k rozhodování o výkonu trestu z podmíněného odsouzení²⁹⁹, ovšem ve výsledku by tato skutečnost měla spíše vést k vyšší kvalitě rozhodování o kumulovaných trestech. Bylo by skutečně vhodné rozhodovat trestním příkazem – tedy bez spatření pachatele – pokud spáchal trestnou činnost ve zkušební době? Nedomníváme se. Mímoto lze očekávat, že při rozhodování o trestném činu spáchaném během zkušební doby podmíněného odsouzení bude častější ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody, které by beztak vyžadovalo nařízení hlavního líčení. Maximálně pouze naprosto výjimečně by tak mělo být možné reagovat na spáchání trestného činu během zkušební doby podmíněného odsouzení bez nařízení hlavního líčení. V případě fungování elektronického spisu by pak nemělo být problémem, že až do doby právní moci rozhodnutí o podmíněném odsouzení by sledoval chování odsouzeného ve zkušební době soud, který původně rozhodl o podmíněném odsouzení, a teprve po právní moci by tuto povinnost převzal soud rozhodující o novém trestném činu.

Pokud by však odsouzený nespáchal nový trestný čin, ale např. by porušoval přiměřené povinnosti a omezení, páchal by přestupky či by nesplácel škodu, pak by příslušnost zůstala soudu, který rozhodl o podmíněném odsouzení. Příslušnost by se tedy přesouvala pouze v případě odsouzení za nový trestný čin.

8.3 Možné problémy a jak jim předejít

Příliš často byla česká sankční politika činěna na základě dobrých úmyslů, které ale nebyly dostatečně promyšlené (Drápal, 2023c). Rozsah podmíněných trestů byl nepromyšleně navyšován (viz podkapitola 1.4.1). Peněžitým trestům chybí základní převodní mechanismus mezi majetkovými poměry pachatele a výší jedné denní sazby, kvůli kterému nemůže jednoduše fungovat (Drápal, 2016). Domácí vězení bylo plánované, aby bylo ukládané za závažnější trestné činy, než za jaké jsou ukládané podmíněné tresty odnětí svobody, ale přitom nebylo umožněno ukládat domácí vězení za zločiny (viz podkapitola 6.3.1). Jedná se jen o několik příkladů z mnoha. Pokud chceme, aby podmíněné odsouzení skutečně fungovalo, tak je třeba zamyslet se nad potenciálními problémy podmíněného odsouzení, možnými zneužitími tohoto institutu a možnostmi předejít těmto problémům či zneužitím. Ty nejpodstatnější, které nás napadly, uvádíme níže.

²⁹⁹ Srov. např. náleží Ústavního soudu ze dne 30. 5. 2006, sp. zn. I. ÚS 574/05 (N 109/41 SbNU 357).

8.3.1 Uvádění delšího trestu odnětí svobody, než který by byl uložený

V podkapitole 8.2.2 (Jasně identifikovatelná citelnost) jsme rozebrali, že by bylo vhodné jasně vyjádřit závažnost trestné činnosti mimo jiné vyřčením toho, jak dlouhý trest odnětí svobody by byl ukládán, pokud by byl pachatel uvězněn. Pokud by za současného přístupu k ukládání trestů soudci museli stanovovat takovýto trest odnětí svobody, pravděpodobně by délku trestu odnětí svobody nadsazovali, podobně jako tak činí při ukládání podmíněného trestu odnětí svobody (viz podkapitola 5.2). Chtěli by tím pravděpodobně pachatele vystrašit, vyslat signál společnosti, že určité jednání berou vážně a třeba se snažit i upokojit státního zástupce, aby nepodával odvolání. Zároveň by věděli, že při případném nařízení můžou výměru zkrátit, takže by je to tolik netrápilo. Takový přístup by představoval závažný problém pro správné fungování podmíněného odsouzení.

Prodlužování potenciálních trestů odnětí svobody by mohlo být podpořeno nejasnými pravidly pro zohledňování dopadů trestů, omezení, povinností a zkušební doby na život pachatele. Soudci by mohli uvažovat tak, že při nařízení výkonu trestu stejně velmi výrazně zkrátí výměru trestu odnětí svobody, a proto si mohou při uložení dovolit zmínit, že by uložili delší trest odnětí svobody, než který by ve skutečnosti jinak uložili. Toto výrazné zkrácení by pak mohlo podkopat důvěru ve spravedlivé fungování podmíněného odsouzení. Představme si, že by třináctiměsíční trest odnětí svobody byl zkrácen na pětiměsíční jen kvůli uplynutí jednoho či dvou let zkušební doby. Obava z prodlužování je reálná zejména proto, že pokud již za současného nastavení jsou soudci ochotni ukládat delší podmíněný než nepodmíněný trest odnětí svobody (viz podkapitola 5.2), přičemž ví, že v případě nařízení výkonu trestu nelze výměru podmíněného trestu odnětí svobody zkrátit, pak je bláhové očekávat, že by soudci neukládali delší potenciální trest odnětí svobody, než jaký by reálně uložili, pokud by jim bylo umožněno zkrátit délku trestu odnětí svobody při nařízení výkonu trestu odnětí svobody.

Nejlepším způsobem, jak tomuto předejít, by bylo zavedení institutu potenciálního trestu odnětí svobody, který by byl diskutován při ukládání trestů všem pachatelům. V tomto bychom se mohli inspirovat zejména švédskou úpravou, která je na tomto přístupu postavena, a která zároveň dělí stanovení tohoto potenciálního trestu odnětí svobody do několika kroků (Jareborg, Žila, 2022, kapitoly 12–13). Takový postup by byl vhodný i proto, že trestní zákoník stanoví, že soud má zohlednit přibližně 70 velmi odlišných faktorů naráz, což je však nemožné učinit v jednom kroku. Zhodnocení v několika krocích je naopak jednodušeji realizovatelné a srozumitelné.

Jak by to mohlo vypadat? Nejdříve by soud zohlednil závažnost trestné činnosti a stanovil by vyšší potenciálního trestu odnětí svobody. V žádných dalších krocích by nebylo možné zvýšit trest nad tuto hranici, aby nebyl uložen přísnější trest, než jaký vyžaduje princip proporcionality (tímto by byla mimo jiné naplněna i judikatura

Ústavního soudu ohledně role závažnosti trestné činnosti při ukládání trestů³⁰⁰). Následně by soud zohlednil okolnosti nevztahující se k povaze a závažnosti trestné činnosti, zejména polehčující okolnosti vztahující se např. k dosavadnímu vedení řádného života a dle tohoto by upravil provizorní potenciální trest odnětí svobody. Po rozhodnutí, zda by pachatele uvěznil či ne, by soud zohlednil postoj k trestnímu řízení (zejména prohlášení viny), resp. státní zástupce při sjednávání dohody o vině a trestu (podle čehož by upravil výměru potenciálního či reálného trestu odnětí svobody) a poté uložil tresty nespojené s odnětím svobody a stanovil jejich výměru, uložil by vedlejší tresty, omezení a povinnosti a na základě jejich citelnosti by případně upravil výměru jednotlivých hlavních trestů. Na závěr by soud případně zohlednil kumulaci trestů.³⁰¹ Výsledkem by v případě podmíněného odsouzení byl potenciální trest odnětí svobody, který by neměl být nadsazený oproti trestu odnětí svobody, který by byl jinak uložený. Detailněji tento proces líčíme jinde (Drápal, 2023a).

Pokud by soudy – a v ideálním případě i státní zastupitelství či obhajoba – postupovaly tímto způsobem a argumentovaly, že v určité fázi úvah nebylo postupováno správně, pak by byla vysoká pravděpodobnost, že by nedocházelo k ukládání delšího potenciálního trestu odnětí svobody, než jaký by byl trest odnětí svobody ukládán ve skutečnosti. Aby se zdůraznil princip, že není na místě nadsazovat potenciální trest odnětí svobody v případě ukládání podmíněného odsouzení, trestní zákoník by tento princip mohl výslovně stanovit; podobně by trestní řád mohl stanovovat potřebu jasně stanovit výši potenciálního trestu odnětí svobody.

Takový postup při ukládání a odůvodňování trestů by pak měl pozitivní dopad i v transparentnosti tohoto rozhodnutí vysvětlujícího vliv konkrétních okolností na jednotlivá rozhodnutí. Bylo by tak možné jasně rozlišit, které rozhodnutí ovlivnila závažnost trestné činnosti, které trestní minulost a které jiné aspekty. Toto vysvětlení by bylo zásadní nejen pro trestní systém, ale i pro odsouzeného, poškozeného a širší veřejnost. Je-li podmíněný trest kontroverzní, o to větší pozornost se musí věnovat vysvětlování, proč určité rozhodnutí bylo učiněno.

8.3.2 Přílišné či nedostatečné zmírňování trestů při nařízení výkonu

Dalším problémem by mohlo být nevhodné zohlednění ostatních trestů, povinností a omezení, které byly pachateli uloženy společně s podmíněným odsouzením, a které alespoň zčásti vykonal. Soudy by mohly při nařízení trestu potenciální trest odnětí svobody zkracovat příliš málo či příliš moc. Mohlo by docházet k významným rozdílům mezi jednotlivými soudci při těchto rozhodováních. Tomu by šlo předejít stanovením jasnějších pravidel pro zohledňování dopadů do života odsouzeného. U hlavních trestů by to mohlo být jednoduché, protože by se postupovalo

³⁰⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 11. 6. 2014, sp. zn. I. ÚS 4503/12 (N 119/73 SbNU 827), bod 26.

³⁰¹ Celý tento myšlenkový proces by byl popsán v odůvodnění.

podle poměrů mezi výměrou trestu a náhradními tresty. Spravedlivým nastavením by např. mohlo být u peněžitého trestu poměr 2 denní sazby : 1 den trestu odnětí svobody, u obecně prospěšných prací 2 hodiny : 1 den trestu odnětí svobody a u domácího vězení 1 den : 1 den trestu odnětí svobody.

U zkušební doby – aniž bychom toto měli detailněji teoreticky či empiricky podložené – by bylo možné uvažovat např. nad tím, že za každý dokončený týden zkušební doby by se pokrátil trest odnětí svobody o 1 den. Toto by reflektovalo skutečnost, že zkušební doba dopadá na život pachatele, a zároveň by to pachatele motivovalo k tomu, aby co nejdříve dobu nepáchal trestnou činností. Nejednalo by se přitom o zásadní snížení – i nejdříve zkušební doba (5 let) by vedla ke snížení o necelých 9 měsících, přičemž u tak dlouhé zkušební doby by šlo očekávat tresty ve výměře 2–3 let. Orientačně by pak bylo vhodné stanovit i způsob zohlednění absolvování různých rehabilitačních programů a inkapacitačních trestů. Pachatele by toto nastavení mělo motivovat, aby je absolvoval celé, ale zároveň by se mělo zohlednit i pokud by je celé neabsolvoval. Lze si např. představit, že v případě úspěšného absolvování programů by se započítaly doby plně, jinak by se absolvovaná část započítala jen z poloviny. Zohlednění citelnosti by pak mohlo odrážet podobnost s tresty. Například 2 hodiny programu by se tak mohly rovnat jednomu dni trestu odnětí svobody, podobně jako u námi navrhovaného poměru u obecně prospěšných prací, a v případě rezidenčních programů (např. odvykacích) by se mohlo postupovat jako u domácího vězení, tedy 1 den : 1 den.³⁰²

Některé z těchto poměrů by mohly být stanoveny zákonem – vhodné by to tak bylo zejména u trestů – ostatní poměry by mohly být vyjmenovány v důvodové zprávě, případně by mohly být zdůrazněny judikaturou. Uzákonění všech poměrů by bylo pravděpodobně nevhodné z důvodu přílišné rigidity a neumožnění přizpůsobení poměrům konkrétních programů. Alespoň přibližné stanovení těchto poměrů by však mělo napomoci k tomu, aby nedocházelo k přílišnému či nedostatečnému zmírňování trestů při nařízení výkonu. Toto by pravděpodobně vedlo k určitým nejasnostem v prvotních letech – jiné řešení, které by zároveň soudy příliš nesvazovalo, však pravděpodobně neexistuje. Zavedení tohoto institutu by proto minimálně vyžadovalo doprovození zákonné úpravy nejrůznějšími soft-law opatřeními.

8.3.3 (Ne)nařizování výkonu trestu odnětí svobody

Soudy by dále nemusely být ochotné nařizovat výkon trestů odnětí svobody, v důsledku čehož by mohlo docházet k dlouhodobému odkládání nařízení výkonu trestu odnětí svobody i pokud by pachatel opakovaně páchal trestnou činností. Pro předjetí tohoto problému by bylo třeba zejména rozpracovat teorii, v jakých situacích by bylo na místě nařít výkon trestu odnětí svobody a kdy by naopak bylo třeba

³⁰² V určitém ohledu toto připomíná zkrácení trestu odnětí svobody za dobré chování ve vězení (Dünkel, Pruin, 2010).

rozhodnout jinak (a případně jak). Podobně by bylo vhodné prodiskutovat principy pro jiná porušení povinností než páchaní další trestné činnosti, např. nenapravení újmy či nepodrobení se programu. Tyto principy by měly být rozpracovány zejména akademiky, na které by mohla navázat judikatura (částečně je podoba této diskuze naznačena např. v podkapitole 3.3). Měli bychom se tedy snažit předejít odlišnému přístupu různých soudců za současného ponechání dostatečné míry diskrece. Součástí tohoto přístupu by mohlo být i rozpracování způsobu odůvodňování těchto rozhodnutí.

Pokud bychom chtěli umožnit částečné nařízení výkonu trestu odnětí svobody, bylo by na místě tuto možnost relativně hodně omezit, aby nebyla využívána pravidelně. Bylo by tak na místě říct si, v jakých případech by se jednalo o vhodné řešení, a umožnit nařízení maximálně velmi krátkého trestu odnětí svobody. Cílem by nemělo být „kouskování“ výkonů trestu odnětí svobody, ale velmi krátký výkon trestu odnětí svobody u pachatelů, u kterých se domníváme, že je toto výjimečně potřeba. Představit si toto lze např. v případech nenapravení újmy či nezaplacení peněžitého trestu po dobu několika dní, aby si pachatel uvědomil, že v případě neuhrazení bude moci být uvězněn – a nebude se jednat o příjemnou zkušenost.

8.3.4 Neukládání dostatečně citelných trestů, povinností a omezení jako součást podmíněného odsouzení

Pro soudce, kteří jsou zvyklí na současný stav, kdy se běžně ukládá podmíněný trest odnětí svobody bez jakýchkoliv citelných dopadů do života pachatele, by mohlo být pokušením podobně rozhodovat i o podmíněném odsouzení: Jen stanovit zkušební dobu, ale neuložit žádná (další) citelná omezení. Tím by však podmíněné odsouzení ztratilo jeden ze svých účelů – doprovodnými opatřeními citelně zasáhnout život pachatele a reagovat na jeho rizika a potřeby. Nemyslíme si, že by řešením bylo, aby soudci museli např. uložit jednu povinnost z předem daného seznamu [toto nevedlo ke kýženému výsledku např. v Anglii a Walesu, kde byla ukládána jen ta jednoduchá opatření, protože mnohá komplikovanější nebyla prakticky dostupná (Irwin-Rogers, Roberts, 2019)] – pokud by soudci chtěli, tak by taková omezení obešli. Vhodnější by bylo jasně vyjádřit princip, že by soudy měly ukládat tresty, omezení a povinnosti, a doprovodit to doporučeními, která by upřesnily, v jakých případech by se měly ukládat které tresty, omezení a povinnosti. Tato doporučení by mohla být podobná např. následujícím:

- Výjimečně by se stanovila jen zkušební doba bez uložení dalšího trestu vedle podmíněného odsouzení. Tato výjimečnost by měla být vepsána do zákona a měla by být kontrolována celou soustavou – i státním zastupitelstvím a odvolacími soudy.
- Bylo by běžné, že by se jako součást podmíněného odsouzení uložil peněžitý trest v podobě denních pokut. Standardem by bylo, že by se ukládaly peněžité tresty i málo movitým, ale vydělávajícím pachatelům (v takovém případě s ní-

kou denní sazbou, tedy s přihlédnutím k majetkovým poměrům pachatele). Pokud by nebylo možné uložit peněžitý trest – např. protože by pachatel byl nemažetný a nezaměstnaný –, byl by uložen trest obecně prospěšných prací.

- Celková citelnost všech trestů, omezení a povinností by neměla překročit určitou hranici. Lze uvažovat např. o polovině potenciálního trestu odnětí svobody. V opačném případě by podmíněné odsouzení ztrácelo svoji podstatu motivovat pachatele a neumožňovalo by případně smysluplné prodloužení zkušební doby.
- V případě středně závažné trestné činnosti by bylo na místě uložit vedle podmíněného odsouzení obecně prospěšné práce, případně trest domácího vězení, resp. povinnost obdobnou obecně prospěšným pracím či omezení pohybu za současného stanovení elektronického monitoringu, které by bylo méně omezující než domácí vězení.
- V případě závažné trestné činnosti by mohlo připadat v úvahu uložení velmi krátkého trestu odnětí svobody (např. do 2–3 měsíců), ze kterého by pachatel nemohl být podmíněně propuštěn (případná vazba by se na toto nevztahovala, byť by bylo možné ji zohlednit při rozhodování o tom, zda se má uložit tento velmi krátký trest odnětí svobody). Takový trest by vyjadřoval, že se jedná o natolik závažný trestný čin, že nelze reagovat jinak, než alespoň krátkým omezením nejceňnější svobody, ale např. z důvodu, že se jedná o prvopachatele, by bylo nezbytné uvěznit pachatele jen na velmi krátkou dobu. Tato možnost by měla být případně velmi silně omezena právě na závažné trestné činy, aby nebyla (zne)užívaná i pro málo či středně závažnou trestnou činnost.

Pro stanovení hranic, kdy by bylo na místě uložit např. obecně prospěšné práce či domácí vězení, případně, kdy by bylo na místě uložit velmi krátký trest odnětí svobody, by bylo možné využít právě potenciálního trestu odnětí svobody diskutovaného výše. Šlo by tak např. říct, že krátký trest odnětí svobody by bylo možné uložit, jen pokud by byl potenciální trest odnětí svobody delší než 12 měsíců.

8.3.5 Nekonzistentně stanovené délky zkušební doby

Lze si také představit, že by soudci ukládali příliš krátké či příliš dlouhé zkušební doby. Mělo by tedy být jasněji stanovené, že délka zkušební doby by měla být stanovena na základě kombinace závažnosti trestné činnosti a nebezpečnosti pachatele. Primární roli by přitom měla hrát závažnost trestné činnosti, jelikož součástí podmíněného odsouzení je i myšlenka, že by zkušební doba měla na pachatele dopadnout a omezit jej.

Stanovení délky zkušební doby by se mohlo řídit např. následujícími principy. Zásadním principem by mělo být, že by zkušební doba neměla být kratší než potenciální trest odnětí svobody. Výchozím bodem pro stanovení délky zkušební doby by pak mohl být následující výpočet: 6 měsíců + 1,5násobek potenciálního trestu

odnětí svobody.³⁰³ Pokud by potenciální trest odnětí svobody byl např. 12 měsíců, tak by výchozím bodem pro stanovení zkušební doby byly 2 roky. Takto bychom se dostali na 5 let zkušební doby v případě 3letého trestu odnětí svobody. Od výchozí hodnoty by se samozřejmě šlo odklonit, přičemž by mohlo dojít ke zkrácení či prodloužení zejména v závislosti na očekávání vedení řádného života. Zejména v případě kratších potenciálních trestů odnětí svobody (např. do 6 měsíců či 1 roku) by délka zkušební doby běžně neměla přesáhnout 2–3 roky, aby nepřiměřeně nestrala pachatele.

8.3.6 Před zavedením otestovat

Při teoretickém zvažování potenciálních problémů a řešení můžeme některé problémy opomenout či vyřešit nedostatečně. Bylo by proto vhodné navrhovaný institut podmíněného odsouzení před případným zavedením otestovat, a to i proto, že by se jednalo o významnou změnu v sankční politice. Jak by to mohlo proběhnout? Lze si představit, že by Justiční akademie pozvala na několik dní soudce a státní zástupce, kterým by byly rozdané různé – zejména negativní – role, takže by hráli např. nezkušené, přepracované, vyhořelé či nezajímající se soudce a státní zástupce, případně by část hrála aktéry, jejichž cílem by bylo nový systém obejít. Byly by jim předloženy simulované scénáře sahající od navržení a uložení podmíněného odsouzení, přes různá porušení po rozhodování o kumulovaných trestech či o odvoláních proti jednotlivým rozhodnutím. Na základě takovéto simulace by se podmíněné odsouzení vyladilo, aby v ideálním případě vedlo k očekávaným výsledkům a přinejhorším nezpůsobilo pohromu. Při této simulaci by zároveň mohly být doladěny i doporučení a typizované případy pro sjednocení rozhodnutí.

8.3.7 Proč nezavést částečně odložený trest odnětí svobody

Proč vytvářet nový druh trestu, když je ve světě používán jiný druh trestu – částečně podmíněně odložený trest odnětí svobody (dále i „částečně odložený trest“)³⁰⁴ –, který by mohl naplnit mnohé z cílů zmíněných výše? Odpověď na tuto otázku je trojí:

1. První spočívá v nevhodnosti uložit částečně odložený trest většině pachatelů, kterým je ukládán podmíněný trest odnětí svobody; cílem podmíněného trestu

³⁰³ Toto vyjadřuje zejména současné nastavení maximální možné délky podmíněného trestu odnětí svobody a zkušební doby. Pokud by se tyto hodnoty změnily, šlo by očekávat i změnu tohoto výpočtu. Počítáme zde ale se snížením minimální délky na 6 měsíců.

³⁰⁴ V angličtině se o něm mluví buďto jako o „*partially suspended prison sentence*“ nebo „*split sentence*“.

je mimo jiné pachatele neuvěznit. Částečně odložený trest by tak byl použitelný jen pro malou skupinu pachatelů, tedy pro ty, kteří by byli velmi na hraně mezi podmíněným a nepodmíněným trestem odnětí svobody. V systému, který výrazně využívá podmíněně propuštění, by pak mohl působit rušivě, protože by dělal v mnohém to samé. Pokud by byl zavedený, tak by bylo vhodné nastavit hranice pro to, kdy se má ukládat částečně odložený trest a kdy se má aplikovat podmíněně propuštění. Aplikaci částečně odloženého trestu si lze představit zejména u kratších trestů odnětí svobody, ve kterých je pro soud obtížné až nemožné posoudit za účelem podmíněného propuštění, zda se pachatel již během výkonu trestu napravil.

2. Druhým důvodem je obava z jeho zneužití. Co bude soudům bránit, aby podmíněně odloženou část přidaly k nepodmíněné části, kterou by jinak uložily? Pokud by uložily desetiměsíční trest odnětí svobody, proč by nemohly uložit patnáctiměsíční trest odnětí svobody, přičemž posledních pět měsíců by bylo předem podmíněně odloženo? Přesně toto se stalo v Izraeli: Částečně odložené tresty začaly být postupně ukládané takřka všem a výměra částečně odložené části začala být přidávána k nepodmíněné části, nenahrazovala ji (Emmanuel, Gazal-Ayal, 2019). Pokud bychom tedy chtěli přijmout institut částečně podmíněného trestu odnětí svobody, bylo by na místě detailně prozkoumat jeho fungování v zemích, kde je využíván (např. v Nizozemí či Rakousku) a velmi pečlivě nastavit hranice, aby nemohlo dojít k jeho zneužití jako v Izraeli. To by opět omezilo jeho využitelnost.
3. Posledním důvodem je (ne)efektivita: Jedním z důvodů, proč se prosazují částečně odložené tresty, je, že mají pachatele více odradit: Damoklův meč je doprovázený „zaklapnutím vězeňských bran“, které zdůrazňují hrozbu, která následně pachatele do budoucna čeká (Dignan, 1984). Výzkum porovnávající efektivitu částečně odloženého podmíněného trestu odnětí svobody s probací však došel k závěru, že částečně odložený trest není efektivnější z hlediska recidivy ani zaměstnání (Menefee et al., 2022). Pokud bychom tedy chtěli zavádět částečně odložený trest, argumentace pro jeho zavedení by měla spočívat na argumentaci proporcionalitou a nikoliv odrazením.

Částečně podmíněně odložený trest odnětí svobody je tedy možností, která by mohla doplnit arzenál sankcí, ale (i) nelze od ní očekávat řešení problémů spojených s podmíněnými tresty obecně, (ii) bylo by nutné velmi jasně vymezit postavení a zamezit jeho zneužívání, (iii) nelze od něj nejspíše očekávat snížení recidivy pachatelů. Pokud počítáme s tím, že námi navržené podmíněně odsouzení by mohlo v některých případech umožňovat uložení velmi krátkého nepodmíněného trestu odnětí svobody, pak nám přijde, že využití částečně podmíněně odložených trestů odnětí svobody by bylo jen velmi omezené. Je proto otázkou, zda by se vůbec mělo zavést.

8.3.8 Širší problémy sankční politiky

Podmíněné odsouzení nemůže existovat ve vakuu. I velmi dobře připravený institut nemůže plně fungovat v nepromyšleném systému. V současné době sankční systém trpí různými problémy, mezi které patří např. příliš vysoké dolní hranice trestních sazeb či příliš přísné náhradní tresty za alternativní tresty (viz kapitola 6). Pokud tyto problémy nebudeme ochotni vyřešit, pak nemůžeme ani očekávat, že podmíněné odsouzení – jakkoliv promyšlené – bude plně fungovat. Ilustrací mohou být trestní sazby a jejich dolní hranice. Pokud nebude možné stanovit potenciální trest odnětí svobody tak, aby nebyl nepřiměřeně vysoký z důvodu vysoké dolní hranice trestní sazby, pak nelze ani uvažovat např. o nastavení hranic potenciálního trestu odnětí svobody, po jejichž překročení by bylo na místě ukládat vybrané citelné tresty, povinnosti a omezení jako součást podmíněného odsouzení (jako např. výše zmíněnou možnost uložení krátkého trestu odnětí svobody v případě potenciálního trestu odnětí svobody ve výměře alespoň 12 měsíců). Potřebujeme proto komplexní reformu, nikoliv reformu individuálních částí sankčního systému.

8.4 Kontury podmíněného odsouzení v novém hávu (aneb jak by to základně vypadalo)

Doposud jsme rozebírali jednotlivé aspekty podmíněného odsouzení. Na závěr tyto úvahy shrnujeme a představujeme, jak by podmíněné odsouzení jako celek mohlo v hrubých rysech vypadat. Toto představení činíme po jednotlivých aspektech podmíněného odsouzení, tedy jednotlivých podmínkách či krocích, které musí soudce či zákonodárce učinit. Pro větší přehlednost tak činíme v jednotlivých odstavcích, nikoliv v plynulém textu. V Příloze 4 pak představujeme, jak by mohly soudy v konkrétních případech rozhodnout.³⁰⁵

Před tím, než představíme jednotlivé podmínky, upozorňujeme čtenáře, že o podmíněném odsouzení uvažujeme jako o jediném institutu. Bylo by možné představit si, že by – jako např. ve Švédsku – existovaly dva oddělené instituty podmíněného odsouzení a probace (probace by v zásadě byla podmíněné odsouzení s dohledem). Z našeho pohledu by bylo vhodnější, pokud by případný dohled byl spíše jednou z podmínek podmíněného odsouzení, jak protože pravidla by jinak byla velmi podobná – a nedávalo by smysl tyto tresty upravovat odlišně –, tak protože taková úprava by umožnila dohled jednoduše zrušit, pokud by se došlo k závěru, že již není nezbytný. Pokud by se však došlo k závěru, že by bylo potřeba zavést oddělené

³⁰⁵ Cíleně nepředstavujeme paragrafové znění. Přejde nám nejvhodnější vést diskuzi na úrovni věcného záměru; pokud se najde shoda na principech, teprve poté nastane čas na převod principů do paragrafového znění a diskuzí nad ním. Tento převod by pak měli provést zkušení legislativci, za které se nepovažujeme.

podmíněné odsouzení a probaci, v zásadě všechny diskutované principy by se aplikovaly i na probaci. Nad rámec toho by však bylo potřeba stanovit, kterým skupinám pachatelů by bylo vhodnější uložit probaci, a kterým podmíněné odsouzení.

8.4.1 Základní principy podmíněného odsouzení

Pozitivní a negativní vymezení (komu by podmíněné odsouzení mělo a nemělo být uloženo): Zákon by nestanovil žádnou podmínku z hlediska trestné činnosti, délky či sazeb – soud by v tomto měl širokou možnost úvahy. Obecnou podmínkou by bylo, že by nedostačovalo uložení peněžitého trestu a zároveň by buďto (i) povaha a závažnost trestné činnosti nebo (ii) pravděpodobnost očekávané recidivy nevyžadovaly uložení trestu odnětí svobody.

Rozhodující faktor pro uložení: Zohledněny by měly být všechny charakteristiky případu, nemělo by tedy být přihlíženo např. jen k osobě pachatele. V tomto ohledu by se podmíněné odsouzení výrazněji odlišovalo od podmíněného odložení výkonu trestu odnětí svobody, u kterého zásadní roli hraje očekávání vedení řádného života, a naopak nelze zohlednit závažnost trestné činnosti (srov. kapitola 2).

Výjimečnost: Podmíněné odsouzení by nebylo považováno za výjimečnou možnost, naopak, očekávalo by se, že by bylo běžně ukládanou sankcí.

Procedura uložení: (i) Rizika a potřeby pachatele: Rozhodnutí o vhodnosti uložení jakékoliv sankce by mělo předcházet alespoň velmi zběžné prozkoumání rizik a potřeb pachatele. Pokud by byla zjištěna určitá rizika a potřeby u pachatele, který by neměl být uvězněn, bylo by na místě tato rizika a potřeby detailněji prozkoumat, např. prostřednictvím zprávy probačního úředníka. (ii) Odůvodnění: Trest by měl být odůvodněn vždy, i pokud by byl vyhotovován zjednodušený rozsudek z důvodu vzdání se práva na odvolání (zjednodušení by se týkalo pouze odůvodnění viny³⁰⁶). (iii) Trestní příkaz: Zda by mělo být možné uložit podmíněné odsouzení pouze trestním příkazem je na detailnější zvážení, nicméně v takovém případě by i trestní příkaz měl být odůvodněný v části týkající se trestu.³⁰⁷

Zkušební doba: Jediná obligatorní podmínka, kterou by soud musel stanovit. Možný rozsah zkušební doby by mohl být lehce širší, než je v současné době, např. by přicházelo v úvahu stanovení zkušební doby na 6 měsíců až 5 let. Toto zkrácení

³⁰⁶ V ideálním případě by se mělo týkat i dohody o vině a trestu. Toto by mimo jiné jasněji naznačovalo, jaká „sleva“ byla poskytnutá a proč, což by nebylo na škodu u institutu, který je jinak neprůhledný a potenciálně zneužitelný.

³⁰⁷ Míru vyžadovaného odůvodnění by bylo možné zvážit i v závislosti na osobním odůvodnění pachatelem ústní formou.

zkušební doby proti podmíněnému trestu odnětí svobody by bylo odůvodněné tím, že pokud by podmíněné odsouzení citelněji zasahovalo do života pachatele např. uložením peněžitého trestu jako součásti podmíněného odsouzení, tak by zejména v málo závažných případech mohla dostačovat i šestiměsíční zkušební doba. Podobně pokud by podmíněné odsouzení bylo ukládáno primárně s cílem napravit újmu – např. namísto peněžitého trestu –, tak by mohla dostačovat šestiměsíční zkušební doba, která by poskytla pachateli dostatek příležitostí k napravení újmy. Výměra zkušební doby by mohla být základně stanovena jako 1,5násobek potenciálního trestu odnětí svobody (přičemž soud by ji mohl zkrátit či prodloužit), přičemž zkušební doba by neměla být kratší než potenciální trest odnětí svobody, který by byl jinak uložený.

Potenciální trest odnětí svobody: Pro principiálnější rozhodování v případě porušení podmínek v průběhu zkušební doby a s cílem lépe rozhodovat o tom, zda pachatele uvěznit či jaké podmínky uložit, by soud ve výroku rozsudku zmínil, jak dlouhý trest odnětí svobody by případně uložil, pokud by pachatele uvěznil. V ideálním případě by odůvodnil jeho výši v několika krocích (Drápal, 2023a).

Další tresty, povinnosti a omezení: Pravidlem by bylo, že by se jako součást podmíněného odsouzení ukládal minimálně jeden trest, omezení či povinnost, což by mělo čistě za cíl citelně zasáhnout pachatele v jeho životě (omezit některou z jeho svobod). V případě identifikace rizik a potřeb v životě pachatele by byly dále ukládané tresty, omezení či povinnosti, které by na tato rizika a potřeby reagovaly. Jen naprosto výjimečně by bylo možné pouze stanovit zkušební dobu. Zda by např. peněžitý trest uložený vedle podmíněného odsouzení byl samostatným trestem, či zda by byl formálním zařazením podobný přiměřeným povinnostem, by se stanovilo i s přihlédnutím k tomu, aby bylo možné jednoduše a prakticky rozhodovat o nařízení výkonu podmíněného odsouzení.

Povinnosti během zkušební doby: Pachatel by měl povinnost vést řádný život v průběhu zkušební doby, přičemž za nevedení řádného života by se považovalo páčání trestné činnosti, opakované páčání přestupků či nevykonání dalších trestů či porušení jejich podmínek. Pokud by pachatel měl napravit újmu dle svých možností, pak by tato povinnost byla součástí zkušební doby. Podobně pokud by pachateli byla stanovena povinnost podrobit se určitému programu či by byly výslovně stanoveny jiná omezení či povinnosti, případně by nad ním byl stanoven dohled (pokud by neexistoval samostatný institut probace), pak by jejich porušení či nenaplnění znamenalo porušení vedení řádného života.

Přezkum řádnými a mimořádnými opravnými prostředky: Současné rozhodování odvolacími soudy je problematické z hlediska nejasného standardu i metody přezkumu (Vanča, Drápal, 2023). Nejvyšší soud pak o principech trestů v dovolacím řízení takřka nerozhoduje (viz kapitola 2.2.3). Vhodný přezkum rozhodnutí

prvostupňových soudů by tak vyžadoval širší reformu opravných prostředků z hlediska trestů (včetně některých aspektů podmíněného odsouzení). Pokud by k reformě odvolání nedošlo, pak by o opravných prostředcích bylo rozhodováno podobně jako dnes. Odvolací soudy by tedy přezkoumávaly jednotlivá rozhodnutí z hlediska nepřiměřenosti a v případě významného nepoměru mezi uloženým trestem a jimi vnímaným přiměřeným trestem by rozhodnutí měnily (a to v jakékoli části výroku), Nejvyšší soud by pak v rámci dovolání takřka nijak nezasahoval.

Zákaz *reformationis in peius*: V případě aplikace zásady zákazu změny napadeného rozsudku v neprospěch pachatele by bylo zásadní, aby citelnost nového trestu nepřekročila citelnost původního trestu. Právě vyjádření potenciálního trestu odnětí svobody a citelnosti jednotlivých uložených trestů, povinností či citelností v tomto silně pomáhá. Citelnost jednotlivých trestů pak může být upravena – a jednoduše odůvodněna – v rozhodnutí, čímž se naplní požadavek Ústavního soudu na posuzování konkrétních dopadů do života pachatele a jejich odůvodnění.³⁰⁸ Při změně druhů trestů uložených jako součást podmíněného odsouzení by pak bylo třeba brát v potaz konkrétní situaci pachatele, byť jen méně často by tato změna mohla představovat porušení zákazu *reformationis in peius*. Výběr mezi peněžitým trestem a obecně prospěšnými pracemi nepředstavuje zásadně odlišně citelné tresty, v úvahu by tedy přicházelo zejména přihoršení při ukládání domácího vězení nebo velmi krátkého trestu odnětí svobody. I zde by však nebylo vhodné přijímat absolutní pravidla; s touto myšlenkou nejspíše Ústavní soud zmínil situaci vnímání nepodmíněného trestu odnětí svobody bezdomovcem přežívajícím v mrazech na ulici.³⁰⁹

Ukládání souhrnných a společných trestů: Pokud bylo uloženo podmíněné odsouzení a následně je ukládán souhrnný či společný trest, pak se navrhaná situace výrazně nemění oproti té současné. Při ukládání nového trestu soud zohlední dosud vykonané tresty či jejich části z trestu, který ruší, a následně uloží přiměřený trest, který může spočívat jak v podmíněném odsouzení, tak v uložení jiného trestu.

Rozhodování o podmínkách v průběhu zkušební doby: Soud by mohl rozhodovat o zrušení jednotlivých trestů, povinností či omezení v průběhu zkušební doby. Naopak pokud by nedošlo k porušení povinnosti vést řádný život, tak by nemohl stanovit nové podmínky.³¹⁰ Při zrušení podmínky by však mohl namísto ní stanovit jinou, méně omezující. Lze si tak např. představit, že pokud by podmínkou

³⁰⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 8. 11. 2016, sp. zn. III. ÚS 525/15 (N 210/83 SbNU 341), bod 23. Podobně i podkapitola 6.1.

³⁰⁹ Tamtéž.

³¹⁰ V odborné literatuře se objevuje i názor, že by bylo možné nové podmínky (včetně dohledu) stanovit např. v případě změny životní situace i bez porušení podmínky vedení řádného života (Kalvodová, 2022). Tohoto řešení se lehce obáváme, protože významně rozšiřuje možnosti zpříšňovat život odsouzenému. Při jasně stanovených podmínkách, mechanismech proti zneužití a započítání citelnosti dopadů opatření v případě nařízení výkonu trestu si lze představit zavedení takového mechanismu.

bylo omezení pohybu spojené s elektronickým monitoringem, tak by soud mohl postupně zužovat omezení pohybu. Zejména se souhlasem pachatele by pak bylo představitelné tresty či podmínky měnit na základě principu ekvivalentní citelnosti: Například pokud by se pachatel stal nezaměstnaným a nemohl by uhradit peněžitý trest, tak by jej bylo možné přeměnit na trest obecně prospěšných prací v odpovídajícím poměru.

Možné reakce na porušení podmínek: Soud by měl mít k dispozici širokou škálu možných reakcí na porušení podmínky vedení řádného života, přičemž by mělo být jasněji stanoveno, ve kterých situacích by bylo vhodné přistoupit k jakému rozhodnutí. Jiné rozhodnutí, než nařízení výkonu trestu by mělo být přijímáno častěji než výjimečně. Lze si představit např. následující reakce:

- V případě méně závažných porušení – např. drobnějšího porušení podmínky elektronického monitoringu, nenapravení části újmy či neuhrazení měsíčního výživného (stanovené jako povinnosti) – by mohlo přicházet v úvahu pouze varování např. ve veřejném zasedání či zpřísněním či novým uložením přiměřených povinností.
- V případě takového porušení, které by naznačovalo, že se v životě pachatele vyskytly nové potřeby či rizika, na které lze reagovat, a přičemž by bylo možné očekávat, že následně pachatel povede řádný život, tak by bylo na místě na ně reagovat zejména uložením vhodných programů či omezení.
- Pokud by porušení naznačovalo, že pachatel nemá respekt k dodržování právního řádu, pak by bylo na místě pachatele citelně zasáhnout, a to buďto uvězněním nebo jiným citelným způsobem, který by jej přiměl respektovat stanovené podmínky, např. domácím vězením.
- Pokud by pachatel spáchal další trestnou činnost, pak by se reakce měla odlišovat v závislosti na spáchané trestné činnosti a uplynulé části zkušební doby. Lze si tak např. představit, že by nebylo na místě pachatele uvěznit, pokud by se jednalo o méně závažnou trestnou činnost spáchanou ve třetí třetině zkušební doby nebo pokud by pachatel trestný čin spáchal velmi brzo po uložení podmíněného odsouzení, a zároveň pokud by soud pachatele neuvěznil, kdyby býval ukládal trest jak za původní trestný čin, tak za nový trestný čin.
- Opakované porušení podmínek: Pachatel by neměl dostávat nekonečné množství šancí. Zejména pokud by opakovaně spáchal trestnou činnost v průběhu zkušební doby, pak by měla následovat citelná reakce (zpravidla uvěznění). Podobně by pachatel neměl dostávat větší množství šancí na nápravu způsobené újmy – nejdříve by měl být varován, poté citelně zasažen a následně uvězněn (variantou by mohlo být domácí vězení).

Procesní stránka reakce na porušení podmínek: Reakce na porušení podmínek by měla být zejména rychlá. Tomu by se měly přizpůsobit procesní předpisy, takže by např. nemělo být potřebné předvolávat pachatele doporučeným dopisem, ale mělo by být možné jej např. telefonicky vyzvat k dostavení se. Pokud by nebyl

ochoten takto reagovat, mohl by to být důvod k přísnějšímu postupu. Rychlá reakce by ale byla potřeba i na straně soudu. Bylo by tak možné zvážit, zda by nebylo na místě ustanovit soudce, který by se zabíral pouze výkony trestů (ekvivalent francouzského JAPa, *juge d'application des peines*), případně zda by některé pravomoci nemohly být svěřeny probačnímu úředníku.

Stanovení délky trestu v případě uvěznění: Pokud by v důsledku porušení podmínek soud došel k závěru, že je již třeba pachatele uvěznit (či případně uložit podobný trest, např. trest domácího vězení), pak by vzal potenciální trest odnětí svobody, který byl uveden ve výroku rozsudku, kterým bylo uloženo podmíněné odsouzení, odečetl by od něj citelnost dopadů na život pachatele, ke kterým došlo mezi odsouzením a rozhodnutím o uvěznění, a dle toho by stanovil výměru trestu odnětí svobody, kterou by pachatel měl vykonat.³¹¹

Jak ukládat tresty v případě kumulace: Pokud by byl pachatel odsouzený za trestnou činnost spáchanou po vyhlášení prvostupňového odsuzujícího rozsudku, kterým byl pachatel podmíněně odsouzen, pak by se jevilo jako nejvhodnější, aby o podmíněném odsouzení rozhodoval soud, který by pachatele odsuzoval za novou trestnou činnost.³¹² Lze si představit, že by si za tímto účelem vyžádal zprávu o průběhu podmíněného odsouzení od soudu, který původně uložil podmíněné odsouzení. Cílem tohoto opatření by bylo, aby nebyl uložen nepřiměřeně přísný či mírný trest a aby pachatel vykonával trest, o kterém by rozhodoval jeden soud a tresty by tak tvořil funkční celek. Takové řešení by muselo být procesně jednoduché. Nejjednodušší by bylo, pokud by o podmíněném odsouzení (a společně s tím i o všech aspektech s ním spojenými) bylo rozhodnuto ve speciálním výroku v odsuzujícím rozsudku za nový trestný čin.

Osvědčení se: Pravidlem by mělo být, že po skončení zkušební doby by soud rozhodoval, zda se pachatel osvědčil či nikoliv, přičemž by zkontroloval, zda byly splněny všechny tresty, povinnosti a omezení, které byly pachateli uloženy. Osvědčení se fikcí by mělo být výjimkou, případně by nemělo být umožněno. Skutečnost, že již bylo rozhodnuto o osvědčení se pachatele, by nemusela bránit nařízení trestu, kdyby byl pachatel následně odsouzený za trestnou činnost, kterou spáchal ještě v průběhu zkušební doby. Rozhodnutí o osvědčení by tak mohlo mít pouze podmíněnou platnost z hlediska spáchání další trestné činnosti – mohlo by záviset skutečně na tom, zda pachatel spáchal v průběhu zkušební doby další trestný čin, nikoliv

³¹¹ Otázkou zůstává, nakolik by mělo být možné zohlednit okolnosti, ke kterým došlo v průběhu zkušební doby (např. změnu v osobních poměrech pachatele). Bez detailního posouzení se domníváme, že by nebylo na místě výměru z těchto důvodů zkracovat.

³¹² Určité problémy by mohly vznikat v případech rušení rozhodnutí Nejvyšším soudem či Ústavním soudem; principiálně se však nejedná o zásadně odlišnou situaci od současné problematiky společných či souhrnných trestů v případě zrušení některých rozhodnutí Nejvyšším soudem či Ústavním soudem. Takto detailní rozbor však lze mimo rámec tohoto návrhu.

zda by byl odhalen v krátké době po konci zkušební doby. Zároveň, aby nebylo možné nařídit trest i po desetiletích, tak by bylo možné aplikovat např. pětiletou promlčecí dobu od skončení zkušební doby dle § 94 odst. 1 písm. d) tr. zákoníku. Tedy pokud by pachatel byl odsouzen za trestnou činnost spáchanou během zkušební doby pět let po jejím konci, tak by rozhodl o důsledku nevedení řádného života.³¹³

Zahlázení odsouzení: Současné nastavení zahlázení odsouzení nerozlišuje mezi zahlázením pro účely trestněprávní a společenské (zejména co se týče pracovníprávních vztahů). To je nevhodná situace. Pokud by došlo k rozlišení těchto účelů, pak by rozhodnutí o osvědčení mělo stejný dopad jako nyní – ve výpisu z rejstříku trestů by se toto odsouzení neobjevilo. To však neznamená, že by toto odsouzení nemohlo být zohledněno při ukládání trestů. Z trestněprávního hlediska totiž nemá smysl zjišťovat, zda je určité odsouzení zahlázené či nikoliv. Například pro účely ukládání trestů za další trestný čin je irelevantní, zda (i) soud rozhodl tři měsíce po skončení zkušební doby o osvědčení se, načež pachatel spáchal trestnou činnost, nebo (ii) zda si soud chtěl ušetřit práci a chtěl nechat uplynout jeden rok, aby došlo k osvědčení fiktivně, ale po několika měsících pachatel spáchal další trestný čin. Tím, že v prvním případě rozhodl soud o osvědčení se, se první pachatel nestal lepším oproti druhému pachateli a neměl by mu proto být uložen mírnější trest. Při ukládání trestů by se tedy trestní minulost měla posuzovat nezávisle na zahlázení odsouzení, které by mělo být konstruované primárně pro společenské účely.

Terminologie: Současná terminologie je přizpůsobena podmíněnému trestu odnětí svobody, ale nemusí plně vyhovovat podmíněnému odsouzení. Nejsme si tak jisti, zda je vhodné mluvit o „trestu“ podmíněného odsouzení. Může být odsouzení trestem? Ano, zejména je-li součástí podmíněného odsouzení uložený trest, opatření či povinnost. Šlo by užít i termínu „podmíněný trest“, který by podle nás ale nebyl vhodný, protože by příliš evokoval podmíněný trest odnětí svobody. Lepší termín než „podmíněné odsouzení“ nás však nenapadl. Podobně problematický je termín „nařízení výkonu podmíněného odsouzení“, smysl by však nedával ani termín „nařízení výkonu podmíněného trestu“, protože trest (resp. jeho výměra) by se v tomto kroku finálně stanovoval, nejen pouze nařizoval. Možným řešením by bylo nemluvit o uložení trestu podmíněného odsouzení, ale zmínit, že pachatel byl podmíněně odsouzen a v případě porušení podmínek v průběhu trestu by mu byl nařízen určitý trest (tedy mluvit jen o „nařízení trestu“, kde by však byl problém s tím, že nařizovat lze výkon mnoha druhů trestů). Terminologie je však tou nejméně podstatou záležitostí – proto ji jen zběžně zmiňujeme až na samém závěru kapitoly.

³¹³ Další úpravou by pak mohlo být i ustanovení, které by směřovalo proti průtahům, např. pokud by alespoň polovina příslušné doby byla důsledkem průtahů způsobené pachatelem.

8.5 Shrnutí (aneb je čas na reformu)

Na konci 19. století byli trestní právníci přesvědčeni, že s vyslovením viny je nutné vyslovit i jasně stanovený trest (viz podkapitola 1.1). Z tohoto důvodu byl také v kontinentální Evropě zaveden podmíněný trest odnětí svobody a nikoliv probace, která spočívala právě ve stanovení zkušební doby a v dohledu, ale bez stanovení trestu. Postupem času jsme se tohoto přesvědčení zbavili a zavedli jsme podmíněně upuštění od potrestání, u kterého nedochází k uložení trestu za předpokladu, že pachatel povede řádný život, a také nejrůznější odklony, u kterých nedochází ani k vyslovení viny (ale např. jen k doznání pachatele či k jeho prohlášení, že spáchal trestný čin). Je proto na místě se zamyslet, zda nemůžeme reformovat podmíněný trest odnětí svobody zejména v tom ohledu, který byl na konci 19. století sice vnímán jako nezbytný, ale následně se ukázal jako silně problematický. Tedy neuložit konkrétní definitivní výměru trestu odnětí svobody, která by byla podmíněně odložená.

Naše vnímání podmíněného trestu se také proměnilo. Už jej naivně nevnímáme jako trest odnětí svobody, o jehož výkonu rozhodujeme specifickým způsobem, ale je vnímán praxí i teorií jako zvláštní druh trestu (byť zákon k němu tak nepřistupuje, srov. podkapitola 1.5). Podobně od něj neočekáváme zejména odrazení pachatele, jako tomu bylo ke konci 19. století, kdy byly jeho základní kontury načrtnuty, ale naopak dnes chceme reagovat na rizika a potřeby v životě pachatelů (srov. podkapitola 1.1). Začali jsme klást větší důraz na proporcionalitu trestu a začali jsme také rozlišovat mezi pouhým vyslovením trestu a jeho výkonem, resp. citelným dopadem do života pachatelů (Drápal, 2023d). Proto potřebujeme reformovat podmíněný trest odnětí svobody. Potřebujeme trest, který bude naplňovat požadavek přiměřeného (proporcionálního) trestu citelným zásahem do života pachatele, a který bude zdůrazňovat možnost resocializace i inkapacitace pachatele, ale nikoliv za cenu nepřiměřeného trestu uloženého pachateli. Tímto trestem může být právě podmíněné odsouzení.

Námi navrhovaná reforma podmíněného trestu odnětí svobody na podmíněné odsouzení je příkladem ideální reformy sankčního systému. Bude moci lépe naplňovat ideály, kterých se podmíněný trest odnětí svobody dlouhodobě snažil dosáhnout – poskytnutí další šance, reakci na rizika a potřeby a zároveň odrazení pachatele od další trestné činnosti –, ale bude to dělat lépe a bez nežádoucích účinků, případně s méně nežádoucími účinky. Respektive takto ideálně se jeví při prvním teoretickém rozpracování. Ani ideálně nastavené podmíněné odsouzení by však nedosáhlo svých cílů, pokud by se nezměnily některé další aspekty sankčního systému, zejména pokud by se nesnížily dolní hranice trestních sazeb alespoň u některých trestných činů a neupravily podmínky, za kterých lze uložit jednotlivé druhy trestů (detailněji rozebrané v podkapitole 6.4.1). Naopak, i pokud by došlo k těmto změnám, tak by současný podmíněný trest odnětí svobody řádně nefungoval (např. problémy s přiměřeností či kumulací trestů), přičemž jen některé identifikované problematiky lze řešit bez komplexní reformy podmíněného trestu. Reforma je tak

nutná a podmíněné odsouzení v novém hávu je jeho sice podstatnou, ale nikoliv jedinou, součástí.

ZÁVĚR: CO NÁM PODMÍNĚNÝ TREST ŘÍKÁ O NAŠEM PRÁVNÍM ŘÁDU, SPOLEČNOSTI A NÁS SAMOTNÝCH?

V závěru knihy si dovolím být osobnější a namísto shrnutí obsahu předchozích kapitol (vhodnější je přečíst si shrnutí jednotlivých kapitol na jejich konci) zmíním určité poučení – lekce – které si odnáším z několikaletého zkoumání podmíněného trestu odnětí svobody. Tato poučení zobecňuji nejen na konkrétní případy, které se týkají podmíněných trestů, mám-li dojem, že se jedná o širší problém. Jsou to poučení jak z hlediska minulosti, tak ohledně toho, jak bychom měli postupovat do budoucna. Pro zjednodušení je rozdělují na tři skupiny: (i) neprávní vlivy, (ii) interpretace zákonů a (iii) koncepce a reformy. Na rozdíl od předchozích kapitol, které vnímám jako zásadně odborné, tento závěr představuje pouze moje vnímání širších problémů trestní politiky, právní vědy a společnosti. Jak s ním čtenář naloží, nechávám na něm.

K neprávním vlivům

Právní praxe je velmi ovlivněná společenskou realitou. Tresty ukládané během normalizace či po roku 1989 jsou perfektním příkladem. O vlivech vývoje společnosti na právní praxi však víme velmi málo. Zaměření se čistě na právní normy nám např. neumožňuje identifikovat, proč se udály zásadní změny ve složení ukládaných druhů trestů – a tedy proč náš sankční systém vypadá, jak vypadá. Potřebujeme tedy věnovat více času zkoumání interakce mezi právem – teorií, zákony i praxí – a společenskou realitou.

Vliv padesátých let dvacátého století byl zásadní a ovlivňuje i současnost. Nástup komunistické totality znamenal vymizení institucionální paměti. Koncepce jednotlivých institutů se vytratily, kriminologie jako obor byla zrušena a právní akademici byli takřka kompletně vyměněni. Šlo to velmi rychle. Zatímco třeba trestní zákon z roku 1950, jakkoliv hrozný byl, navazoval na prvorepublikové koncepce podmíněného trestu, „zmírňovací“ novela z roku 1956 již byla naprosto nekonceptní. To nutilo mnohé věci vymýšlet od znova, přičemž tyto pokusy často nebyly postaveny na silných teoretických a doktrinálních základech, v důsledku čeho zákony nebyly dostatečně promyšlené. To pak ovlivňuje i současnou situaci, jelikož historické vlivy v trestním zákoníku přetrvávají.

Přetrvávající přísnost komunistických úprav. V některých ohledech (např. ohledně umožnění ponechání podmíněného odsouzení v platnosti) byla původní úprava relativně mírná. Komunistická legislativa ji pak zásadně zpřísnila. V následujících úpravách po roce 1989 jsme se částečně vrátili k prvorepublikové mírnější úpravě, ale nikoliv naplno. Současná úprava je tak někdy přísnější pravděpodobně

stále kvůli dědictví přísné komunistické legislativy. Dokud si neuvědomíme tyto dopady – a neanalyzujeme vývoj od první republiky až po současnost –, budeme mít zbytečně přísnou legislativu dnes i v budoucnu.

K interpretaci zákonů a posouvání významu právních ustanovení

Nesnažme se posunovat význam právních ustanovení. Někdy máme tendenci namísto změny zákona interpretovat zákon tak, aby nám vyhovoval. To ale působí nevěrohodně, zejména pokud jindy trváme na jazykové (a někdy velmi formální) interpretaci. Pokud při rozhodování o podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody nelze při rozumné interpretaci současných ustanovení zohlednit závažnost, změňme zákon, ale neohýbejme ho. Umožnění takových posunů významů totiž otevírá cestu možným zneužitím: Když (byť s dobrým úmyslem) interpretaci zákonů ohýbaly autority, proč by někdo jiný nemohl „kreativně“ interpretovat právní ustanovení? Dobrý důvod se vždy najde, ať už skutečný či vymyšlený. Pokud vnímáme, že upřímná interpretace zákona by vedla k nespravedlivým výsledkům, buďme ohledně toho upřímní a zmiňme (a změňme) to – se všemi problémy, které z toho budou vyplývat.

Buďme otevření ohledně opuštění určitého přístupu. Naše přístupy musí být koherentní: Nemůžeme jednou argumentovat určitou skutečností a v projednávání dalšího případu ji opomenout (protože se nám zrovna nehodí). Nemůžeme tak naráz tvrdit, že podmíněný trest odnětí svobody je trest odnětí svobody a zároveň zmiňovat, že nejkratší podmíněný trest je méně citelný než nejkratší nepodmíněný trest odnětí svobody. První tvrzení totiž vychází z toho, že podmíněný trest je modalitou trestu odnětí svobody, kdežto druhý, že se jedná o samostatný druh trestu. Jak by řekl Angličané, „nelze mít koláč a zároveň ho sníst“.

Výjimka má znamenat výjimečné použití. Objevuje se to stále dokola: Zákonodárce umožní určitý postup, přidá k němu slovo „výjimečně“ či „mimořádně“, ale přesto se daná úprava začne používat běžně. Opět, buďme transparentní. Pokud zákonodárce chce, aby se skutečně určité ustanovení používalo výjimečně, měl by vysvětlit (např. v důvodové zprávě), jaké případy má na mysli. Pokud se praktici domnívají, že podmínky jsou příliš restriktivní, mělo by se diskutovat o jejich rozšíření. Akceptujeme-li, že výjimečný přístup je využíván běžně, z rozhodování soudů a jiných aktérů se může stát libovůle a právní systém je rozkolísán. Jak lze pak věřit třeba judikatuře, která výjimečnost uložení trestu odnětí svobody pod dolní hranicí sazby dovozuje pouze z nadpisu § 58 tr. zákoníku, ale zároveň nekritizuje, že podmíněné odsouzení se ponechává v platnosti běžně a nikoliv „výjimečně“? Pokud naopak zákonodárce neřekne, že určitý postup by měl být výjimečný, pak by jej neměly soudy „zvýjimečňovat“, jak činil prvorepublikový Nejvyšší soud u podmíněného odsouzení. Buďme transparentní, postupujme konzistentně a měňme pravidla.

Ke koncepcím a reformám

Často neuvažujeme o dopadech odlišných koncepcí institutů na změny a interpretaci zákona. Zejména po pádu komunistického režimu jsme se vraceli k prvorepublikovým koncepcím, případně jsme se inspirovali v zahraničí. Někdy tak ale činíme bez detailního promyšlení dopadů, které taková změna má. Vyměnili jsme tak v trestním zákoníku slova „dosažení účelu trestu“ za „očekávání vedení řádného života“, ale nepromysleli jsme dopady této změny, která z mnohých účelů trestů vyzdvihla jen jeden velmi specifický. Tím jsme se vrátili k prvorepublikové koncepci, ale (i) ani to výslovně nezmníme a (ii) ani neupravíme ostatní ustanovení, aby neprodukovala škodlivé výsledky. Jediné, co může nastat, je zmatek. Zvažujme tedy dopady změn.

Obecně neuvažujeme o systému jako celku. Porozumět trestnímu systému jako celku je velmi náročné – jednotlivé instituty jsou provázané, praxe postupuje jinak než teorie, přičemž často nevíme, jak praxe ve skutečnosti postupuje a procesní složitost či jednoduchost ovlivňuje hmotněprávní rozhodnutí. Pokud tomu ale nebudeme věnovat dostatek času, skončíme tak, že budeme chtít domácí vězení ukládat za závažnější trestné činy, než za které ukládáme podmíněné tresty, ale nastavíme jej tak, že jedinou možností, jak neuvěznit pachatele závažnější trestné činnosti, bude uložit podmíněný trest odnětí svobody. Nebo budeme mít tak vysoké dolní hranice trestních sazeb, že jakékoliv principiální řešení bude nemožné bez jejich reform.

Rychlá řešení jsou pravděpodobně špatná řešení. Vnímáme-li určitý problém – jako např. příliš malou citelnost podmíněného trestu, je-li ukládán za závažnější trestné činy – snažíme se jej rychle vyřešit, např. umožněním uložení kvazi domácího vězení jako součásti podmíněného trestu odnětí svobody. Taktó rychlé řešení (zformulované poslancekým přílepem) sice jeden problém řeší, ale druhý způsobuje: Citelnost trestu, která na pachatele dopadne, může být v důsledku novely příliš vysoká či příliš nízká. Jednoduchá řešení jsou vhodnými řešeními jen vzácně.

Nebojme se větších reform. Vyžadují mnoho času, energie a prostředků. Změny nebudou jednoduché. Přistoupit k reformě něčeho, co jsme mysleli, že už máme reformované (jako trestní zákoník), není populární a příliš se nám do toho nechce. Ale je to potřeba. Bez toho se dál neposuneme.

Nově navržené instituty mohou mít drobnější vady. Nezaměřujme se ale na tyto drobnější vady s cílem znevěhodnit navrhované reformy, ale (i) zkusme hledat možná řešení a (ii) porovnávejme význam těchto vad s vadami současného systému. Pokud očekávané vady jsou menší než vady současného systému, nejspíše stojí za to reformu uskutečnit. Nevyžadujme také naprosto detailní prozkoumání nových institutů a současné praxe (byť minimálně ohledně podstatných otázek máme vyžadovat alespoň základní prozkoumání); současná úprava byla často přijata bez jakéhokoliv empirického zkoumání a bez detailního teoretického rozmyšlení. Hledejme cestu, ne důvod, proč něco nejde.

Řešme problémy, dokud je čas (a vyhněme se tak vnucení nevhodných řešení). Nespokojenost s trestním systémem či s jeho částí (např. s velmi častým

ukládáním podmíněných trestů odnětí svobody) se může jednoduše transformovat do změn, které povedou k velkým nespravedlnostem. Může stačit několik osob, které umně poukáží na nedostatky systému, vyberou si nejkřiklavější případy a zformulují jednoduchá – ale naprosto nevhodná – řešení. Provedme reformy, dokud na ně máme čas.

SUMMARY

The suspended prison sentence is the most frequently imposed form of sentence in Czechia, accounting for more than half of all sentences. As a result, it dominates the penal landscape. Despite its prevalence, there is a surprising scarcity of scholarly analysis concerning its historical development, justification, practical application, or the challenges associated with its imposition and revocation. Czechia is not the only European country in this respect: there is a notable lack of recent comprehensive studies on suspended prison sentences across continental Europe, particularly within post-communist countries, where this sanction is very frequently imposed.

This book addresses these gaps by offering a comprehensive examination of the suspended prison sentence. First, it explores the evolution of this sentence—by examining provisions, jurisprudence, and judicial practices—to understand how it became the predominant form of punishment. It then scrutinizes the current legislative framework and judicial decision-making processes, revealing problems linked to the imposition of suspended sentences and decisions regarding their revocation. Additionally, it presents the perspectives of judges on the various elements of suspended prison sentences.

The detailed discussion of the historical context, legal provisions, practical applications, and judicial opinions reveals systemic issues inherent in the use of suspended prison sentences. These issues are further examined through the lens of sanction systems theory and by experimental testing of sentencing inflation (the imposition of longer suspended prison sentences instead of shorter non-suspended prison sentences). The book discloses—from multiple perspectives—that the current form of suspended prison sentences, as implemented in most continental European countries, is fundamentally flawed. It proposes a detailed reform, advocating for the transformation of the suspended prison sentence into a suspended sentence that would explicitly not be a modality of a prison sentence and would be governed by a different set of principles.

PŘÍLOHY

Příloha 1: Údaje o respondentech

Tabulka č. 1: Seznam soudkyň a soudců a jejich charakteristiky

	Pohlaví	Město¹	Délka funkce²
Soudce 1	žena	větší	26+ let
Soudce 2	muž	větší	3–5 let
Soudce 3	muž	větší	3–5 let
Soudce 4	muž	větší	16–25 let
Soudce 5	muž	větší	26+ let
Soudce 6	žena	menší	3–5 let
Soudce 7	muž	menší	11–15 let
Soudce 8	muž	větší	3–5 let
Soudce 9	žena	větší	3–5 let
Soudce 10	žena	větší	16–25 let
Soudce 11	žena	větší	6–10 let
Soudce 12	muž	menší	6–10 let
Soudce 13	muž	menší	6–10 let
Soudce 14	muž	menší	3–5 let
Soudce 15	žena	menší	0–2 roky
Soudce 16	muž	větší	26+ let
Soudce 17	žena	menší	6–10 let
Soudce 18	muž	menší	16–25 let
Soudce 19	muž	menší	0–2 roky
Soudce 20	muž	větší	16–25 let
Soudce 21	muž	větší	0–2 roky
Soudce 22	žena	větší	0–2 roky
Soudce 23	žena	menší	6–10 let
Soudce 24	žena	menší	16–25 let
Soudce 25	muž	menší	16–25 let
Soudce 26	muž	menší	16–25 let
Soudce 27	muž	menší	3–5 let
Soudce 28	muž	menší	0–2 roky
Soudce 29	muž	menší	0–2 roky
Soudce 30	žena	větší	11–15 let

¹ Za menší město je považováno město s počtem obyvatel pod 60 000.

² K datu provedení rozhovoru (rok 2022).

Tabulka č. 2: Obvody krajských soudů, odkud soudci pocházeli

Soudní obvod (dle krajského soudu)	Počet soudců
Městský soud v Praze	6
Krajský soud v Praze	2
Krajský soud v Českých Budějovicích	3
Krajský soud v Plzni	2
Krajský soud v Ústí nad Labem	5
Krajský soud v Ostravě	12

Příloha 2: Osnova rozhovoru

- Jak vnímáte přísnost podmíněných trestů vůči ostatním druhům trestů. Vnímáte v obecné rovině prostý podmíněný trest jako více či méně přísný než
 - peněžitý trest,
 - obecně prospěšné práce,
 - domácí vězení?
- Považujete podmíněný trest za samostatný druh trestu?
- Jaký vnímáte podstatnější element u podmíněného trestu, že se jedná spíše o hrozbu nebo o trest odnětí svobody?
- Jste ochoten uložit podmínku i za nepříliš závažné trestné činy, u kterých byste běžně nezvažoval o uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody?
- Část teorie si myslí, že se má nejdříve rozhodnout o uložení trestu odnětí svobody a jeho výměře a pak teprve o tom, zda jeho výkon podmíněně odložit. Co si o takové teorii myslíte? Rozhodujete tak?
- Jak se vypořádáváte s tím, že podmíněný trest je jeden z nejmírnějších při uložení, ale jeden z nejpřísnějších při nařízení?
- Když přemýšlíte o tom, jaký trest uložíte jako hlavní, tedy samostatně, proč uložíte podmíněný trest, ale ne
 - trest obecně prospěšných prací,
 - peněžitý trest,
 - domácí vězení?
- Máte dojem, že obecně prospěšné práce, domácí vězení nebo peněžitý trest jsou náročnější na uložení než podmíněný trest?
Pokud ano: Ovlivní Vás to natolik, že uložíte místo nich podmíněný trest?
- Které skutečnosti zjišťujete, abyste zvážil uložení podmíněného trestu? Co je pro Vás nezbytné minimum a co byste vnímali jako ideální stav?
- Co si myslíte o ukládání podmíněného trestu trestním příkazem?
- Máte dojem, že při rozhodování trestním příkazem máte k dispozici dostatek informací o odsouzeném a že jste schopni předpovědět, zda povede řádný život?

12. Další otázka se vztahuje k trestní minulosti. Dokázal byste říct, jaká trestní minulost Vás povede k tomu, že podmíněný trest neuložíte? Bude to předchozí uložení podmíněného trestu, neosvědčení se u předchozího podmíněného trestu, uložení nepodmíněného trestu nebo jiná trestní minulost?
13. Při ukládání trestů za zločin, když soud nechce pachatele uvěznit, tak takřka nemá jinou možnost než uložit podmíněný trest. Ocenil byste možnost uložit např. domácí vězení za zločiny?
14. Jaké faktory zvažujete, když se rozhodujete, zda podmíněně odložit trest odnětí svobody?
15. Následně bych se Vás ráda zeptala na roli závažnosti při ukládání podmíněného trestu. Zde myslíme závažností pouze způsobenou újmu a míru zavinění, ale nikoliv třeba trestní minulost.
16. Přejde Vám přiměřené za závažnější trestnou činnost ukládat podmíněné tresty?
17. Když ukládáte podmíněné tresty za závažnější trestnou činnost, ukládáte přísnější podmíněný trest? Například tak, že byste uložil delší podmíněný trest, než byste uložil nepodmíněný, že byste navíc uložil dohled nebo prodloužil zkušební dobu?
18. Ukládáte někdy pachatelům podmíněné tresty, které jsou delší, než by byly nepodmíněné tresty, které byste jim uložil ve stejném případě namísto těch podmíněných?
19. Jaký by byl ekvivalent 3letého nepodmíněného trestu?
20. Další otázky se týkají vedení řádného života. Co považujete za nevedení řádného života, není-li uložen dohled?
21. Mohou Vás jiné skutečnosti než recidiva vést k nařízení výkonu podmíněného trestu?
22. Ukládáte někdy nepodmíněné tresty odnětí svobody ve výměře několika týdnů?
23. Kterými druhy trestů byste nahradil podmíněné tresty, pokud by to bylo třeba?
24. Uvítal byste možnost ukládat trest obecně prospěšných prací vedle podmíněného trestu odnětí svobody?
25. Toto bude trochu delší otázka, která se týká úpravy v jiných zemích. V některých zahraničních trestních zákonících nenajdeme podmíněný trest odnětí svobody, ale pouze podmíněné odsouzení. Podmíněné odsouzení se liší tím, že sice stanoví zkušební dobu, ale pevně nestanoví výměru trestu odnětí svobody, který bude nařízen v případě recidivy. Některé státy umožňují i vyřčení toho, jaký trest odnětí svobody by byl nařízen, ale v případě recidivy mohou zohlednit citelnost omezení pachatele během zkušební doby a podle toho zkrátit tento trest při nařízení výkonu.
Jaké výhody a nevýhody byste vnímal, že by takový systém u nás měl?
26. Přivítal byste možnost trestu odnětí svobody, který by bylo možné částečně podmíněně odložit a částečně nařídit nepodmíněný? Například nepodmíněný trest maximálně na tři měsíce?

27. Je něco, na co jsem se nezeptala, co se vztahuje k podmíněnému trestu a co Vám přijde podstatné?

Příloha 3: Příklad zadání viněty

Jan Novák (nar. 8. 3. 1982, bytem v Dobříši) pracuje jako automechanik. Příležitostně si ke své práci přivydělává tím, že dováží zánovní luxusní auta ze zahraničí dle zadání klienta. 3. 11. 2020 se domluvil s Adamem Plecháčem, podnikatelem, že mu zajistí zánovní BMW řady 3 Sedan za 385 000 Kč, přičemž tuto částku mu Adam Plecháč 12. 11. 2020 uhradil, protože mu Jan Novák ukázal konverzaci s nizozemským bazarem, která dosvědčovala, že dané auto mají a že čekají se zasláním auta, až uhradí příslušnou částku. Jan Novák však již od počátku počítal s tím, že předmětnou částku použije k jinému účelu, konkrétně k uhrazení svých předchozích dluhů pocházejících z úvěrů, které si vzal, aby renovoval automechanickou dílnu, ale které nemohl splatit. Částkou, kterou mu dal Adam Plecháč, aby objednal auto z Nizozemí, uhradil své dluhy, auto neobjednal a způsobenou škodu nijak neuhradil. V následujících měsících sváděl nedodání auta na opatření spojená s Covid-19 a na nespolehlivého partnera v Nizozemí.

Jan Novák byl již odsouzen 15. 10. 2014 za podvod podle § 209 odst. 1, 3 tr. zákoníku, spočívající ve fingoaném objednání dvou aut, k trestu odnětí svobody ve výměře 18 měsíců, jehož výkon byl podmíněně odložen na zkušební dobu 3 let. Soud rozhodl o tom, že se osvědčil. Za zpronevěru (§ 206 odst. 1 tr. zákoníku) byl dále odsouzen 14. 9. 2011, za což mu byl uložen peněžitý trest (30denních sazeb po 500 Kč) a obecně prospěšné práce ve výměře 100 hodin, přičemž oba tresty řádně vykonal.

Příloha 4: Příklady možných rozhodnutí o podmíněném odsouzení

Varianta I.: Nařízení výkonu podmíněného odsouzení a uložení trestu za nový trestný čin

Pachatel spáchal jako svůj první trestný čin vícečetnou krádež podle § 205 odst. 1 tr. zákoníku (zahradní technika, jízdní kola apod.), kterou způsobil několika poškozeným (fyzickým osobám) škodu 65 000 Kč.

Za toto jednání mu bylo uloženo podmíněné odsouzení na zkušební dobu 15 měsíců nahrazující trest odnětí svobody 10 měsíců spolu s trestem obecně prospěšných prací ve výměře 60 hodin a povinnost nahradit škodu. Pachatel následně trest obecně prospěšných prací odpracoval, škodu zcela nahradil.

Nyní je souzen pro drogovou trestnou činnost dle § 283 odst. 1 tr. zákoníku (distribuce pervitinu třem osobám celkem ve 42 případech za celkem 21 000 Kč a marihuany dvěma osobám ve 33 případech zdarma).

Výrokem I. nařízeno vykonat z podmíněného odsouzení 6 měsíců trestu odnětí svobody (zkráceno o 2 měsíce kvůli vykonání trestu obecně prospěšných prací, o 1 měsíc kvůli poměrnému řádnému výkonu zkušební doby pod dobu 30 týdnů, a o 1 měsíc kvůli náhradě škody poškozeným).

Výrokem II. odsouzen pachatel pro drogovou trestnou činnost ke kumulativnímu trestu odnětí svobody ve výměře 10 měsíců, tedy při zohlednění dalšího trestu odnětí svobody, který vykoná, mírně pod současnou trestní sazbou.

Varianta II.: Ponechání v platnosti podmíněného odsouzení a uložení alternativního trestu za nový trestný čin

Pachatel spáchal jako svůj první trestný čin drogovou trestnou činnost dle § 283 odst. 1 tr. zákoníku (distribuce pervitinu třem osobám celkem ve 42 případech za celkem 21 000 Kč a marihuany dvěma osobám ve 33 případech zdarma).

Za toto jednání mu bylo uloženo podmíněné odsouzení na zkušební dobu 18 měsíců nahrazující trest odnětí svobody 12 měsíců spolu s peněžitým trestem ve výměře 120denních sazeb po 200 Kč, tedy celkem 24 000 Kč. Pachatel následně peněžitý trest uhradil. V průběhu zkušební doby podmíněného odsouzení užil drogu, a následně řídil osobní vozidlo, při čemž byl kontrolován policejní hlídkou. V důsledku tohoto jednání přišel o řidičské oprávnění. Absolvoval poté dobrovolně odvykací program.

Nyní je souzen pro přečin maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázaní podle § 337 odst. 1 písm. a) tr. zákoníku (i přes správní zákaz znovu řídil vozidlo kvůli cestě do práce, neboť zaspal).

Výrokem I. ponecháno podmíněné odsouzení v platnosti s prodloužením zkušební doby a stanovením dohledu, který je zaměřen na důslednější kontrolu pachatele, a to včetně dodržení abstinence drog a alkoholu.

Výrokem II. odsouzen pachatel pro maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázaní ke kumulativnímu trestu – peněžitému trestu ve výměře 200denních sazeb po 200 Kč, tedy celkem 40 000 Kč, a dále k trestu zákazu činnosti na 2 roky.

Varianta III.: Ponechání v platnosti podmíněného odsouzení a uložení kumulativního podmíněného odsouzení

Pachatel spáchal jako svůj první trestný čin drogovou trestnou činnost dle § 283 odst. 1 tr. zákoníku (distribuce pervitinu třem osobám celkem ve 42 případech za celkem 21 000 Kč a marihuany dvěma osobám ve 33 případech zdarma).

Za toto jednání mu bylo uloženo podmíněné odsouzení na zkušební dobu 18 měsíců nahrazující trest odnětí svobody 12 měsíců spolu s peněžitým trestem ve výměře 120denních sazeb po 200 Kč, tedy celkem 24 000 Kč. Pachatel následně peněžitý trest uhradil.

Nyní je souzen pro nedbalostní trestnou činnost podle § 147 odst. 1, 2 tr. zákoníku (těžké ublížení na zdraví chodce způsobené jízdou na kole v opilosti). Má

dostatečný příjem pro úhradu peněžitého trestu a postupné splnění soudem uložené povinnosti k náhradě způsobené škody. Je ochoten absolvovat dobrovolně odvykací program a realizoval restorativní dialog s poškozeným prostřednictvím Probační a mediační služby.

Výrokem I. ponecháno podmíněné odsouzení v platnosti s prodloužením zkušební doby a stanovením dohledu, který je zaměřen na důslednější kontrolu pachatele, a to včetně dodržení abstinence drog a alkoholu.

Výrokem II. odsouzen pachatel pro nedbalostní trestnou činnost ke kumulativnímu podmíněnému odsouzení na zkušební dobu 20 měsíců nahrazující trest odnětí svobody 12 měsíců spolu s peněžitým trestem ve výměře 180denních sazeb po 400 Kč, tedy celkem 72 000 Kč, a k náhradě škody.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ

- AEBI, M. F., CANEPPELE, S., HARRENDORF, S., HASHIMOTO, Y. Z., JEHLE, J.-M., KHAN, T. S., KÜHN, O., LEWIS, C., MOLNAR, L., SMIT, P., ÞÓRISDÓTTIR, R. *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics – 2021*. Göttingen University Press. 2021. Dostupné z: <https://www.univerlag.uni-goettingen.de/handle/3/isbn-978-3-86395-519-9>.
- ANCEL, M. *Suspended Sentence*. Heinemann Educational Books, 1971.
- ASHWORTH, A. Criminal Justice Act 1991: Part 2: Non-custodial sentences. *Criminal Law Review*. 1992, s. 242an.
- ASHWORTH, A., von HIRSCH, A. Recognizing Elephants: The Problem of the Custody Threshold. *Criminal Law Review*. 1997, s. 187–200.
- AUGUSTINOVÁ, P. Oddíl 6: Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody. In DRAŠTÍK, A., DURDÍK, T., FREMR, R., RŮŽIČKA, M., SOTOLÁŘ, A. (Eds.) *Trestní zákoník. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2015.
- AULICKÝ, P. Systém trestních sankcí v historicko komparativním pohledu. *Státní zastupitelství*. 2010, roč. 8, č. 4, s. 12–16.
- BAGARIC, M. Suspended Sentences and Preventive Sentences: Illusory Evils and Disproportionate Punishments. *UNSW Law Journal*. 1999, roč. 22, č. 2, s. 535–563.
- BARTELS, L. Suspended Sentences—A Judicial Perspective. *QUT Law Review*. 2009, roč. 9, 1, s. 44–63.
- BARTELS, L. An examination of the arguments for and against the use of suspended sentences. *Flinders Law Journal*. 2010, roč. 12, s. 119–172.
- BEYENS, K., PERSSON, A. Discretion and professionalism in a breach context. In BOONE, M., MAGUIRE, N. (Eds.) *The Enforcement of Offender Supervision in Europe: Understanding Breach Processes*. Routledge, 2018, s. 59–76.
- BLAY, E., BOONE, M., PRUIN, I. Parties, roles and responsibilities. In BOONE, M., MAGUIRE, N. (Eds.), *The Enforcement of Offender Supervision in Europe*. Routledge, 2018, s. 39–58.
- BOBEK, M. Rovnost jako právní problém. In BOBEK, M., BOUČKOVÁ, P., KÜHN, Z. (Eds.) *Rovnost a diskriminace* (pp. 1–32). Praha: C. H. Beck, 2007, s. 1–32.
- BOONE, M., MAGUIRE, N. (Eds.) *The Enforcement of Offender Supervision in Europe: Understanding Breach Processes*. Routledge, 2018.
- BOTTOMS, A. E. The Advisory council and the suspended sentence. *Criminal Law Review*. 1979, s. 437–446.
- BOTTOMS, A. E. The suspended sentence in England, 1967–1978. *The British Journal of Criminology*. 1981, roč. 21, č. 1, s. 1–26. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/oxford-journals.bjc.a047193>.
- BRUINSMA, G., WEISBURD, D. (Eds.) *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. Springer New York, 2014. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/978-1-4614-5690-2>.

- CASTRO, M., TIRSO, C. The impacts of the age of majority on the exposure to violent crimes. *Empirical Economics*. 2023, roč. 64, č. 2, s. 983–1023. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s00181-022-02262-0>.
- CATTANEO, M. D., JANSSON, M., MA, X. Manipulation Testing Based on Density Discontinuity. *The Stata Journal: Promoting Communications on Statistics and Stata*. 2018, roč. 18, č. 1, s. 234–261. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/1536867X1801800115>.
- CATTANEO, M. D., TITIUNIK, R. (2022). Regression Discontinuity Designs. *Annual Review of Economics*. 2022, č. 14(1), s. 821–851. Dostupné z: <https://doi.org/10.1146/annurev-economics-051520-021409>.
- COCA-VILA, I. What's Really Wrong with Fining Crimes? On the Hard Treatment of Criminal Monetary Fines. *Criminal Law and Philosophy*. 2022, roč. 16, s. 395–415. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11572-021-09623-3>.
- DANIŠ, Š. Dôslednejšie využívať celý systém trestov. *Socialistické Súdnictvo*. 1986, roč. 38, č. 1, s. 4–8.
- DIGNAN, J. The Sword of Damocles and the Clang of the Prison Gates: Prospects on the Inception of the Partly Suspended Sentence. *The Howard Journal of Criminal Justice*. 1984, roč. 23, č. 3, s. 183–200. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2311.1984.tb00505.x>.
- DOHETY, F. Obey All Laws and Be Good: Probation and the Meaning of Recidivism. *Georgetown Law Journal*. 2016, roč. 104, s. 291–354.
- DOLENSKÝ, A. Některé otázky nového systému trestů (Podle zák. č. 140/1961 Sb.). *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*. 1963, č. 1, s. 59–83.
- DRÁPAL, J. Analýza ukládání peněžitých trestů v podobě denních pokut v České republice. *Česká kriminologie*. 2016, roč. 1, č. 2, s. 1–17.
- DRÁPAL, J. Jak upravit evropskou a českou úpravu peněžitého trestu, aby byla funkční? *Státní zastupitelství*. 2017a, roč. 15, č. 2, s. 37–42.
- DRÁPAL, J. Vede větší užití trestních příkazů k ukládání méně nepodmíněných trestů odnětí svobody? *Jurisprudence*. 2017b, roč. 26, č. 5, s. 5–17.
- DRÁPAL, J. Day fines: A European comparison and Czech malpractice. *European Journal of Criminology*. 2018a, roč. 15, č. 4. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/1477370817749178>.
- DRÁPAL, J. Individualizace v České republice: Jak určujeme tresty a co o tom víme? *Státní zastupitelství*. 2018b, roč. 15, č. 1, s. 9–23.
- DRÁPAL, J. *Přiměřenost peněžitě sankce k majetku pachatele*. Praha: Wolters Kluwer, 2019a.
- DRÁPAL, J. Vývoj kriminologie na právnických fakultách v Praze v letech 1918–2018. *Česká kriminologie*. 2019b, roč. 4, č. 1, s. 1–23.
- DRÁPAL, J. Formulace a konkretizace principů ukládání trestů: Zahraniční přístupy a řešení vhodná pro český právní systém. *Státní zastupitelství*. 2020a, roč. 17, č. 6, s. 44–56.
- DRÁPAL, J. Sentencing disparities in the Czech Republic: Empirical evidence from post-communist Europe. *European Journal of Criminology*. 2020b, roč. 17, č. 2, s. 151–174. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/1477370818773612>.
- DRÁPAL, J. Ukládání trestů v případech jejich kumulace: Jak trestat pachatele, kteří spáchali další trestný čin předtím, než vykonali dříve uložené tresty. *Jurisprudence*. 2020c, roč. 29, č. 2, s. 1–17.
- DRÁPAL, J. Základní přístupy k ukládání trestů. *Státní zastupitelství*. 2020d, roč. 17, č. 5, s. 8–16.

- DRÁPAL, J. Principiální a konzistentní ukládání trestů: Jak jej docílit v České republice? *Státní zastupitelství*. 2021a, roč. 19, č. 1, s. 9–18.
- DRÁPAL, J. *Sentencing in the Czech Republic: An Empirical Investigation*. Disertační práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta. 2021b. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/20.500.11956/148293>.
- DRÁPAL, J. Speciální skutkové podstaty pro recidivisty: Nepromyšlené a škodlivé. *Trestněprávní revue*. 2022, roč. 21, č. 3, s. 172–180.
- DRÁPAL, J. Jak strukturovaně ukládat a navrhovat tresty za zachování plné diskrece: Sedm fází ukládání trestů. *Státní zastupitelství*. 2023a, roč. 20, č. 6, s. 16–28.
- DRÁPAL, J. Punitive by negligence? The myths and reality of penal nationalism in the Czech Republic. *European Journal of Criminology*. 2023b, roč. 20, č. 4, s. 1549–1567. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/14773708211063753>
- DRÁPAL, J. Sentencing multiple conviction offenders. *European Journal of Criminology*. 2023c, roč. 20, č. 1, s. 142–160. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/1477370821996903>.
- DRÁPAL, J., ŠOLTÉS, M. Rozdíly v ukládání a navrhování trestů: Výsledky dvou experimentů. In GRĚVNA, T. (Ed.) *V upomínku na Marii Vanduchovou*. Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 51–69.
- DRÁPAL, J., van WINGERDEN, S. G. C. Doporučení pro státní zástupce jak navrhovat tresty: Je možné se inspirovat z nizozemské úpravy? *Státní zastupitelství*. 2018, roč. 15, č. 6, s. 9–14.
- DÜNKEL, F. Reforms of the Criminal Sanctions System in Germany – Achievements and Unresolved Problems. *Juridica International*. 2019, roč. 28, s. 37–48.
- DÜNKEL, F., PRUIN, I. Germany. In PADFIELD, N., van ZYL SMIT, D., DÜNKEL, F. (Eds.), *Release from Prison European Policy and Practice*. Routledge, 2010, s. 185–2012.
- DUŠEK, L., TRAXLER, C. Learning from Law Enforcement. *Journal of the European Economic Association*. 2022, roč. 20, č. 2, s. 739–777. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/jea/jvab037>.
- EMMANUEL, N., GAZAL-AYAL, O. Suspended sentences and service labor in Israel—From alternatives to imprisonment to net-widening. *Law and Contemporary Problems*. 2019, roč. 82, č. 1, s. 111–136.
- FÁBRY, A. Poznanky o účinnosti podmienčného odsúdenia v okrese Bratislava—Vidiek. *Prokuratura*. 1983, roč. 15, č. 4, s. 62–71.
- FIRSTOVÁ, J. Aplikační problémy realizace výkonu trestu obecně prospěšných prací v ČR II – poskytovatelé míst výkonu trestu OPP. *Trestní právo*. 2021, roč. 25, č. 1, s. 27–31.
- FIRSTOVÁ, J., ZÁMEK, D. Aplikační problémy realizace výkonu trestu obecně prospěšných prací v ČR III – vybrané poznanky z rozhovorů s poskytovateli míst výkonu trestu OPP. *Trestní právo*. 2021, roč. 25, č. 2, s. 39–45.
- FITRAKIS, E. (Ed.) *Invisible Punishments. European Dimension – Greek Perspective*. National Printing House, 2018.
- FRASE, R. S. *Just Sentencing*. Oxford University Press, 2012.
- FREIBERG, A. Suspended Sentences in Australia: Uncertain, Unstable, Unpopular and Unnecessary? *Law and Contemporary Problems*. 2019, roč. 82, č. 1, s. 80–109.
- GAZAL-AYAL, O., EMMANUEL, N. How Minimum Sentences Benefit Offenders—The Case of Suspended Sentences. *Law & Social Inquiry*. 2023, roč. 48, č. 3, s. 847–880. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/lsi.2022.53>.

- GEMMELL, J. The New Conditional Sentencing Regime. *Criminal Law Quarterly*. 1997, roč. 39, č. 3, s. 334–361.
- GŘIVNA, T. Trestní právo hmotné. In BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V. (Eds.), *Komunistické právo v Československu*. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita. 2009, s. 553–581. Dostupné z: www.komunistickepravo.cz.
- GŘIVNA, T. Vedlejší důsledky odsouzení aneb neviditelné tresty. In ČENTĚŠ, J., KURILOVSKÁ, L., HANGÁČOVÁ, N. (Eds.). *Sankcie*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 111–122.
- GŘIVNA, T. Doprovodné konsekvence trestních sankcí: Tresty, které nejsou vidět. In GŘIVNA, T., ŠIMÁNOVÁ, H. (Eds.) *Ukládání trestů a jejich výkon*. Praha: Aleš Čeněk, 2020, s. 88–97.
- GŘIVNA, T., MULÁK, J. (Eds.). *Symbióza trestního práva a kriminologie. K odkazu prof. Oto Novotného*. Praha: Wolters Kluwer, 2023.
- GŘIVNA, T., ŠIMÁNOVÁ, H. (Eds.). *Ukládání trestů a jejich výkon*. Praha: Aleš Čeněk, 2021.
- HARRENDORF, S. Sentencing Thresholds in German Criminal Law and Practice: Legal and Empirical Aspects. *Criminal Law Forum*. 2017, roč. 28, č. 3, s. 501–539. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10609-017-9331-x>.
- HEŘMANSKÝ, M. Analýza a interpretace dat v kvalitativním výzkumu. In NOVOTNÁ, H., ŠPAČEK, O., ŠTOVIČKOVÁ JANTULOVÁ, M. (Eds.), *Metody výzkumu ve společenských vědách*. FHS UK, 2019, s. 415–443.
- HUTTON, N. Articulating the Custody Threshold. *Law and Contemporary Problems*. 2019, roč. 82, č. 1, s. 1–16.
- IRWIN-ROGERS, K., ROBERTS, J. V. Swimming against the tide: The suspended sentence order in England and Wales. *Law and Contemporary Problems*. 2019, roč. 82, s. 137–162.
- JALES, H., YU, Z. Identification and Estimation Using a Density Discontinuity Approach. In *Regression Discontinuity Designs*. Emerald Publishing Limited, 2017, s. 29–72. Dostupné z: <https://doi.org/10.1108/S0731-905320170000038003>.
- JAREBORG, N. The Swedish sentencing law. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 1994, roč. 2, č. 1, s. 67–83.
- JAREBORG, N. The Swedish Sentencing Reform. In CLARKSON, C., MORGAN, R. (Eds.). *The Politics of Sentencing Reform*. Clarendon Press, 1995, s. 95–123.
- JAREBORG, N., ŽILA, J. *Straffrättens påföljdslära* (7th ed.). Författarna och Norstedts Juridik AB, 2022.
- JELÍNEK, J. § 81. In JELÍNEK, J. (Ed.). *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 8. vydání. Leges, 2020, s. 137–138.
- JESTŘÁB, M. Omezení, uložené podmíněně odsouzenému podle § 25 odst. 2 tr.z. *Právník*. 1960, roč. 43, č. 2, s. 113–116.
- KALLAB, J. Doporučuje se v Rakousku uvedení instituce podmíněčného odsouzení? In *Spisy II. sjezdu právníckého*. 1904, s. 1–38.
- KALVODOVÁ, V. Podmíněně odsouzení před novelou trestního zákona č. 253/1997 Sb. A po jejím přijetí. *Trestní právo*. 1998, roč. 3, č. 3, s. 2–5.
- KALVODOVÁ, V. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Masarykova Univerzita, 2002.

- KALVODOVÁ, V. Filozofie trestání v návrhu nového trestního zákoníku. In GRĚVNA, T., VANDUCHOVÁ, M. (Eds.), *Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám*. ASPI, 2008, s. 87–93.
- KALVODOVÁ, V. Hlava V. Právní následky trestného činu a činu jinak trestného dospělého, trestněprávní alternativy. In KRATOCHVÍL, V. (Ed.). *Trestní právo hmotné: Obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 543–654.
- KALVODOVÁ, V. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016.
- KALVODOVÁ, V. Podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (nejen) optikou judikatury Ústavního soudu České republiky. In BENÁK, J., FILIP, J., ŠIMÍČEK, V. (Eds.). *Pocta Janu Svatoňovi k 70. narozeninám*. MUNI Press, 2022.
- KIRKWOOD, S. A practice framework for restorative justice. *Aggression and Violent Behavior*. 2022, roč. 63 (March-April), s. 1–10. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.avb.2021.101688>.
- KLEINIG, J. Punishment and Moral Seriousness. *Israel Law Review*. 1991, roč. 25, č. 3–4, s. 401–421. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/S0021223700010517>.
- KOLBER, A. J. The Bumpiness of Criminal Law. *Alabama Law Review*. 2015, roč. 67, č. 3, s. 855–886.
- Komise pro reformu československého trestního zákona. *Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového. I. Osnovy*. Ministerstvo spravedlnosti, 1926a.
- Komise pro reformu československého trestního zákona. *Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového. II. Odůvodnění osnov*. Ministerstvo spravedlnosti, 1926b.
- KOŠATKA, M. *The Role of Criminal History in Sentencing Theory and Practice*. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2023.
- KRAJEWSKI, K. Too many suspended sentences? Polish or Central and Eastern European Problem? *Sociologija. Mintis Ir Veiksmas*. 2007, roč. 2, s. 109–121.
- KRAJEWSKI, K. Different penal climates in Europe. *Kriminologijos Studijos*. 2014, roč. 1, s. 86–111.
- KRATOCHVÍL, V. *Kategorizace deliktů trestněprávních a navazujících*. Universita J. E. Purkyně, 1984.
- KRATOCHVÍL, V. Trestněprávní reforma: “Svorník” teorie a praxe. In GRĚVNA, T., ŠIMÁNOVÁ, H. (Eds.). *Trestní právo s lidskou tváří: V upomínku na Marii Vanduchovou*. Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 171–183.
- LAPPI-SEPPÄLÄ, T. Community Sanctions as Substitutes to Imprisonment in the Nordic Countries. *Law and Contemporary Problems*. 2019, roč. 82, č. 1, s. 17–50.
- LATA, J. Několik poznámek k problematice ukládání trestů začínajícím delikventům. In *Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám*. ASPI, 2008, s. 158–165.
- LEE, D. S., McCRARY, J. The Deterrence Effect of Prison: Dynamic Theory and Evidence. In *Regression Discontinuity Designs*. Emerald Publishing Limited, 2017, s. 73–146. Dostupné z: <https://doi.org/10.1108/S0731-905320170000038005>.
- LISTOKIN, Y. Crime and (with a lag) punishment: The implications of discounting for equitable sentencing. *American Criminal Law Review*. 2007, roč. 44, č. 1, s. 115–140.
- LOEFFLER, C. E., NAGIN, D. S. The Impact of Incarceration on Recidivism. *Annual Review of Criminology*. 2022, roč. 5, č. 1. Dostupné z: <https://doi.org/10.1146/annurev-criminol-030920-112506>.

- LOVEGROVE, A. Sanctions and Severity: To the Demise of Von Hirsch and Wasik's Sanction Hierarchy. *The Howard Journal of Criminal Justice*. 2001, roč. 40, č. 2, s. 126–144. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/1468-2311.00196>.
- MAGUIRE, N., BOONE, M. Conclusion: Understanding breach processes: Major themes, insights and questions for future research. In BOONE, M., MAGUIRE, N. (Eds.). *The Enforcement of Offender Supervision in Europe: Understanding Breach Processes*. Routledge, 2018, s. 106–116.
- MAREŠOVÁ, A., SCHEINOST, M. Současný stav kriminality v České republice. *Sociologický časopis*. 1994, roč. 30, č. 2, s. 167–178.
- MASTROBUONI, G., RIVERS, D. A. Criminal Discount Factors and Deterrence. In *SSRN Electronic Journal*, 2016. Dostupné z: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2730969>.
- MATOUŠKOVÁ, T. K efektivnosti podmíněného odsouzení a nápravného opatření. *Socialistická zákonost*. 1980, roč. 28, č. 5, s. 269–277.
- MENEFEE, M. R., HARDING, D. J., NGUYEN, A. P., MORENOFF, J. D., BUSHWAY, S. D. The Effect of Split Sentences on Employment and Future Criminal Justice Involvement: Evidence from a Natural Experiment. *Social Forces*. 2022, roč. 101, č. 2, s. 829–863. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/sf/soab132>.
- MILOTA, A. *Podmíněné odsouzení a propuštění (Výklad zákona)*. Nákladem Karla Beniška, 1919.
- MIŘIČKA, A. Osnova československého zákona trestního. *Právník*. 1922, roč. XLI, č. I., II., III., s. 1–11, 33–48, 65–71.
- MONTAG, J., SOBEK, T. Subjective Punishment. In *Encyclopedia of Law and Economics*. Springer New York, 2019, s. 1970–1978. Dostupné z: https://doi.org/10.1007/978-1-4614-7753-2_720.
- MONTOLIO, D., OLIVEIRA, C. Law incentives for juvenile recruiting by drug trafficking gangs: Empirical evidence from Rio de Janeiro. *Trends in Organized Crime*. 2023. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s12117-022-09478-7>.
- MORRIS, N. *The Future of Imprisonment*. University of Chicago Press, 1974.
- MORRIS, N., TONRY, M. *Between Prison and Probation: Intermediate Punishments in a Rational Sentencing System*. Oxford University Press, 1990.
- MOURAL, J., MACH, L. K problematice ukládání podmíněného trestu odnětí svobody. *Socialistická zákonost*. 1964, roč. 12, č. 10, s. 9–15.
- Národní shromáždění. *Osnova trestního zákona 1937*. Národní shromáždění, 1937.
- NAVRÁTILOVÁ, J. Pojem a účel trestu, Systém trestů. In JELÍNEK, J. (Ed.). *Trestní právo hmotné*. Praha: Leges, 2013, s. 379–392.
- Nejvyšší státní zastupitelství. *Zvláštní zpráva "Věznice."* Nejvyšší státní zastupitelství, 2019. Dostupné z: https://verejnazaloba.cz/wp-content/uploads/2020/01/zvl_zprava_veznice25_09_2019.pdf.
- NĚMEC, J. Úkoly justice v roce 1971. *Socialistická zákonost*. 1971, roč. 19, č. 1, s. 1–8.
- NOVÁK, J. Podmíněné propuštění na rozcestí. *Právník*. 2022, roč. 161, č. 9, s. 881–896.
- NOVOTNÝ, O. *O trestu a vězeňství*. Academia, 1969a.
- NOVOTNÝ, O. Úloha soudu při aplikaci a stanovení trestu. *Prokuratura*. 1969b, roč. 1, č. 1, s. 55–61.
- NOVOTNÝ, O. Za reformu systému trestů. In *Sborník prací z trestního práva k sedmdesátým narozeninám prof. Dr. Vladimíra Solnaře*. Univerzita Karlova, 1969c, s. 73 an.

- NOVOTNÝ, O. Alternativy uvěznění (K problematice reformy trestněprávních sankcí v ČR). *Právní praxe*. 1993, roč. 41, č. 2, s. 66–74.
- NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M. Druhy trestů. In ŠÁMAL, P. (Ed.) *Trestní právo hmotné*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 304–373.
- O'BRIAN, P. The Prison on the Continent: Europe, 1865–1965. In MORRIS, N., ROTHMAN, D. J. (Eds.). *The Oxford History of the Prison*. Oxford University Press, 1995, s. 199–225.
- OSBOROUGH, N. A Damocles' sword guaranteed Irish: The suspended sentence in the Republic of Ireland. *Irish Jurist*. 1982, roč. 17, č. 2, s. 221–256.
- PADFIELD, N. “Back Door Sentencing”: Is Recall to Prison a Penal Process? *The Cambridge Law Journal*. 2005, roč. 64, č. 2, s. 276–279. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/S000819730524686X>.
- PADFIELD, N. Time to bury the custody “threshold”? *Criminal Law Review*. 2011, roč. 8, s. 593–612.
- PIFFERI, M. *Reinventing Punishment: A Comparative History of Criminology and Penology in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Oxford University Press, 2016.
- PINA-SÁNCHEZ, J., GOSLING, J. P., CHUNG, H.-I., BOURGEOIS, E., GENELETTI, S., MARDER, I. D. Have The England and Wales Guidelines Affected Sentencing Severity? An Empirical Analysis Using a Scale of Severity and Time-Series Analyses. *The British Journal of Criminology*. 2019, roč. 59, č. 4, s. 979–1001. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/bjc/azz005>.
- PŘICHYSTAL, V. Systém trestních sankcí. *Socialistická zákonnost*. 1969, roč. 17, č. 11–12, s. 658–676.
- PÚRY, F. § 58 [Předpoklady k rozhodnutí]. In ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. (Eds.). *Trestní zákon*. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 507–517.
- PÚRY, F. Některé změny v ukládání trestů podle nového trestního zákoníku. *Trestněprávní revue*. 2010, roč. 9, č. 1, s. 1–10.
- PÚRY, F. § 55. In ŠÁMAL, P. (Ed.), *Trestní zákoník. Komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2023a, s. 1038–1050.
- PÚRY, F. Oddíl 6 Podmínečné odsouzení k trestu odnětí svobody (§ 81–87). In ŠÁMAL, P. (Ed.), *Trestní zákoník. Komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2023b, s. 1325–1394.
- REPÍK, B. Ešte k systému trestných sankcí. *Socialistická zákonnost*. 1969, roč. 17, č. 11–12, s. 668–676.
- REPÍK, B. Probácia, podmienené odsúdenie a niektoré problémy ďalších trestov bez odňatia slobody. In M. SEEMANN (Ed.). *Tresty bez odňatia slobody*. Právnický ústav Ministerstva spravodlivosti SSR, 1978, s. 3–119.
- REPÍK, B. K právnej povahe podmieneného odsúdenia. *Právnik*. 1980, roč. 119, č. 12, s. 1138–1155.
- REPÍK, B. Trestné sankcie. *Justičná revue*. 1991, roč. 1, s. 6–15.
- ŘÍHA, J. *Tabulky a schémata z obecné části trestního práva hmotného*. Praha: C. H. Beck, 2021.
- ROBERTS, J. V. Living in the Shadow of Prison: Lessons from the Canadian Experience in Decarceration. *British Journal of Criminology*. 2004, roč. 44, č. 1, s. 92–112. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/bjc/44.1.92>.
- ROBERTS, J. V., HARRIS, L. Reconceptualising the Custody Threshold in England and Wales. *Criminal Law Forum*. 2017, roč. 28, č. 3, s. 477–499. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10609-017-9308-9>.

- ROBERTS, J. V., ROACH, K. Conditional Sentencing and the Perspectives of Crime Victims: A Socio-Legal Analysis. *Queen's Law Journal*. 2005, roč. 30, č. 2, s. 560–600.
- ROBINSON, P. H. Desert, Crime Control, Disparity, and Units of Punishment. In DUFF, A., MARSHALL, S., DOBASH, R. (Eds.). *Penal Theory and Practice: Tradition and Innovation in Criminal Justice*. Manchester University Press, 1994, s. 93–107.
- ROZUM, J., HÁKOVÁ, L., HULMÁKOVÁ, J., ŠPEJRA, M., ZHRÍVALOVÁ, P. *Zprávy PMS pro účely rozhodnutí v trestním řízení: Kvalita, význam, efektivita*. Praha: IKSP, 2020. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/464.pdf>.
- RŮŽEK, A. Zákaz reformace in peius v novém trestním řádu. *Stát a Právo*. 1957, č. IV., s. 135–177.
- ŠÁMAL, P. K úpravě trestních sankcí ve vládním návrhu rekodifikace trestního zákoníku. *Trestněprávní revue*. 2005, roč. 4, č. 5, s. 113–123.
- ŠÁMAL, P. K peněžitému trestu po novele trestního zákona provedené zákonem č. 333/2020 Sb. In GRĚVNA, T., ŠIMÁNOVÁ, H. (Eds.). *Trestní právo s lidskou tváří: V upomínku na Marii Vanduchovou*. (pp. 303–328). Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 303–328.
- ŠČERBA, F. Podmíněně odsouzení po novele č. 265/2001 Sb. *Trestní právo*. 2002, roč. 7, č. 2, s. 2–4.
- ŠČERBA, F. Odklon jako sankční opatření. *Trestněprávní revue*. 2009, roč. 8, č. 2, s. 33–36.
- ŠČERBA, F. Procesní alternativy a jejich vliv na využívání alternativních trestů. *Dny Práva 2012*. 2013, s. 1597–1607. Dostupné z: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/trestnepravniaalternativy/ScerbaFilip.pdf
- ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě (2.)*. Praha: Leges, 2014.
- ŠČERBA, F. § 81. In ŠČERBA, F. (Ed.). *Trestní zákoník. Komentář. Svazek I. § 1 až 204*. Praha: C. H. Beck, 2020a, s. 937–942.
- ŠČERBA, F. Ke kumulaci podmíněně odložených trestů odnětí svobody a nařízení jejich výkonu aneb nad jedním nálezem Ústavního soudu. *Státní zastupitelství*. 2020b, roč. 18, č. 1, s. 48–55.
- ŠČERBA, F. § 83. In ŠČERBA, F. (Ed.). *Trestní zákoník. Komentář. Svazek I. § 1 až 204 (2. aktualizace)*. Praha: C. H. Beck, 2022.
- ŠČERBA, F., VICHEREK, R. Ukládání trestů dospělým—Český pohled. In GRĚVNA, T., MULÁK, J. (Eds.) *Symbióza trestního práva a kriminologie. K odkazu prof. Oto Novotného*. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 95–108.
- SCHNEINOST, M. a kol. *Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2019*. Praha: IKSP, 2020. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/462.pdf>.
- SCHNEINOST, M. a kol. *Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2021*. Praha: IKSP, 2022. Dostupné z: http://www.ok.cz/iksp/docs/470_Analyza_trendu_kriminality_v_CR_v_roce_2021.pdf.
- SCHNEINOST, M., HÁKOVÁ, L., ROZUM, J., TOMÁŠEK, J., VLACH, J. *Sankční politika pohledem praxe*. Praha: IKSP, 2014.
- SCHIFF, M. F. Gauging the intensity of criminal sanctions: Developing the Criminal Punishment Severity Scale (CPSS). *Criminal Justice Review*. 1997, roč. 22, č. 2, s. 175–206.
- SCHUBERT, L. Niekoľko úvah o systéme a kategorizácii trestov. *Právnické štúdie*. 1959a, roč. 7, s. 61–105.
- SCHUBERT, L. Význam vedľajších trestov v systéme trestov. *Právnické štúdie*. 1959b, roč. 7, č. 3, s. 494–521.

- SEBBA, L. Some Explorations in the Scaling of Penalties. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. 1978, roč. 15, č. 2, s. 247–265. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/002242787801500209>.
- SEBBA, L., NATHAN, G. Further Explorations in the Scaling of Penalties. *The British Journal of Criminology*. 1984, roč. 24, č. 3, s. 221–249. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjc.a047451>.
- ŠELLENG, D. Podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody—Několik poznámek ke třem aktuálním tématům. In GRĚVNA, T., ŠIMÁNOVÁ, H. (Eds.). *Trestní právo s lidskou tváří: V upomínku na Marii Vanduchovou*. Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 341–350.
- Sentencing Advisory Council. *Suspended Sentences: Final Report Part 1*, 2006. Dostupné z: https://www.sentencingcouncil.vic.gov.au/sites/default/files/2019-08/Suspended_Sentences_Final_Report_Part_1.pdf.
- SOLNAŘ, V. *Zločinnost v zemích českých v letech 1914–1922 s hlediska kriminální etiologie a reformy trestního práva*. Knihovna sborníků věd právních a státních, 1931.
- SOLNAŘ, V., VANDUCHOVÁ, M. *Systém českého trestního práva: Tresty a ochranná opatření*. Novatrix, 2009.
- SOUČEK, L. K možnostem obohacení systému trestů. *Socialistické soudnictvo*. 1988, roč. 15, č. 8, s. 34–37.
- Státní úřad statistický. *Trestní statistika z Čech, Moravy a Slezska v letech 1919–1922*. Bursík a Kohout, 1925.
- Státní úřad statistický. *Statistická příručka republiky Československé III*. Bursík a Kohout, 1928.
- Státní úřad statistický. *Trestní statistika z republiky Československé v letech 1923–1927*. Bursík a Kohout, 1931.
- Státní úřad statistický. *Statistická příručka republiky Československé IV*. Bursík a Kohout, 1932.
- Státní úřad statistický. *Trestní statistika republiky Československé za léta 1928–1931*. Bursík a Kohout, 1937.
- ŠTĚPÁN, J. Pronikavě omezit možnost podmíněného odsouzení? *Socialistická zákonnost*. 1965, roč. 13, č. 2, s. 40–43.
- STRAUSS, A. L., CORBIN, J. *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. 1. vydání. Sdružení Podané ruce; Albert, 1999.
- TAIT, D. The Invisible Sanction: Suspended Sentences in Victoria 1985–1991. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*. 1995, roč. 28, č. 2, s. 143–162. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/000486589502800202>.
- TAK, P. J. Sentencing and Punishment in The Netherlands. In TONRY, M., FRASE, R. S. (Eds.). *Sentencing and Sanctions in Western Countries*. Oxford University Press, 2001, s. 151–187.
- TAKÁČ, M., SVITOK, J. *Podmienečné odsúdenie a prepustenie*. Právnická jednota v Bratislavě, 1946.
- TERKANIČ, M., GÁLISOVÁ, D. Revízia trestných štatistických listov a výkazov na Slovensku: Desať vecí, ktoré by sme najradšej spravili inak. *Česká kriminologie*. 2021, roč. 1–2, s. 1–19.
- TOLAR, J. Lze zahladit podmíněné odsouzení nebo nápravné opatření? *Socialistická zákonnost*. 1954, roč. 2, s. 76–78.
- TOMÁŠEK, J., HÁKOVÁ, L., KOSTELNÍKOVÁ, Z. *Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií*. IKSP, 2019.

- TOMŠŮ, K., DRÁPAL, J. Odůvodňování trestů: Empirická studie rozhodnutí okresních soudů. *Státní zastupitelství*. 2019, roč. 17, č. 6, s. 9–21.
- TONRY, M., LYNCH, M. Intermediate Sanctions. *Crime and Justice*. 1996, roč. 20, s. 99–144. Dostupné z: <https://doi.org/10.1086/449242>.
- VANČA, T., DRÁPAL, J. Jak odvolací soudy rozhodují o odvoláních proti trestu? Empirická analýza rozhodnutí krajských soudů měnících výrok o trestu. *Trestní právo*. 2023, roč. 4, s. 33an.
- VANDUCHOVÁ, M. O systému trestů. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*. 2006, roč. 52, č. 4, s. 7–42.
- VANĚK, L. Zprávy o týdenních schůzích Právnické Jednoty v Praze. *Právník*. 1890, roč. 29, č. II., s. 63–68.
- VICHEREK, R. Přeměna trestu domácího vězení—Věc v praxi skoro nemožná. *Státní zastupitelství*. 2015, roč. 13, č. 6, s. 29–35.
- VILLETZAZ, P., GILLIERON, G., KILLIAS, M. *The Effects on Re-offending of Custodial vs. Non-custodial Sanctions: An Updated Systematic Review of the State of Knowledge*. Campbell Collaboration, 2015. Dostupné z: <http://www.campbellcollaboration.org/library/the-effects-on-re-offending-of-custodial-vs-non-custodial-sanctions-an-updated-systematic-review-of-the-state-of-knowledge.html>.
- von HIRSCH, A. Principles For Choosing Sanctions: Sweden's Proposed Sentencing Statute. *New England Journal on Criminal and Civil Confinement*. 1987, roč. 13, č. 2, s. 171–195.
- von HIRSCH, A. *Censure and Sanctions*. Oxford University Press, 1996.
- von HIRSCH, A. *Deserved criminal sentences*. Hart Publishing, 2017.
- von HIRSCH, A. Censure and Hard Treatment in the General Justification for Punishment: A Reconceptualisation of Desert-oriented Penal Theory. In du BOIS-PEDAIN, A., BOTTOMS, A. E. (Eds.). *Penal Censure: Engagements Within and Beyond Desert Theory*. Hart Publishing, 2019, s. 87–92.
- VON HIRSCH, A., WASIK, M., GREENE, J. Punishments in the Community and the Principles of Desert. *Rutgers Law Journal*. 1989, roč. 20, č. 3, s. 595–618.
- WASIK, M. The grant of an absolute discharge. *Oxford Journal of Legal Studies*. 1985, roč. 5, č. 2, s. 211–237.
- WASIK, M. Sentencing guidelines: The problem of conditional sentences. *Criminal Justice Ethics*. 1994, roč. 13, č. 1, s. 50–57. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/0731129X.1994.9991960>.
- WEISBURD, D., EINAT, T., KOWALSKI, M. The Miracle of the Cells: An Experimental Study of Interventions to Increase Payment of Court-Ordered Financial Obligations. *Criminology & Public Policy*. 2008, roč. 7, č. 1, s. 9–36. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1745-9133.2008.00487.x>.
- ZANDLOVÁ, M. Rozhovor. In NOVOTNÁ, H., ŠPAČEK, O., ŠTOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, M. (Eds.). *Metody výzkumu ve společenských vědách*. FHS UK, 2019, s. 315–352.
- ZEMAN, P. Vězeňství pohledem Nejvyššího státního zastupitelství. In GRÍVNA, T., ŠIMÁNOVÁ, H. (Eds.). *Ukládání trestů a jejich výkon*. Praha: Aleš Čeněk, 2020, s. 55–64.
- ZUCKER, A. *Podmíněné odsouzení*. Bursík a Kohout, 1891.

VĚCNÝ REJSTŘÍK

C

citelnost

- , nedostatečná 124
- , nižší 114, 130
- , trestů 133, 134, 135

D

dohled 2, 13, 14, 52, 54, 63, 125, 127, 128, 137, 142, 149, 162, 165, 184, 189, 200, 202

domácí vězení 23, 25, 26, 52, 119, 121, 125, 130, 141, 142, 143, 145, 148, 149, 151, 153, 156, 160, 161, 163, 165, 168, 170, 181, 183, 189, 192, 197, 204, 211

E

ekvivalence 135

K

koncepce náhradních trestů 158

koncepce systému hlavních trestů

- , teoretická 139
- , zákonná 145

N

nepodmíněný trest 27, 41, 47, 55, 60, 91, 99, 110, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 125, 126, 138, 145, 152, 160, 161, 165, 174, 183, 186, 191, 193, 210

O

obecně prospěšné práce 23, 61, 69, 71, 85, 90, 93, 95, 101, 105, 106, 107, 130, 140, 142, 143, 145, 151, 152, 156, 158, 167, 170, 197

–, ukládání 106

osvědčení 55, 64, 65, 66, 69, 70, 78, 94, 102, 123, 205, 206

P

pachatel

- , bez stálého obydlí 183
- , dopady do života 187
- , náprava 24
- , nemajetný 183
- , odrazení od recidivy 25
- , osoba 59
- , potřeby 182
- , se zdravotními problémy 183

podmíněné odsouzení

- , jednoduché 188
- , účel 180
- , zásady 185

podmíněný trest

- , aplikace 3n
- , cesta k uzákonění 3n
- , hranice 151
- , jako hrozba z pohledu soudce 86
- , jako trest univerzální 88
- , jako způsob výkonu trestu odnětí svobody 19
- , koncepce
- , –, původní 1n
- , kritéria 28n
- , možnost reformy 105
- , náhrada 105
- , podmínky 12
- , podstata 84
- , postavení 23n, 133
- , s dohledem 87
- , výkon 64
- , –, důvody pro nařízení 66n
- , zahraniční modely 107
- , zkušební doba 50n, 201
- , –, nekonzistentně stanovená délka 197
- , –, povinnosti během 202
- , –, rozhodování o podmínkách v průběhu 203

pravidla

–, procesněprávní 166

propadnutí věci 155**S**

sankční politika 4, 17, 23, 26, 36, 82, 113, 115, 131, 154, 158, 171, 180, 192, 198

–, širší problémy 200

systém trestů

–, hmotněprávní pravidla 160

–, principiální 160

T**trestná činnost**

–, bagatelní 21, 89, 90, 108, 167, 184, 185

–, –, nová 125n

–, povaha 34, 58, 89

–, závažnost 29, 31, 32, 35, 37, 39, 46, 47, 58, 79, 91, 96, 120, 142, 143, 163, 164, 170, 179, 187, 188, 193, 194, 197, 201

–, zohlednění závažnosti

–, –, první republika 33n

–, –, 1950–2022 36n

trestní příkaz

–, role 96

trestní zákon

–, z roku 1937 12

–, z roku 1950 13

–, z roku 1961 13

tresty

–, alternativní 12, 16, 56, 62, 67, 85, 89, 92, 101, 109, 130, 135, 146, 147, 152, 153, 158, 162, 166, 170, 183

–, –, hranice 151

–, –, nejasná hierarchie 153

–, citelnost 135, 159

–, –, jasně identifikovatelná 187

–, částečně odložený trest odnětí svobody 198

–, ekvivalence 154

–, hierarchie 144, 146

–, hlavní 3, 143, 148, 152, 159, 162, 164, 165, 167, 170

–, kumulace 113, 127, 130, 128, 186

–, nepřiměřeně přísné 121

–, odnětí svobody 10, 168

–, peněžítý 3, 13, 23, 26, 61, 62, 71, 88, 92, 93, 94, 96, 134, 136, 155, 166, 180, 189, 196, 202, 204

–, ponechání v platnosti 11, 55, 57, 58, 63, 64, 66, 67, 68

–, –, rozhodnutí o 76

–, přiměřenost 24

–, realizace 166

–, ukládání

–, –, vedle sebe 164

–, ukládání pod dolní hranici trestní sazby 152

–, vězení 5, 8

–, vývoj 16

–, za přečiny 6

–, za přestupky 6

–, zmírňování 194

–, žaláře 5, 8

V**vězeňská populace**

–, snížení 126

výkaz o pohybu trestní agendy u okresních soudů 55

Podmíněný trest odnětí svobody: převládající, nepopsaný, nepřiměřený

Jakub Drápal a kol.

Vydává Wolters Kluwer ČR
U Nákladového nádraží 10, 130 00 Praha 3,
v roce 2024 jako svou 5239. publikaci.
Odpovědná redaktorka Kateřina Morávková
Vydání první
Stran 256

Tisk Sowa Sp. z o. o., ul. Raszyńska 13, 05-500 Piaseczno, Polsko

Obsah této publikace naleznete také v ASPI.

E-kniha k dostání na obchod.wolterskluwer.cz

www.wolterskluwer.cz
e-mail: obchod@wolterskluwer.cz
tel.: 246 040 400